STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1944:7
FINANSDEPARTEMENTET

UTREDNINGAR

ANGÅENDE

EKONOMISK EFTERKRIGSPLANERING

I.

INNEHÅLL:

STOCKHOLM
1944

Statens offentliga utredningar 1944

Kronologisk förteckning

1. Jordbruksbefolkningens levnadskostnader. Av E. Lindahl och L. Lemne. Marcus. 71 s. Jo.
2. Betänkande med förslag angående långtjänstunderbefäl m. m. Beckman. 91 s. Fö.
3. Betänkande angående nykterhetstillståndet under krigsåren. Marcus. 336 s. Fi.
4. Promemoria med förslag till lag med bestämmelser om allmänna behörighetsvillkor för vissa kommunala uppdrag m. m. Hæggström, 66 s. S.
5. Betänkande med förslag till civilförsvarslag m. Beckman. 262 s. S.
6. Betänkande med förslag till byordningar och struktioner för ordningsmännen i lappbyarna. Marcus. 85 s. Jo.
7. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplaring. 1. Marcus. 215 s. Fi.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnels bokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordnin (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1944: 7
FINANSDEPARTEMENTET

UTREDNINGAR
ANGÅENDE
EKONOMISK EFTERKRIGSPLANERING
I.

INNEHÅLL:

STOCKHOLM 1944
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG
447232

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 19 mars 1943 har chefen för finansdepartementet föranstaltat om de utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering, som härmed publiceras. Med nedan angivna undantag komma övriga med stöd av nämnda bemyndigande verkställda utredningar att publiceras på samma sätt under samlingsrubriken Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering.

En utredning av riksbankens valutasakkunniga angående utgångspunkter för penningpolitiken efter kriget har publicerats i 1944 års statsverksproposition (Inkomster å riksstaten, Bihang B). Genom konjunkturinstitutet företagna utredningar publiceras i institutets meddelanden.

Innehåll.

INDUSTRIENS ARBETSKRAFTSFÖRHÅLLANDEN

1/9 1939—1/9 1943

STATISTISK UNDERSÖKNING

UTFÖRD AV

STATENS ARBETSMARKNADSKOMMISSION

Till Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet.

Sedan Herr Statsrådet i anslutning till bemyndigande enligt statsrådsprotokollet den 19 mars 1943 åt Statens arbetsmarknadskommission uppdragit att verkställa vissa förberedande utredningar, avseende arbetsmarknadsproblem i samband med ett vapenstillestånd, har kommissionen i samråd med Industriens utredningsinstitut företagit en undersökning rörande industriens arbetskraftsförhållanden.

Kommissionen får härmed överlämna redogörelse för ovan nämnda undersökning.

Stockholm den 28 januari 1944.

Statens arbetsmarknadskommission.

A. THOMSON

Waste Lingren

I. Undersökningens omfattning och utförande.

Som ett led i det av chefen för finansdepartementet beordrade arbetet för efterkrigsplaneringen har statens arbetsmarknadskommission i samråd med industriens utredningsinstitut företagit en undersökning rörande industriens arbetskraftsförhållanden. Avsikten med undersökningen har varit att erhålla en så fullständig bild som möjligt av de kvantitativa och lokala förändringar i fråga om arbetskraftens sysselsättning inom industrien, som kriget medfört. Av praktiska skäl har undersökningen begränsats till huvudsakligen större industriföretag. Undersökningen har sålunda omfattat arbetsställen med minst 50 anställda. Beträffande mekaniska verkstäder har undersökningen dock utsträckts till att omfatta företag med minst 10 anställda. Företagsurvalet har skett med ledning av det företagsregister arbetsmarknadskommissionen upprättat på grundval av inventeringen av arbetskraften inom industri och hantverk den 18 april 1941.

Den omständigheten att de mindre industriföretagen icke beröras av undersökningen torde icke i någon nämnvärd grad ha verkat förryckande på värdet av undersökningsresultaten. De i undersökningen ingående företagen redovisade den $^1/_9$ 1939 nära 400 000 anställda arbetare. Som jämförelse kan nämnas, att den anställda arbetarpersonalen vid samtliga industriföretag enligt kommerskollegii industristatistik i medeltal under 1939 uppgick till omkring 560 000.

Undersökningen företogs på så sätt, att arbetsmarknadskommissionen omkring den 15 oktober 1943 tillställde samtliga berörda industriföretag ett frågeformulär, vars utseende framgår av bilaga A. I anvisningarna till formuläret framhölls, att varje arbetsställe skulle redovisas särskilt. I antalet anställda vid resp. tidpunkter skulle även redovisas anställda, som uppgiftsdagen voro frånvarande på grund av militärtjänstgöring, sjukdom o. d. samt personer, som permitterats för kortare tid än en månad. Beträffande redovisningen av antalet nyanställningar under tiden $^1/_9$ 1939—$^1/_9$ 1943 betonades, att varje återanställning av en och samma person skulle räknas som nyanställning. Uppgifterna skulle senast den 30 oktober insändas till länsarbetsnämnden i det län, inom vilket arbetsstället var beläget. Infordrandet av felande uppgifter samt nödvändiga kompletteringar verkställdes av länsarbetsnämnderna. Den fullständiga redovisningen från länsarbetsnämnderna förelåg först under senare hälften av november.

Av de 3 311 arbetsställen, från vilka uppgifter infordrades, redovisades uppgifter från 3 178. Endast 133 företag lämnade sålunda icke uppgifter till undersökningen. Av de redovisade uppgifterna medtogos emellertid icke 172 i undersökningen, varför denna omfattar 3 006 arbetsställen.

Av de redovisade arbetsställen, som icke ingå i undersökningen (172), kunde huvudparten icke medtagas av den anledningen att uppgifterna voro alltför ofullständiga eller felaktiga och komplettering av desamma icke kunde erhållas. Sammanlagda antalet anställda vid dessa arbetsställen uppgick den 1 september 1943 till 8 469. Vidare uteslötos företag, som nedlagts före den 1 september 1943 samt ett mindre antal företag, som icke voro att betrakta som industriföretag i egentlig mening.

Under förutsättning att de 133 arbetsställen, för vilka uppgifter icke lämnades, i genomsnitt hade lika många anställda som de redovisade företagen, skulle antalet anställda vid dessa arbetsställen uppgå till ca 20 000. Lägges härtill ca 8 500 anställda vid arbetsställen, som redovisats men icke ingå i undersökningen, uppgår det totala antalet anställda vid i undersökningen icke ingående arbetsställen till närmare 30 000. Av hela antalet anställda vid de företag, som undersökningen avsett att omfatta, ingår sålunda i undersökningen omkring 95 %.

Bearbetningen av materialet har skett på maskinell väg. Innan uppgifterna kunnat överföras till hålkort har ett omfattande granskningsoch kontrollarbete måst företagas; beträffande ett betydande antal av de lämnade uppgifterna ha kompletteringar införskaffats från uppgiftslämnarna. För att så snart som möjligt kunna framlägga preliminära resultat, verkställdes redan i början av december en maskinbearbetning av 2 521 uppgifter, som då voro färdiggranskade. Antalet anställda den 1 september 1943 vid arbetsställen ingående i den preliminära bearbetningen uppgick till 427 756, eller 82 % av samtliga i undersökningen ingående. Sedan erforderliga rättelser och kompletteringar hunnit verkställas beträffande den återstående delen av uppgifterna, kunde i mitten av december återstoden av materialet maskinbearbetas. Med hänsyn till det arbetskrävande tabelleringsarbetet efter maskinbearbetningen inskränktes emellertid denna bearbetning till punkterna 1—5 (med undantag av åldersfördelningen) i frågeformuläret.

De framlagda undersökningsresultaten omfatta sålunda beträffande de kvarstående nyanställdas åldersfördelning, tidigare sysselsättning och mantalsskrivningsort icke hela materialet. Det bör dessutom framhållas, att icke alla företag kunnat lämna uppgifter om dessa förhållanden. Av 179 540 kvarstående nyanställda arbetare föreligga sålunda uppgifter om ålder endast för 142 246 (79,2 %), uppgifter om tidigare sysselsättning för 119 958 (66,8 %) och uppgifter om mantalsskrivningsort för 126 017 (70,2 %). De arbetsställen, för vilka dylika uppgifter saknas, fördelade sig — om man undantar gruppen skeppsvarv — ganska jämnt på olika näringsgrenar. Då man icke har anledning förmoda, att ifrågavarande förhållanden ställa sig annorlunda vid de icke redovisade arbetsställena, torde frågan om de nyanställdas fördelning på ålder, tidigare sysselsättning och mantalsskrivningsort, få anses tillfredsställande belyst trots materialets ofullständighet i dessa avseenden. Beträffande skeppsvarven ingå uppgifter om tidigare anställning endast för 35,9 % av de nyanställda samt uppgifter om ålder och mantalsskrivningsort för 45,5 %. Med hänsyn härtill har en särskild komplette-

ring beträffande dessa förhållanden verkställts för denna näringsgrupp. Resultatet framgår av följande sammanställning.

	% kvarstående nyanställda arbetare			
	i åldern under 20 år	i åldern över 39 år	tidigare sysselsatta inom industri o. hantverk	mantalsskrivna i annan kommun än den, inom vilken företaget är beläget
Vid i undersökningen				
ingående arbetsställen	11·5	22·1	74·0	29·3
icke ingående arbetsställen	21·4	12·7	73·3	9·1
Vid samtliga arbetsställen	16·9	16·9	73·6	23·1

I tab. 1—15 framläggas de preliminära undersökningsresultaten. Dessa omfatta icke frågorna 8 och 9 i frågeformuläret (planering av nybyggnadsarbeten samt principer vid eventuella permitteringar), som komma att bearbetas senare i samband med försöken till en kartläggning av de speciella lokala sysselsättningsproblemen. I tab. 1—4 redovisas efter näringsgrenar hela materialet med undantag av mekaniska verkstäder med mindre än 50 anställda. En särskild redovisning för samtliga mekaniska verkstäder lämnas i tab. 9. Tab. 5—8, vari förhållandena inom olika län belysas samt tab. 10—15, som redovisa de kvarstående nyanställdas förhållanden, omfattar däremot även mindre mekaniska verkstäder.

I regel omfatta tabellerna hela antalet anställda och sålunda även personer, som den 1/9 1943 voro inkallade till militärtjänst. Sistnämnda datum voro icke mindre än 58 872, eller 11,2 % av samtliga anställda, inkallade och deltogo sålunda icke i produktionen. Det är emellertid av vikt att vid en översikt av industriens arbetskraftsförhållanden icke bortse från denna grupp. Vid en jämförelse mellan sysselsättningsnivån inom olika industrigrenar den 1 september åren 1939 och 1943 måste dock de inkallade frånräknas och detta har också skett i tab. 2 och tab. 7, som avse att belysa nämnda förhållanden. En sysselsättningsindex för 1/9 1943 med 1/9 1939 som bas har uträknats för samtliga näringsgrenar samt näringshuvudgrupper inom olika län. Det bör betonas, att denna sysselsättningsindex icke är fullt jämförbar med socialstyrelsens. I socialstyrelsens index ingår visserligen semesterlediga men däremot icke personer, som av annan anledning voro frånvarande från arbetet. Jämförelsen försvåras ytterligare av att socialstyrelsens index är konstruerad enligt kedjeindexmetoden, vilket bl. a. innebär att tillkomsten av nystartade företag ej påverkar indextalen. Slutligen bör betonas, att socialstyrelsens index även omfattar företag med mindre än 50 anställda.

Vidare har även beräknats hur stor del av de sysselsatta 1939 resp. 1943, som voro kvinnor. I tab. 3 har redovisats antalet nyanställningar inom olika näringsgrenar under tiden 1/9 1939—1/9 1943. Som redan tidigare påpekats räknas varje återanställning av en och samma person som nyanställning. För att närmare belysa omsättningen av arbetskraft inom olika näringsgrenar har antalet nyanställningar under nämnda tidsperiod satts i relation till antalet anställda den 1/9 1943. Då betydande svårigheter torde ha förelegat

för vissa företag att redovisa det verkliga antalet nyanställningar och några kontrollmöjligheter icke stått kommissionen till buds, böra jämförelser mellan indextalen för olika näringsgrenar ske med viss försiktighet.

Klassificeringen av företagen efter näringsgren har skett efter de principer, som tillämpas i kommerskollegii industristatistik. Vid grupperingen har samma indelning tillämpats som i socialstyrelsens sysselsättningsstatistik och arbetsmarknadskommissionens statistik över anställande och entledigande av arbetskraft.

II. Sammanfattning av undersökningsresultaten.

Arbetarpersonal. Ett första studium av tabellerna ger vid handen, att icke obetydliga förskjutningar ägt rum sedan krigsutbrottet i fråga om arbetskraftens *sysselsättning* inom olika näringsgrenar. Av tab. 2 framgår, att antalet sysselsatta arbetare inom samtliga redovisade näringsgrenar (mekaniska verkstäder med mindre än 50 anställda ej medräknade) nedgått med 4 %. Indextalet (96) ligger 6 enheter högre än socialstyrelsens sysselsättningsindex för samtliga industrigrupper vid motsvarande tidpunkt. Betydande skillnader i sysselsättningen föreligga mellan olika näringsgrenar. En mera betydande sysselsättningsökning kan sålunda konstateras för verkstadsindustrien, vissa grenar av livsmedelsindustrien och kemisk-teknisk industri medan däremot flertalet grenar av jord- och stenindustri, träindustri, pappers- och grafisk industri, textil- och beklädnadsindustri samt läder-, hår- och gummivaruindustri uppvisa sysselsättningsminskning. Det höga indextalet (139) för gruppen »annan jord- och stenindustri» är helt beroende på tillkomsten av ett nytt företag, Svenska Skifferolje AB, som redovisas inom denna grupp. Även grupperna »annan textilindustri» och »annan kemisk-teknisk industri» innesluta större nystartade företag, som inverkat höjande på sysselsättningsnivån. En jämförelse mellan de vid undersökningen framräknade indextalen och socialstyrelsens indextal för sysselsättningen inom olika näringshuvudgrupper den 1 september 1943 göres i följande sammanställning. Vid jämförelsen bör beaktas vad tidigare sagts om olikheterna i de båda indextalens konstruktion samt att socialstyrelsens index även omfattar företag med mindre än 50 anställda.

Näringshuvudgrupper	Undersökningens index	Socialstyrelsens index
Malmbrytning och metallindustri	107	105
Jord- och stenindustri	87	86
Träindustri	83	73
Pappers- och grafisk industri	86	79
Livsmedelsindustri	97	96
Textil- och beklädnadsindustri	92	86
Läder-, hår- och gummivaruindustri	76	66
Kemisk-teknisk industri	105	87
Samtliga industrigrupper	**96**	**90**

Sysselsättningsutvecklingen inom olika län belyses i tab. 7. Vid studiet av indextalen för olika näringshuvudgrupper bör hänsyn tagas till det absoluta antalet anställda inom resp. grupper. Uppgifter härom återfinnas i tab. 6.

Tages antalet *anställda* arbetare — vilket begrepp sålunda inkluderar de inkallade — till utgångspunkt för en jämförelse mellan förhållandena 1939 och 1943 (tab. 1), finner man, att antalet anställda inom de större industriföretagen ökat från 394 548 till 432 638, eller med 9,7 %. Inom huvudgruppen malmbrytning och metallindustri har arbetarantalet ökat från 164 236 till 204 873, eller med icke mindre än 24,7 %. Inom grupperna jord- och stenindustri, livsmedelsindustri samt kemisk-teknisk industri kan konstateras en mindre ökning av arbetarantalet medan övriga grupper utvisa minskat antal anställda. Särskilt betydande är nedgången i antalet anställda vid skofabriker (37,8 %) samt stenbrott och stenhuggerier (35,8 %).

Redovisningen av antalet *nyanställningar* under tiden 1/9 1939—1/9 1943 (tab. 3) visar på en förhållandevis stor omsättning av arbetskraft inom industrien. Det bör än en gång betonas att varje återanställning av en och samma person räknats som nyanställning. Om antalet nyanställningar under de fyra år undersökningen omfattar sättes i relation till antalet anställda den 1 september 1943, erhålles ett indextal på 115. Detta innebär, att antalet nyanställningar under ifrågavarande tidsperiod motsvarar mer än den samlade arbetsstyrkan 1943. Variationerna äro stora såväl mellan olika näringshuvudgrupper som mellan olika näringsgrenar inom samma huvudgrupp. Störst är givetvis omsättningen — förutom vid vissa säsongbetonade företag — inom de olika grupper av företag, vars produktion varit mera direkt betingad av krigsårens speciella förhållanden.

I tab. 4 lämnas uppgifter om hur stor del av den nuvarande arbetsstyrkan, som utgöres av personer som nyanställts (ev. återanställts) sedan krigsutbrottet *(kvarstående nyanställda)*. Antalet kvarstående nyanställda arbetare uppgick vid samtliga företag med minst 50 anställda till 172 823, eller 40,1 % av det totala antalet anställda. Den högsta procenten kvarstående nyanställda återfanns inom verkstadsindustrien; vid elektriska verkstäder voro icke mindre än 55,5 % nyanställda. De lägsta siffrorna uppvisade bryggerierna (15,3), skofabriker (20,6), pappersmassefabriker och pappersbruk (22,6 resp. 22,2), tobaksfabriker (24,1) samt sågverk (24,6).

I tab. 8 lämnas närmare uppgifter beträffande antalet anställda, antalet nyanställningar samt antalet kvarstående nyanställda för de viktigaste näringshuvudgrupperna inom olika län. I tab. 9 lämnas motsvarande uppgifter beträffande mekaniska verkstäder med minst 10 anställda. Av tabellen framgår, att vid samtliga mekaniska verkstäder redovisades den 1/9 1943 93 888 anställda arbetare. Av dessa voro 11 212, eller 11,9 %, sysselsatta vid arbetsställen med mindre än 50 anställda. En jämförelse mellan förhållandena vid större och mindre verkstäder ger vid handen att sysselsättningsindex den 1/9 1943 vid de förra uppgick till 112 mot 97 vid de senare. Motsvarande index för nyanställningar utgjorde 116 resp. 127. Procenten kvarstående nyanställda var praktiskt taget densamma inom de båda grupperna.

För de kvarstående nyanställda har, som tidigare nämnts, uppgifter inhämtats beträffande ålder, närmast föregående sysselsättning samt om vederbörande var mantalsskriven i annan kommun än den, inom vilket arbetsstället är beläget.

Redovisningen av de kvarstående nyanställda efter *mantalsskrivningsort* (tab. 10) utvisar, att 24,1 % av samtliga nyanställda voro mantalsskrivna i annan kommun än den, inom vilken arbetsstället är beläget. En relativt stor rekrytering av arbetskraft från andra kommuner kan konstateras vid sprängämnesfabriker, kvarnar, sockerfabriker, garverier, järn- och stålmanufaktur, järn-, stål- och kopparverk samt flertalet företag inom jord- och stenindustri.

Uppgifter om de nyanställdas *åldersfördelning* den 1 september 1943 lämnas i tab. 12. Av tabellen framgår, att 85,0 % voro under 40 år; 23,9 % voro under 20 år. Vid pappersbruk samt annan pappersindustri, grafisk industri, choklad- och karamellfabriker, trikåfabriker, skrädderier och sömnadsfabriker, garverier och skofabriker samt annan läderindustri voro omkring $^1/_3$ eller mera av de nyanställda under 20 år. Inom följande näringsgrenar voro mer än $^1/_4$ av de nyanställda över 40 år: stenbrott och stenhuggerier, cementfabriker och kalkbruk, tegelbruk, sågverk, sockerfabriker samt tändsticksfabriker.

I tab. 13 meddelas uppgifter om de kvarstående nyanställdas *sysselsättningsförhållanden närmast före nuvarande anställning*. Tabellen utvisar, att nyrekryteringen till 43,1 % omfattat arbetskraft, som ej var sysselsatt inom industri och hantverk. Från jordbruk och skogsbruk kommo 8,6 %, från handel, samfärdsel och allmän tjänst 8,9 % och från husligt arbete 7,2 %; 18,4 % utgjordes av personer, som hade annat arbete eller voro utan anställning. Till största delen bestod sistnämnda grupp av ungdom, som tidigare icke haft något förvärvsarbete. Under förutsättning att de kvarstående nyanställda inom de företag, som icke lämnat uppgifter härom, fördelade sig på samma sätt efter tidigare sysselsättning, skulle sålunda i undersökningen ingående företag sedan krigsutbrottet ha tillförts sammanlagt 77 000 arbetare från andra yrkesområden än industri och hantverk. 15 000 av dessa kommo från jordbruk och skogsbruk, 16 000 från handel, samfärdsel och allmän tjänst och 13 000 från husligt arbete. Huvudparten av de övriga 33 000 utgjordes av ungdom, som tidigare icke haft förvärvsarbete.

Ett närmare studium av tab. 13 ger vid handen, att särskilt järn-, stål- och kopparverk, flertalet företagsgrupper inom jord- och stenindustri, snickeri- och möbelfabriker, pappersmassefabriker och pappersbruk, flertalet företagsgrupper inom livsmedelsindustrien, vissa textilindustriföretag, garverier och gummivarufabriker samt sprängämnesfabriker i stor utsträckning nyanställt personal, som tidigare icke var sysselsatt inom industri och hantverk.

Förvaltningspersonal. Under gruppen förvaltningspersonal redovisas arbetsledning (inkl. förmän), teknisk och administrativ personal. Av samtliga anställda den 1 september 1943 vid i undersökningen ingående företag med minst 50 anställda tillhörde 76 011, eller 14,9 %, förvaltningspersonalen (tab. 1). Motsvarande procenttal den 1 september 1939 uppgick till 13,3 %. För-

valtningspersonalen har sedan krigsutbrottet betydligt utökats. Under det att antalet anställda arbetare ökade med 9,6 %, utgjorde ökningen för förvaltningspersonalen icke mindre än 25,5 %. Tages till utgångspunkt för jämförelsen icke antalet anställda utan antalet sysselsatta personer, uppgick sysselsättningsindextalet den 1/9 1943 för förvaltningspersonal till 116 mot 96 för arbetarpersonal (tab. 2).

Av efterföljande sammanställning framgår, hur stor del av de anställda inom olika näringshuvudgrupper, som den 1 september åren 1939 och 1943 utgjordes av förvaltningspersonal.

Näringshuvudgrupp	% förvaltningspersonal 1/9 1939	1/9 1943
Malmbrytning och metallindustri	15·3	16·5
Jord- och stenindustri	7·0	8·2
Träindustri	8·2	9·6
Pappers- och grafisk industri	13·2	14·7
Livsmedelsindustri	15·7	17·0
Textil- och beklädnadsindustri	11·1	12·4
Läder-, hår- och gummivaruindustri	12·3	15·5
Kemisk-teknisk industri	16·6	18·8
Samtliga grupper	13·3	14·9

Sammanställningen utvisar, att förvaltningspersonalen inom samtliga grupper numera utgör en större del av de anställda än före krigsutbrottet. En närmare undersökning av förhållandena inom olika näringsgrenar den 1 september 1943 utvisar, att den högsta andelen förvaltningspersonal av samtliga anställda återfanns vid elektriska verkstäder (26,4 %), grafisk industri (27,2 %), samt färg-, olje- och parfymfabriker (25,2 %).

Antalet nyanställningar av förvaltningspersonal under tiden 1/9 1939—1/9 1943 har relativt varit betydligt mindre än av arbetarpersonal. Indextalet för nyanställningar uppgår sålunda endast till 57 för förvaltningspersonal mot 115 för arbetarpersonal (tab. 3). Antalet kvarstående nyanställda av samtliga anställda utgjorde för förvaltningspersonal 35,8 % mot 40,1 % för arbetarpersonal (tab. 4).

Uppgifterna om den kvarstående nyanställda förvaltningspersonalens fördelning efter ålder den 1 september 1943 utvisa, att 89,8 % av de nyanställda voro under 40 år; icke mindre än 26,2 % voro under 20 år och endast 2,8 % voro över 50 år (tab. 11). Motsvarande procenttal för arbetarpersonal uppgick till 85,0, 23,9 och 5,4.

Kvinnlig arbetskraft. Av undersökningen framgår, att det totala antalet kvinnliga arbetare inom industrien icke undergått någon förändring sedan krigsutbrottet. Antalet kvinnliga arbetare vid företag med minst 50 anställda uppgick den 1/9 1943 till 93 332 mot 93 233 den 1/9 1939 (tab. 1).

Inom de olika näringsgrenarna ha emellertid betydande förskjutningar ägt rum i fråga om den kvinnliga arbetskraften, vilket belyses i efterföljande sammanställning.

Näringshuvudgrupp	Antal anställda 1/9 1939	1/9 1943	Ökning (+) eller minskning (−) antal	%
Malmbrytning och metallindustri ...	10 275	15 796	+ 5 521	+ 53·7
Jord- och stenindustri	2 418	2 858	+ 440	+ 18·2
Träindustri	528	956	+ 428	+ 81·1
Pappers- och grafisk industri	7 083	8 113	+ 1 030	+ 14·5
Livsmedelsindustri	12 072	11 578	— 494	— 4·1
Textil- och beklädnadsindustri	48 278	44 072	— 4 206	— 8·7
Läder-, hår- och gummivaruindustri	8 970	6 818	— 2 152	— 24·0
Kemisk-teknisk industri	3 609	3 141	— 468	— 13·0
Samtliga grupper	**93 233**	**93 332**	+ 99	+ 0·1

Som tidigare framhållits har den totala sysselsättningen inom den större industrien sedan krigsutbrottet minskat med 4 %. Då det totala antalet kvinnor under samma tid icke förändrats, följer härav att kvinnornas relativa andel av den sysselsatta arbetskraften ökat. I tab. 2 lämnas uppgifter om hur stor del av de sysselsatta inom olika näringsgrenar den 1/9 åren 1939 och 1943, som utgjordes av kvinnor. Av tabellen framgår, att kvinnornas andel av den större industriens arbetsstyrka ökat från 23,6 till 24,5 %. Anmärkningsvärd är ökningen inom mekaniska och elektriska verkstäder.

Uppgifterna om antalet nyanställningar under tiden 1/9 1939—1/9 1943 (tab. 3) utvisar, att omsättningen av kvinnlig arbetskraft varit betydande. Nyanställningsindex för kvinnliga arbetare uppgick sålunda till 150 mot 106 för manliga. Begränsas jämförelsen till industrigrenar med minst 1 000 kvinnliga arbetare, finner man, att omsättningen av kvinnlig arbetskraft varit särskilt stor inom järn- och stålmanufaktur, mekaniska verkstäder, annan metallindustri, choklad- och karamellfabriker, slakterier och konservfabriker samt gummivarufabriker.

Av samtliga anställda kvinnliga arbetare den 1/9 1943 hade 47 539, eller 51,1 %, nyanställts efter den 1/9 1939. Motsvarande procenttal för manliga arbetare uppgick till 37,0 %. Uppgifter om antalet kvarstående nyanställda kvinnor inom olika näringsgrenar lämnas i tab. 4.

Uppgifterna om de kvarstående nyanställdas åldersfördelning den 1 september 1943 utvisa, att icke mindre än 90,3 % av samtliga nyanställda kvinnliga arbetare voro under 40 år. Motsvarande procenttal för manliga arbetare uppgick till 83,0 %. Procenten nyanställda under 20 år uppgick för kvinnliga arbetare till 29,2 mot 21,9 för manliga.

I vilken utsträckning den kvinnliga arbetskraften rekryterats från andra yrkesområden än industri och hantverk framgår av tab. 15. Tabellen utvisar, att 55,1 % av de kvarstående nyanställda kvinnliga arbetarna före nuvarande anställning icke voro sysselsatta inom industri och hantverk. Detta innebär, att den större industrien tillförts ett nytillskott av omkring 26 000 kvinnliga arbetare. Av dessa kommo 600 från jordbruk, 3 500 från handel och samfärdsel, 13 000 från husligt arbete och resten, 9 200, utgjordes huvudsakligen av ungdom, som tidigare icke haft försvärvsarbete.

Medan som tidigare nämnts den kvinnliga arbetarpersonalen inom den

större industrien sedan krigsutbrottet icke förändrats till sin totala omfattning, har den kvinnliga *förvaltningspersonalen* däremot ökat från 14 539 till 20 307, eller med 39,7 %. För den manliga förvaltningspersonalen var motsvarande procenttal betydligt lägre, eller 12,1 %. Index för nyanställningar uppgick till 82 för kvinnlig förvaltningspersonal mot 47 för manlig. Procenten kvarstående nyanställda var för kvinnlig förvaltningspersonal 51,0 och för manlig 30,2. Av samtliga kvarstående nyanställda kvinnor tillhörande förvaltningspersonalen voro 96,3 % under 40 år och 40,9 % under 20 år.

III. Slutförandet av undersökningen.

För ett bedömande av ovan antydda förskjutningar under krigsåren i arbetskraftens sysselsättning inom industrien och eventuella återverkningar härav under en kommande fredsproduktion, avser arbetsmarknadskommissionen att överlämna undersökningsresultaten och det inkomna materialet till Industriens utredningsinstitut, som i enlighet med finansministerns uttalande till statsrådsprotokollet den 19 mars 1943 erhållit i uppdrag att utarbeta en allmän översikt av den sannolika utvecklingen av sysselsättningen efter kriget inom olika branscher. Det till kommissionen inkomna materialet skall sålunda sammanställas med av utredningsinstitutet gjorda undersökningar i fråga om de kvantitativa sysselsättningsmöjligheterna inom vissa branscher — speciellt verkstadsindustrien — samt de av kommerskollegium insamlade uppgifterna beträffande industriens investeringsplaner efter kriget. Kommissionen har vidtagit sådant arrangemang, att den lämnas möjlighet att i detalj följa den fortsatta utredningen för att i samråd med Industriens utredningsinstitut verkställa en kartläggning av de speciella lokala sysselsättningsproblem, som kunna uppstå. Om denna kartläggning av de lokala förhållandena skulle tyda på särskilt svåra anpassningsproblem på vissa orter, kan tänkas, att man i dessa fall bör verkställa särskilda kvalitativa undersökningar av arbetskraften. För åtgärder i samband med dylika undersökningar avser kommissionen att kunna lämna en närmare redogörelse, när den av Industriens utredningsinstitut ovan angivna undersökningen av industriens utveckling slutförts.

2—447232.

Bilaga A.

STATENS ARBETSMARKNADSKOMMISSION
Formulär nr C 57.

Insändes i 2 ex. till länsarbetsnämnden i det län, inom vilket företaget är beläget snarast möjligt och senast den *30 okt.* 1943.

Uppgifter angående arbetskraften inom industrien.

Företagets namn: .....

Uppgifterna avse arbetsställe i ..... stad / köping / landskomun ..... län

under adress: .....

Huvudsakliga fredstillverkningar: .....

.....

(Varje arbetsställe redovisas på särskild blankett)

	Förvaltningspersonal[1]			Arbetarpersonal			Samtliga
	Män	Kvinnor	S:a	Män	Kvinnor	S:a	
1. Antalet anställda den 1 september 1939[2]							
2. Antalet anställda den 1 september 1943[2]							
3. Antalet anställda frånvarande på grund av militärtjänstgöring den 1 september 1943							
4. Antalet nyanställningar under tiden 1/9 1939—1/9 1943[3]							
5. Antalet den 1/9 1943 *kvarstående* anställda av under punkt 4 redovisade							
Därav i åldern:							
—19 år							
20—39 »							
40—49 »							
50— »							
6. Antalet under punkt 5 redovisade, som före anställningen vid företaget voro sysselsatta inom							
Jord- och skogsbruk							
Industri och hantverk							
Handel, samfärdsel och allmän tjänst							
Husligt arbete							
Annat arbete							
7. Antalet nyanställda, som äro mantalsskrivna i annan kommun än den, inom vilken arbetsstället är beläget							

[1] Under gruppen förvaltningspersonal redovisas arbetsledning (inklusive förmän etc.), teknisk och administrativ personal.

[2] Under punkt 1. o. 2 redovisas även anställda, som uppgiftsdagen voro frånvarande på grund av militärtjänstgöring, sjukdom o. d. samt personer, som permitterats för kortare tid än en månad

[3] Varje återanställning av en och samma person räknas som nyanställning.

8. Planerar Edert företag några nybyggnads- eller reparationsarbeten efter krigets slut? .....
(ja eller nej)
Angiv om möjligt hur många av företagets anställda, som vid tillfällig inskränkning av driften kunna beräknas sysselsättas vid dessa och under hur lång tid?

.....

.....

.....

.....

9. Vilka principer kommer Ni att tillämpa vid eventuella permitteringar efter krigets slut (med hänsyn till kvalifikationer, tidpunkt för anställning, kön, ålder, mantalsskrivningsort, tidigare sysselsättning, o. s. v.)? .....

.....

.....

.....

.....

.....

Särskilda upplysningar: .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

..... den 1943

.....

.....
(Firmanamn och underskrift)

Ytterligare upplysningar kunna lämnas av: .....

..... telefon .....

Bilaga B.

Till

Industriens anpassning till den av kriget framtvingade krigs- och ersättningsproduktionen har medfört en betydande omflyttning av arbetskraften såväl inom som mellan olika yrkes- och arbetsområden. Att döma av den betydligt ökade omsättningen av arbetskraft inom olika företag finnes för närvarande ett rätt omfattande skikt av arbetare, som byter arbetsplats en eller flera gånger om året.

Statens arbetsmarknadskommission har av Kungl. Maj:t erhållit i uppdrag att i samråd med Industriens utredningsinstitut utreda frågan om den nuvarande sysselsättningen inom olika industriföretag. Utredningen avser att underlätta lokaliseringen av de sysselsättningsproblem, som kunna tänkas vara förenade med en återgång till en mera normal fredsproduktion.

Arbetsmarknadskommissionen översänder härmed till Edert företag frågeformulär avseende uppgifter ifråga om sysselsättningen under krigsåren. Formulären skola tillställas länsarbetsnämnden i 2 ex. senast den 30 oktober.

Det torde vara överflödigt att närmare angiva de svårigheter, som äro förenade med att i ett frågeformulär så avfatta frågorna, att de generellt äro avpassade till alla de olikheter, som kännetecknа de olika företagens verksamhet. En fråga, som avgöres av parterna på arbetsmarknaden, är urvalet av dem, som skola permitteras. Av visst intresse för statsmakterna är emellertid, om man vid permitteringarna kommer att taga viss hänsyn till vederbörandes lämplighet för annat arbete, hans eller hennes möjlighet med avseende på bofasthet, försörjningsbörda o. s. v. att utan större svårigheter flytta till annan ort. Frågor i detta avseende äro därför medtagna i formuläret.

Formulären skola tillställas länsarbetsnämnden i det län, arbetsstället är beläget. Uppgifter böra lämnas för varje enskilt arbetsställe, och i de fall man har planerat ett nedläggande av verksamheten efter kriget, bör detta särskilt angivas.

Stockholm den 11 oktober 1943.

Statens arbetsmarknadskommission

A. THOMSON

Axel Granath.

TABELLER.

Tab. 1. Antalet anställda inom olika näringsgrenar den 1/9 åren 1939 och 1943. Företag med minst 50 anställda.

Näringsgren	Antal arbetsställen	Förvaltningspersonal					Arbetarpersonal					Samtliga	
		Hela antalet		Därav kvinnor		Inkallade 1943	Hela antalet		Därav kvinnor		Inkallade 1943	1939	1943
		1939	1943	1939	1943		1939	1943	1939	1943			
Malmbrytning och metallindustri	**795**	**29 615**	**40 367**	**5 494**	**8 901**	**3 152**	**164 236**	**204 873**	**10 275**	**15 796**	**29 804**	**193 851**	**245 240**
Gruvor och anrikningsverk	58	1 039	1 363	55	135	62	12 376	13 383	73	129	1 623	13 415	14 746
Järn-, stål- och kopparverk	49	3 824	4 691	429	771	363	32 426	37 581	76	579	5 366	36 250	42 272
Järn- och stålmanufaktur	121	1 660	2 063	338	505	149	14 164	16 503	1 727	2 186	2 482	15 824	18 566
Mekaniska verkstäder	338	13 172	18 798	2 283	4 015	1 502	62 400	82 678	2 714	5 023	12 500	75 572	101 476
Skeppsvarv	26	1 662	2 321	156	261	163	13 446	17 391	57	64	2 753	15 108	19 712
Elektriska verkstäder	79	6 282	8 542	1 716	2 504	720	17 946	23 759	3 875	5 534	3 246	24 228	32 301
Annan metallindustri	124	1 976	2 589	517	710	193	11 478	13 578	1 753	2 281	1 834	13 454	16 167
Jord- och stenindustri	**199**	**1 731**	**2 215**	**246**	**397**	**137**	**22 830**	**24 183**	**2 418**	**2 858**	**3 000**	**24 561**	**26 398**
Kolgruvor[1]	6	243	291	30	67	14	2 332	2 712	4	57	312	2 575	3 003
Torvindustri	20	3	104	—	6	7	65	1 411	12	269	96	68	1 515
Stenbrott och stenhuggerier	43	262	258	13	21	15	4 393	2 819	1	5	269	4 655	3 077
Cementfabriker, kalkbruk	25	213	262	18	28	16	3 187	2 874	62	43	413	3 400	3 136
Tegelbruk	31	164	171	19	22	6	2 628	2 680	16	39	299	2 792	2 851
Porslins-, kakel- och lergodsfabriker	10	331	425	91	138	34	3 616	3 902	1 641	1 635	514	3 947	4 327
Glasbruk	42	323	349	43	50	20	4 892	4 942	603	601	641	5 215	5 291
Annan jord- och stenindustri	22	192	355	32	65	25	1 717	2 843	79	209	456	1 909	3 198
Träindustri	**248**	**2 414**	**2 708**	**262**	**380**	**212**	**26 891**	**25 639**	**528**	**956**	**3 297**	**29 305**	**28 347**
Sågverk och hyvlerier	113	919	964	52	77	57	14 782	12 671	36	208	1 411	15 701	13 635
Snickeri och möbelfabriker	114	1 236	1 474	174	257	126	9 412	10 480	233	445	1 514	10 648	11 954
Annan trävaruindustri	21	259	270	36	46	29	2 697	2 488	259	303	372	2 956	2 758

Pappers- och grafisk industri	**249**	**7 594**	**8 409**	**1 898**	**2 390**	**558**	**56 124**	**48 600**	**7 085**	**8 115**	**5 554**	**57 713**	**57 009**
Pappersmassefabriker	73	1 591	1 766	62	143	123	20 236	17 487	235	471	2 230	21 827	19 253
Pappersbruk och pappfabriker	60	1 696	1 823	200	257	140	16 587	16 090	2 229	2 384	1 893	18 283	17 913
Annan pappersindustri	33	506	568	191	234	48	2 963	3 688	1 615	1 970	246	3 469	4 256
Grafisk industri	83	3 801	4 252	1 445	1 756	247	10 338	11 395	3 004	3 288	1 185	14 139	15 647
Livsmedelsindustri	**242**	**5 126**	**6 001**	**1 566**	**2 158**	**388**	**27 528**	**29 216**	**12 072**	**11 578**	**2 524**	**32 654**	**35 217**
Kvarnar	12	363	426	87	131	26	1 314	1 500	148	269	113	1 677	1 926
Bagerier	34	411	490	204	248	11	3 899	4 841	1 937	2 126	454	4 310	5 331
Råsockerbruk och raffinaderier	27	540	648	52	97	34	4 454	4 687	834	692	495	4 994	5 335
Choklad- och karamellfabriker	23	846	959	314	405	83	4 566	3 534	3 514	2 488	186	5 412	4 493
Bryggerier och läskedrycksfabriker	23	610	618	91	121	65	2 892	2 597	706	621	279	3 502	3 215
Tobaksfabriker	7	199	196	79	76	13	2 223	1 938	1 723	1 502	54	2 422	2 134
Slakterier och konservfabriker	68	927	1 263	336	535	69	4 309	5 612	1 638	2 135	541	5 236	6 875
Annan livsmedelsindustri	48	1 230	1 401	403	545	87	3 871	4 507	1 572	1 745	402	5 101	5 908
Textil- och beklädnadsindustri	**399**	**8 727**	**9 653**	**3 465**	**3 997**	**574**	**70 012**	**68 044**	**48 278**	**44 072**	**3 967**	**78 739**	**77 697**
Bomullsindustri	36	1 584	1 832	402	534	127	17 846	17 135	9 608	8 456	1 479	19 430	18 967
Jute- och linneindustri	13	173	214	26	34	12	2 950	2 933	1 650	1 413	221	3 123	3 147
Ylleindustri	57	1 196	1 325	283	365	73	10 741	10 514	6 479	6 014	669	11 937	11 839
Trikåfabriker	54	983	1 037	486	500	57	8 713	7 901	6 745	5 877	378	9 696	8 938
Skrädderier och sömnadsfabriker	159	3 496	3 768	1 739	1 935	231	21 960	20 510	18 993	17 541	494	25 456	24 278
Annan hithörande industri	80	1 295	1 477	529	629	74	7 802	9 051	4 803	4 771	726	9 097	10 528
Läder-, hår- och gummivaruindustri	**135**	**2 814**	**3 098**	**978**	**1 104**	**161**	**20 044**	**16 950**	**8 970**	**6 818**	**1 658**	**22 858**	**20 048**
Garverier	20	292	325	52	71	16	2 682	2 552	560	400	318	2 974	2 877
Skofabriker	64	1 110	1 042	360	319	44	8 897	5 537	4 276	2 358	515	10 007	6 579
Gummivarufabriker	12	1 019	1 242	450	559	61	6 189	6 142	3 096	2 878	545	7 208	7 384
Annan hithörande industri	39	393	489	116	155	40	2 276	2 719	1 038	1 182	280	2 669	3 208
Kemisk-teknisk industri	**91**	**2 566**	**3 560**	**630**	**980**	**278**	**12 883**	**15 073**	**3 609**	**3 141**	**1 554**	**15 449**	**18 633**
Färg-, olje- och parfymfabriker	27	1 015	1 281	334	451	115	2 896	3 285	1 074	943	335	3 911	4 566
Sprängämnesfabriker	7	242	477	26	86	34	2 148	2 713	631	862	245	2 390	3 190
Tändsticksfabriker[2]	10	217	207	20	25	11	2 564	1 388	1 225	496	66	2 781	1 595
Annan kemisk-teknisk industri	47	1 092	1 595	250	418	118	5 275	7 687	679	840	908	6 367	9 282
Samtliga näringsgrenar	**2 358**	**60 587**	**76 011**	**14 539**	**20 307**	**5 460**	**394 548**	**432 638**	**93 233**	**93 332**	**51 358**	**455 135**	**508 649**

[1] Även i kombination med tegel- och lergodsindustri. — [2] Inkl. fabriker, som helt eller delvis övergått till annan tillverkning.

Tab. 2. Antalet sysselsatta [1] inom olika näringsgrenar den 1/9 1939 och 1943. Företag med minst 50 anställda.

Näringsgren	Antal sysselsatta								Kvinnor i % av samtliga sysselsatta				Sysselsättningsindex Antal sysselsatta 1939 = 100	
	Förvaltningspersonal				Arbetarpersonal				Förvaltningspersonal		Arbetarpersonal		Förvaltningspersonal	Arbetarpersonal
	Hela antalet		Därav kvinnor		Hela antalet		Därav kvinnor							
	1939	1943	1939	1943	1939	1943	1939	1943	1939	1943	1939	1943		
Malmbrytning och metallindustri	**29 615**	**37 215**	**5 494**	**8 901**	**164 236**	**175 069**	**10 275**	**15 796**	**18·6**	**23·9**	**6·3**	**9·0**	**126**	**107**
Gruvor och anrikningsverk	1 039	1 301	55	135	12 376	11 760	73	129	5·3	10·4	0·6	1·1	125	95
Järn-, stål- och kopparverk	3 824	4 328	429	771	32 426	32 215	76	579	11·2	17·8	0·2	1·8	113	99
Järn- och stålmanufaktur	1 660	1 914	338	505	14 164	14 021	1 727	2 186	20·4	26·4	12·2	15·6	115	99
Mekaniska verkstäder	13 172	17 296	2 283	4 015	62 400	70 178	2 714	5 023	17·3	23·2	4·3	7·2	131	112
Skeppsvarv	1 662	2 158	156	261	13 446	14 638	57	64	9·4	12·1	0·4	0·4	130	109
Elektriska verkstäder	6 282	7 822	1 716	2 504	17 946	20 513	3 875	5 534	27·3	32·0	21·6	27·0	125	114
Annan metallindustri	1 976	2 396	517	710	11 478	11 744	1 753	2 281	26·2	29·6	15·3	19·4	121	102
Jord- och stenindustri	**1 728**	**1 981**	**246**	**391**	**22 765**	**19 868**	**2 406**	**2 589**	**14·2**	**19·7**	**10·6**	**13·0**	**115**	**87**
Kolgruvor	243	277	30	67	2 332	2 400	4	57	12·3	24·2	0·2	2·4	114	103
Stenbrott och stenhuggerier	262	243	13	21	4 393	2 550	1	5	5·0	8·6	—	0·2	93	58
Cementfabriker, kalkbruk	213	246	18	28	3 187	2 461	62	43	8·5	11·4	1·9	1·7	115	77
Tegelbruk	164	165	19	22	2 628	2 381	16	39	11·6	13·3	0·6	1·6	101	91
Porslins-, kakel- och lergodsfabriker	331	391	91	138	3 616	3 388	1 641	1 635	27·5	35·3	45·4	48·3	118	94
Glasbruk	323	329	43	50	4 892	4 301	603	601	13·3	15·2	12·3	14·0	102	88
Annan jord- och stenindustri	192	330	32	65	1 717	2 387	79	209	16·7	19·7	4·6	8·8	172	139
Träindustri	**2 414**	**2 496**	**262**	**380**	**26 891**	**22 342**	**528**	**956**	**10·9**	**15·2**	**2·0**	**4·3**	**103**	**83**
Sågverk och hyvlerier	919	907	52	77	14 782	11 260	36	208	5·7	8·5	0·2	1·8	99	76
Snickeri- och möbelfabriker	1 236	1 348	174	257	9 412	8 966	233	445	14·1	19·1	2·5	5·0	109	95
Annan trävaruindustri	259	241	36	46	2 697	2 116	259	303	13·9	19·1	9·6	14·3	93	78

Pappers- och grafisk industri	**7 594**	**7 851**	**1 898**	**2 390**	**50 124**	**43 106**	**7 083**	**8 113**	**25·0**	**30·4**	**14·1**	**18·8**	**103**	**86**
Pappersmassefabriker	1 591	1 643	62	143	20 236	15 257	235	471	3·9	8·7	1·2	3·1	103	75
Pappersbruk och pappfabriker	1 696	1 683	200	257	16 587	14 197	2 229	2 384	11·8	15·3	13·4	16·8	99	86
Annan pappersindustri	506	520	191	234	2 963	3 442	1 615	1 970	37·7	45·0	54·5	57·2	103	116
Grafisk industri	3 801	4 005	1 445	1 756	10 338	10 210	3 004	3 288	38·0	43·8	29·1	32·2	105	99
Livsmedelsindustri	**5 126**	**5 613**	**1 566**	**2 158**	**27 528**	**26 692**	**12 072**	**11 578**	**30·6**	**38·4**	**43·9**	**43·4**	**110**	**97**
Kvarnar	363	400	87	131	1 314	1 387	148	269	24·0	32·8	11·3	19·4	110	106
Bagerier	411	479	204	248	3 899	4 387	1 937	2 126	49·6	51·8	49·7	48·5	117	113
Råsockerbruk och raffinaderier	540	614	52	97	4 454	4 192	834	692	9·6	15·8	18·7	16·5	114	94
Choklad- och karamellfabriker	846	876	314	405	4 566	3 348	3 514	2 488	37·1	46·2	77·0	74·3	104	73
Bryggerier och läskedrycksfabriker	610	553	91	121	2 892	2 318	706	621	14·9	21·9	24·4	26·8	91	80
Tobaksfabriker	199	183	79	76	2 223	1 884	1 723	1 502	39·7	41·5	77·5	79·7	92	85
Slakterier och konservfabriker	927	1 194	336	535	4 309	5 071	1 638	2 135	36·2	44·8	38·0	42·1	129	118
Annan livsmedelsindustri	1 230	1 314	403	545	3 871	4 105	1 572	1 745	32·8	41·5	40·6	42·5	107	106
Textil- och beklädnadsindustri	**8 727**	**9 079**	**3 465**	**3 997**	**70 012**	**64 077**	**48 278**	**44 072**	**39·7**	**44·0**	**69·0**	**68·8**	**104**	**92**
Bomullsindustri	1 584	1 705	402	534	17 846	15 656	9 608	8 456	25·4	31·3	53·8	54·0	108	88
Jute- och linneindustri	173	202	26	34	2 950	2 712	1 650	1 413	15·0	16·8	55·9	52·1	117	92
Ylleindustri	1 196	1 252	283	365	10 741	9 845	6 479	6 014	23·7	29·2	60·3	61·1	105	92
Trikåfabriker	983	980	486	500	8 713	7 523	6 745	5 877	49·4	51·0	77·4	78·1	100	86
Skrädderier och sömnadsfabriker	3 496	3 537	1 739	1 935	21 960	20 016	18 993	17 541	49·7	54·7	86·5	87·6	101	91
Annan hithörande industri	1 295	1 403	529	629	7 802	8 325	4 803	4 771	40·8	44·8	61·6	57·3	108	107
Läder-, hår- och gummivaruindustri	**2 814**	**2 937**	**978**	**1 104**	**20 044**	**15 292**	**8 970**	**6 818**	**34·8**	**37·6**	**44·8**	**44·6**	**104**	**76**
Garverier	292	309	52	71	2 682	2 234	560	400	17·8	23·0	20·9	17·9	106	83
Skofabriker	1 110	998	360	319	8 897	5 022	4 276	2 358	32·4	32·0	48·1	47·0	90	56
Gummivarufabriker	1 019	1 181	450	559	6 189	5 597	3 096	2 878	44·2	47·3	50·0	51·4	116	90
Annan hithörande industri	393	449	116	155	2 276	2 439	1 038	1 182	29·5	34·5	45·6	48·5	114	107
Kemisk-teknisk industri	**2 566**	**3 282**	**630**	**980**	**12 883**	**13 519**	**3 609**	**3 141**	**24·6**	**29·9**	**28·0**	**23·2**	**128**	**105**
Färg-, olje- och parfymfabriker	1 015	1 166	334	451	2 896	2 950	1 074	943	32·9	38·7	37·1	32·0	115	102
Sprängämnesfabriker	242	443	26	86	2 148	2 468	631	862	10·7	19·4	29·4	34·9	183	115
Tändsticksfabriker	217	196	20	25	2 564	1 322	1 225	496	9·2	12·8	47·8	37·5	90	52
Annan kemisk-teknisk industri	1 092	1 477	250	418	5 275	6 779	679	840	22·9	28·3	12·9	12·4	135	129
Samtliga näringsgrenar	**60 584**	**70 454**	**14 539**	**20 301**	**394 483**	**379 965**	**93 221**	**93 063**	**24·0**	**28·8**	**23·6**	**24·5**	**116**	**96**

[1] Den 1/9 1943 hela antalet anställda minus anställda frånvarande på grund av militärtjänstgöring. Torvindustriföretag ej medräknade.

Tab. 3. Antalet nyanställningar inom olika näringsgrenar under tiden 1/9 1939—1/9 1943. Företag med minst 50 anställda.[1]

Näringsgren	Antal arbetsställen	Antal anställda 1/9 1943				Antal nyanställningar 1/9 1939—1/9 1943				Index för nyanställningar. Antal anställda 1/9 1943 = 100			
		Förvaltningspersonal		Arbetarpersonal		Förvaltningspersonal		Arbetarpersonal		Förvaltningspersonal		Arbetarpersonal	
		Hela antalet	Därav kvinnor	Hela antalet	Därav kvinnor	Hela antalet	Därav kvinnor	Hela antalet	Därav kvinnor	Hela antalet	Därav kvinnor	Hela antalet	Därav kvinnor
Malmbrytning och metallindustri	**781**	**39 993**	**8 803**	**202 743**	**15 509**	**25 809**	**8 311**	**224 920**	**28 125**	**65**	**94**	**111**	**181**
Gruvor och anrikningsverk	58	1 363	135	13 383	129	543	126	13 197	178	40	93	99	138
Järn-, stål- och kopparverk	49	4 691	771	37 581	579	1 895	665	30 073	1 075	40	86	80	186
Järn- och stålmanufaktur	117	2 014	497	15 896	2 089	996	444	18 458	4 610	49	89	116	221
Mekaniska verkstäder	335	18 645	3 978	81 964	4 998	13 979	4 094	95 297	9 216	75	103	116	184
Skeppsvarv	24	2 306	258	17 162	64	1 495	226	20 862	35	65	88	122	55
Elektriska verkstäder	75	8 385	2 454	23 189	5 369	5 278	2 137	27 369	7 989	63	87	118	149
Annan metallindustri	123	2 589	710	13 568	2 281	1 623	619	19 664	5 022	63	87	145	220
Jord- och stenindustri	**176**	**2 084**	**383**	**22 340**	**2 568**	**963**	**301**	**26 728**	**3 873**	**46**	**79**	**120**	**151**
Kolgruvor	6	291	67	2 712	57	150	47	2 003	94	52	70	74	165
Stenbrott och stenhuggerier	43	258	21	2 819	5	59	16	4 801	13	23	76	170	260
Cementfabriker, kalkbruk	25	262	28	2 874	43	115	28	3 396	24	44	100	118	56
Tegelbruk	31	171	22	2 680	39	51	13	3 537	49	30	59	132	126
Porslins-, kakel- och lergodsfabriker	10	425	138	3 902	1 635	193	107	5 166	2 569	45	78	132	157
Glasbruk	40	330	45	4 612	580	76	28	3 079	744	23	62	67	128
Annan jord- och stenindustri	21	347	62	2 741	209	319	62	4 746	380	92	100	173	182
Träindustri	**243**	**2 652**	**372**	**25 384**	**945**	**1 025**	**301**	**23 835**	**1 622**	**39**	**81**	**94**	**172**
Sågverk och hyvlerier	112	961	77	12 658	208	204	53	11 687	346	21	69	92	166
Snickeri och möbelfabriker	110	1 421	249	10 238	434	750	221	10 520	873	53	89	103	201
Annan trävaruindustri	21	270	46	2 488	303	71	27	1 628	403	26	59	65	133

Pappersmassefabriker	73	1 766	143	17 487	471	455	128	11 713	755	26	90	67	160
Pappersbruk och pappfabriker	59	1 816	256	16 010	2 379	490	162	8 139	2 499	27	63	51	105
Annan pappersindustri	33	568	234	3 688	1 970	251	129	3 629	2 298	44	55	98	117
Grafisk industri	82	4 200	1 729	11 341	3 283	1 865	1 083	10 036	4 191	44	63	88	128
Livsmedelsindustri	**237**	**5 924**	**2 125**	**28 649**	**11 376**	**3 793**	**1 912**	**54 712**	**18 111**	**64**	**90**	**191**	**159**
Kvarnar	12	426	131	1 500	269	180	107	2 351	530	42	82	157	197
Bagerier	32	483	246	4 652	2 094	219	151	4 765	2 014	45	61	102	96
Råsockerbruk och raffinaderier	27	648	97	4 687	692	932	170	25 509	2 105	144	175	544	304
Choklad- och karamellfabriker	23	959	405	3 534	2 488	654	438	6 342	5 109	68	108	179	205
Bryggerier och läskedrycksfabriker	23	618	121	2 597	621	324	177	1 982	615	52	146	76	99
Tobaksfabriker	7	196	76	1 938	1 502	67	28	1 272	999	34	37	66	67
Slakterier och konservfabriker	65	1 193	504	5 234	1 965	633	398	7 712	4 410	53	79	147	224
Annan livsmedelsindustri	48	1 401	545	4 507	1 745	784	443	4 779	2 329	56	81	106	133
Textil- och beklädnadsindustri	**390**	**9 451**	**3 903**	**67 066**	**43 374**	**4 198**	**2 510**	**82 707**	**58 584**	**44**	**64**	**123**	**135**
Bomullsindustri	36	1 832	534	17 135	8 456	667	325	19 868	11 953	36	61	116	141
Jute- och linneindustri	12	211	34	2 872	1 391	75	14	2 005	1 097	36	41	70	79
Ylleindustri	55	1 283	359	10 211	5 863	408	194	13 195	8 533	32	54	129	146
Trikåfabriker	54	1 037	500	7 901	5 877	385	238	10 037	8 182	37	48	127	139
Skrädderier och sömnadsfabriker	154	3 643	1 872	19 978	17 084	1 967	1 321	24 170	21 938	54	71	121	128
Annan hithörande industri	79	1 445	604	8 969	4 703	696	418	13 432	6 881	48	69	150	146
Läder-, hår- och gummivaruindustri	**134**	**3 093**	**1 100**	**16 904**	**6 772**	**1 441**	**762**	**20 864**	**10 088**	**47**	**69**	**123**	**149**
Garverier	20	325	71	2 552	400	71	31	2 588	596	22	44	101	149
Skofabriker	64	1 042	319	5 537	2 358	280	149	4 868	2 657	27	47	88	113
Gummivarufabriker	12	1 242	559	6 142	2 878	808	444	10 090	5 276	65	79	164	183
Annan hithörande industri	38	484	151	2 673	1 136	282	138	3 318	1 559	58	91	124	137
Kemisk-teknisk industri	**87**	**3 321**	**885**	**14 610**	**2 928**	**2 171**	**838**	**24 628**	**7 171**	**65**	**95**	**169**	**245**
Färg-, olje- och parfymfabriker	26	1 066	362	2 958	803	760	371	4 193	1 264	71	102	142	157
Sprängämnesfabriker	6	456	80	2 603	791	289	81	4 809	2 349	63	101	185	297
Tändsticksfabriker	10	207	25	1 388	496	57	15	2 659	1 753	28	60	192	353
Annan kemisk-teknisk industri	45	1 592	418	7 661	838	1 065	371	12 967	1 805	67	89	169	215
Samtliga näringsgrenar	**2 295**	**74 868**	**19 933**	**426 222**	**91 575**	**42 461**	**16 437**	**491 911**	**137 317**	**57**	**82**	**115**	**150**

[1] Torvindustriföretag ej medräknade. För 43 arbetsställen med sammanlagt 6 044 anställda 1/9 1943 saknas uppgifter om nyanställningar.

Tab. 4. Antalet 1/9 1943 kvarstående nyanställda inom olika näringsgrenar. Företag med minst 50 anställda. [1]

Näringsgren	Antal arbetsställen	Förvaltningspersonal						Arbetarpersonal					
		Antal anställda 1/9 1943		Därav nyanställda efter 1/9 1939				Antal anställda 1/9 1943		Därav nyanställda efter 1/9 1939			
		Hela antalet	Därav kvinnor	Samtliga		Därav kvinnor		Hela antalet	Därav kvinnor	Samtliga		Därav kvinnor	
				antal	%	antal	%			antal	%	antal	%
Malmbrytning och metallindustri	**795**	**40 367**	**8 901**	**16 567**	**41·0**	**5 324**	**59·8**	**204 873**	**15 796**	**88 800**	**43·3**	**11 306**	**71·6**
Gruvor och anrikningsverk	58	1 363	135	342	25·1	83	61·5	13 383	129	4 528	33·8	90	69·8
Järn-, stål- och kopparverk	49	4 691	771	1 345	28·7	471	61·1	37 581	579	10 849	28·9	526	90·8
Järn- och stålmanufaktur	121	2 063	505	688	33·3	304	60·2	16 503	2 186	6 762	41·0	1 405	64·3
Mekaniska verkstäder	338	18 798	4 015	8 764	46·6	2 576	64·2	82 678	5 023	39 390	47·6	3 766	75·0
Skeppsvarv	26	2 321	261	846	36·4	145	55·6	17 391	64	7 324	42·1	32	50·0
Elektriska verkstäder	79	8 542	2 504	3 478	40·7	1 331	53·2	23 759	5 534	13 179	55·5	3 967	71·7
Annan metallindustri	124	2 589	710	1 104	42·6	414	58·3	13 578	2 281	6 768	49·8	1 520	66·6
Jord- och stenindustri	**179**	**2 111**	**391**	**748**	**35·4**	**239**	**61·1**	**22 772**	**2 589**	**10 197**	**44·8**	**1 495**	**57·7**
Kolgruvor	6	291	67	98	33·7	45	67·2	2 712	57	911	33·6	57	100·0
Stenbrott och stenhuggerier	43	258	21	45	17·4	13	61·9	2 819	5	1 158	41·1	4	80·0
Cementfabriker, kalkbruk	25	262	28	87	33·2	17	60·7	2 874	43	1 059	36·8	13	30·2
Tegelbruk	31	171	22	35	20·5	10	45·5	2 680	39	1 231	45·9	31	79·5
Porslins-, kakel- och lergodsfabriker	10	425	138	130	30·6	71	51·4	3 902	1 635	1 876	48·1	859	52·5
Glasbruk	42	349	50	67	19·2	25	50·0	4 942	601	1 259	25·5	342	56·9
Annan jord- och stenindustri	22	355	65	286	80·6	58	89·2	2 843	209	2 703	95·1	189	90·4
Träindustri	**248**	**2 708**	**380**	**779**	**28·8**	**220**	**57·9**	**25 639**	**956**	**7 785**	**30·4**	**703**	**73·5**
Sågverk och hyvlerier	113	964	77	153	15·9	39	50·6	12 671	208	3 120	24·6	182	87·5
Snickeri- och möbelfabriker	114	1 474	257	572	38·8	162	63·0	10 480	445	3 977	37·9	358	80·4
Annan trävaruindustri	21	270	46	54	20·0	19	41·3	2 488	303	688	27·7	163	53·8

Pappers- och grafisk industri	**249**	**3 409**	**2 390**	**2 139**	**25·4**	**1 002**	**41·9**	**48 660**	**8 113**	**12 684**	**26·1**	**3 736**	**46·0**
Pappersmassefabriker	73	1 766	143	365	20·7	106	74·1	17 487	471	3 958	22·6	345	73·2
Pappersbruk och pappfabriker	60	1 823	257	358	19·6	114	44·4	16 090	2 384	3 573	22·2	1 108	46·5
Annan pappersindustri	33	568	234	166	29·2	88	37·6	3 688	1 970	1 696	46·0	1 014	51·5
Grafisk industri	83	4 252	1 756	1 250	29·4	694	39·5	11 395	3 288	3 457	30·3	1 269	38·6
Livsmedelsindustri	**242**	**6 001**	**2 158**	**1 889**	**31·5**	**1 003**	**46·5**	**29 216**	**11 578**	**11 068**	**37·9**	**4 774**	**41·2**
Kvarnar	12	426	131	101	23·7	61	46·6	1 500	269	512	34·1	179	66·5
Bagerier	34	490	248	162	33·1	108	43·5	4 841	2 126	1 937	40·0	854	40·2
Råsockerbruk och raffinaderier	27	648	97	264	40·7	59	60·8	4 687	692	2 154	46·0	304	43·9
Choklad- och karamellfabriker	23	959	405	326	34·0	213	52·6	3 534	2 488	1 319	37·3	948	38·1
Bryggerier och läskedrycksfabriker	23	618	121	122	19·7	59	48·8	2 597	621	397	15·3	134	21·6
Tobaksfabriker	7	196	76	53	27·0	22	28·9	1 938	1 502	467	24·1	372	24·8
Slakterier och konservfabriker	68	1 263	535	468	37·1	266	49·7	5 612	2 135	2 619	46·7	1 260	59·0
Annan livsmedelsindustri	48	1 401	545	393	28·1	215	39·4	4 507	1 745	1 663	36·9	723	41·4
Textil- och beklädnadsindustri	**399**	**9 653**	**3 997**	**2 763**	**28·6**	**1 595**	**39·9**	**68 044**	**44 072**	**29 706**	**43·7**	**20 834**	**47·3**
Bomullsindustri	36	1 832	534	497	27·1	238	44·6	17 135	8 456	6 774	39·5	3 906	46·2
Jute- och linneindustri	13	214	34	63	29·4	12	35·3	2 933	1 413	927	31·6	456	32·3
Ylleindustri	57	1 325	365	317	23·9	158	43·3	10 514	6 014	4 343	41·3	2 866	47·7
Trikåfabriker	54	1 037	500	248	23·9	147	29·4	7 901	5 877	3 301	41·8	2 581	43·9
Skrädderier och sömnadsfabriker	159	3 768	1 935	1 180	31·3	769	39·7	20 510	17 541	9 570	46·7	8 595	49·0
Annan hithörande industri	80	1 477	629	458	31·0	271	43·1	9 051	4 771	4 791	52·9	2 430	50·9
Läder-, hår- och gummivaruindustri	**135**	**3 098**	**1 104**	**874**	**28·2**	**448**	**40·6**	**16 950**	**6 818**	**5 601**	**33·0**	**2 861**	**42·0**
Garverier	20	325	71	54	16·6	23	32·4	2 552	400	667	26·1	182	45·5
Skofabriker	64	1 042	319	176	16·9	80	25·1	5 537	2 358	1 139	20·6	633	26·8
Gummivarufabriker	12	1 242	559	472	38·0	262	46·9	6 142	2 878	2 590	42·2	1 453	50·5
Annan hithörande industri	39	489	155	172	35·2	83	53·5	2 719	1 182	1 205	44·3	593	50·2
Kemisk-teknisk industri	**91**	**3 560**	**980**	**1 407**	**39·5**	**528**	**53·9**	**15 073**	**3 141**	**6 982**	**46·3**	**1 830**	**58·3**
Färg-, olje- och parfymfabriker	27	1 281	451	426	33·3	224	49·7	3 285	943	1 097	33·4	473	50·2
Sprängämnesfabriker	7	477	86	223	46·8	52	60·5	2 713	862	1 232	45·4	587	68·1
Tändsticksfabriker	10	207	25	45	21·7	10	40·0	1 388	496	445	32·1	276	55·6
Annan kemisk-teknisk industri	47	1 595	418	713	44·7	242	57·9	7 687	840	4 208	54·7	494	58·8
Samtliga näringsgrenar	**2 338**	**75 907**	**20 301**	**27 166**	**35·8**	**10 359**	**51·0**	**431 227**	**93 063**	**172 823**	**40·1**	**47 539**	**51·1**

[1] Torvindustriföretag ej medräknade.

Tab. 5. Antalet redovisade arbetsställen inom olika näringshuvudgrupper och län den 1 sept. 1943.

Län	Malmbrytning och metallindustri		Jord- och sten-industri	Trä-industri	Pappers- och grafisk industri	Livs-medels-industri	Textil- och bekläd-nads-industri	Läder-, hår- och gummi-varu-industri	Kemisk-teknisk industri	Summa
	Hela antalet	därav mek. verkstäder med mindre än 50 anställda								
Stockholms stad	208	94	2	5	34	29	49	8	18	353
Stockholms	53	16	5	2	4	11	4	3	6	88
Uppsala	33	17	1	5	2	7	6	4	2	60
Södermanlands	96	21	8	11	1	5	10	—	1	132
Östergötlands	107	51	6	13	15	12	39	4	1	197
Jönköpings	86	48	3	25	12	3	12	14	5	160
Kronobergs	26	15	37	11	9	2	3	3	—	91
Kalmar	55	31	15	21	10	7	3	2	7	120
Gotlands	6	4	7	—	—	3	1	—	—	17
Blekinge	27	17	4	2	3	6	5	1	1	49
Kristianstads	42	31	17	9	6	9	8	7	2	100
Malmö stad	58	28	3	2	10	18	31	7	5	134
Malmöhus i övrigt	69	39	20	3	14	33	20	8	9	176
Hallands	38	15	3	1	6	3	7	10	1	69
Göteborgs stad	79	32	2	4	14	30	43	5	3	180
Göteborgs och Bohus i övrigt	26	10	16	2	5	12	10	2	3	76
Älvsborgs	40	20	5	5	10	6	100	8	3	177
Skaraborgs	35	16	16	7	3	5	12	1	3	82
Värmlands	51	23	2	11	18	5	9	2	3	101
Örebro	72	20	7	11	11	6	9	29	5	150
Västmanlands	42	13	11	3	2	11	2	2	—	73
Kopparbergs	72	20	3	22	6	5	4	7	3	122
Gävleborgs	37	14	2	28	14	5	9	2	4	101
Västernorrlands	36	22	1	28	27	2	2	4	3	103
Jämtlands	11	8	2	8	4	3	1	—	2	31
Västerbottens	19	12	—	6	6	3	—	1	—	35
Norrbottens	19	11	1	3	3	1	—	1	1	29
Summa	**1 443**	**648**	**199**	**248**	**249**	**242**	**399**	**135**	**91**	**3 006**

Tab. 6. Antalet anställda arbetare inom olika näringshuvudgrupper och län den 1 sept. 1943.

Samtliga företag.

Län	Malmbrytning och metallindustri		Jord- och sten-industri	Trä-industri	Pappers- och grafisk industri	Livs-medels-industri	Textil- och be-klädnads-industri	Läder-, hår- och gummi-varu-industri	Kemisk-teknisk industri	Summa	
	Hela antalet	därav mek. verkstäder med mindre än 50 anställda								Hela antalet	därav kvinnor
Stockholms stad	22 619	1 574	151	201	7 371	5 675	5 298	606	1 717	43 638	14 587
Stockholms	11 269	297	1 156	181	816	1 738	466	134	694	16 454	3 016
Uppsala	3 867	294	456	699	912	441	1 080	350	204	8 009	1 700
Södermanlands	13 700	370	625	1 180	27	329	1 665	—	268	17 794	2 331
Östergötlands	14 208	852	433	1 241	2 795	1 377	7 206	622	37	27 919	6 851
Jönköpings	9 136	896	246	2 269	1 839	87	1 607	2 021	479	17 684	2 961
Kronobergs	1 177	252	3 090	700	2 110	146	234	180	—	7 637	1 044
Kalmar	5 748	515	1 183	1 920	1 055	778	198	92	721	11 695	1 241
Gotlands	135	53	676	—	—	281	131	—	—	1 223	121
Blekinge	3 873	242	866	147	208	354	731	78	440	6 697	1 347
Kristianstads	1 974	578	2 111	745	1 083	722	1 461	1 079	837	10 012	2 329
Malmö stad	7 200	505	670	137	1 115	2 147	6 261	1 054	619	19 203	7 751
Malmöhus i övrigt	7 670	665	4 047	164	1 337	4 260	3 606	4 413	1 033	26 530	6 975
Hallands	3 499	211	213	81	275	238	1 927	817	110	7 160	1 926
Göteborgs stad	18 396	458	168	353	1 734	4 423	6 797	400	277	32 548	10 350
Göteborgs och Bohus i övrigt	2 255	186	1 085	383	1 824	1 201	4 405	115	326	11 594	3 839
Älvsborgs	7 034	402	1 201	337	2 753	553	18 811	1 192	891	32 772	11 013
Skaraborgs	4 066	333	2 197	576	854	625	1 149	62	854	10 383	2 062
Värmlands	10 749	418	84	1 276	4 918	1 403	1 193	77	950	20 650	2 163
Örebro	14 062	340	1 443	948	1 423	610	898	2 740	2 012	24 136	3 742
Västmanlands	15 461	253	1 109	143	195	200	209	77	—	17 394	1 609
Kopparbergs	15 326	336	244	2 295	2 001	310	737	450	331	21 694	1 389
Gävleborgs	11 551	234	418	3 767	3 911	424	1 799	182	426	22 478	2 176
Västernorrlands	2 504	408	95	4 192	5 958	284	118	150	1 343	14 644	512
Jämtlands	314	170	144	267	553	271	57	—	44	1 650	146
Västerbottens	4 009	239	—	754	1 317	289	—	21	—	6 390	192
Norrbottens	4 283	131	72	683	276	50	—	38	460	5 862	37
Summa	**216 085**	**11 212**	**24 183**	**25 639**	**48 660**	**29 216**	**68 044**	**16 950**	**15 073**	**443 850**	**93 460**

Tab. 7. Index för antalet sysselsatta arbetare inom olika näringshuvudgrupper och län den 1 sept. 1943.
(Antalet sysselsatta 1/9 1939 = 100).[1]

Län	Malmbrytning och metallindustri	Jord- och stenindustri	Träindustri	Pappers- och grafisk industri	Livsmedelsindustri	Textil- och beklädnadsindustri	Läder-, hår- och gummivaruindustri	Kemisk-teknisk industri	Summa	
									Hela antalet	därav kvinnor
Stockholms stad	108	·	·	102	85	87	80	96	99	100
Stockholms	113	88	·	80	81	106	·	91	102	108
Uppsala	110	·	91	87	98	102	·	·	99	99
Södermanlands	103	80	96	·	·	95	—	·	100	106
Östergötlands	123	·	77	91	96	89	76	·	103	100
Jönköpings	115	·	86	91	·	102	83	46	97	99
Kronobergs	91	121	74	86	·	·	·	—	98	132
Kalmar	122	87	87	82	124	·	·	73	101	93
Gotlands	·	66	—	—	·	·	—	—	87	·
Blekinge	85	69	·	·	·	97	·	·	86	103
Kristianstads	106	108	95	105	119	92	89	91	101	103
Malmö stad	113	57	·	104	92	97	74	85	97	97
Malmöhus i övrigt	108	90	·	113	101	88	95	123	99	97
Hallands	111	·	·	·	·	88	67	·	94	93
Göteborgs stad	99	·	·	87	90	86	·	·	93	99
Göteborgs och Bohus i övrigt	125	60	·	78	89	109	·	·	97	107
Älvsborgs	125	91	·	96	120	89	75	123	96	92
Skaraborgs	123	88	108	105	98	77	·	78	98	98
Värmlands	94	·	70	91	196	133	·	221	99	131
Örebro	105	209	104	89	89	88	53	101	95	80
Västmanlands	95	119	·	·	·	·	·	—	95	155
Kopparbergs	96	·	93	91	·	80	118	·	96	119
Gävleborgs	100	·	94	69	·	98	·	·	92	113
Västernorrlands	142	·	71	74	·	·	·	151	84	151
Jämtlands	·	·	·	80	·	·	—	·	94	·
Västerbottens	157	—	67	68	·	—	·	—	108	·
Norrbottens	82	·	58	·	·	—	·	·	85	·
Samtliga	**106**	**93**	**83**	**86**	**97**	**92**	**76**	**105**	**97**	**100**

[1] Indextal har ej uträknats för grupper med mindre än 400 arbetare den 1/9 1943.

Tab. 8. Antalet anställda 1/9 åren 1939 och 1943 samt antalet nyanställningar 1/9 1939—1/9 1943 för de viktigaste näringshuvudgrupperna inom olika län. Arbetarpersonal.

Län och näringsgrupper	Antal arbetsställen	Antalet anställda 1/9 1939	Antalet anställda 1/9 1943 Hela antalet	Antalet anställda 1/9 1943 därav kvinnor	Antal inkallade 1/9 1943	Antal nyanställningar 1/9 1939—1/9 1943	Antal kvarstående nyanställda 1/9 1943 Hela antalet	Antal kvarstående nyanställda 1/9 1943 därav kvinnor	Kvarstående nyanställda i % av samtliga anställda 1/9 1943
Stockholms stad.									
Malmbrytning och metallindustri	208	18 154	22 619	4 511	2 932	35 443	12 996	2 982	57·5
Pappers- och grafisk industri....	34	6 541	7 371	2 456	715	7 254	2 472	943	33·5
Livsmedelsindustri.....	29	6 038	5 675	2 061	513	3 850	1 150	510	20·3
Textil- och beklädnadsindustri ..	49	6 006	5 298	4 560	88	10 893	2 633	2 341	49·7
Kemisk-teknisk industri	18	1 630	1 717	636	150	2 294	867	375	50·5
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	8	680	606	260	63	1 673	245	119	40·4
Stockholms län.									
Malmbrytning och metallindustri	53	8 624	11 269	1 341	1 555	17 384	6 200	1 063	55·0
Livsmedelsindustri.....	11	1 978	1 738	850	145	3 827	703	438	40·4
Jord- och stenindustri	5	1 177	1 156	317	126	1 953	571	125	49·4
Pappers- och grafisk industri	4	922	816	65	75	303	89	7	10·9
Kemisk-teknisk industri	6	675	694	48	83	596	368	33	53·0
Textil- och beklädnadsindustri...	4	428	466	371	13	937	308	274	66·1
Uppsala län.									
Malmbrytning och metallindustri.	33	3 077	3 867	207	495	4 319	1 549	113	40·1
Textil- och beklädnadsindustri...	6	1 037	1 080	935	21	1 101	601	510	55·6
Pappers- och grafisk industri....	2	903	912	20	123	723	188	12	20·6
Träindustri.....	5	688	699	27	75	606	159	12	22·7
Jord- och stenindustri.....	1	499	456	149	64	386	91	15	20·0
Livsmedelsindustri.....	7	410	441	102	41	704	189	55	42·9
Södermanlands län.									
Malmbrytning och metallindustri	96	11 393	13 700	1 059	1 997	15 965	6 252	688	45·6
Textil- och beklädnadsindustri ...	10	1 643	1 665	1 008	109	2 284	816	547	49·0
Träindustri.....	11	1 095	1 180	86	131	1 052	395	56	33·5
Jord- och stenindustri.....	8	650	625	—	106	1 087	303	—	48·5
Östergöllands län.									
Malmbrytning och metallindustri	107	9 821	14 208	1 157	2 113	19 175	7 394	1 013	52·0
Textil- och beklädnadsindustri ...	39	7 478	7 206	4 196	521	10 777	3 285	1 896	45·6
Pappers- och grafisk industri....	15	2 760	2 795	601	283	2 091	663	273	23·7
Livsmedelsindustri.....	12	1 326	1 377	597	100	2 509	517	229	37·5
Träindustri.....	13	1 360	1 241	43	198	1 054	304	25	25·5
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	4	713	622	150	82	684	155	66	24·9
Jord- och stenindustri.....	6	441	433	87	68	408	177	6	40·9
Jönköpings län.									
Malmbrytning och metallindustri	86	6 662	9 136	483	1 495	8 293	3 736	401	40·9
Träindustri.....	25	2 205	2 269	33	363	1 506	695	22	30·6
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	14	2 174	2 021	737	222	1 612	601	282	29·7
Textil- och beklädnadsindustri ..	12	1 520	1 607	1 270	53	1 698	703	611	43·7
Kemisk-teknisk industri	5	969	479	148	31	1 293	163	122	34·0

Tab. 8 (forts.).

Län och näringsgrupper	Antal arbetsställen	Antalet anställda 1/9 1939	Antalet anställda 1/9 1943 Hela antalet	Antalet anställda 1/9 1943 därav kvinnor	Antal inkallade 1/9 1943	Antal nyanställningar 1/9 1939—1/9 1943	Antal kvarstående nyanställda 1/9 1943 Hela antalet	Antal kvarstående nyanställda 1/9 1943 därav kvinnor	Kvarstående nyanställd i % av samtlig anställd 1/9 1943
Kronobergs län.									
Jord- och stenindustri	37	2 299	3 090	470	314	6 264	1 382	346	44·7
Pappers- och grafisk industri	9	2 119	2 110	293	289	1 299	568	155	26·9
Malmbrytning och metallindustri	26	1 072	1 177	17	203	853	352	14	29·9
Träindustri	11	823	700	9	88	288	169	6	24·1
Kalmar län.									
Malmbrytning och metallindustri	55	4 023	5 748	203	856	4 623	2 521	154	43·9
Träindustri	21	1 933	1 920	104	230	2 186	708	86	36·9
Jord- och stenindustri	15	1 226	1 183	56	116	722	290	28	24·5
Pappers- och grafisk industri	10	1 155	1 055	325	111	375	258	163	24·5
Livsmedelsindustri	7	590	778	283	45	1 719	413	192	53·1
Kemisk-teknisk industri	7	866	721	78	93	1 309	454	66	63·0
Gotlands län.									
Jord- och stenindustri	7	887	676	1	88	1 629	344	1	50·9
Blekinge län.									
Malmbrytning och metallindustri	27	3 781	3 873	419	656	3 540	1 618	261	41·8
Jord- och stenindustri	4	1 132	866	262	80	1 927	484	180	55·9
Textil- och beklädnadsindustri	5	725	731	461	30	653	284	202	38·9
Kemisk-teknisk industri	1	201	440	5	67	979	243	4	55·2
Kristianstads län.									
Jord- och stenindustri	17	1 752	2 111	295	212	4 795	1 096	172	51·9
Malmbrytning och metallindustri	42	1 533	1 974	47	345	2 427	977	44	49·5
Textil- och beklädnadsindustri	8	1 499	1 461	1 070	85	1 624	732	558	50·1
Pappers- och grafisk industri	6	937	1 083	419	102	524	354	173	32·7
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	7	1 033	1 079	151	160	1 351	320	61	29·7
Kemisk-teknisk industri	2	762	837	109	143	1 567	319	53	38·1
Träindustri	9	648	745	53	129	793	321	31	43·1
Livsmedelsindustri	9	542	722	185	79	2 903	365	121	50·6
Malmö stad.									
Malmbrytning och metallindustri	58	5 512	7 200	531	991	9 850	3 527	389	49·0
Textil- och beklädnadsindustri	31	6 215	6 261	810	227	7 566	2 674	2 110	42·7
Livsmedelsindustri	18	2 216	2 147	1 181	106	2 638	574	332	26·7
Pappers- och grafisk industri	10	989	1 115	509	86	1 455	462	266	41·4
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	7	1 347	1 054	516	51	950	256	164	24·3
Jord- och stenindustri	3	1 071	670	34	58	969	200	9	29·9
Kemisk-teknisk industri	5	699	619	170	27	844	167	114	27·0
Malmöhus län i övrigt.									
Malmbrytning och metallindustri	69	5 930	7 670	172	1 264	9 963	3 416	98	44·5
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	8	4 267	4 413	2 240	376	7 571	2 019	1 161	45·8
Livsmedelsindustri	33	3 844	4 260	1 043	369	17 823	1 903	483	44·7
Jord- och stenindustri	20	3 956	4 047	213	504	4 324	1 638	155	40·5

Tab. 8 (forts.).

Län och näringsgrupper	Antal arbetsställen	Antalet anställda			Antal inkallade 1/9 1943	Antal nyanställningar 1/9 1939—1/9 1943	Antal kvarstående nyanställda 1/9 1943		Kvarstående nyanställda i % av samtliga anställda 1/9 1943
		1/9 1939	1/9 1943						
			Hela antalet	därav kvinnor			Hela antalet	därav kvinnor	
Textil- och beklädnadsindustri ...	20	3 922	3 606	2 577	164	5 030	1 579	1 139	43·8
Pappers- och grafisk industri.....	14	1 059	1 337	522	141	1 215	627	332	46·9
Kemisk-teknisk industri.....	9	745	1 033	208	114	2 152	383	51	37·1
Hallands län.									
Malmbrytning och metallindustri	38	2 590	3 499	183	623	3 144	1 458	138	41·7
Textil- och beklädnadsindustri ...	7	2 039	1 927	1 061	129	1 359	582	347	30·2
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	10	1 150	817	475	50	548	240	197	29·4
Göteborgs stad.									
Malmbrytning och metallindustri	79	15 718	18 396	2 017	2 766	18 452	7 215	1 288	39·2
Textil- och beklädnadsindustri ...	43	7 602	6 797	5 340	225	7 718	3 045	2 592	44·8
Livsmedelsindustri.....	30	4 551	4 423	2 103	325	6 962	1 389	793	31·4
Pappers- och grafisk industri.....	14	1 800	1 734	552	177	1 403	417	172	24·0
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	5	457	400	141	48	227	63	31	15·8
Göteborgs och Bohus län i övrigt.									
Textil- och beklädnadsindustri ...	10	3 746	4 405	2 553	305	6 240	2 345	1 508	53·2
Pappers- och grafisk industri.....	5	2 049	1 824	331	220	531	313	141	17·2
Malmbrytning och metallindustri	26	1 539	2 255	140	337	2 900	1 337	130	59·3
Livsmedelsindustri.....	12	1 284	1 201	715	55	1 227	487	310	40·5
Jord- och stenindustri.....	16	1 637	1 085	1	96	991	431	—	39·7
Älvsborgs län.									
Textil- och beklädnadsindustri ...	100	19 363	18 811	9 487	1 619	17 000	6 789	4 003	36·1
Malmbrytning och metallindustri	40	4 862	7 034	325	968	7 791	3 545	242	50·4
Pappers- och grafisk industri	10	2 514	2 753	353	342	1 408	786	182	28·6
Jord- och stenindustri.....	5	1 101	1 201	86	196	1 019	379	60	31·6
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	8	1 439	1 192	473	111	1 140	477	249	40·0
Kemisk-teknisk industri	3	623	891	66	125	1 720	496	45	55·7
Livsmedelsindustri	6	411	553	208	61	916	297	104	53·7
Skaraborgs län.									
Malmbrytning och metallindustri	35	2 665	4 066	327	781	4 472	2 215	281	54·5
Jord- och stenindustri.....	16	2 019	2 197	397	429	2 260	967	273	44·0
Textil- och beklädnadsindustri ...	12	1 382	1 149	706	86	1 243	438	306	38·1
Pappers- och grafisk industri	3	691	854	155	125	1 137	327	101	38·3
Kemisk-teknisk industri	3	1 029	854	331	50	841	258	148	30·2
Livsmedelsindustri.....	5	551	625	121	84	1 363	460	127	73·6
Träindustri.....	7	435	576	1	107	775	232	—	40·3
Värmlands län.									
Malmbrytning och metallindustri	51	9 497	10 749	198	1 803	8 158	3 475	168	32·3
Pappers- och grafisk industri	18	4 616	4 918	531	705	2 752	1 063	313	21·6
Livsmedelsindustri.....	5	602	1 403	483	225	1 673	1 062	356	75·7
Träindustri.....	11	1 588	1 276	53	163	1 252	279	39	21·9
Textil- och beklädnadsindustri ...	9	821	1 193	606	99	2 083	790	289	66·2
Kemisk-teknisk industri	3	360	950	264	153	1 511	637	197	67·1

Tab. 8 (forts.).

Län och näringsgrupper	Antal arbetsställen	Antalet anställda 1/9 1939	Antalet anställda 1/9 1943 Hela antalet	Antalet anställda 1/9 1943 därav kvinnor	Antal inkallade 1/9 1943	Antal nyanställningar 1/9 1939—1/9 1943	Antal kvarstående nyanställda 1/9 1943 Hela antalet	Antal kvarstående nyanställda 1/9 1943 därav kvinnor	Kvarstående nyanställda i % av samtliga anställda 1/9 1943
Örebro län.									
Malmbrytning och metallindustri	72	11 936	14 062	615	1 500	13 624	5 413	402	38·5
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	29	4 665	2 740	1 089	268	2 729	588	304	21·5
Kemisk-teknisk industri	5	1 839	2 012	592	152	3 655	780	367	38·8
Jord- och stenindustri	7	597	1 443	24	196	2 329	1 183	24	82·0
Pappers- och grafisk industri	11	1 401	1 423	228	179	617	349	121	24·5
Träindustri	11	830	948	144	82	675	408	144	43·0
Textil- och beklädnadsindustri	9	991	898	758	24	952	414	370	46·1
Livsmedelsindustri	6	635	610	342	42	417	118	68	19·3
Västmanlands län.									
Malmbrytning och metallindustri	42	13 825	15 461	1 296	2 321	16 871	5 647	967	36·5
Jord- och stenindustri	11	827	1 109	31	121	1 488	585	32	52·8
Kopparbergs län.									
Malmbrytning och metallindustri	72	13 698	15 326	431	2 143	11 953	4 928	339	32·2
Träindustri	22	2 163	2 295	29	287	2 513	821	28	35·8
Pappers- och grafisk industri	6	1 986	2 001	248	191	1 459	447	106	22·3
Textil- och beklädnadsindustri	4	879	737	439	32	801	333	220	45·2
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	7	350	450	148	37	894	217	72	48·2
Gävleborgs län.									
Malmbrytning och metallindustri	37	9 704	11 551	161	1 802	8 438	3 476	151	30·1
Pappers- och grafisk industri	14	4 802	3 911	110	590	1 315	623	102	15·9
Träindustri	28	3 395	3 767	143	577	2 665	1 076	139	28·6
Textil- och beklädnadsindustri	9	1 755	1 799	1 217	83	1 569	743	588	41·3
Kemisk-teknisk industri	4	295	426	75	46	487	167	16	39·2
Livsmedelsindustri	5	422	424	272	36	461	113	73	26·7
Jord- och stenindustri	2	407	418	167	51	764	201	122	48·1
Västernorrlands län.									
Pappers- och grafisk industri	27	7 225	5 958	98	647	5 077	1 833	59	30·8
Träindustri	28	5 289	4 192	70	440	4 597	998	65	23·8
Malmbrytning och metallindustri	36	1 488	2 504	43	386	3 259	1 395	36	55·7
Kemisk-teknisk industri	3	805	1 343	6	129	2 318	908	4	67·6
Jämtlands län.									
Pappers- och grafisk industri	4	628	553	1	50	740	154	—	27·8
Västerbottens län.									
Malmbrytning och metallindustri	19	2 218	4 009	12	528	3 771	2 150	10	53·6
Pappers- och grafisk industri	6	1 722	1 317	11	146	457	241	7	18·3
Träindustri	6	966	754	4	108	127	77	—	10·2
Norrbottens län.									
Malmbrytning och metallindustri	19	4 284	4 283	18	753	3 879	1 065	17	24·9
Träindustri	3	1 087	683	1	54	1 016	206	—	30·2
Kemisk-teknisk industri	1	—	460	1	17	1 206	460	1	100·0

Tab. 9. Antalet anställda 1/9 åren 1939 och 1943 samt antalet nyanställningar 1/9 1939—1/9 1943 vid mekaniska verkstäder med minst 10 anställda. Länsfördelning. Arbetarpersonal.

Län	Antal arbetsställen	Antal anställda 1/9 1939	Antal anställda 1/9 1943 Hela antalet	Antal anställda 1/9 1943 Därav kvinnor	Antal inkallade 1/9 1943	Antal nyanställningar 1/9 1939–1/9 1943	Antal kvarstående nyanställda 1/9 1943 Hela antalet	Antal kvarstående nyanställda 1/9 1943 Därav kvinnor	Kvarstående nyanställda i % av samtliga anställda 1/9 1943
Stockholms stad	135	6 292	7 837	199	1 188	14 685	4 455	148	56·8
Stockholms	29	5 074	6 197	586	890	8 596	3 183	453	51·4
Uppsala	28	1 925	2 364	174	315	2 956	1 016	95	43·0
Södermanlands	44	5 336	7 183	99	1 150	7 639	3 563	83	49·6
Östergötlands	72	5 026	8 101	516	1 218	11 473	4 808	450	59·4
Jönköpings	73	6 075	8 498	409	1 403	7 578	3 460	359	40·7
Kronobergs	23	965	1 076	8	188	783	319	5	29·6
Kalmar	47	2 695	3 163	1	514	2 476	1 168	—	36·9
Gotlands	6	122	135	4	26	148	78	3	57·8
Blekinge	19	1 870	1 753	154	323	1 792	818	140	46·7
Kristianstads	35	875	998	25	181	1 400	475	22	47·6
Malmö stad	49	2 156	2 890	150	448	4 584	1 636	145	56·6
Malmöhus i övrigt	58	3 126	3 868	21	577	5 140	1 784	12	46·1
Hallands	27	1 968	2 654	93	492	2 390	1 105	90	41·6
Göteborgs stad	53	6 703	8 159	1 726	1 175	7 310	3 453	1 076	42·3
Göteborgs och Bohus i övrigt	18	1 149	1 530	3	254	1 773	689	3	45·0
Älvsborgs	27	2 632	4 156	140	481	4 353	2 166	138	52·1
Skaraborgs	25	2 112	3 225	212	599	3 452	1 766	183	54·8
Värmlands	33	3 160	3 997	36	764	3 569	1 715	35	42·9
Örebro	36	6 101	7 376	463	797	7 273	3 033	305	41·1
Västmanlands	22	1 735	2 080	34	312	2 312	950	32	45·7
Kopparbergs	30	1 606	1 904	28	320	2 213	744	23	39·1
Gävleborgs	24	1 028	1 301	16	226	1 361	566	14	43·5
Västernorrlands	34	1 432	2 227	43	360	2 756	1 160	36	52·1
Jämtlands	10	179	302	7	30	438	186	3	61·6
Västerbottens	16	577	640	3	96	590	233	1	36·4
Norrbottens	13	156	274	1	40	482	190	1	69·3
Summa	**986**	**72 075**	**93 888**	**5 151**	**14 367**	**109 522**	**44 719**	**3 855**	**47·6**
Därav vid mekaniska verkstäder med mindre än 50 anställda	648	9 675	11 212	128	1 867	14 225	5 329	89	47·5

Tab. 10. Den 1/9 1943 kvarstående nyanställda arbetare, som äro mantalsskrivna i annan kommun än den, inom vilken arbetsstället är beläget. Fördelning på olika näringsgrenar.

Företag som ej lämnat uppgifter om de nyanställdas mantalsskrivningsort äro ej medräknade.

Näringsgren	Antal kvarstående nyanställda arbetare	Därav mantalsskrivna i annan kommun	Procent
Malmbrytning och metallindustri	**67 442**	**17 698**	**26·2**
Gruvor och anrikningsverk	2 353	561	23·8
Järn-, stål- och kopparverk	8 063	2 655	32·9
Järn- och stålmanufaktur	4 399	1 498	34·1
Mekaniska verkstäder	35 968	9 171	25·5
Skeppsvarv	3 333	975	29·3
Elektriska verkstäder	8 394	1 697	20·2
Annan metallindustri	4 932	1 141	23·1
Jord- och stenindustri	**6 467**	**2 264**	**35·0**
Kolgruvor	911	287	31·5
Torvindustri	341	202	59·2
Stenbrott och stenhuggerier	686	218	31·8
Cementfabriker, kalkbruk	505	250	49·5
Tegelbruk	750	284	37·9
Porslins-, kakel- och lergodsfabriker	1 450	571	39·4
Glasbruk	1 005	230	22·9
Annan jord- och stenindustri	819	222	27·1
Träindustri	**5 090**	**1 179**	**23·2**
Sågverk och hyvlerier	2 133	403	18·9
Snickeri- och möbelfabriker	2 530	667	26·4
Annan trävaruindustri	427	109	25·5
Pappers- och grafisk industri	**8 754**	**1 461**	**16·7**
Pappersmassefabriker	3 053	559	18·3
Pappersbruk och pappfabriker	2 515	541	21·5
Annan pappersindustri	1 354	147	10·9
Grafisk industri	1 832	214	11·7
Livsmedelsindustri	**8 143**	**2 150**	**26·4**
Kvarnar	414	171	41·3
Bagerier	1 646	512	31·1
Råsockerbruk och raffinaderier	1 671	684	40·9
Choklad och karamellfabriker	1 209	295	24·4
Bryggerier och läskedrycksfabriker	356	45	12·6
Tobaksfabriker	467	61	13·1
Slakterier och konservfabriker	1 682	335	19·9
Annan livsmedelsindustri	698	47	6·7
Textil- och beklädnadsindustri	**22 965**	**3 854**	**16·8**
Bomullsindustri	5 494	1 202	21·9
Jute- oeh linneindustri	639	115	18·0
Ylleindustri	3 360	554	16·5
Trikåfabriker	2 748	444	16·2
Skrädderier och sömnadsfabriker	7 189	955	13·3
Annan hithörande industri	3 535	584	16·5
Läder-, hår- och gummivaruindustri	**2 506**	**506**	**20·2**
Garverier	619	226	36·5
Skofabriker	899	143	15·9
Gummivarufabriker	299	24	8·0
Annan hithörande industri	689	113	16·4
Kemisk-teknisk industri	**4 650**	**1 264**	**27·2**
Färg-, olje- och parfymfabriker	1 001	174	17·4
Sprängämnesfabriker	769	365	47·5
Tändsticksfabriker	343	11	3·2
Annan kemisk-teknisk industri	2 537	714	28·1
Summa	**126 017**	**30 376**	**24·1**

Tab. 11. Den 1/9 1943 kvarstående nyanställda inom olika näringsgrenar fördelade efter ålder.[1]

a) Förvaltningspersonal.

Näringsgren	Antal kvarstående nyanställda		Därav med uppgift om ålder	Därav % i åldern				% under 20 år		% över 39 år	
	hela antalet	därav kvinnor		under 20 år	20—39 år	40—49 år	50 år och däröver	Män	kvinnor	män	kvinnor
Malmbrytning o. metallindustri	**17 456**	**5 597**	**13 977**	**26·2**	**64·6**	**6·9**	**2·3**	**17·2**	**45·3**	**12·1**	**2·7**
Gruvor o. anrikningsverk	342	83	191	18·8	57·2	18·8	5·2	16·1	·	29·1	·
Järn-, stål- o. kopparverk	1 345	471	1 144	30·3	62·0	6·6	1·1	21·0	46·8	11·4	1·2
Järn- o. stålmanufaktur	688	304	517	28·8	61·7	6·8	2·7	14·7	46·3	15·0	2·6
Mekaniska verkstäder	9 653	2 849	8 302	24·7	66·4	6·7	2·2	17·5	42·0	11·3	3·3
Skeppsvarv	846	145	376	25.5	54·8	13·0	6·7	21·8	38·6	23·9	4·8
Elektriska verkstäder	3 478	1 331	2 616	28·4	64·1	6·0	1·5	14·0	51·6	10·8	2·0
Annan metallindustri	1 104	414	831	30·2	61·5	6·0	2·3	17·2	52·1	12·4	1·3
Jord- och stenindustri	**793**	**238**	**550**	**21·8**	**62·6**	**10·9**	**4·7**	**8·5**	**47·6**	**23·2**	**1·1**
Kolgruvor	98	45	98	3.·7	55·1	5·1	4·1	13·2	·	15·0	·
Torvindustri	102	6	74	5·4	56·8	27.0	10·8	4·3	·	40·6	·
Stenbrott o. stenhuggerier	45	13	45	·	·	·	·	·	·	·	·
Cementfabriker, kalkbruk	87	17	68	11·8	58·8	23·5	5·9	7·0	·	35·1	·
Tegelbruk	35	10	28	·	·	·	·	·	·	·	·
Porslins-, kakel- o. lergodsfabr.	130	71	125	28·8	62·4	6·4	2·4	7·4	46·4	17·9	1·4
Glasbruk	67	25	59	20·3	72·9	6·8	—	·	·	·	·
Annan jord- o. stenindustri	229	51	53	15·1	79·2	3·8	1·9	·	·	·	·
Träindustri	**779**	**220**	**578**	**20·6**	**60·8**	**11·9**	**6·7**	**12·7**	**40·1**	**24·1**	**5·4**
Sågverk o. hyvlerier	153	39	103	16·5	59·2	11·7	12·6	12·0	·	32·0	·
Snickeri- o. möbelfabriker	572	162	440	22·5	60·2	11·8	5·5	13·1	45·3	21·8	6·2
Annan trävaruindustri	54	19	35	·	·	·	·	·	·	·	·
Pappers- o. grafisk industri	**2 139**	**1 002**	**1 714**	**27·2**	**61·3**	**8·6**	**2·9**	**18·7**	**36·9**	**16·7**	**5·4**
Pappersmassefabriker	365	106	258	17·1	69·0	11·6	2·3	11·7	31·4	16·5	7·1
Pappersbruk o. pappfabriker	358	114	289	29·1	61·2	6·9	2·8	21·9	45·5	14·0	·
Annan pappersindustri	166	88	150	32·0	64·7	2·0	1·3	19·7	43·0	5·6	1·3
Grafisk industri	1 250	694	1 017	28·6	59·0	9·2	3·2	20·0	35·4	19·8	6·7
Livsmedelsindustri	**1 889**	**1 003**	**1 557**	**18·9**	**67·2**	**8·6**	**5·3**	**12·7**	**24·8**	**22·7**	**5·7**
Kvarnar	101	61	101	41·6	51·4	5·0	2·0	·	36·1	·	3·2
Bagerier	162	108	155	23·2	59·3	11·0	6·5	12·0	28·6	36·0	8·6
Råsockerbruk o. raffinad.	264	59	255	2·0	78·0	13·3	6·7	0·5	7·3	25·0	1·8
Choklad- o. karamellfabriker	326	213	326	19·3	76·1	4·0	0·6	15·0	21·6	9·8	1·9
Bryggerier o. läskedrycksfabr.	122	59	122	15·6	60·6	13·1	10·7	17·5	13·6	23·8	23·8
Tobaksfabriker	53	22	53	1·9	54·7	17·0	26·4	—	·	·	·
Slakterier o. konservfabriker	468	266	359	23·4	65·7	8·1	2·8	14·2	31·0	21·6	2·0
Annan livsmedelsindustri	393	215	186	24·2	62·4	5·9	7·5	18·7	29·5	23·1	4·2
Textil- o. beklädnadsindustri	**2 763**	**1 595**	**2 295**	**30·9**	**61·5**	**5·9**	**1·7**	**20·8**	**38·3**	**12·9**	**3·6**
Bomullsindustri	497	238	409	27·4	65·3	5·6	1·7	17·3	39·2	10·4	3·7
Jute- o. linneindustri	63	12	33	·	·	·	·	·	·	·	·
Ylleindustri	317	158	233	29·2	59·2	9·0	2·6	19·8	38·5	18·1	5·2
Trikåfabriker	248	147	240	28·3	67·9	2·5	1·3	18·0	35·7	7·0	1·4
Skrädderier- o. sömnadsfabr.	1 180	769	959	36·2	56·5	6·3	1·0	26·7	41·4	13·2	4·1
Annan hithörande industri	458	271	421	25·9	66·2	5·5	2·4	17·4	31·7	15·1	2·8
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	**874**	**448**	**579**	**33·9**	**53·6**	**7·3**	**5·2**	**21·2**	**45·2**	**18·2**	**7·2**
Garverier	54	23	37	·	·	·	·	·	·	·	·
Skofabriker	176	80	172	27·3	50·1	11·6	11·0	16·1	40·5	31·2	12·7
Gummifabriker	472	262	236	38·1	55·2	4·2	2·5	24·4	46·6	8·8	5·5
Annan hithörande industri	172	83	134	35·8	59·0	4·5	0·7	24·3	48·4	7·1	3·2
Kemisk-teknisk industri	**1 464**	**535**	**1 211**	**25·8**	**60·4**	**9·6**	**4·2**	**20·7**	**34·8**	**19·1**	**4·5**
Färg-, olje- o. parfymfabriker	483	231	401	26·9	65·4	5·7	2·0	19·4	34·1	12·3	3·4
Sprängämnesfabriker	223	52	188	32·4	64·4	3·2	—	32·7	·	4·1	—
Tändsticksfabriker	45	10	45	·	·	·	·	·	·	·	—
Annan kemisk-teknisk industri	713	242	577	24·6	57·1	12·8	5·5	18·7	37·1	23·7	7·0
Summa	**28 157**	**10 638**	**22 461**	**26·2**	**63·6**	**7·4**	**2·8**	**17·2**	**40·9**	**14·2**	**3·7**

[1] Samtliga i undersökningen ingående företag.

Tab. 12. Den 1/9 1943 kvarstående nyanställda inom olika näringsgrenar fördelade efter ålder.[1]

b) Arbetarpersonal.

Näringsgren	Antal kvarstående nyanställda		Därav med uppgift om ålder	Därav % i åldern				% under 20 år		% över 39 år	
	hela antalet	därav kvinnor		under 20 år	20—39 år	40—49 år	50 år och däröver	Män	kvinnor	män	kvinnor
Malmbrytning o. metallindustri	**94 129**	**11 395**	**73 127**	**23·1**	**63·6**	**8·4**	**4·9**	**23·0**	**23·8**	**14·2**	**6·9**
Gruvor o. anrikningsverk	4 528	90	2 895	19.5	58·1	13·1	9·3	19·6	12·3	22·2	27·7
Järn-, stål- o. kopparverk	10 849	526	8 761	21·9	63·4	9·8	4·9	21·9	22·6	15·0	9·2
Järn- o. stålmanufaktur	6 762	1 405	5 340	26·5	60·0	8·2	5·3	26·2	27·6	14·4	9·5
Mekaniska verkstäder	44 719	3 855	37 992	23·2	64·4	7·8	4·6	23·2	22·7	15·0	6·5
Skeppsvarv	7 324	32	3 333	11·5	66·4	13·8	8·3	11·5	—	22·1	—
Elektriska verkstäder	13 179	3 967	8 999	26·1	65·3	5·7	2·9	27·3	23·3	10·0	5·1
Annan metallindustri	6 768	1 520	5 807	25·6	59·6	9·4	5·4	25·5	26·0	16·7	7·7
Jord- o. stenindustri	**11 063**	**1 764**	**8 515**	**20·8**	**56·5**	**13·4**	**9·3**	**16·3**	**40·4**	**25·5**	**10·7**
Kolgruvor	915	61	915	16·3	65·7	11·8	6·2	14·6	39·3	18·3	14·8
Torvindustri	1 384	265	956	17·2	60·9	13·4	8·5	12·0	40·7	22·9	17·5
Stenbrott o. stenhuggerier	1 158	4	1 107	9·6	50·7	21·9	17·8	9·6	—	39·7	·
Cementfabriker, kalkbruk	1 059	13	772	13·5	60·2	15·8	10·5	13·5	·	26·1	·
Tegelbruk	1 231	31	955	20·4	51·5	15·6	12·5	19·6	·	28.6	·
Porslins-, kakel- o. lergodsfabr.	1 876	859	1 876	29·5	59·0	7·9	3·6	25·1	34·7	13·2	9·7
Glasbruk	1 259	342	1 064	30·4	48·7	11·4	9·5	28·7	34·3	24·2	12·7
Annan jord- o. stenindustri	2 181	189	870	20·8	55·2	13·7	10·3	6·0	82·2	29·5	1·2
Träindustri	**7 785**	**703**	**5 684**	**28·1**	**51·7**	**10·4**	**9·8**	**27·8**	**31·2**	**21·4**	**6·3**
Sågverk o. hyvlerier	3 120	182	2 266	27·8	44·4	12·3	15·5	28·3	9·1	28·1	19·7
Snickeri- o. möbelfabriker	3 977	358	2 965	27·8	56·6	9·2	6·4	26·5	38·0	16·8	5·0
Annan trävaruindustri	688	163	453	31·3	56·4	8·8	3·5	33·3	20·3	14·6	·
Pappers- o. grafisk industri	**12 684**	**3 736**	**10 040**	**34·2**	**50·2**	**10·3**	**5·3**	**30·0**	**44·7**	**18·1**	**9·4**
Pappersmassefabriker	3 958	345	3 185	25·3	53·5	14·1	7·1	24·8	31·9	21·9	12·8
Pappersbruk o. pappfabriker	3 573	1 108	2 925	34·5	52·4	8·5	4·6	31·3	41·6	15·3	8·4
Annan pappersindustri	1 696	1 014	1 455	49·1	44·8	4·0	2·1	38·5	56·7	10·1	3·2
Grafisk industri	3 457	1 269	2 475	36·5	46·7	11·1	5·7	34·8	39·7	17·3	15·8
Livsmedelsindustri	**11 068**	**4 774**	**9 170**	**16·8**	**63·3**	**12·6**	**7·3**	**10·9**	**24·9**	**25·2**	**12·7**
Kvarnar	512	179	512	16·8	62·1	12·5	8·6	10·5	28.4	27·0	10·1
Bagerier	1 937	854	1 800	17·8	71·9	7·4	2·9	14·9	21·5	11·6	8·7
Råsockerbruk o. raffinad.	2 154	304	1 881	7·0	59·2	20·6	13·2	7·0	7·1	36·2	14·7
Choklad- o. karamellfabriker	1 319	948	1 277	32·3	57·9	6·7	3·1	17·7	37·8	23·6	4·8
Bryggerier o. läskedrycksfabr.	397	134	386	10·6	66·3	15·3	7·8	13·0	6·0	23·7	21·8
Tobaksfabriker	467	372	457	32·6	46·2	7·0	14·2	19·5	35·7	32·2	18·7
Slakterier o. konservfabriker	2 619	1 260	2 098	15·7	63·0	14·6	6·7	11·1	20·2	23·4	19·5
Annan livsmedelsindustri	1 663	725	759	9·9	72·8	11·5	5·8	7·8	14·1	18·5	14·8
Textil- o. beklädnadsindustri	**29 706**	**20 834**	**25 439**	**26·2**	**61·6**	**8·5**	**3·7**	**17·6**	**29·8**	**19·1**	**9·4**
Bomullsindustri	6 774	3 906	5 668	23·5	63·5	8·9	4·1	19·2	26·7	18·0	9·4
Jute- o. linneindustri	927	456	651	27·0	56·6	7·5	8·9	21·0	31·6	28·8	7·0
Ylleindustri	4 343	2 866	3 666	19·3	67·0	9·4	4·3	16·1	21·0	19·7	10·8
Trikåfabriker	3 301	2 581	3 039	31·6	60·2	5·4	2·8	23·2	34·0	13·2	6·7
Skrädderier o. sömnadsfabriker	9 570	8 595	7 827	33·2	57·9	6·2	2·7	30·9	33·5	10·8	8·0
Annan hithörande industri	4 791	2 430	4 588	19·4	62·7	13·6	4·3	10·4	27·9	23·3	12·9
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	**5 601**	**2 861**	**4 452**	**28·2**	**53·7**	**14·1**	**4·0**	**27·2**	**28·9**	**17·4**	**18·7**
Garverier	667	182	594	33·8	49·2	10·9	6·1	36·3	27·4	17·2	16·3
Skofabriker	1 139	633	995	39·1	44·1	10·4	6·4	30·1	45·6	28·4	8·3
Gummivarufabriker	2 590	1 450	2 028	16·6	62·2	19·3	1·8	17·2	16·3	11·9	26·3
Annan hithörande industri	1 205	593	835	39·2	47·6	8·4	4·8	32·8	45·7	16·0	10·2
Kemisk-teknisk industri	**7 504**	**1 830**	**5 819**	**14·4**	**66·5**	**12·8**	**6·3**	**11·2**	**23·8**	**22·2**	**9·3**
Färg-, olje- o. parfymfabriker	1 619	473	1 179	17·9	68·2	9·0	4·9	6·5	37·1	19·6	4·7
Sprängämnesfabriker	1 232	587	789	12·0	75·5	9·5	3·0	11·9	12·2	16·3	8·1
Tändsticksfabriker	445	276	445	13·3	56·8	14·8	15·1	10·7	14·9	43·8	21·1
Annan kemisk-teknisk industri	4 208	494	3 406	13·8	65·2	14·6	6·4	12·2	26·0	22·4	9·1
Summa	**179 540**	**47 897**	**142 246**	**23·9**	**61·1**	**9·6**	**5·4**	**21·9**	**29·2**	**17·0**	**9·1**

[1] Samtliga i undersökningen ingående företag.

Tab. 13. Den 1/0 1943 kvarstående nyanställda inom olika näringsgrenar fördelade efter tidigare sysselsättning. Arbetarpersonal.[1]

a) Samtliga.

Näringsgren	Antal kvarstående nyanställda		Därav med uppgift om tidigare sysselsättning	Därav % sysselsatta inom (eller med)					Ej sysselsatta inom industri o. hantverk
	hela antalet	därav kvinnor		industri o. hantverk	jord- o. skogsbruk	handel, samfärdsel m. m.	husligt arbete	annat arbete m. m.[1]	
Malmbrytning o. metallindustri	**94 129**	**11 395**	**61 714**	**62·2**	**7·9**	**10·3**	**3·4**	**16·2**	**37·8**
Gruvor och anrikningsverk	4 528	90	2 301	55·1	20·8	5·4	2·3	16·4	44·9
Järn-, stål- o. kopparverk	10 849	526	6 906	47·0	17·3	11·8	3·0	20·9	53·0
Järn- o. stålmanufaktur	6 762	1 405	3 772	62·9	10·0	8·6	3·9	14·6	37·1
Mekaniska verkstäder	44 719	3 855	33 611	66·3	5·7	9·9	2·3	15·8	33·7
Skeppsvarv	7 324	32	2 631	73·9	4·4	13·2	—	8·5	26·1
Elektriska verkstäder	13 179	3 967	7 702	58·1	3·7	13·1	7·5	17·6	41·9
Annan metallindustri	6 768	1 520	4 791	57·9	10·2	8·6	7·8	15·5	42·1
Jord- o. stenindustri	**11 063**	**1 764**	**7 546**	**47·8**	**18·7**	**8·4**	**9·6**	**15·5**	**52·2**
Kolgruvor	915	61	915	51·3	23·9	12·7	3·4	8·7	48·7
Torvindustri	1 384	265	905	17·8	36·6	8·0	14·9	22·7	82·2
Stenbrott o. stenhuggerier	1 158	4	1 021	66·5	12·0	3·5	0·3	17·7	33·5
Cementfabriker, kalkbruk	1 059	13	486	50·8	25·5	9·3	0·8	13·6	49·2
Tegelbruk	1 231	31	789	59·8	18·6	6·2	2·0	13·4	40·2
Porslins-, kakel- o. lergodsfabr.	1 876	859	1 573	39·6	11·3	12·1	23·1	13·9	60·4
Glasbruk	1 259	342	1 064	47·3	12·7	5·5	14·1	20·4	52·7
Annan jord- o. stenindustri	2 181	189	793	56·3	19·2	8·8	3·2	12·5	43·7
Träindustri	**7 785**	**703**	**4 803**	**50·4**	**19·0**	**5·4**	**3·0**	**22·2**	**49·6**
Sågverk o. hyvlerier	3 120	182	2 003	55·4	16·6	3·8	2·5	21·7	44·6
Snickeri- o. möbelfabriker	3 977	358	2 495	47·5	19·8	6·1	3·4	23·2	52·5
Annan trävaruindustri	688	163	505	43·1	27·8	10·8	3·6	14·7	56·9
Pappers- o. grafisk industri	**12 684**	**3 736**	**8 792**	**46·4**	**11·0**	**5·7**	**9·4**	**27·5**	**53·6**
Pappersmassefabriker	3 958	345	3 037	47·4	18·9	3·3	6·0	24·4	52·6
Pappersbruk o. pappfabriker	3 573	1 108	2 689	32·8	14·0	7·1	18·5	27·6	67·2
Annan pappersindustri	1 696	1 014	1 397	54·0	0·6	7·4	6·7	31·3	46·0
Grafisk industri	3 457	1 269	1 669	59·7	0·4	6·5	3·4	30·0	40·3
Livsmedelsindustri	**11 068**	**4 774**	**7 582**	**48·9**	**8·4**	**12·4**	**11·8**	**18·5**	**51·1**
Kvarnar	512	179	358	48·1	6·4	22·6	8·1	14·8	51·9
Bagerier	1 937	854	1 657	47·5	5·1	11·3	13·4	22·7	52·5
Råsockerbruk o. raffinaderier	2 154	304	1 809	46·5	19·6	7·7	3·9	22·3	53·5
Choklad- o. karamellfabriker	1 319	948	646	54·2	2·3	13·3	14·4	15·8	45·8
Bryggerier o. läskedrycksfabr.	397	134	408	58·6	5·4	6·6	10·8	18·6	41·4
Tobaksfabriker	467	372	462	34·6	2·2	17·1	35·1	11·0	65·4
Slakterier o. konservfabriker	2 619	1 260	1 708	54·8	5·3	11·8	11·9	16·2	45·2
Annan livsmedelsindustri	1 663	723	534	40·8	7·3	25·9	13·5	12·5	59·2
Textil- o. beklädnadsindustri	**29 706**	**20 834**	**20 998**	**54·2**	**3·6**	**6·3**	**15·4**	**20·5**	**45·8**
Bomullsindustri	6 774	3 906	5 480	51·3	5·1	6·3	16·3	21·0	48·7
Jute- o. linneindustri	927	456	609	38·3	6·6	3·1	19·4	32·6	61·7
Ylleindustri	4 343	2 866	3 355	47·7	6·1	7·5	23·8	13·9	52·3
Trikåfabriker	3 301	2 581	3 046	55·5	1·8	9·1	10·7	22·9	44·5
Skrädderier o. sömnadsfabr.	9 570	8 595	5 169	59·6	1·0	4·8	14·3	20·3	40·4
Annan hithörande industri	4 791	2 430	3 339	58·8	3·6	5·7	10·6	21·3	41·2
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	**5 601**	**2 861**	**3 708**	**45·4**	**8·0**	**6·6**	**8·7**	**31·3**	**54·6**
Garverier	667	182	628	29·7	21·2	22·7	3·5	22·9	70·3
Skofabriker	1 139	633	964	59·1	1·9	5·2	10·8	23·0	40·9
Gummivarufabriker	2 590	1 453	1 394	37·7	8·2	1·1	7·3	45·7	62·3
Annan hithörande industri	1 205	593	722	55·6	4·0	5·4	13·0	22·0	44·4
Kemisk-teknisk industri	**7 504**	**1 830**	**4 815**	**61·4**	**10·3**	**8·4**	**7·0**	**12·9**	**38·6**
Färg-, olje- o. parfymfabriker	1 619	473	1 086	68·4	1·8	12·0	6·7	11·1	31·6
Sprängämnesfabriker	1 232	587	368	32·2	11·4	7·9	37·1	11·4	67·8
Tändsticksfabriker	445	276	445	77·5	0·2	1·8	11·5	9·0	22·5
Annan kemisk-teknisk industri	4 208	494	2 916	59·9	14·9	8·2	2·6	14·4	40·1
Summa	**179 540**	**47 897**	**119 958**	**56·9**	**8·6**	**8·9**	**7·2**	**18·4**	**43·1**

[1] Samtliga i undersökningen ingående företag.

Tab. 14. Den 1/9 1943 kvarstående nyanställda inom olika näringsgrenar fördelade efter tidigare sysselsättning. Arbetarepersonal.[1]

b) Män.

Näringsgren	Hela antalet nyanställda	Därav med uppgift om tidigare sysselsättning	Därav % sysselsatta inom (eller med) industri o. hantverk	jord- och skogsbruk	handel, samfärdsel m. m.	annat arbete m. m.	ej sysselsatta inom industri o. hantverk
Malmbrytning o. metallindustri	**82 734**	**55 076**	**64·7**	**8·7**	**10·3**	**16·3**	**35·3**
Gruvor o. anrikningsverk	4 438	2 242	56·6	21·3	5·5	16·6	43·4
Järn-, stål- o. kopparverk	10 323	6 619	48·7	17·9	11·8	21·6	51·3
Järn- o. stålmanufaktur	5 357	3 148	62·6	12·0	9·3	16·1	37·4
Mekaniska verkstäder	40 864	31 236	68·6	6.1	9·8	15·5	31·4
Skeppsvarv	7 292	2 631	74·0	4·4	13·1	8·5	26·0
Elektriska verkstäder	9 212	5 466	63·9	5·0	13·0	18·1	36·1
Annan metallindustri	5 248	3 734	62·6	12·6	9·2	15·6	37·4
Jord- o. stenindustri	**9 299**	**6 065**	**52·6**	**22·5**	**8·8**	**16·1**	**47·4**
Kolgruvor	854	854	52·5	25·2	13·3	9·0	47·5
Torvindustri	1 119	747	21·0	42·7	9·4	26·9	79·0
Stenbrott o. stenhuggerier	1 154	1 018	66·6	12·1	3·5	17·8	33·4
Cementfabriker, kalkbruk	1 046	481	51·1	25·8	9·4	13·7	48·9
Tegelbruk	1 200	760	61·7	19·3	6·2	12·8	38·3
Porslins-, kakel- o. lergodsfabr.	1 017	832	49·2	19·1	16·0	15·7	50·8
Glasbruk	917	749	55·1	17·1	6·3	21·5	44·9
Annan jord- och stenindustri	1 992	624	58·6	24·2	6·9	10·3	41·4
Träindustri	**7 082**	**4 425**	**52·3**	**20·5**	**5·1**	**22·1**	**47·7**
Sågverk o. hyvlerier	2 938	1 937	56·7	17·1	3·9	22·3	43·3
Snickeri- o. möbelfabriker	3 619	2 225	49·6	22·0	5·8	22·6	50·4
Annan trävaruindustri	525	263	42·2	32·3	8·4	17·1	57·8
Pappers- o. grafisk industri	**8 948**	**6 306**	**53·0**	**15·1**	**5·9**	**26·0**	**47·0**
Pappersmassefabriker	3 613	2 802	50·6	20·3	3·5	25·6	49·4
Pappersbruk o. pappfabriker	2 465	1 869	42·5	20·6	9·2	28·3	57·5
Annan pappersindustri	682	590	65·2	1·4	10·2	23·2	34·8
Grafisk industri	2 188	1 045	71·2	0·4	4·2	24·2	28·8
Livsmedelsindustri	**6 294**	**4 522**	**54·9**	**13·0**	**12·5**	**19·6**	**45·1**
Kvarnar	333	233	51·5	7·7	24·9	15·9	48·5
Bagerier	1 083	955	58·1	8·4	9·3	24·2	41·9
Råsockerbruk o. raffinad	1 850	1 600	48·8	21·8	8·1	21·3	51·2
Choklad- o. karamellfabriker	371	156	78·3	4·5	11·4	5·8	21·7
Bryggerier o. läskedrycksfabr.	263	263	65·1	7·7	9·2	18·0	34·9
Tobaksfabriker	95	91	52·7	4·4	27·5	15·4	47·5
Slakterier o. konservfabriker	1 359	881	57·5	8·6	15·2	18·7	42·5
Annan livsmedelsindustri	940	343	51·7	10·2	25·9	12·2	48·3
Textil- o. beklädnadsindustri	**8 872**	**6 291**	**59·1**	**9·2**	**7·9**	**23·8**	**40·9**
Bomullsindustri	2 868	2 235	55·6	10·6	7·0	26·8	44·4
Jute- o. linneindustri	471	264	50·3	11·4	5·7	32·6	49·7
Ylleindustri	1 477	1 135	51·7	14·8	10·3	23·2	48·3
Trikåfabriker	720	657	63·5	4·9	10·8	20·8	36·5
Skrädderier o. sömnadsfabr.	975	478	65·0	3·8	8·6	22·6	35·0
Annan hithörande industri	2 361	1 522	67·4	6·0	6·5	20·1	32·6
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	**2 740**	**1 930**	**48·8**	**10·7**	**8·8**	**31·7**	**51·2**
Garverier	485	485	33·2	18·4	22·5	25·9	66·8
Skofabriker	506	411	69·3	1·0	5·6	24·1	30·7
Gummivarufabriker	1 137	665	42·1	13·2	1·5	43·2	57·9
Annan hithörande industri	612	369	59·7	6·2	6·2	27·9	40·3
Kemisk-teknisk industri	**5 674**	**3 560**	**65·1**	**13·3**	**8·3**	**13·3**	**34·9**
Färg-, olje- o. parfymfabriker	1 146	647	77·3	2·6	11·4	8·7	22·7
Sprängämnesfabriker	645	183	57·4	17·5	9·8	15·3	42·6
Tändsticksfabriker	169	169	90·5	—	1·2	8·3	9·5
Annan kemisk-teknisk industri	3 714	2 561	60·9	16·7	7·8	14·6	39·1
Summa	**131 643**	**88 175**	**61·1**	**11·2**	**9·5**	**18·2**	**38·9**

[1] Samtliga i undersökningen ingående företag.

Tab. 15. Den 1/9 1943 kvarstående nyanställda inom olika näringsgrenar fördelade efter tidigare sysselsättning. Arbetarepersonal.[1]

c) Kvinnor.

Näringsgren	Hela antalet nyanställda	Därav med uppgift om tidigare sysselsättning	Därav % sysselsatta inom (eller med) industri o. hantverk	jord- och skogsbruk	handel, samfärdsel m. m.	husligt arbete	annat arbete m. m.	ej sysselsatta inom industri o. hantverk
Malmbrytning o. metallindustri	**11 395**	**6 638**	**41·2**	**0·6**	**10·4**	**32·0**	**15·8**	**58·8**
Gruvor o. anrikningsverk	90	59	5·1	—	—	89·8	5·1	94·9
Järn-, stål- o. kopparverk	526	287	8·7	2·8	10·5	72·4	5·6	91·3
Järn- o. stålmanufaktur	1 405	624	63·8	0·5	5·3	23·7	6·7	36·2
Mekaniska verkstäder	3 855	2 375	36·7	0·3	11·1	32·3	19·6	63·3
Skeppsvarv	32	—	—	—	—	—	—	—
Elektriska verkstäder	3 967	2 236	44·5	0·3	13·3	25·6	16·3	55·5
Annan metallindustri	1 520	1 057	41·6	1·4	6·4	35·3	15·3	58·4
Jord- o. stenindustri	**1 764**	**1 481**	**28·0**	**2·8**	**6·8**	**49·2**	**13·2**	**72·0**
Kolgruvor	61	61	34·4	6·6	3·3	50·8	4·9	65·6
Torvindustri	265	158	2·5	7·6	1·3	85·4	3·2	97·5
Stenbrott o. stenhuggerier	4	3	—	—	—	·	—	·
Cementfabriker, kalkbruk	13	5	—	—	—	·	—	·
Tegelbruk	31	29	—	—	·	·	·	·
Porslins-, kakel- o. lergodsfabr.	859	741	29·0	2·4	7·7	49·0	11·9	71·0
Glasbruk	342	315	28·9	2·2	3·5	47·6	17·8	71·1
Annan jord- o. stenindustri	189	169	47·9	0·6	16·0	14·8	20·7	52·1
Träindustri	**703**	**378**	**29·4**	**1·6**	**9·0**	**38·3**	**21·7**	**70·6**
Sågverk o. hyvlerier	182	66	16·7	—	—	75·7	7·6	83·3
Snickeri- o. möbelfabriker	358	270	29·6	2·2	8·5	31·2	28·5	70·4
Annan trävaruindustri	163	42	—	—	·	·	—	·
Pappers- o. grafisk industri	**3 736**	**2 486**	**29·6**	**0·4**	**5·2**	**33·3**	**31·5**	**70·4**
Pappersmassefabriker	345	235	8·9	2·1	1·3	77·5	10·2	91·1
Pappersbruk o. pappfabriker	1 108	820	11·0	0·2	2·3	60·8	25·7	89·0
Annan pappersindustri	1 014	807	45 9	0·1	5·3	11·5	37·5	54·1
Grafisk industri	1 269	624	40·7	0·3	10·3	9·0	39·7	59·3
Livsmedelsindustri	**4 774**	**3 049**	**39·8**	**1·6**	**12·2**	**29·4**	**17·0**	**60·2**
Kvarnar	179	125	41·6	4·0	18·4	23·2	12·8	58·4
Bagerier	854	702	33·3	0·6	14·0	31·6	20·5	66·7
Råsockerbruk o. raffinaderier	304	209	28·2	2·9	4·8	33·5	30·6	71·8
Choklad- o. karamellfabriker	948	490	46·4	1·6	14·0	19·0	19·0	53·6
Bryggerier o. läskedrycksfabr.	134	134	45·1	0·8	1·5	32·6	20·0	54·9
Tobaksfabriker	372	371	30·2	1·6	14·6	43·6	10·0	69·8
Slakterier o. konservfabriker	1 260	827	52 0	1·7	8·1	24·7	13·5	48·0
Annan livsmedelsindustri	723	191	21·5	2·1	25·6	37·7	13·1	78·5
Textil- o. beklädnadsindustri	**20 834**	**14 707**	**52·0**	**1·2**	**5·7**	**22·0**	**19·1**	**48·0**
Bomullsindustri	3 906	3 245	48·2	1·3	5·9	27·5	17·1	51·8
Jute- o. linneindustri	456	345	29·0	2·9	1·2	34·2	32·7	71·0
Ylleindustri	2 866	2 220	45·6	1·6	6·1	36·0	10·7	54·4
Trikåfabriker	2 581	2 389	53·2	1·0	8·6	13·6	23·6	46·8
Skrädderier o. sömnadsfabr.	8 595	4 691	59·1	0·7	4·4	15·7	20·1	40·9
Annan hithörande industri	2 430	1 817	51·8	1·5	5·0	19·5	22·2	48·2
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	**2 861**	**1 742**	**41·7**	**4·8**	**4·2**	**18·5**	**30·8**	**58·3**
Garverier	182	107	13·1	34·6	23·3	20·6	8·4	86·9
Skofabriker	633	553	51·6	2·5	4·9	18·8	22·2	48·4
Gummivarufabriker	1 453	729	33·7	3·7	0·7	14·0	47·9	66·3
Annan hithörande industri	593	353	51·3	1·7	4·5	26·6	15·9	48·7
Kemisk-teknisk industri	**1 830**	**1 255**	**50·6**	**1·5**	**8·8**	**26·9**	**12·2**	**49·4**
Färg-, olje- o. parfymfabriker	473	439	55·1	0·7	12·8	16·6	14·8	44·9
Sprängämnesfabriker	587	185	7·6	4·9	5·9	74·0	7·6	92·4
Tändsticksfabriker	276	276	69·5	0·4	2·2	18·5	9·4	30 5
Annan kemisk-teknisk industri	494	355	52·7	1·7	10·7	21·4	13·5	47·3
Summa	**47 897**	**31 736**	**44·9**	**1·3**	**7·4**	**27·1**	**19·3**	**55·1**

[1] Samtliga i undersökningen ingående företag.

INDUSTRIENS SYSSELSÄTTNING UNDER ÅREN NÄRMAST EFTER KRIGET

UTREDNING AVGIVEN AV

INDUSTRIENS UTREDNINGSINSTITUT

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet.

I början av år 1943 beslöt industriens utredningsinstitut att upptaga utredningar angående sysselsättningsmöjligheterna på det industriella området efter kriget. Sedan Herr Statsrådet inbjudit representanter för institutet att deltaga i överläggningar rörande olika efterkrigsproblem, träffades sedermera en överenskommelse, enligt vilken institutet åtog sig att samordna sina utredningar med det utredningsarbete rörande efterkrigsproblemen, som i övrigt planlades.

I en skrivelse till Herr Statsrådet av den 22 april 1943 framlade institutet förslag till en plan för sin medverkan (bilagd). Med åberopande av nämnda skrivelse anmodade Herr Statsrådet i skrivelse av den 7 maj 1943 institutet att verkställa undersökningar rörande

»*dels* den ungefärliga omfattning i vilken arbetskraft inom skilda industriella områden under olika förutsättningar kan väntas friställd vid upphörandet av nuvarande handelsavspärrning och rustningsproduktion,

dels den omfattning i vilken i här ifrågavarande läge nya arbetstillfällen kunna väntas tillkomma i löpande industriell produktion eller för industriell investeringsverksamhet, som blir möjlig när nuvarande hinder för anläggningsarbeten bortfalla respektive när avsättningsmöjligheterna åter närma sig de för fredsförhållanden normala.»

Sedan sommaren 1943 förflutit under förberedelser för detta utredningsarbete, igångsattes detta enligt de uppgjorda planerna under den följande hösten. Institutet ber härmed att till Herr Statsrådet få överlämna vissa huvudresultat av detta arbete. På grund av uppgiftens stora omfattning samt önskvärdheten att snabbast möjligt kunna framlägga ett resultat, har det härmed överlämnade utredningsresultatet delvis fått en preliminär karaktär. Institutet har för avsikt att, så länge samma problem kvarstå, fullfölja utredningsarbetet och kommer därvid, allteftersom frågor av särskild aktualitet uppkomma, att upptaga dessa till speciell behandling.

Utredningsarbetet har stått under ledning av institutets direktör, docent Ingvar Svennilson med sekreterare Axel Iveroth, D. H. S., samt fil. lic. Erik Dahmén som närmaste medarbetare.

För att följa utredningsarbetet har institutets styrelse konstituerat sig såsom en industriens efterkrigskommitté under ordförandeskap av direktör Gustaf Söderlund.

Vid utredningsarbetets genomförande har institutet upprättat ett intimt samarbete med vederbörande branschorganisationer. Inom dessa ha i vissa fall bildats särskilda efterkrigskommittéer. Bland de organisationer, som lämnat sin medverkan, må nämnas svenska gruvföreningen, jernkontoret, Sveriges mekaniska verkstäders förbund, Sveriges järn- och metallmanufakturförening, svenska trävaru-exportföreningen, svenska cellulosaföreningen, svenska pappersbruksföreningen, textilrådet, svenska konfektionsfabrikantföreningen, svenska garveriidkareföreningen, svenska skofabrikantföreningen samt Sveriges kemiska industrikontor. Dessa branschorganisationer respektive deras efterkrigskommittéer ha i samverkan med institutets ledning planlagt utredningsarbetet samt utarbetat översikter över sysselsättningsproblemen inom respektive branscher.

Institutet har under utredningsarbetets gång haft förmånen samarbeta med en rad statliga institutioner, bland vilka må nämnas kungl. kommerskollegium, statens arbetsmarknadskommission och statens industrikommission.

Stockholm den 28 januari 1944.

Industriens utredningsinstitut

ERNST WEHTJE.

Ordförande i styrelsen.

I. Industriproduktionens inriktning före kriget.

Som en bakgrund till diskussionen av de framtida sysselsättningsmöjligheterna inom industrien, har det ansetts lämpligt att ge en överblick över industriproduktionens sammansättning och inriktning före kriget. Även om under kriget många förändringar i detta avseende ägt rum, är dock den grundläggande strukturen hos den industriella kapaciteten alltjämt i sina huvuddrag oförändrad och måste bilda grundvalen för den fortsatta utvecklingen.

Undersökningen av industriproduktionens inriktning före kriget har begränsats till år 1939, som i sina huvuddrag torde kunna representera industriens produktionsinriktning vid slutet av fredsperioden. Upprustningen hade då ännu icke börjat ställa några större anspråk på industriens kapacitet. Denna var i stället i huvudsak fullt utnyttjad för olika fredliga produktionsuppgifter. Önskvärt hade måhända varit att utsträcka analysen till ett flertal år. Men produktionsapparaten befann sig under slutet av 30-talet i så snabb utbyggnad, att det ansetts lämpligt att välja en så sen period som möjligt.

I angivet syfte ha samtliga industriprodukter år 1939 fördelats på huvudsakliga användningsområden. Fördelningen har i flera avseenden endast kunnat genomföras med relativt grov approximation. Resultaten av dessa beräkningar ha sammanställts i tabell 1. På tabell 1 bygga de i texten infogade diagram 1 och 2[1].

I diagram 1 redovisas de *slutprodukter,* som lämna industrien för att vinna avsättning på olika marknader. De *råvaror och halvfabrikat,* som framställts inom industrien för vidare förädling inom denna, ha däremot uteslutits, då deras värde kan sägas ingå i de slutprodukter, som lämna industrien för avsättning utanför denna. (Storleken av dessa genomgångsposter framgår av diagram 2.) Diagram 1 belyser sålunda *industriens beroende av olika marknader,* dels exportmarknaden och dels olika delar av hemmamarknaden, varvid köparen kan vara den konsumerande allmänheten, jordbruket, byggnadsindustrien, industrien själv — vad gäller maskiner och annat industrikapital — samt slutligen transportväsen, handel m. m., vilka sammanförts till en restgrupp. Diagrammet kan sägas ge en bild av den köpkraftiga efterfråga, som, flytande från olika källor, före kriget gav industrien en i huvudsak fullständig sysselsättning.

[1] Fördelningen har skett enligt i huvudsak samma nyckel, som tillämpats vid de svenska nationalinkomstberäkningarna. Grundmaterialet för dessa beräkningar har ställts till institutets förfogande av aktuarien Einar Dahlgren. — Beträffande beräkningsmetoden må nämnas, att exportvärdena justerats från fob— till fabrikspris.

Tabell 1. Industriens produkter år 1939, fördelade efter användning samt industrigrupp, där varorna producerats.

Milj. kr.

	Gruvor och anrikningsverk (I a)	Järn-, stål- och metallverk (I b)	Verkstadsindustri (I c)	Jord- och stenindustri (II)	Trävaruindustri (III)	Massafabriker och pappersbruk (IV a)	Grafisk o. annan pappersindustri (IV b)	Livsmedelsindustri (V)	Textil- och beklädnadsindustri (VI)	Läder-, hår- och gummivaruindustri (VII)	Kemisk-teknisk industri (VIII)	Elektricitets- och gasverk (IX)	Samtliga industrigrupper
Slutprodukter för hemmamarknaden:													
Konsumtionsvaror, icke varaktiga (K)	—	—	30·3	—	9·1	1·4	160·5	1 432·5	505·7	153·6	85·4	138·8	2 517·3
Konsumtionsvaror, varaktiga (KK)	—	—	290·2	33·6	67·4	—	27·9	—	43·7	33·4	—	—	496·2
Summa konsumtionsvaror	—	—	320·5	33·6	76·5	1·4	188·4	1 432·5	549·4	187·0	85·4	138·8	3 013·5
Byggnadsråvaror (B)	—	11·5	392·1	158·7	182·1	3·9	7·1	—	0·5	—	36·0	—	791·9
Industrikapital (IK)	—	—	263·6	3·3	1·1	—	0·4	—	—	—	—	—	268·4
Jordbruksråvaror (J)	—	—	3·1	7·9	—	—	—	64·4	2·3	—	35·5	25·4	138·6
Jordbrukskapital (JK)	—	—	57·0	—	—	—	—	—	1·2	2·9	—	—	61·1
Summa varor för jordbruket	—	—	60·1	7·9	—	—	—	64·4	3·5	2·9	35·5	25·4	199·7
Övriga råvaror (Ö)	—	—	—	—	—	37·1	42·0	—	7·0	3·7	—	71·9	161·7
Övriga kapitalvaror (ÖK)	—	27·9	345·5	—	12·4	—	15·8	—	6·6	2·0	—	—	410·2
Summa varor för hemmamarknaden	—	39·4	1 381·8	203·5	272·1	42·4	253·7	1 496·9	567·0	195·6	156·9	236·1	4 845·4
Export	193·9	134·9	433·5	19·7	192·0	468·3	6·0	77·3	20·4	11·2	88·4	0·1	1 645·7
Summa slutprodukter	193·9	174·3	1 815·3	223·2	464·1	510·7	259·7	1 574·2	587·4	206·8	245·3	236·2	6 491·1
Industriråvaror (exklusive export)	45·8	222·2	393·2	46·4	102·9	86·1	43·5	238·8	214·9	85·0	167·7	36·5	1 682·5

Diagram 1. Industriens produkter år 1939, fördelade efter användning.

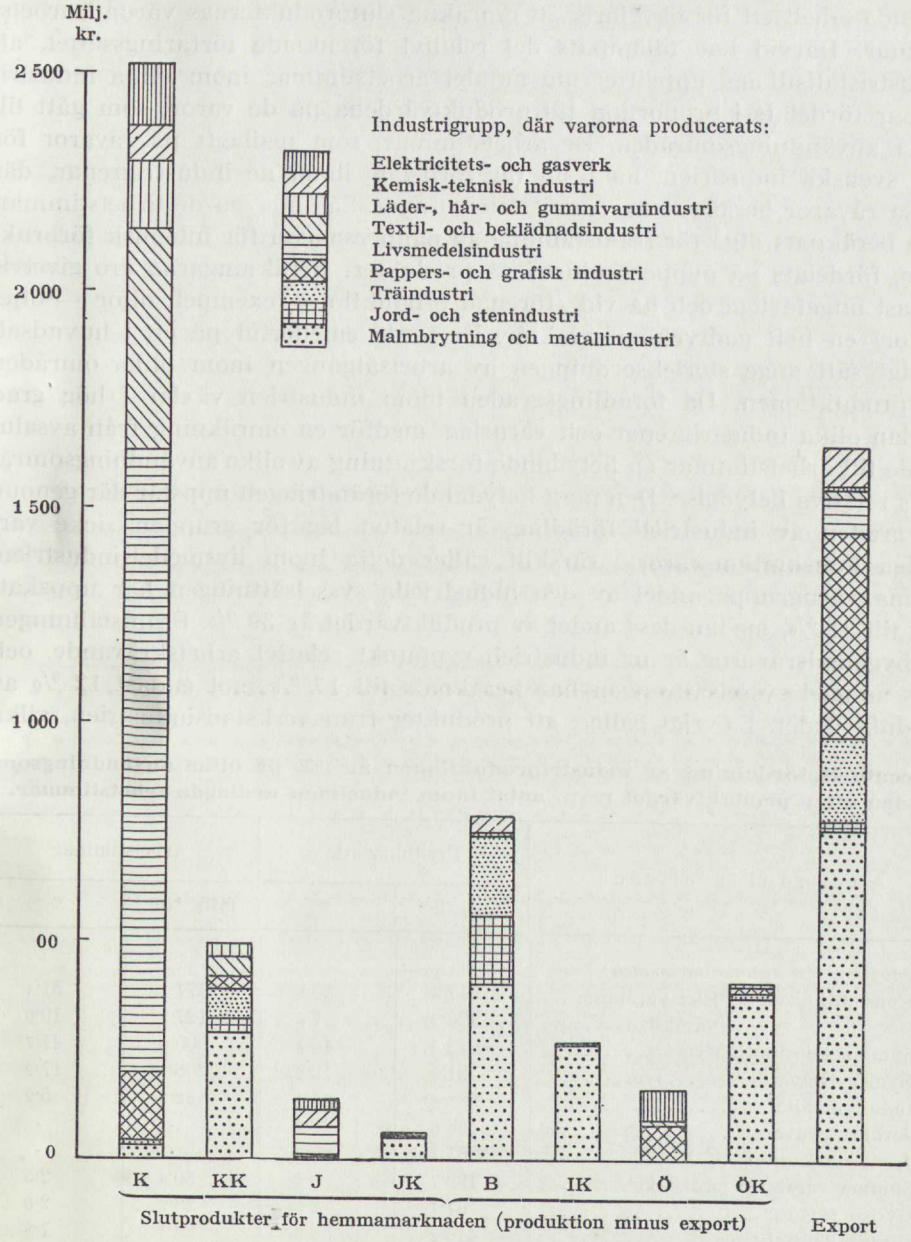

Innebörden av ovanstående förkortningar anges i vidstående tabell.

Däremot ger diagrammet icke någon rättvisande bild av den *sysselsättning,* som produktionen för dessa olika ändamål har krävt. För att i grova drag belysa fördelningen av den industriella sysselsättningen har i nedanstående tabell ett försök gjorts att omräkna slutprodukternas värde i arbetstimmar. Därvid har tillämpats det relativt förenklade förfaringssättet, att industristatistikens uppgifter om antalet arbetstimmar inom olika industrigrenar fördelats i proportion till produktvärdena på de varor, som gått till olika användningsområden. De arbetstimmar, som nedlagts på råvaror för den svenska industrien, ha i sin tur fördelats inom de industrigrenar, där dessa råvaror beräknas ha funnit användning. Sålunda ha de arbetstimmar, som beräknats åtgå för framställning av pappersmassa för inhemsk förbrukning, fördelats på pappersindustriens produkter. Beräkningarna äro givetvis endast ungefärliga och ha vid »förenad produktion» (exempel: oljor — oljekakor) en helt godtycklig karaktär. De torde emellertid på ett i huvudsak riktigt sätt ange storleksordningen av arbetsåtgången inom olika områden av produktionen. Då förädlingsgraden inom industrien växlar i hög grad mellan olika industrigrenar och varuslag, medför en omräkning från avsaluvärde till arbetstimmar en betydande förskjutning av olika användningsområdens relativa betydelse. Den mest betydande förändringen uppstår därigenom, att graden av industriell förädling är relativt låg för gruppen »icke varaktiga konsumtionsvaror»; särskilt gäller detta inom livsmedelsindustrien. Denna varugrupps andel av den industriella sysselsättningen har uppskattats till 31 %, medan dess andel av produktvärdet är 39 %. Framställningen av byggnadsråvaror är ur industriell synpunkt relativt arbetskrävande, och dess andel i sysselsättningen har beräknats till 17 % mot endast 12 % av produktvärdet. I övrigt gäller, att produkter från verkstadsindustrien, vilka

Procentuell fördelning av industriproduktionen år 1939 på olika användningsområden efter produktvärdet resp. antal inom industrien nedlagda arbetstimmar.

Användningsområde	Produktvärde		Arbetstimmar	
	milj. kr.	%	milj. tim.	%
Produktion för hemmamarknaden:				
Konsumtionsvaror, icke varaktiga ...	2 517·3	38·8	377·1	31·1
» , varaktiga	496·2	7·6	127·9	10·6
Summa konsumtionsvaror	3 013·5	46·4	505·0	41·7
Byggnadsråvaror	791·9	12·2	208·2	17·2
Industrikapital	268·4	4·1	62·3	5·2
Jordbruksråvaror	138·6	2·2	.	.
Jordbrukskapital	61·1	0·9	.	.
Summa varor för jordbruket	199·7	3·1	30·4	2·5
Övriga råvaror	161·7	2·5	23·9	2·0
Övriga kapitalvaror	410·2	6·3	94·1	7·8
Summa varor för hemmamarknaden	**4 845·4**	**74·6**	**923·9**	**76·4**
Export	**1 645·7**	**25·4**	**293·3**	**23·6**
Summa	**6 491·1**	**100·0**	**1 217·2**	**100·0**

ju grunda sig på industriell förädling vid såväl gruvor och järnverk som verkstäder, uppvisa en relativt hög arbetsåtgång i förhållande till produktvärdet. Detta framträder bl. a. för gruppen »varaktiga konsumtionsvaror», där även snickeriindustrien bidrar till att höja arbetsåtgången.

I diagram 2 har inriktningen på olika marknader av produktionen inom de enskilda industrigrupperna närmare belysts.

II. Förskjutningar i industriens sysselsättning under kriget.

Kriget har medfört betydande förskjutningar i den svenska industriproduktionens inriktning. Deras innebörd är alltför välkänd för att här behöva mera ingående karakteriseras. Erinras må endast om följande:

Den begränsade försörjningen med importerade råvaror och bränslen har på vissa områden inskränkt industriens produktionsmöjligheter.

Alla industrier ha direkt eller indirekt blivit berörda därav. Antingen ha knappa importråvaror ingått i deras produktion, eller har ersättningsproduktion begränsat möjligheterna till inhemsk råvaruanskaffning. Bland industrier som särskilt hårt drabbats av sådana svårigheter kunna främst nämnas ett flertal konsumtionsvaruindustrier, textil-, läder-, gummivaruindustri m. fl., medan exempelvis större delen av verkstads- och snickeriindustrien varit relativt oberörda.

Importens minskning har i betydande grad kunnat motvägas genom en ökad inhemsk produktion av olika ersättningsvaror.

I viss utsträckning har importens nedgång medfört, att den inhemska produktionen blivit utsatt för mindre konkurrens från importerade *färdigvaror* och därigenom kunnat utvidgas (symaskiner, skrivmaskiner m. m.). Större betydelse har emellertid nedgången av importen av *råvaror* haft. Nästan på alla områden har ett utbyte av vissa råvaror eller en omläggning av produktionen måst äga rum. I många fall har därvid den färdiga varans kvalitet mer eller mindre förändrats. I allmänhet har emellertid omställningen kunnat ske inom ramen för de gamla företagsenheterna. Omställningen till produktion av fredskvalitet kommer då i regel icke att leda till något omflyttningsproblem på den öppna arbetsmarknaden. I undantagsfall har dock ny kapacitet måst utbyggas vid sidan av den äldre. De flesta av dessa fall hänföra sig till bränsleområdet (torv, tjära, skifferolja), som i denna utredning helt kommer att förbigås, då hela bränsleproblemet bäst torde behandlas i ett sammanhang.

I övrigt hänför sig den speciella kapacitet, som byggts ut för att ersättta bortfallen import, främst till följande båda områden: metaller (koppar, aluminium, bly m. m.), kemiska produkter (sprit, terpentin, cellull m. m.). Sysselsättningen vid sådana anläggningar kommer i det följande att beröras. Redan i detta sammanhang bör dock framhållas, att dess ökning under kriget sammanlagt är av relativt begränsad omfattning.

Diagram 2. Produktionen inom olika industrigrupper, fördelad efter användning.

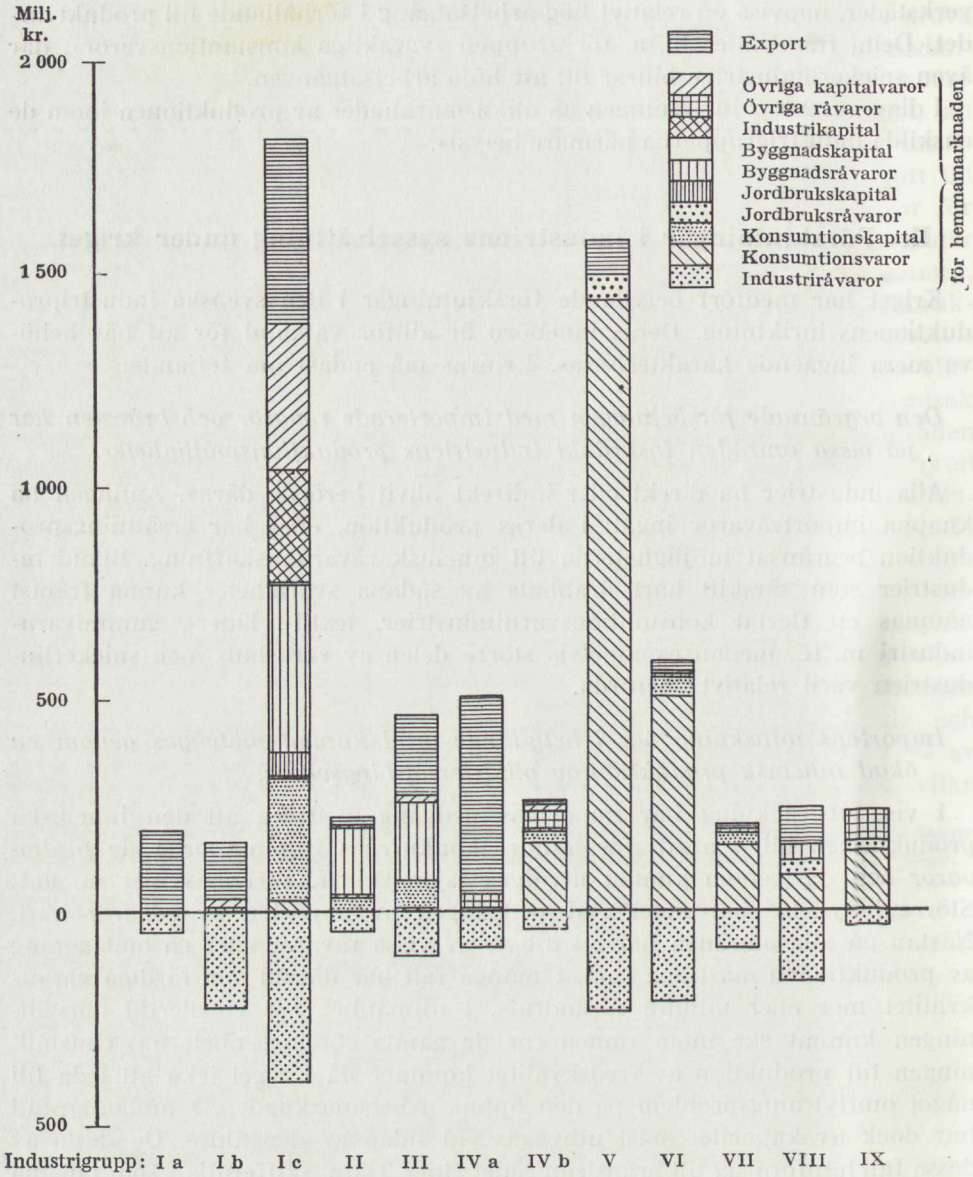

Innebörden av ovanstående beteckningar anges i tab. 1.

Upprustningen har ställt ökade krav på vissa industrier.

Upprustningen har främst berört de tunga industrierna samt i mera begränsad grad bl. a. snickeriindustrien, textil- och läderindustrien samt den kemiska industrien (krut och sprängämnen). Inom de fyra sistnämnda industrierna har rustningsproduktionen successivt minskats, medan den inom

den tunga industrien i stort sett alltjämt har sin maximala omfattning. Mot slutet av år 1943 torde rustningsproduktionen inom nyssnämnda industrier ha sysselsatt omkring 60 000 arbetare, d. v. s. drygt $^1/_{10}$ av industriens hela arbetarantal. Därtill kom en spridd sysselsättning av mindre omfattning, ytterst inriktad på militära ändamål, exempelvis inom byggnadsindustrien.

Förändringar av inkomstvolymen ha i förening med ransoneringar medfört en förskjutning i konsumenternas efterfrågan.

Dessa förhållanden komma att beröras i samband med diskussionen av sysselsättningsmöjligheterna efter kriget inom olika industribranscher.

Näringslivets nya produktionsuppgifter ha i förening med dess fredsperspektiv, utvecklingen av dess inkomster samt skattetrycket påverkat efterfrågan på olika kapitalvaror.

Vad gäller industriens investeringar i byggnader, anläggningar och maskiner, kommer utvecklingen under kriget att belysas i samband med diskussionen av fredsperspektiven på detta område.

De trånga sektionerna inom byggnadsverksamheten ha begränsat efterfrågan på alla slag av byggnadsmaterial.

Byggnadsindustriens utveckling kommer att behandlas i en särskild av finansministern föranstaltad utredning och skall därför här förbigås.

Hinder för utrikeshandeln ha begränsat exportvolymen.

Exportvolymen för industrivaror har sjunkit till omkring $^2/_5$ av sin förkrigsnivå. Då sysselsättningen inom industrien i övrigt i huvudsak varit oförändrad, torde exportens andel i industriens totala sysselsättning ha nedgått från omkring $^1/_4$ till $^1/_{10}$.

Nedgången i exporten har sålunda varit något större än ökningen av upprustningen, och den civila hemmamarknadens andel av industriproduktionen före kriget, omkring $^3/_4$, bör i motsvarande mån ha ökats.

Alla dessa faktorer ha medfört en omställning av produktionen, som dock i många fall kunnat ske på ett sådant sätt inom vederbörande företag eller industribranscher, att den icke tagit sig uttryck i någon förändring i det sysselsatta antalet arbetare. I andra hand ha emellertid förskjutningar i olika riktningar framträtt för olika industrigrupper. Dessa förskjutningar ha till en del motsvarats av en faktisk överflyttning från en industrigren till en annan. Som exempel må här nämnas, att kvinnor från textilindustrien, när sysselsättningen där nedgått, flyttat över till verkstadsindustrien.

För industrien som helhet ha emellertid dessa förändringar av den sysselsatta personalen uppvägt varandra och *den sammanlagda sysselsättningen har sålunda i huvudsak blivit oförändrad.*

Diagram 3. Inom industrien anställda män och kvinnor den 1/9 1939 och 1943. Företag med minst 50 anställda. 1 000-tal.

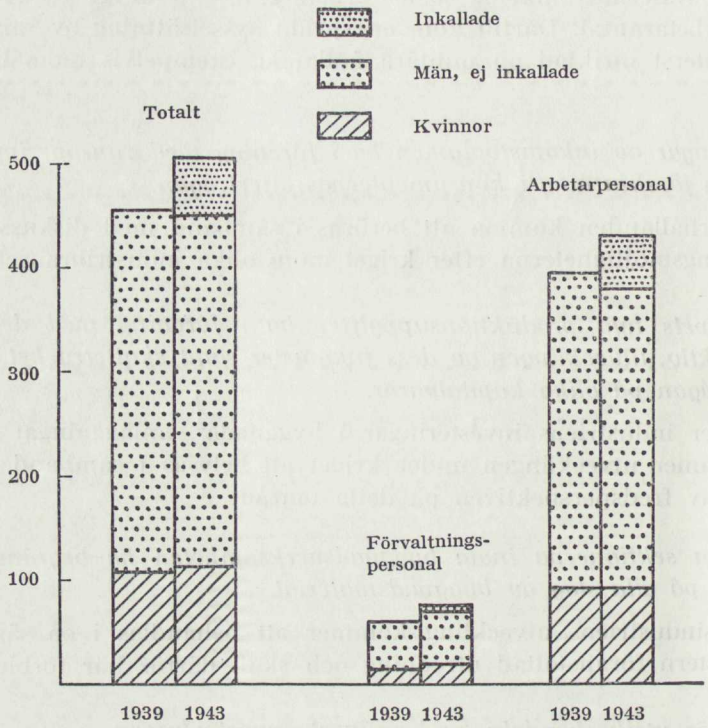

Detta framgår bland annat av en undersökning rörande förändringarna i industriens arbetsstyrka, vilken utförts av statens arbetsmarknadskommission i samråd med industriens utredningsinstitut och vars huvudresultat återgivits i diagram 3. Uppgifterna omfatta endast industriföretag med minst 50 anställda. Sammanlagt ha svar inkommit från företag med 455 000 anställda eller 72 % av industriens personal år 1939. Motsvarande siffror för enbart arbetarpersonal är 394 500 respektive 71 %. Enligt 1940 års officiella industristatistik, vari ingår en uppdelning av arbetarna på företag av olika storlek, utgjorde detta år antalet arbetare vid företag med minst 50 anställda likaledes 71 % av totalantalet industriarbetare. Om samma fördelning rådde år 1939 kan alltså enquêtens material betraktas som fullt representativt. Materialet kommer att utnyttjas av arbetsmarknadskommissionen i samråd med institutet för att belysa arbetsmarknadens utveckling lokalt och i fråga om olika slag av arbetskraft. I detta sammanhang kommer materialet att användas för att klargöra utvecklingen inom olika industribranscher.

Enligt denna undersökning har antalet inom industrien *anställda* personer sedan år 1939 ökats med 52 000 personer eller med 11 %. Jämförelsen gäller per den 1 september. Denna dag uppgick antalet inkallade vid de uppgiftslämnande företagen till 57 000 man eller 12 % av den anställda per-

Tabell 2. Personalen inom olika industrigrupper åren 1939 och 1943.

	Antalet anställda 1/9 1939 1 000-tal		Representativitet i % [1]	Ökning (+) resp. minskning (−) 1/9 1939—1/9 1943 i 1 000-tal av anställd personal		sysselsatt personal	
Minskad sysselsättning.							
A. Konsumtionsvaruindustrier (importerad råvara)		107·5	81·4		− 4·9		− 11·5
därav: textilindustri	75·6		83·3	− 1·1		− 5·4	
skoindustri	10·0		75·8	− 3·4		− 4·0	
B. Konsumtionskapitalindustrier		15·0	81·1		+ 1·0		− 0·8
C. Byggnadsämnesindustrier ..		26·4	40·8		+ 0·5		− 3·0
därav: stenindustri [2]	4·7		69·1	− 1·6		− 1·9	
D. Exportindustri		72·0	78·8		− 4·9		− 12·5
därav: malmbrytning....	13·4		100·8	+ 1·4		− 0·3	
skogsindustri	55·8		73·9	− 5·1		− 10·9	
Samtliga		220·9	72·0		− 8·3		− 27·8
Ökad sysselsättning.							
E. Konsumtionsvaruindustrier (svensk råvara).....		42·4	52·9		+ 6·1		+ 1·8
F. Tunga industrier		180·4	78·4		+ 50·1		+ 18·8
därav: järn-, stål- o. kopparverk.....	36·3		110·3	+ 6·0		+ 0·2	
verkstadsindustri	144·2		73·2	+ 44·0		+ 18·5	
G. Övrig industri		11·4	87·7		+ 3·8		+ 2·0
Samtliga		234·2	72·5		+ 60·0		+ 22·6
Hela industrien		455·1	72·3		+ 51·7		− 5·2

[1] Vid beräkning av repr. har uppgiften om personalens antal den 1/9 1939 i AK:s undersökning ställts i relation till motsvarande uppgift för år 1939 i kommerskollegii industristatistik. Vissa avvikelser i fråga om gruppindelning kunna förekomma. Detta förklarar att de anförda %-talen i två fall överstiga 100. — [2] Minskningen hänför sig främst till gatstensarbetare.

sonalen. De *sysselsattas* antal hade sålunda sjunkit med omkring 5 000 personer sedan år 1939. Hänsyn har därvid icke tagits till inkallelserna vid sistsistnämnda tidpunkt. Dessa uppgingo dock sannolikt till endast ett par procent av den anställda arbetsstyrkan. Jämförelsen visar sålunda, att industrien mellan de båda tidpunkterna varken ökat eller minskat antalet sysselsatta i någon mera betydande grad, och att ökningen av de inkallades antal sålunda nära svarar mot ökningen av de anställda.

För att belysa förskjutningarna mellan olika industrigrenar ha dessa indelats i ett antal huvudgrupper, som i huvudsak svara mot de utvecklingstendenser beträffande sysselsättningen som ovan angivits. I tabell 2 ha sammanförts sådana huvudgrupper, som minskat respektive ökat antalet sysselsatta arbetare.

Ett studium av tabellen visar, att nedgången i sysselsättningen, som man

kunde vänta, främst är koncentrerad till de industrier, som äro direkt beroende av import och export. Nedgången i antalet sysselsatta uppgår för dessa båda grupper till 24 000 personer, men även antalet anställda har nedgått med ca 10 000 personer. Om hänsyn tages dels till undersökningens bristande representativitet, dels till inkallelserna år 1939, bör sannolikt den förstnämnda siffran justeras uppåt med ett par tusen personer.

Förändringarna i de med byggnadsverksamheten nära förknippade byggnadsämnes- och konsumtionskapitalindustrierna äro av mindre betydelse.

Ökningen i sysselsättningen är så gott som helt koncentrerad till den tunga industrien (ökning: omkring 20 000 personer). Därutöver har de anställdas antal i denna grupp ökats med omkring 30 000 personer. En justering med hänsyn till representativitet och inkallelser skulle icke mera avsevärt rubba dessa siffror. Av denna storleksordning är även det antal personer, som skulle bli friställda inom denna industrigrupp, om sysselsättningen efter kriget kunde upprätthållas vid nuvarande nivå och om inkallelserna nedginge till beräknad fredsnivå.

Mellan *förvaltnings-* och *arbetar*personal har en viss förskjutning ägt rum under kriget. Om man betraktar uppgifterna för sysselsatta personer, finner man, att förvaltningspersonalens ökning uppgår till 16 %, medan arbetarpersonalen minskat 3 %. Ökningen av förvaltningspersonalen torde i huvudsak vara av permanent natur. Den innebär ett fullföljande av tendenser, som framträdde redan före kriget, och som sammanhänga med utvecklingen av rationell företags- och arbetsledning samt teknisk kontroll och forskning. Till en del sammanhänger den sannolikt även med den omställning och reglering av produktionen, som ägt rum under kriget.

Den *kvinnliga arbetarpersonalens* storlek har ej förändrats mellan jämförelseåren; ökningen av kvinnornas antal inom den tunga industrien (ca 5 500) motsvaras av en lika stor nedgång på annat håll. Av ökningen i sysselsatt *förvaltningspersonal* faller den större delen på kvinnlig personal.

III. Det aktuella sysselsättningsproblemets innebörd.

Den fråga, som i denna utredning främst skall belysas, är, i vad mån man efter kriget har att motse en minskning eller ökning i sysselsättningen på olika industriella produktionsområden. Redan de förskjutningar i industriens sysselsättning under kriget, som i det föregående redovisats, ge vissa anvisningar om, vad som därvid bildar huvudproblemet.

Uppenbart är, att en friställning av arbetskraft på det industriella området ej kan undvikas, om sysselsättningen inom industrien stannar vid nuvarande nivå. De inkallade ha nämligen i stor utsträckning ersatts med tillfälligt anställd personal, och det skulle fordras en ökning av sysselsättningen, som i genomsnitt för hela industrien har storleksordningen 10 %, för att permitteringar skola kunna undvikas, om inkallelsernas omfattning åter sjunker ner mot förkrigsnivån.

Mot bakgrund av siffrorna i tab. 2 skulle sysselsättningsproblemet närmare kunna fixeras på följande sätt: I första hand kan frågan ställas, om de industrier, vilkas sysselsättning nedgått (och då främst exportindustrien samt de konsumtionsvaruindustrier, som bygga på importerade råvaror) kunna väntas åter uppnå förkrigstidens produktion. Blir detta fallet, bör en nedgång av inkallelserna icke behöva föranleda några permitteringar inom dessa områden utan tvärtom uppstår ett behov av nyanställd arbetskraft av storleksordningen minst 10 000 personer. Till en del kan denna nya arbetskraft antagas strömma över från andra industrier, där permitteringar måste göras; till en del kan rekryteringen antagas ske från andra näringsgrenar eller bland arbetsmarknadens reserver. Antages vidare, att de konsumtionsvaruindustrier, som arbeta med svensk råvara, kunna öka sin sysselsättning med ett antal, som svarar mot de från dessa industrier inkallades antal, skulle som huvudproblem kvarstå frågan om möjligheten att sysselsätta den personal, som nu är anställd inom de tunga industrierna. Dessa ha, som tidigare visats, ökat sin sysselsättning under kriget med omkring 20 000 personer. De anställdas antal har därutöver ökats med omkring 30 000 personer eller med $^1/_6$ av personalen före kriget. Under nyss gjorda antaganden, anger denna siffra det industriella sysselsättningsproblemets storleksordning.

De frågor, som i detta sammanhang kunna ställas, bli då dessa: Kunna de tunga industrierna efter kriget beräknas ytterligare öka sin sysselsättning? Om så icke blir fallet, kan någon del av den personal, som måste permitteras inom den tunga industrien, när inkallelserna minskas, väntas finna sysselsättning inom industrier, där sysselsättningen ökas, respektive bli disponibel för sysselsättning inom andra näringsgrenar?

Den sista frågan går utanför ramen för institutets utredning, som endast omfattar den industriella arbetsmarknaden i inskränkt bemärkelse och sålunda även lämnar sådana nära angränsande näringsgrenar som byggnadsindustri, transportväsende och skogsbruk utanför. Övriga frågor, som här uppställts, skola i det följande diskuteras i samband med behandlingen av de enskilda industrigrenarnas avsättnings- och produktionsproblem efter kriget. I ett senare avsnitt skall ett försök göras till en sammanfattning av dessa delresultat. I detta sammanhang må endast erinras därom, att möjligheterna att sysselsätta friställd arbetskraft även är en kvalitets- och därmed i många fall också en omskolningsfråga. Sådana frågor skola i det följande i huvudsak förbigås, då de komma att bli föremål för behandling inom arbetsmarknadskommissionen. Här må endast erinras därom, att en del av dem, som ersatt de inkallade inom olika industrier, rekryterats bland arbetsmarknadens reserver av f. d. yrkesutövare och hemarbetande kvinnor. I den mån deras framträdande på arbetsmarknaden varit av tillfällig natur, reduceras i samma mån det överskott på arbetskraft inom det industriella området, som uppstår, när inkallelserna minskas.

IV. Allmänna förutsättningar för industrikonjunkturen efter kriget.

Vid varje försök att bedöma den industriella sysselsättningen under de närmaste åren ställs man inför det faktum, att vårt näringsliv och särskilt industrien i högsta grad är beroende av utvecklingen i utlandet. Detta gäller icke minst i det fall, som bildat förutsättningen för hela utredningsarbetet, nämligen att det pågående kriget i en nära framtid avslutas. — Hur den följande fredsperioden kommer att gestalta sig politiskt och ekonomiskt, låter sig ju icke med någon större säkerhet bedömas. Det har emellertid varit nödvändigt att beträffande alla dessa oöverskådliga frågor uppställa vissa relativt godtyckligt valda premisser.

Friheten att välja dessa premisser har varit begränsad därigenom, att det redan av tekniska skäl framstått som en nödvändighet att utforma dem relativt enkelt. Förutsättningarna ha därvid i vissa avseenden medvetet kommit att utformas på ett sätt, som avviker från den utveckling, som ansetts mest sannolik. I varje fall har det icke varit möjligt att i förutsättningarna inrymma alla de alternativ beträffande den internationella utvecklingen, som synas öppna sig i framtiden. Sålunda har bland möjliga förutsättningar beträffande faktorer, som kunna begränsa de industriella sysselsättningsmöjligheterna, exempelvis tonnage- och råvarutillgång, valts relativt optimistiska alternativ. Vissa problem, som icke ansetts möjliga att helt överblicka, ha därigenom medvetet ställts utanför diskussionen. Detta måste ständigt hållas i minnet vid tolkningen av utredningsresultatet. En försämring av Sveriges ekonomiska läge i jämförelse med de uppställda förutsättningarna skulle i samma mån försämra utsikterna att på det industriella området upprätthålla full sysselsättning.

Den följande diskussionen av förutsättningarna för efterkrigskonjunkturen skall anknytas till olika punkter bland de allmänna förutsättningar, som enligt nyss angivna principer efter samråd med finansdepartementet uppställdes av institutet vid utredningarnas inledande i oktober 1943.

Krigets utgång.

»En första etapp av utredningsarbetet beräknas avslutad under innevarande år. Som utredningspremiss gäller under denna etapp, att allmänt vapenstillestånd i Europa inträder under den stundande vintern.

Handeln på fjärran Östern antages fortsättningsvis komma att ligga nere.

Det antages slutligen, att Sverige går ur krigsperioden utan att anfallas.»

Förutsättningen beträffande krigets utgång har som inledningsvis antytts icke karaktären av en prognos utan endast av en relativt godtyckligt vald utredningspremiss. Valet har motiverats helt enkelt därav, att det ansetts möjligt att avsluta en första etapp av utredningsarbetet under innevarande vinter, och att det icke ansetts lämpligt att vid dessa utredningar taga sikte på annat än en nära liggande tidpunkt; blir kriget långvarigt, böra möjligheter föreligga att under dess fortsättning vinna en bättre utgångspunkt för bedömningen av fredskonjunkturen.

Efterkrigsperioden.

»Utredningarna skola avse utvecklingsmöjligheterna inom respektive branscher under en tidrymd av *två* år efter ett vapenstillestånd i Europa.»

I enlighet med förutsättningarna om krigets utgång ha de båda efterkrigsåren i regel antagits infalla under åren 1944 och 1945.

Det är givet, att utvecklingen under åren närmast efter kriget måste antagas medföra successiva, relativt djupgående förändringar. Det synes sålunda icke osannolikt, att ett vapenstillestånd i Europa följes av en kortare stagnation, föranledd av en allmän tvekan om den fortsatta utvecklingen och av tekniska hinder för ett omedelbart återupptagande av på fredliga uppgifter inriktad produktion. Därefter synes man ha anledning räkna med en period av relativt gynnsam konjunktur, som starkt påverkas av återuppbyggnadsbehoven. På något längre sikt kan slutligen, sedan de mest akuta återuppbyggnadsbehoven mättats, tänkas framträda tendenser till allmän depression i näringslivet. Denna allmänna utvecklingsgång innesluter i sin tur ett flertal olika varianter. Förloppet kommer bland annat i hög grad att påverkas av de successiva prisförändringarna. Det har icke i detta sammanhang ansetts möjligt att underkasta sådana olika skeden av konjunkturutvecklingen efter kriget en närmare analys. I vissa sammanhang har dock framträtt en viss skillnad i bedömningen av de båda efterkrigsåren. I allmänhet har dock framtidsbedömningen mera karaktären av en grov medeltalsbedömning för de första två efterkrigsåren. Allmänt har i anslutning till de nedan angivna förutsättningarna om det internationella ekonomiska läget den meningen framträtt, att en internationell återuppbyggnadskonjunktur med eventuella avbrott kommer att sträcka sig över båda de första efterkrigsåren.

Det internationella ekonomiska läget.

»Beträffande det internationella läget efter vapenstilleståndet förutsättes, att ett återuppbyggnadsarbete på den europeiska *kontinenten* relativt snart igångsättes, och att en omfattande efterfrågan för sådana ändamål framträder. Efterfrågan på varor för andra ändamål antages fortsättningsvis bli relativt begränsad. Även kontinentens leveransförmåga antages bli begränsad.

Det antages vidare, att möjligheter relativt snabbt öppnas till handel västerut. Beträffande konjunkturutvecklingen i *England* och *U.S.A.* räknas som huvudalternativ, att en viss omställning till fredsproduktion genomföres relativt snabbt samt att stark efterfrågan framträder på varor för återuppbyggnad och andra civila ändamål. Andra alternativ och kompletterande förutsättningar kunna uppställas efter fritt val.»

Innebörden av denna förutsättning måste tyvärr bli i betydande grad svävande. Man har säkerligen vid besvarandet av de frågor, som ställts till olika branschorganisationer och företag, gjort sig olika föreställningar om bl. a. den omfattning, i vilken ett handelsutbyte med olika länder kan komma till stånd. Det har emellertid icke ansetts möjligt att på denna punkt göra en längre gående precisering.

I detta sammanhang må särskilt understrykas en allmän synpunkt på hela utredningsarbetet och dess resultat. Det är givet, att det i regel erbjuder mycket

större svårigheter att överblicka de faktorer, som bestämma utrikeshandelns utveckling, i jämförelse med motsvarande faktorer, som påverka hemmamarknaden. Av detta skäl ha utredningsresultaten i första hand kommit att gälla sådana förändringar efter kriget, som icke i högre grad påverkas av den internationella utvecklingen och sålunda i högre grad produktionen för hemmamarknaden än exporten. Det behöver icke framhållas, att detta icke innebär, att hemmamarknadens utveckling tillmätts en större betydelse än utvecklingen på exportmarknaden. Man måste emellertid uppmärksamma den därmed följande risken, att även i det praktiska handlandet — såväl från statens som organisationernas och företagens sida — hemmamarknaden på grund av den mindre ovissheten kommer att ägnas alltför stor uppmärksamhet vid förhandsplaneringen. I den mån man därvid binder sig för på hemmamarknaden ensidigt inriktade planer, löper man tydligen risk att försumma de möjheter, som utrikeshandeln på ett senare stadium kan visa sig erbjuda.

Hemmakonjunkturen.

»Sverige antages efter vapenstilleståndet behålla i huvudsak samma rörelsefrihet beträffande sin inre ekonomiska politik som före kriget samt komma att eftersträva ett återupptagande av import och export i normal omfattning.

Den inhemska prisutvecklingen styres på ett sådant sätt, att en finansiell kris inom näringslivet av samma typ som åren 1920—21 undvikes. En eventuell försämring av den svenska exportindustriens kostnadsnivå i förhållande till utlandet antages bliva motvägd genom justering av växelkurserna.

Inkomstvolymen beräknas variera inom relativt trånga marginaler. För att erhålla en enkel utredningspremiss göres i detta sammanhang det antagandet, att inkomstvolymen blir i huvudsak oförändrad.

Utbyggnaden av försvaret genomföres i huvudsak enligt den nu gällande femårsplanen.»

Såsom underlag för hemmamarknadsindustriens framtidsbedömning har det ansetts nödvändigt att uppställa de anförda förutsättningarna angående den inhemska pris- och inkomstutvecklingen. Innebörden får anses vara den, att den *nuvarande inkomstvolymen, i pengar räknat, förblir oförändrad,* medan de *reala inkomsterna stiga i takt med en eventuell successiv sänkning av levnadskostnaderna.* Denna förutsättning har, såsom angivits, valts för att skapa en relativt enkel utgångspunkt för utredningsarbetet. Man har likväl varit medveten om, att den inneburit en hög grad av godtycklighet.

Förutsättningen för en oförändrad inkomstvolym kan sägas vara en kombination av full sysselsättning och oförändrade lönesatser. Man har sålunda i detta sammanhang förutsatt, att det mål, full sysselsättning, skulle uppnås, som utgör syftet med alla fredsförberedelser. Med denna utgångspunkt kan frågeställningen sägas vara den, att man genom en undersökning av näringslivets olika delar söker klargöra, i vilken utsträckning dessa kunna beräknas bidraga till att skapa en fullständig sysselsättning, varvid tyngdpunkten lägges på de faktorer, som i främsta rummet äro ägnade att stimulera hela konjunkturläget, nämligen export- och investeringsverksamhet. Man förutsätter vidare, att i den mån full sysselsättning icke skapas genom

den fria utvecklingen på de studerade områdena, extraordinära åtgärder skola vidtagas för att ändå uppnå en så fullständig sysselsättning som möjligt.

Förutsättningen rörande den fulla sysselsättningen har sålunda karaktären av en arbetshypotes. Vid dess uppställande har man givetvis varit medveten om, att det på många områden icke torde bli möjligt att upprätthålla samma extrema sysselsättningsgrad som under kriget.

De förutsättningar, som uppställts, innefatta, att man genom penningpolitiska åtgärder kommer att kunna förebygga en långt gående deflationsprocess av samma typ som åren 1920—21. Vid analysen av utvecklingsmöjligheterna har även det motsatta alternativet, en fortsatt allmän prisstegring, uteslutits. Som huvudalternativ har man i stället räknat med ett relativt begränsat prisfall i takt med en eventuell sänkning av importpriserna och en successiv ökning av importens volym. Även med en sådan avgränsning av utvecklingsalternativen framstår pris- och inkomstutvecklingens inverkan på efterfrågan, både vad gäller konsumtions- och kapitalvaror, som ytterst svårbedömd. En allmän reservation måste bland annat göras för en spekulativt uppskjuten efterfrågan under åren närmast efter kriget i avvaktan på högre kvaliteter och lägre priser. Utvecklingen i detta avseende blir givetvis beroende av gången i prisutvecklingen. Man kan icke bortse från möjligheten, att tendenser till köpstrejk kunna framträda under kortare perioder.

Tillgång på tonnage, bränsle och råvaror.

»Tonnagetillgången antages icke lägga hinder i vägen för en eljest möjlig export. (Visserligen kan utvecklingen bli en annan, men en motsvarande reduktion av sys selsättningsmöjligheterna torde då relativt lätt kunna fastställas.)

Industriens försörjning med *fossilt bränsle* antages bibehållen vid nuvarande nivå. En successiv avveckling av vedlagren antages samtidigt äga rum.

Importen av *råvaror* antages bliva tillräcklig för att i förening med den inhemska råvaruproduktionen möjliggöra full sysselsättning av industriföretagen. Tillförseln av råvaror från fjärran Östern antages dock i enlighet med tidigare gjort antagande utebliva.»

I själva verket synas de största riskerna för ofullständig sysselsättning efter kriget hota i form av en otillräcklig tillgång på tonnage, bränsle och råvaror. Det har emellertid ansetts omöjligt att bedöma, hur utvecklingen i detta avseende faktiskt kommer att gestalta sig. Därför har det angivna relativt optimistiska alternativet valts. Skulle utvecklingen bli en annan, får hela bedömningen av utvecklingen i motsvarande mån revideras. Innebörden av den angivna förutsättningen är emellertid samtidigt den, att ersättningsproduktionen i övervägande grad måste upprätthållas. Denna förutsättning har synts bäst rimma med den fördelning av världens råvarutillgångar, som kan väntas bli ett led i det internationella återuppbyggnadsarbetet. Parallellt med utredningsinstitutets utredning och i kontakt med denna har en utredning utförts av statens industrikommission angående importbehovet av olika råvaror. Även därvid har man utgått ifrån förutsättningen

om full sysselsättning i näringslivet. Av naturliga skäl har det ännu icke varit möjligt att bedöma de handelspolitiska möjligheterna att förverkliga en import av denna omfattning.

V. Sysselsättningsproblemen inom olika industrier.

Utredningarna om sysselsättningen inom olika industrier ha verkställts under medverkan från vederbörande branschorganisationer. Huvudresultaten av dessa utredningar redovisas i det följande i kort sammandrag. Uppmärksamheten har därvid koncentrerats på sådana områden, vilka ur sysselsättningssynpunkt kunna väntas erbjuda särskilda problem.

Gruvor.

Sysselsättningen vid *järnmalmsgruvorna* har bibehållits på den nivå, som uppnåddes åren strax före kriget. Antalet arbetsställen har ej ökats i motsats till vad fallet var under förra världskriget. Vid de *järnmalmsgruvor, som ägas av svenska järnbruk* och ha till huvudsaklig uppgift att förse dessa med malm, sysselsättas i regel 20—25 % av gruvindustriens hela arbetarantal. Då järnhanteringen under givna förutsättningar förefaller ha utsikter till god sysselsättning under den tvåårsperiod det här gäller, kunna även nämnda gruvor räkna med ett motsvarande sysselsättningsläge. Skulle malmproduktionen till äventyrs icke kunna vidmakthållas, ha dessa gruvor enligt uppgift en icke oväsentlig arbetsreserv av under kriget eftersatta undersöknings-, tillrednings- och reparationsarbeten att tillgripa.

Arbetsställen, personal och produktion vid järnmalmsgruvorna.

År	Antal arbetsställen	Förvaltningspersonal	Arbetarpersonal	Produktion i milj. ton			
			antal arbetare	direkt användbar malm	anriknings-malm	slig	briketter och sinter
1937	81	559	9 230	13·73	2·48	1·22	0·91
38	92	610	10 750	12·67	2·55	1·26	0·97
39	86	641	10 650	12·47	2·74	1·32	0·97
40	92	664	10 150	9·94	2·70	1·35	1·05
1941	94	705	10 620	9·09	2·95	1·44	1·08
42	89	739	10 330	8·73	2·55	1·35	1·08

Exportgruvorna sysselsätta i runt tal 60 % (Grängesbergskoncernen ensam 35 %) av samtliga arbetare vid järnmalmsgruvorna. Behovet av järn för återuppbyggnaden i de krigshärjade länderna blir otvivelaktigt mycket stort. Även om skrottillgången får enorm omfattning, kommer den knappast att

vara av sådan beskaffenhet och belägenhet, att den kan tillvaratagas annat än i begränsad utsträckning. Behovet av järnmalm kan därför antagas bliva mycket betydande och medgiva utrymme för export av den svenska högprocentiga malmen. I vad mån avsättning kan vinnas under den kortare tid, som här är i fråga, blir emellertid beroende av dels i vilken utsträckning järnindustrien i resp. länder utgått oskadd ur kriget, dels hur snart återuppbyggnadsarbetet kommer i gång, och dels huruvida det blir möjligt att erhålla likvid för leveranserna. Det synes icke osannolikt, att den före kriget ej oväsentliga malmexporten på England och U. S. A. kan återupptagas ganska snart, särskilt om kriget i Östasien fortsätter. Den på några håll utökade exporten av lågprocentiga malmer får man räkna med kommer att upphöra, vilket emellertid icke torde medföra några mera betydande sysselsättningsproblem. Vad frågan om sysselsättningsreserver för exportgruvorna beträffar, har Grängesbergsbolaget vid sina anläggningar inga eftersatta tillredningsarbeten, men dylika kunna i begränsad omfattning bedrivas i förskott. Vid övriga gruvor synas möjligheter föreligga att skapa tillfällig sysselsättning för en del av arbetarstammen.

Arbetsställen, personal och produktion vid sulfidmalmsgruvorna.

År	Antal arbetsställen	Förvaltningspersonal	Arbetarpersonal	Produktion i milj. ton		
			antal arbetare	direkt användbar malm	anriknings-malm	slig
1937	23	175	1 859	0·25	0·72	0·26
38	21	163	1 811	0·23	0·79	0·32
39	21	185	1 812	0·20	0·91	0·34
40	21	212	2 054	0·19	0·97	0·32
1941	26	272	2 614	0·11	1·35	0·44
42	35	332	2 779	0·13	uppg. saknas	0·57

Vid bedömandet av utvecklingen efter kriget för *sulfidmalmsgruvorna* får man skilja på sådana gruvor, där brytningen sker för metallframställning inom landet, d. v. s. huvudsakligen västerbottensfälten, och sådana gruvor, vilkas produktion tidigare regelmässigt gått på export, d. v. s. framför allt vissa bly- och zinkgruvor i mellersta Sverige. Vad den förstnämnda kategorien, d. v. s. *västerbottensfälten,* beträffar, får hänsyn tas till, att produktionen för inhemsk förädling under normala tider betingas av den avsättning, som kan ernås för de framställda metallerna i konkurrens med importerade sådana. En avgörande faktor för denna produktion efter kriget blir därför prisutvecklingen för metaller. Då i vissa fall produktionsutvidgningen under kriget baserar sig på mindre rika fyndigheter, kan denna del av produktionen väntas bli särskilt priskänslig. Vissa risker för begränsning av produktionen efter krigets slut får man därför räkna med. För den tvåårsperiod det här är fråga om torde de dock icke vara så stora. Under alla omständigheter kunna dock icke sysselsättningsmöjligheter påräknas för den arbets-

kraft, vilken anställts som ersättning för de inkallade. Brytningen vid vissa gruvor kan vidare bli reducerad av rent tekniska skäl med åtföljande minskning av sysselsättningen såväl vid gruvorna som vid smältverken. Tack vare den nybyggda linbanan genom den malmförande zonen ha dock förutsättningarna för exploatering av nya fyndigheter avsevärt ökats.

Tidigare har praktiskt taget all slig från *zink- och blygruvorna i mellersta Sverige* exporterats. Då Europas sammanlagda produktion av dylik slig normalt är otillräcklig för världsdelens behov torde de svenska gruvorna ej få några svårigheter att avsätta sina sliger och upprätthålla sin sysselsättning. Exporten kan dock måhända ej upptagas omedelbart, exempelvis därför, att det dröjer innan hyttorna på kontinenten komma i drift igen.

Järnindustrien.

Järnhanteringens *produktionsförmåga* av valsat och smitt järn och stål torde i nuvarande läge ej överstiga hittills uppnådda maximum eller ca 890 000 ton valsat och smitt järn och stål. Orsakerna härtill äro främst den begränsade tillgången på arbetskraft, fossilt bränsle och smidesjärnskrot. Försörjningen med tackjärn har under krigsåren gestaltat sig förhållandevis tillfredsställande, vilket även torde bli fallet under övergångsåren efter kriget. Vid obegränsad tillgång på bränsle och arbetskraft kan man räkna med, att järnverkens samlade kapacitet av valsat och smitt järn och stål stiger till ca 1 milj. ton. Genom komplettering av förefintliga anläggningar är emellertid en väsentlig ökning av denna kapacitet möjlig inom relativt begränsad tid.

Exporten av valsat och smitt järn och stål uppgick 1937/39 till ca 200 000 ton pr år och bestod så gott som uteslutande av högvärdigt kvalitetsstål. Under krigsåren har exporten av sådant stål starkt nedgått, men i stället har kommit en betydande export av handelsjärn till grannländerna. För vår järnhantering är det ett utomordentligt intresse att snarast möjligt återfå sin förkrigsexport. Under de två första efterkrigsåren bör man dock räkna med nedsatt köpförmåga på kontinenten. I U. S. A. och England, vilka tidigare viktiga marknader nu under flera år varit avstängda, torde dessutom den gamla kundkretsen endast efter hårt och långvarigt arbete kunna återvinnas. Det är därför synnerligen betydelsefullt att söka ersättning för dessa exportvaror på andra marknader, t. ex. Ryssland, Sydamerika och Schweiz. Tyvärr vågar man nog icke räkna med större export av högvärdigt kvalitetsstål under ifrågavarande period än 100 000 à 150 000 ton pr år. Däremot förefaller det sannolikt, att krav komma att ställas från våra grannländer på betydligt större kvantiteter handelsjärn, än vad Sveriges försörjningsläge på detta område tillåter.

Hemmamarknadens behov av järn under övergångstiden kan beräknas icke understiga förkrigsbehovet eller ca 1 milj. ton pr år. Möjligheterna att åstadkomma den *import* av handelsjärn, som skulle krävas för att vid antagna förutsättningar i fråga om exporten ernå balans i järnförsörjningen, kunna ej anses vara alltför goda. Tyskland har under kriget varit vår ende leveran-

tör. Från de tidigare leverantörländerna, Belgien, Frankrike och Luxemburg, torde under nämnda tid inga större kvantiteter stå att få. Detsamma gäller antagligen även U. S. A. och England, varvid dock möjligheterna till import från förstnämnda land bedömas ljusare.

I nuvarande läge föreligga vissa svårigheter att ersätta en eventuellt bortfallande import av vissa järnartiklar, varav några av särskild betydelse för byggnadsproduktionen. Om emellertid förefintliga kompletteringsplaner vid de svenska järnverken (vilka beräknas kunna fullföljas inom 1 ½ år efter beslut att förverkliga dem) komma till utförande, innebär detta en avsevärd förbättring av försörjningsläget. Detta gäller exempelvis tillverkningen av tunnplåt, smidesjärnrör och valstråd. Beträffande grovplåt och gjutna rör blir hemmamarknaden däremot beroende av tillförsel utifrån, respektive ersättning med annat material, även om möjligheterna till kapacitetsökning vid järnbruken tillvaratagas.

Sammanfattande kan sägas, att järnhanteringens utsikter till full sysselsättning under övergångstiden efter ett vapenstillestånd i Europa vid de givna förutsättningarna te sig goda. Det måste emellertid starkt understrykas, att en nödvändig betingelse för att en sådan gynnsam utveckling skall komma järnverken i allmänhet till godo är, att en snedbelastning till förfång för kvalitetsstålverken eller manufakturtillverkningen ej inträder. Räknat på götproduktionen, representerar kvalitetsstålet f. n. omkring 40 % och handelsjärnet 60 % av totala kvantiteten. Sedan några år föreligger en tendens till ökning av handelsjärnets andel. Ur den fulla sysselsättningens synpunkt är det önskvärt, att nuvarande proportion mellan de båda tillverkningsområdena något så när bibehålles. Tillverkningen av kvalitetsmaterialet fordrar nämligen inom hela arbetsproceduren mycket större omvårdnad och betydligt mera arbetskraft än tillverkningen av handelsjärn. Järnverken sysselsatte med tillverkning av manufakturprodukter år 1937 cirka 5 400 arbetare. För närvarande överstiger antalet 8 000. Sysselsättningen på detta område har sålunda ökats med cirka 50 %. Det är i hög grad önskvärt, att förädlingen och manufaktureringen av framför allt kvalitetsstål vinner ökad terräng. Utsikterna härför bero i första hand på om exporten kan upprätthållas eller helst utökas.

Verkstadsindustrien.

Bland de olika ur produktionssynpunkt mera enhetliga industrigrupperna är verkstadsindustrien utan jämförelse den, som ur sysselsättningssynpunkt är av störst betydelse. Den sysselsatte år 1939 enligt industristatistiken icke mindre än 170 000 arbetare eller 30 % av hela industriens arbetarantal. Den står även ur konjunktursynpunkt, särskilt vad gäller efterkrigsåren, i centrum för intresset. Efterfrågan på de kapitalvaror, som den framställer, är ju i allmänhet särskilt konjunkturkänslig, och dessutom har till denna industri koncentrerats större delen av de senaste årens rustningsproduktion.

Vid utredningsarbetet rörande verkstadsindustrien har det ansetts lämp-

ligt att gå fram efter två vägar. Dels ha de enskilda företagarna anmodats att redogöra för sin framtidsbedömning i form av svar på en enquête, som utgått till ett mycket stort antal företag, dels ha vissa uppgifter insamlats, som avse att ur centrala synpunkter belysa utvecklingen på verkstadsindustriens olika marknader. I det följande lämnas först en redogörelse för enquêten bland företagarna; deras framtidsbedömning kommer därefter att jämföras med de uppgifter, som i övrigt föreligga.

Företagens framtidsbedömning.

Trots att antalet företag, som enquêten omfattar, endast är en mindre del (410 st.) av totala antalet företag, sysselsatte dessa företag år 1939 ca 63 % av totala antalet arbetare inom verkstadsindustrien. Materialets representativitet kan därför sägas vara relativt tillfredsställande. Vid bearbetningen av materialet ha som »större» företag räknats sådana med mer än 100 arbetare. Övriga ha betecknats som »mindre» företag.

Siffrorna för de större verkstäderna visa totalt på en ökning av antalet arbetstimmar från 1939 till 1943 med 13 %. Avsaluproduktionens försäljningsvärde ökade med 32 %, varvid hänsyn icke tagits till den höjda prisnivån. Vid de mindre verkstäderna ökades antalet arbetstimmar med 12 % och avsaluproduktionens försäljningsvärde med 41 %. Den relativa ökningen av antalet arbetstimmar är sålunda ungefär densamma vid de större och mindre företagen, varemot försäljningsvärdet stigit förhållandevis mer vid de senare.

Av särskilt intresse är att konstatera de förskjutningar, som ägt rum mellan olika slag av beställningar mellan åren 1939 och 1943. Dessa framgå av diagram 4. Sammanfattningsvis kan sägas, att tillverkningen för den civila inhemska marknaden tagit i anspråk ungefär samma antal arbetstimmar under år 1939 och 1943. Ökningen i totalantalet arbetstimmar har sålunda i huvudsak uppkommit därigenom, att stegringen av de militära beställningarna varit större än nedgången i exporten.

För de större verkstäderna tillsammantagna beräknas avsättningen på den inhemska marknaden enligt de inkomna svaren visa en fortgående minskning under 1944 och 1945. Från 1943 till 1945 sjunker antalet arbetstimmar med 14 %. Det beräknade antalet arbetstimmar ligger dock fortfarande betydligt över 1939 års nivå. Minskningen får givetvis ses i samband med, att företagen räkna med minskade militära beställningar. Exporten beräknas samtidigt komma att uppnå en motsvarande ökning, vilket i sin tur innebär, att densamma under 1945 nära nog skulle komma upp till 1939 års nivå. Den totala sysselsättningen kommer enligt denna bedömning att under såväl 1944 som 1945 ligga på samma nivå som 1943.

Den utveckling, som efter kriget väntas äga rum inom olika grenar av verkstadsindustrien visar väsentliga olikheter. Inom de flesta grenar redovisas samma eller något ökad sysselsättning. Minskad totalsysselsättning redovisas bl. a. inom tyngre och lättare maskinindustri. Kraftigaste nedgången framkommer inom den tyngre maskinindustrien, där ökningen av sysselsättningen under kriget (10 %) i särskilt hög grad betingats av stora militära

Diagram 4. Beräknad sysselsättning vid större verkstäder åren 1939—1945.

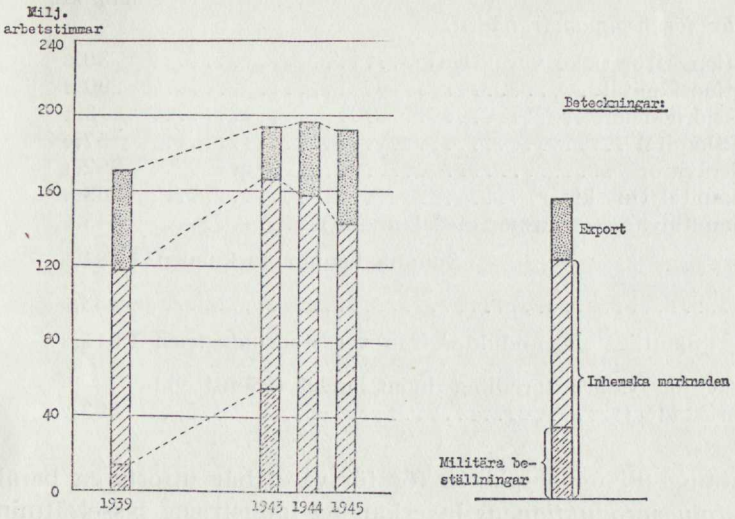

beställningar, medan avsättningen på den civila inhemska marknaden varit ungefär oförändrad och exporten gått ned till 30 % av förkrigsnivån.

Sysselsättningen vid de mindre verkstäderna beräknas komma att stiga med 9 % under 1944 och ytterligare 3 % under 1945, varvid man i första hand räknar med en ökad avsättning för export i förhållande till såväl nuvarande läge som till tiden före kriget.

Det måste kraftigt understrykas, att de av företagen lämnade uppgifterna om den beräknade sysselsättningen under 1944 och 1945 måste anses vara mycket ungefärliga och delvis vila på osäkra grunder — detta betonas också kraftigt av företagen själva. Särskilt gäller detta de bedömanden, som gjorts rörande exportmöjligheterna. Med all reservation härför, synes den gjorda undersökningen ge vid handen, att sysselsättningen inom verkstadsindustrien under de förutsättningar, som lagts till grund för företagarnas bedömanden, under den närmaste efterkrigstiden skall kunna i stort sett hållas uppe på den höga nivå, som uppnåtts under kriget. Detta förutsätter dock en omställning mot fredsproduktion, som i viss utsträckning innebär en omflyttning av arbetskraft mellan olika företag.

Viktigare bestämningsfaktorer för verkstädernas sysselsättning.

De uppgifter rörande vissa delar av verkstadsindustriens marknad, som kunna inhämtas ur centralt tillgängliga källor, bestyrka i huvudsak den bild av verkstadsindustriens sysselsättning, som framgått av enquêten.

Ur den tidigare (s. 5 ff.) framlagda utredningen rörande användningen av industriens produkter kunna hämtas vissa uppgifter, som kunna bilda utgångspunkt för en diskussion av verkstadsindustriens sysselsättning. Vid denna utredning ha verkstadsindustriens slutprodukter i grova drag fördelats på följande användningar:

	Produktion år 1939 milj. kr.	%
Slutprodukter för hemmamarknaden:		
Konsumtionsvaror (icke varaktiga)	30,3	1,7
Konsumtionskapital	290,2	16,0
Jordbruksförnödenheter	3,1	0,2
Jordbrukskapital	57,0	3,1
Byggnadsråvaror	392,1	21,6
Industrikapital (maskiner)	263,6	14,5
Övriga kapitalvaror (transportmedel m. m.)	345,5	19,0
Summa hemmamarknaden	1 381,8	76,1
Export	433,5	23,9
Samtliga slutprodukter från verkstadsindustrien	1 815,3	100,0
Halvfabrikat för vidare förädling inom landet (främst vid andra verkstäder)	393,2	

I anslutning till femårsplanen för försvaret har utförts en beräkning rörande *rustningsproduktionens* inverkan på industriens sysselsättning, vilken kombinerats med den prognos för de större verkstäderna, som framgått av institutets enquête. Att döma av denna jämförelse skulle innebörden av verkstädernas framtidsbedömning vara den, att de i huvudsak räkna med en *oförändrad eller något ökad sysselsättning efter kriget för den civila hemmamarknaden.* Den stabilitet i framtidsförväntningarna, som på detta sätt framkommit, synes väl motiverad av de förutsättningar, som kunna antagas komma att gälla för olika delar av verkstadsindustriens hemmamarknad. I korthet må i detta sammanhang erinras om följande:

En specialundersökning har ägnats åt frågan om de behov av *varaktiga konsumtionsvaror* (möbler, glas, porslin, hushålls- och radioapparater m. m.), som kunna komma att framträda efter kriget. Av denna utredning synes framgå, att det visserligen icke — vad gäller de i utredningarna berörda varorna — kan antagas under kriget ha uppstått några större eftersatta behov. Förbrukningen av sådana varor har tvärtom i många fall icke sjunkit mera avsevärt under förkrigsnivån. Det uppsving för bostadsbyggandet, som man kan räkna med efter kriget, bör emellertid vid en stabil inkomstkonjunktur leda till en icke oväsentlig ökning av förbrukningen av allmänhetens inköp av sådana varor. I fråga om vissa andra varor, som icke berörts i utredningen (exempelvis personbilar), torde däremot en kapitalförtäring ha ägt rum i en utsträckning, som icke är oväsentlig. Även vid en relativt försiktig bedömning av efterkrigskonjunkturen synes man därför som ett minimum kunna räkna med en i stort sett stabil efterfrågan på varaktiga konsumtionsvaror.

Förbrukningen av *jordbruksmaskiner* svarade före kriget endast för några procent av verkstadsindustriens försäljningar. På denna relativt begränsade marknad kunna emellertid avsättningsmöjligheterna efter kriget betraktas som relativt gynnsamma. Ett fortsatt skydd för jordbrukarnas inkomster bör

i förening med rationaliseringsåtgärder av olika slag verka stimulerande på efterfrågan.

Verkstadsindustrien producerade före kriget en mångfald av *material för byggnadsindustrien,* såsom olika slag av järn- och stålmanufaktur, järnkonstruktioner, rörledningsarbeten samt elektrisk material. Efter kriget har man, om materialtillgången icke lägger hinder i vägen, sannolikt att motse en ökning av byggnadsproduktionen. I främsta rummet gäller detta bostadsbyggandet, som får antagas stiga upp mot förkrigsnivån. Såsom framgår av framställningen rörande den industriella investeringsverksamheten (s. 35 ff.), synes man även i fråga om industribyggandet efter kriget kunna räkna med en höggradig stabilitet. Då därjämte byggnadsverksamheten på flera andra områden under krisen fått stå tillbaka, synes det med reservation för råvarutillgången sannolikt, att den samlade byggnadsverksamheten icke kommer att understiga förkrigsnivån, och att efterfrågan på motsvarande verkstadsmaterial därför blir livlig.

Den på annat ställe behandlade investeringsenquêten visar, att man även i fråga om *industriens maskinanskaffning* bör kunna räkna med en höggradig stabilitet efter kriget. Den svenska verkstadsindustrien svarade före kriget för omkring $^2/_3$ av den svenska industriens försörjning med maskiner. Även om det främst är anskaffningen av importerade maskiner, som har fått stå tillbaka, synes det sannolikt, att de fredliga produktionsuppgifter, som den svenska industrien kommer att ställas inför, i stor utsträckning komma att medföra anspråk på maskiner även av svenskt fabrikat.

Bland *övriga kapitalvaror* som framställas inom verkstadsindustrien märkas främst transportmedel såsom lastbilar och fartyg. I fråga om lastbilarna, får man räkna med en betydligt kraftigare förslitning under kriget än i fråga om personbilarna; åtminstone i detta avseende föreligga förutsättningar för en omfattande produktion. Varvsindustrien synes, med sedvanlig reservation för råvarutillgången, ha sysselsättningen säkerställd för de två närmaste åren med återuppbyggnad av svenskt och, i mån av utrymme, även utländskt tonnage.

Närmast före kriget avsattes närmare $^1/_4$ av verkstadsindustriens slutprodukter på *exportmarknaderna.* Vad gäller exportkonjunkturen efter kriget, synes det vara mycket vanskligt att ur allmänna handelspolitiska synpunkter vinna någon bekräftelse på företagarnas förhoppning om en ökning upp emot förkrigstidens volym. Det synes dock icke osannolikt, att en sådan utveckling kommer att ligga inom det handelspolitiskt möjligas gräns. I två avseenden föreligga i själva verket förutsättningar för en större export. För det första bör efter kriget en betydligt större efterfrågan från utlandets sida framträda; fråga är ju endast, om den kan rymmas inom den ram, som bestämmes av olika handelspolitiska hänsyn, inklusive våra åtaganden i samband med det internationella återuppbyggnadsarbetet. För det andra föreligger otvivelaktigt vid många verkstäder en kapacitet, som, om arbetskraft och råvaror kunna disponeras i erforderlig utsträckning, möjliggör en större export än före kriget.

Skogsindustrierna.

De uppskattningar rörande virkesanskaffning och produktion, som företagen inom hithörande branscher gjort, grunda sig på förutsättningen av full kolförsörjning. Helt allmänt bedömt förefaller det dock sannolikt, att — om brännvedslagren tagas i anspråk — en reducering av den antagna kolförbrukningen till nuvarande omfattning icke mera väsentligt skulle rubba möjligheterna att framskaffa de beräknade virkesmängderna och icke heller verkens beräknade produktion. Större svårigheter i förstnämnda hänseende skulle brist på lastbilar för vedtransporter bereda.

Personalen inom skogsindustrien.

	År	Förvaltnings personal	Arbetar-personal	Totalt
Sågverk och hyvlerier.				
Anställda 1/9	1939	919	14 782	15 701
Anställda 1/9	1943	964	12 671	13 635
Inkallade 1/9	1943	57	1 411	1 468
Sysselsatta 1/9	1943	907	11 260	12 167
Pappersmassefabriker.				
Anställda 1/9	1939	1 591	20 236	21 827
Anställda 1/9	1943	1 766	17 487	19 253
Inkallade 1/9	1943	123	2 230	2 353
Sysselsatta 1/9	1943	1 643	15 257	16 900
Pappersbruk och pappfabriker.				
Anställda 1/9	1939	1 696	16 587	18 283
Anställda 1/9	1943	1 823	16 090	17 913
Inkallade 1/9	1943	140	1 893	2 033
Sysselsatta 1/9	1943	1 683	14 197	15 880

Den svenska *trävaruproduktionen* uppgick åren före kriget till ca 1,3 milj. stds, varav 45 % avsattes inom landet och återstoden exporterades. Även om man under första året efter kriget anlitar förefintliga timmerlager, beräknas tillverkningen stanna något under förkrigskvantiteten. Vad beträffar avsättningsmöjligheterna efter kriget kan förutsättas, att den inhemska konsumtionen vid väntat livligt bostadsbyggande kommer att öka något, men att de ganska betydande lagren av färdiga trävaror medge samma exportkvot som under åren närmast före kriget. Man får räkna med, att det verkliga importbehovet i de länder, som äro av intresse för oss, blir utomordentligt stort. Med hänsyn till sannolikt begränsad tillgång på betalningsmedel och transportmöjligheter torde dock efterfrågan i realiteten komma att understiga den årliga medelimporten åren före kriget. Denna uppgick under tioårsperioden 1929/38 till 3,7 milj. stds i de länder, till vilka nordiskt trä exporterades. De totala exportmöjligheterna torde emellertid även komma

att vara begränsade, varför det förefaller ganska sannolikt, att hela vår för export disponibla trävaruproduktion skall finna avsättning under de två åren närmast efter kriget, och att i enlighet härmed sysselsättningen vid sågverk och hyvlerier tämligen väl skall kunna upprätthållas under denna tid.

Tillverkningen av kemisk *massa* uppgick under åren före kriget till ca 2,4 milj. ton och den försålda kvantiteten till 1,9 milj. ton, varav ca 95 % exporterades. Av mekanisk massa tillverkades ca 0,7 milj. ton. Härav försåldes ca 0,3 milj. ton (90 % på export). Den av verken för egen räkning behållna eller inom landet försålda massan gick till pappers- och papptillverkning, varav i sin tur en stor del exporterades. Genom anlitande av förefintliga massavedslager beräknar man att redan under första fredsåret kunna uppnå en produktion av samma storleksordning som före kriget. Under andra året beräknas nyanskaffningen av ved för både kemisk och mekanisk massa möjliggöra en tillverkning, som något överstiger förkrigsårens. Vad avsättningen beträffar, torde man kunna utgå från en tämligen oförändrad relation mellan tillverkning och export för såväl kemisk som mekanisk massa. Om man antar att den handels- och valutapolitiska utvecklingen samt transport- och kreditförhållandena icke uppställa några avgörande hinder, och att Sverige i förhållande till övriga exportländer skall kunna behålla sin andel i importen före kriget, torde vår kapacitet kunna utnyttjas tämligen väl. Utsikterna att bereda arbete för i det närmaste samma arbetsstyrka som före kriget te sig därför relativt gynnsamma under de två närmaste efterkrigsåren.

Av produktionen av *papper och papp,* som 1938 och 1939 uppgick till 0,77 resp. 0,95 milj. ton, konsumerade den inhemska marknaden normalt $^1/_3$. Företagen beräkna, att produktionsmöjligheterna under vartdera av de två efterkrigsåren skola komma att något överstiga den högre av dessa kvantiteter. Hemmamarknadens behov för de närmaste åren väntas ligga på i stort sett nuvarande nivå. Den för export disponibla kvantiteten kan därför antagas bliva något större än före kriget. Med hänsyn till läget i importländerna — så långt detta kan överblickas — förefaller det sannolikt, att Sverige får relativt goda möjligheter att hävda sig i konkurrensen under de två första åren efter kriget. Under förutsättning därjämte att handelspolitiska samt betalnings- och transportsvårigheter i möjligaste mån kunna övervinnas, vågar man antaga, att vår pappersindustris produktionskapacitet till huvudsaklig del skall kunna utnyttjas, och att sysselsättningsmöjligheterna sålunda bli goda.

Textil- och beklädnadsindustrien.

Förändringarna under kriget av antalet sysselsatta arbetare inom textilindustrien (vid företag med minst 50 arbetare) framgår av följande tabell:

	Antal anställda Samtliga		Antal inkallade 1/9 1943	Antal sysselsatta 1/9 1943	Sysselsatta 1/9 1943 i % av anställda 1/9 1939
	1/9 1939	1/9 1943			
Bomullsindustri	17 846	17 135	1 479	15 656	87·7
Ylleindustri	10 741	10 514	669	9 845	91·7
Trikåfabriker	8 713	7 901	378	7 523	86·3
Skrädderier o. sömnadsfabriker	21 960	20 510	494	20 016	91·1
Jute- och linneindustri	2 950	2 933	221	2 712	91·9
Annan hithörande industri	7 802	9 051	726	8 325	106·7
Hela textil- och beklädnadsindustrien	70 012	68 044	3 967	64 077	91·5

Denna jämförelse visar en nedgång under kriget av antalet sysselsatta med 9 %. Denna nedgång har kommit till stånd trots den ökning av produktionen för militära ändamål, som ägt rum i jämförelse med år 1939. Nedgången för den civila tillverkningen har sålunda i själva verket varit större. Minskningen av antalet med framställning av varor för civila ändamål sysselsatta arbetare från 1/9 1939 till 1/9 1943 kan uppskattas till 15 % för hela textilindustrien. Nedgången växlar från omkring 20 % för bomullsindustri och trikåfabriker, 17 % för ylleindustri till 12 % för skrädderier och sömnadsfabriker. Härvid har antagits, att såväl inkallelserna som den militära tillverkningen den 1/9 1939 varit av så liten omfattning, att man kan bortse därifrån.

Den låga sysselsättningsnivån i textilindustrien beror delvis på svårigheten att bereda sysselsättning överlag på grund av den svenska produktionsapparatens mindre allsidiga uppbyggnad, vilken orsakat vissa trånga sektioner under nuvarande avspärrning. Emellertid är brist på arbetskraft den huvudsakliga orsaken till den minskade sysselsättningen. Av utredningar inom Sveriges textilindustriförbund framgår exempelvis, att textilfabrikerna (exklusive konfektions- och sömnadsfabriker) den 1/8 1943 hade kunnat bereda arbete åt 8 400 arbetare mera, än vad man kunnat anställa.

Efterfrågan på textila färdigvaror.

Konsumtionen av beklädnadsartiklar har under kriget sjunkit successivt till 1942. Från och med detta år har konsumtionen varit i det närmaste oförändrad och uppgått till i genomsnitt ungefär 75 % av 1939 års volym. Inom institutet har i annat sammanhang utförts en utredning angående sambandet mellan konsumtionsvolymen på textilvaror, inkomstutvecklingen samt pris-

nivån för textilvaror. Enligt denna utredning skulle konsumtionen av beklädnadsartiklar variera proportionellt mot realinkomsten och omvänt proportionellt mot de relativa priserna på textilvaror. Utvecklingen av dessa ekonomiska faktorer kan bidraga till förklaringen av den minskade textilkonsumtionen. Emellertid torde till denna även ha bidragit allmänhetens önskan att icke under ransoneringsperioden utnyttja sin kupongtilldelning till det yttersta utan i stället spara en viss marginal för oförutsedda behov. Det kan därför icke för närvarande sägas med bestämdhet hur den totala konsumtionen skulle utvecklas, om konsumtionsregleringen upphävdes redan nu. Inom de köpkraftigare befolkningsskikten skulle man förmodligen kunna räkna med en ökad konsumtion av textilvaror. Det är emellertid svårt att förutse i vilken omfattning en sådan ökning skulle inkräkta på det sortiment, som skulle stå till övriga konsumenters förfogande. Konsumtionsregleringen skulle dock sannolikt kunna hävas i samband med vapenstilleståndet utan att detta i och för sig skulle behöva medföra några mera betydande förändringar i konsumtionen.

I den föregående diskussionen angående utvecklingen av den inhemska efterfrågan på textilvaror har icke berörts den minskning av allmänhetens och framför allt handelns efterfrågan på textilvaror, som åtminstone under kortare tid kan väntas på grund av svårigheter att avveckla lagren av krisbetonade varor, då varor av fredskvalitet bliva tillgängliga eller kunna tänkas bliva tillgängliga inom överskådlig tid.

Av vikt vid bedömandet av dessa marknadsfrågor är det förhållandet, att lagren av krisvaror äro förhållandevis stora. De avsevärda lagren av krisbetonade varor, vilka huvudsakligen finnas i handeln, kunna under en övergångstid allvarligt minska framför allt detaljhandelns efterfrågan, särskilt som starkt minskade inköp från allmänhetens sida och avsevärda prissänkningar på krisvaror skulle kunna menligt påverka handelns likviditet och även allmänna inställning. Hur starka nyssberörda verkningar bliva, blir bland annat beroende av, i vilken grad allmänheten anser varorna vara krisbetonade och komma att ersättas av bättre och eventuellt även billigare varor inom relativt kort tidrymd. Klart är, att en export av krisbetonade varor, vilka alla hava gott bruksvärde, skulle avsevärt underlätta textilbranschens återgång till normala förhållanden.

En betydande konsumtionsreserv torde finnas i fråga om heminredningsartiklar, vilken torde aktualiseras, i den mån varor av fredskvalitet bli tillgängliga och en ökning av bostadsproduktionen kommer till stånd. Produktionen av heminredningsartiklar torde dock svara för högst 10 % av totala sysselsättningen. Även i fråga om vissa s. k. tekniska artiklar synes en viss konsumtionsreserv ha ackumulerats.

Tillgången på textilindustriens råvaror.

Då i de fastslagna allmänna förutsättningarna för efterkrigsutredningarna ingår, att importen västerifrån kommer att återupptagas i en omfattning, som är tillräcklig för uppnående av full sysselsättning, kommer här textil-

industriens råvaruförsörjning, som till alldeles övervägande del är beroende av import västerifrån, endast att beröras mycket kortfattat.

Med hänsyn till de inom landet befintliga lagren av bomull och den likaledes betydande inhemska produktionen av cellull synes bomullsindustriens sysselsättning icke komma att begränsas av råvarutillgången. Detta är även fallet i fråga om konstsilkeindustrien, ehuru en viss import av konstsilkegarner torde bliva nödvändig för bibehållande av full sysselsättning.

Beträffande ylleindustriens råvaruförsörjning må erinras därom, att en betydande del av världsproduktionen av ull är koncentrerad till Australien, och att möjligheterna till import därifrån förefalla ovissa — särskilt med hänsyn till de stora behoven i de krigförande länderna.

Importen av för linne-, jute- och hampindustrierna i normala tider nödvändiga råvaror kan knappast tänkas komma i gång i normal omfattning under den aktuella tvåårsperioden; i varje fall gäller detta jute. De ersättningsmaterial, som framkommit under kriget, och som icke torde kunna få någon allvarligare konkurrens utifrån, äro emellertid av den beskaffenheten, att de även efter ett vapenstillestånd väntas kunna användas av respektive industrier.

Import och export av textila varor.

På textil- och beklädnadsindustriens sysselsättning kommer givetvis även att inverka storleken av den import av textila halvfabrikat och färdigvaror, som kan komma i fråga. Att bedöma importens omfattning är icke möjligt, då man saknar kännedom såväl om kostnadsnivåerna inom de utländska textilindustrierna som om utvecklingen av det allmänna handelspolitiska läget.

Med hänsyn till det av allt att döma mycket betydande behovet av textilvaror i de krigförande länderna kan dock även vissa möjligheter till en tillfällig export av textila helfabrikat komma att uppstå. Som ovan berörts, kan en betydande lindring av en eventuell efterkrigskris i textilbranschen väntas, därest en del av branschens lager av mera krisbetonade varor skulle kunna vinna avsättning i utlandet.

Sysselsättningen.

De huvudfaktorer, som kunna beräknas påverka efterfrågan inom textil- och beklädnadsindustrien ha i det föregående redovisats. Med reservation för råvaruförsörjningen bör samma slutsatser i huvudsak även gälla för produktionen och sysselsättningen. Sysselsättningen för militära ändamål kan visserligen beräknas falla bort, men detta motväges därav, att produktionen för civila ändamål för närvarande understiger den löpande förbrukningen.

Läder- och skoindustrierna.

Produktionen vid *garverierna* är för närvarande ungefär lika stor som under förkrigstiden (1937—38). Antalet anställda arbetare uppgick den $^1/_9$ 1943 till drygt 2 500, av vilka över 300 voro inkallade till militärtjänst. Antalet sysselsatta arbetare är för närvarande obetydligt mindre än vid krigsutbrottet.

Sysselsättningen inom garveriindustrien påverkas dels av efterfrågan på läder och dels av tillgången på hudar. Vad efterfrågan beträffar, beräknas skokonsumtionen efter krigets slut ånyo stiga till 1937—38 års nivå för civila skodon med motsvarande nedgång för militära, och den inhemska läderförbrukningen med undantag för den närmaste tiden efter kriget kan förmodas bli av samma storleksordning som under förkrigsperioden. Härvid har hänsyn dock icke tagits till eventuell utländsk konkurrens på den svenska marknaden. Omedelbart efter kriget synes, om kreditfrågan kan ordnas, relativt goda förutsättningar finnas för läderexport, bl. a. till grannländerna. Konkurrens från gummiskodon och -sulningsmaterial kan väntas öka efter kriget. Däremot ha flertalet ersättningsmaterial, som framkommit under detta, visat sig så avgjort underlägsna läder, att de näppeligen erbjuda någon egentlig konkurrens.

Råvarufrågan torde utgöra det allvarligaste efterkrigsproblemet för garveriindustrien och kan komma att avsevärt påverka sysselsättningen. Normalt täckes garveriernas behov av hudar för framställning av bottenläder till 95 % genom import av utländska tunga hudar. Svenska hudar användas huvudsakligen för ovanläder och en icke obetydlig kvantitet exporteras. Importmöjligheterna från transoceana länder måste av flera skäl bedömas med en viss försiktighet. Möjlighet finnes dock till fortsatt vidgad användning av det inhemska hudmaterialet, vilket bör kunna kompletteras med hudar från Danmark.

Med antydda förbehåll beträffande tillförseln av hudar synes man kunna räkna med ungefär samma produktion de två närmaste åren efter kriget som under 1937/38, vilken var något lägre än 1939. Garveriindustrien torde därför bli i stånd att sysselsätta ungefär lika många arbetare som före kriget, vilket i stort sett motsvarar det nuvarande antalet.

I *skoindustrien* voro under 1939 i genomsnitt under året drygt 12 000 arbetare anställda och vid slutet av 1943 närmare 9 500, av vilka dock troligen ca 900 voro inkallade till militärtjänst. Antalet sysselsatta arbetare har alltså minskat från ca 12 000 till knappt 9 000 eller med drygt 25 %. Sysselsättningens storlek under de två första åren efter ett vapenstillestånd bestämmes dels av efterfrågan på skodon och dels av tillgången på material för desamma. Enligt föreliggande uppgifter torde inga större eftersatta behov hos allmänheten ha uppstått under kriget. Någon stegring av efterfrågan torde dock eventuellt kunna inträffa, emedan en viss efterfrågereserv skapats i gross- och detaljhandeln på grund av den under krigsåren starka begränsningen av färg- och modellurval beträffande skodon, varjämte en viss komplettering av num-

mersorteringarna torde erfordras. Vidare må framhållas, att detaljhandeln troligen kommer att inneha relativt stora lager av s. k. ersättningsskodon, vilka icke bli efterfrågade i en fredshushållning. Möjligen kan export av dessa ersättningsskodon ifrågakomma. I den mån försörjningsläget så medger, skulle även en icke obetydlig export av läderskor kunna äga rum under åren närmast efter krigets slut. Förutsättningen härför är dock att kreditfrågan löses.

De antydda tendenserna rörande efterfrågans utveckling synas ge vid handen, att skoindustriens avsättningsmöjligheter — med reservation för erforderlig tillgång på läder — i stort sett komma att vara oförändrade i förhållande till 1937/38. Under angivna förutsättningar räknar därför skoindustrien med att kunna återställa en arbetarstam motsvarande 1937/38 års, d. v. s. en arbetsstyrka som med ca 10 % eller drygt 1 000 personer understiger 1939 års.

Kemisk-teknisk industri.

Sysselsättningen inom kemisk-teknisk industri i trängre bemärkelse har, såsom framgår av nedanstående tabell, i sin helhet icke nämnvärt förändrats under kriget. Utvecklingen har dock varit mycket oenhetlig. Sprängämnesfabrikerna och vissa nyupptagna industrigrenar ha utvidgat starkt. Inom andra branscher har produktionen begränsats av råvarusvårigheter. Tändsticksindustrien har gått kraftigt tillbaka på grund av att exporten inskränkts.

	År	Förvaltnings-personal	Arbetar-personal	Totalt
Anställda	1/9 1939	2 566	12 883	15 449
	1/9 1943	3 560	15 073	18 633
Inkallade	1/9 1943	278	1 554	1 832
Sysselsatta	1/9 1943	3 282	13 519	16 801

Den kemisk-tekniska industriens utveckling under kriget och de aktuella produktionsfrågorna inom branschen äro för närvarande föremål för närmare analys. Arbetskraftsbehovet inom den kemisk-tekniska branschen är i förhållande till produktvärdet relativt litet. Det förefaller sannolikt, att i stort sett inga mera betydande sysselsättningsförändringar komma att inträffa efter kriget. På vissa håll kommer kris- och krigsproduktionens avveckling antagligen att medföra någon minskning av arbetskraftsbehovet. I viss mån har dock, exempelvis vad beträffar ammunitionstillverkning, en nedskärning i detta avseende redan skett. Omfattningen av surrogattillverkning och dylik krisproduktion är dessutom av vissa undersökningar att döma relativt begränsad. När handeln västerut åter kommer i gång, bör å andra sidan sysselsättningen ökas i de grenar av den kemiska industrien, som hållits tillbaka genom avspärrningen.

VI. Industriens investeringsreserver och investeringsplaner.[1]

Tre olika huvudelement ha varit avgörande för den industriella investeringsverksamhetens omfattning i Sverige under krigsåren. För det *första* har krigshotet för vårt land med de därav följande kraven på *rustningsproduktion* också inneburit krav på industriella investeringar framför allt inom den tunga industrien. För det *andra* har *avspärrningen* medfört dels en minskning, dels en ökning av de industriella investeringarna. Å ena sidan ha investeringarna minskats överlag inom exportindustrien och delvis inom den industri, som är beroende av importerad råvara. Å andra sidan har nödvändigheten av att upptaga olika slag av ersättningsproduktion föranlett investeringar på andra håll. För det *tredje* kan man räkna med en investeringsverksamhet, som stått i samband med mer eller mindre klara *fredsperspektiv*.

Under det första krigsåret dominerade de omfattande investeringarna för rustningsproduktion; under det andra krigsåret började man företa betydande investeringar för ersättningsproduktion (eftersom man då ställde in sig på ett långvarigt krig), medan övriga investeringar i andra industrier än de tunga i allmänhet voro ganska obetydliga; fr. o. m. det tredje krigsåret började »fredsberedskapsinvesteringarna» spela en stor roll, samtidigt som investeringarna för rustningsproduktion alltjämt voro stora, och även stora investeringar för ersättningsproduktion fullföljdes (även om man icke längre i större utsträckning påbörjade några nya projekt för sådan produktion). Under det tredje och fjärde krigsåret har man därför en omfattande investeringsverksamhet inte endast inom vissa utan inom de flesta industrigrupper.

Om man ser till industrien i dess helhet är det tydligt, att nettoeffekten av dessa konjunkturelement varit den, att någon allmän minskning i den industriella investeringsverksamheten inte inträffat under krigsperioden i jämförelse med de närmaste förkrigsåren, trots att investeringarna under dessa år voro ovanligt omfattande i samband med den då rådande högkonjunkturen inom de flesta områdena av industrien.[2]

De frågor rörande industriens investeringsplaner, som kommerskollegium sedan flera år regelbundet ställt till industriföretagen, ha i anledning av den härmed framlagda utredningen — i samråd med institutet och sedan genom dess försorg näringsorganisationerna rådfrågats — utformats på ett nytt sätt. Sålunda anmodades företagen under hösten 1943 att uppge

---

[1] Med »investeringsreserv» avses här reserv av investerings*objekt* icke investeringsfonder.

[2] Ovan skisserade bild av den industriella investeringsverksamheten under kriget bygger på det material som publicerats av kommerskollegium på grundval av uppgifter hämtade direkt från företagen. I Meddelanden från konjunkturinstitutet ser. B: 2, 1943, har genom bidrag från utredningsinstitutet lämnats en mera ingående diskussion av industriens investeringar under kriget.

Tab. 3. Industriens investeringar och investeringsplaner.[1]

Investeringsslag	1939	1940	1941	1942	1943	1944 [1]	1944/45 [1]
				Milj. kr.			
Industribyggnader	120	112	140	184	173	175	125
Andra anläggningar för driften	84	90	101	140	145	107	42
Maskiner och apparater	208	213	222	268	277	250	98
Bostäder m. m. för personalen	11	12	19	34	33	34	11
Skyddsrumsbyggnader m. m.	8	41	13	10	10	8	0·9
Samtliga investeringar	432	468	496	636	638	574	277
				Index: 1939 = 100.			
Industribyggnader	100	93	117	153	144	146	104
Andra anläggningar för driften	100	107	120	167	173	127	50
Maskiner och apparater	100	102	107	129	133	120	47
Bostäder m. m. för personalen	100	109	173	309	300	309	100
Skyddsrumsbyggnader m. m.	100	513	163	125	125	100	11
Samtliga investeringar	100	108	115	147	148	133	64

[1] En uppvärdering har skett med hänsyn till att icke alla företag, som lämnat uppgift för år 1943, också lämnat för år 1944.

1) de investeringsplaner, som man avsåge att realisera under år 1944, vare sig fred inträdde under detta år eller ej,

2) de investeringsplaner, som man avsåge att realisera under år 1944 endast under förutsättning, att kriget fortsatte,

3) de investeringsplaner, som man ämnade realisera under åren 1944 och 1945 under förutsättning att fred inträdde under instundande vinter samt »att konjunkturerna därefter utvecklade sig tillfredsställande för företaget».

I samtliga fall förutsattes att byggnadstillstånd skulle kunna erhållas respektive att tillgången på material och arbetskraft skulle bli tillräcklig.

Det insamlade materialet har sedermera bearbetats av kommerskollegium. Huvudresultaten av undersökningen ha sammanställts i tabellerna 3—4 med tillhörande diagram 5. De insamlade uppgifterna visa, att industrien i allmänhet har betydande investeringar på sitt program. Intrycket härav förstärkes, om man tar i betraktande, att många fall föreligga då företag hysa omfattande investeringsplaner, utan att de ansett sig kunna uppge ens ett ungefärligt värde av dessa investeringar i redovisningen till kommerskollegium. Å andra sidan får man inte glömma, att genomförandet av investeringsplanerna i viss grad också är beroende av i de olika fallen skiftande konjunkturförväntningar, som visserligen kunna bli realiserade, men som även kunna komma att slå fel. Största delen av de uppgivna investeringsplanerna äro emellertid sådana, som man avser att genomföra vare sig fred inträder eller ej, och dessa planer torde kunna betraktas såsom förhållandevis fasta. De kunna därför med relativt stor säkerhet räknas med som en relativt oberoende konjunkturstimulerande faktor, i den mån icke exceptionella politiska

[1] Siffrorna för åren 1943 och 1944 (44/45) äro delvis preliminära.

Tab. 4 a. Industriens investeringar och investeringsplaner.

Milj. kr.

	1939	1940	1941	1942	1943	1944[1]	1944/45[2]
Malmbrytning och metallindustri ..	142	178	177	254	238	201	76
Därav:							
Järn- och stålverk	30	33	28	50	47	48	41
Järn- och stålmanufaktur.....	12	12	15	16	17	15	7
Mekaniska verkstäder.....	47	58	70	82	93	71	15
Skeppsvarv	8	13	14	18	18	20	3
Elektroteknisk industri	21	26	19	29	24	23	5
Jord- och stenindustri	30	32	34	47	44	40	17
Därav:							
Cementindustri.....	14	13	5	8	8	6	4
Träindustri	16	13	16	22	22	16	13
Därav:							
Sågverk och hyvlerier	8	7	9	8	10	8	6
Wallboardindustri	2·6	1·9	1·4	5·2	4·7	3·7	1·0
Pappers- och grafisk industri	44	38	43	51	43	58	50
Därav:							
Pappersmasseindustri	23	22	27	30	22	32	12
Pappersbruk och pappfabriker....	10	9	8	11	13	17	18
Livsmedelsindustri	44	43	30	42	34	42	40
Textil- och beklädnadsindustri	26	26	27	43	47	37	36
Därav:							
Bomullsindustri	7	9	9	10	11	10	10
Ylleindustri	5	7	6	8	9	8	6
Trikåindustri.....	4·2	2·2	3·6	2·9	4·3	4·3	6·9
Sömnadsindustri	5·1	4·2	3·6	6·0	4·6	7·6	8·9
Läder-, hår- o. gummivaruindustri..	13	8	8	11	11	11	6
Kemisk-teknisk industri.....	30	31	49	41	53	57	11
Kraft-, belysnings- och vattenverk..	85	99	111	125	146	120	42
Därav:							
Elektricitetsverk	70	86	98	111	127	98	26
Gasverk	6	5	5	6	7	7	3

[1] Planerade att genomföras vare sig fred inträder eller ej. — [2] Planerade att genomföras endast om fred inträder.

eller ekonomiska händelser inträffa. I varje fall kan man genom ett studium av dessa investeringsplaner bilda sig en uppfattning om några av de investeringsbehov, som föreligga, särskilt när man har möjlighet att samtidigt överblicka investeringsverksamhetens utveckling under kriget. — De investeringsplaner, som företagen uppgivit skola realiseras under åren 1944—1945 under förutsättning av att fred inträtt, torde till största delen vara av betydligt mindre fast slag än de tidigare berörda. För redovisningen av denna »fredsreserv» har nämligen uttryckligen angivits förutsättningen av en gynn-

Tab 4 b. Industriens investeringar och investeringsplaner.

Index 1939 = 100.

	1939	1940	1941	1942	1943	1944[1]	1944/45[2]
Malmbrytning och metallindustri ..	100	125	125	179	168	142	54
Därav:							
Järn- och stålverk	100	110	93	167	157	160	137
Järn- och stålmanufaktur.....	100	100	125	133	142	125	58
Mekaniska verkstäder.....	100	123	149	174	198	151	32
Skeppsvarv	100	163	175	225	225	250	38
Elektroteknisk industri	100	124	90	138	114	110	24
Jord- och stenindustri	100	107	113	157	147	133	57
Därav:							
Cementindustri.....	100	93	36	57	57	43	29
Träindustri	100	81	100	138	138	100	81
Därav:							
Sågverk och hyvlerier	100	88	113	100	125	100	75
Wallboardindustri	100	73	54	200	181	142	38
Pappers- och grafisk industri	100	86	98	116	98	132	114
Därav:							
Pappersmasseindustri	100	96	117	130	96	139	52
Pappersbruk och pappfabriker....	100	90	80	110	130	170	180
Livsmedelsindustri	100	98	68	95	77	95	91
Textil- och beklädnadsindustri.....	100	100	104	165	181	142	138
Därav:							
Bomullsindustri	100	129	129	143	157	143	143
Ylleindustri	100	140	120	160	180	160	120
Trikåindustri.....	100	52	86	69	102	102	164
Sömnadsindustri	100	82	71	118	90	149	175
Läder-, hår- o. gummivaruindustri..	100	62	62	85	85	85	46
Kemisk-teknisk industri.....	100	103	163	137	177	190	37
Kraft-, belysnings- och vattenverk..	100	116	131	147	172	141	49
Därav:							
Elektricitetsverk	100	123	140	159	181	140	37
Gasverk	100	83	83	100	117	117	50

[1] Planerade att genomföras vare sig fred inträder eller ej. — [2] Planerade att genomföras endast om fred inträder.

sam efterkrigskonjunktur. Till en mindre del torde dessa efterkrigsplaner dock kunna anses vara relativt »fasta». Till denna redovisningspost ha nämligen sannolikt hänförts en del av de investeringar, som man velat men hittills inte fått eller inte kunnat genomföra (på grund av brist på maskiner, arbetskraft, vägrat byggnadstillstånd etc.)[1]. I vilket fall som helst ge de lämnade uppgifterna, även om de uppenbarligen äro mycket ofullständiga, i lik-

[1] De flesta av dessa investeringsplaner torde dock ha kommit att föras bland dem, som man önskar realisera under år 1944 vare sig fred inträder eller ej.

Diagram 5. Industriens investeringar och investeringsplaner. [1]

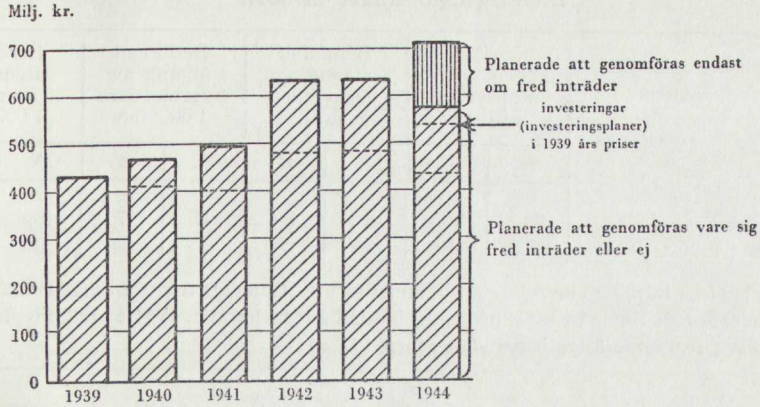

Samtliga investeringar

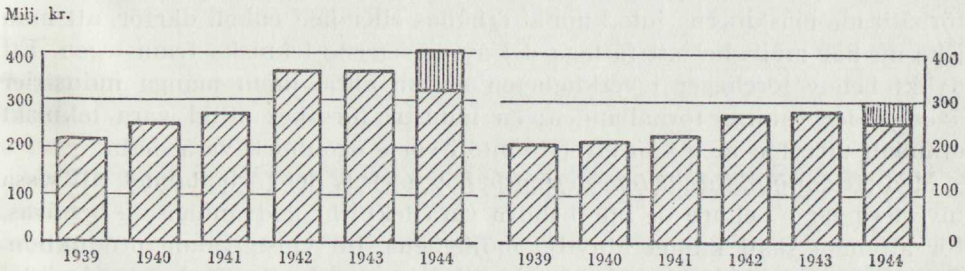

Byggnader, andra anläggningar, bostäder och skyddsrum

Maskiner

het med tidigare nämnda planer för år 1944 vissa möjligheter att bedöma industriens investeringsreserver.

I tabell 5 redovisas den arbetskraft och den mängd byggnadsmaterial, som de industriella nybyggnadsplanerna för år 1944 kunna väntas kräva.

De investeringsplaner för de närmaste åren, som industrien uppgivit, kunna delvis vara ett uttryck för eftersatta investeringsbehov, som uppkommit till följd av krigstidens svårigheter. När man talar om eftersatta investeringsbehov, är det av vikt att skilja mellan å ena sidan *tekniskt,* å andra sidan *konjunkturellt* (eller strukturellt) betingade sådana. Med *tekniskt investeringsbehov* åsyftas då nödvändigheten av att ha vissa maskiner eller anordningar inom en fabrik, för att produktionen skall kunna ske på ett tekniskt-ekonomiskt tillfredsställande sätt. Om sålunda en viss maskin inte kunnat anskaffas under kriget, med påföljd att en gammal maskin måst användas så länge, att den icke längre möjliggör en tekniskt-ekonomiskt tillfredsställande produktion, kan man tala om, att ett tekniskt betingat behov att ersätta den gamla maskinen med en ny föreligger. Ett tekniskt betingat investeringsbehov

[1] I diagram 5 har till år 1944 hänförts dels de »fasta» planerna för detta år, dels halva »fredsreserven» för åren 1944—1945.

Tabell 5. Beräknad åtgång av arbetskraft och byggnadsmaterial för industriens investeringar under år 1944.

	Planerad byggnads- o. anläggningsverks. milj. kr.		Beräknad åtgång av dagsverken milj.		Beräknad åtgång av byggnadsjärn 1 000 ton		Beräknad åtgång av cement 1 000 ton	
	A	B	A	B	A	B	A	B
Hela industrien	325	405	6·7	8·6	65	75	165	205
Därav i tung industri	113	138	2·2	2·9	25	30	50	65

A = vare sig fred inträder eller ej. — B = under förutsättning att fred inträder. B inkluderar samtliga under A redovisade investeringar plus hälften av de för åren 1944/45 redovisade investeringar, vilkas realiserande är beroende av inträdd fred.

kan också föreligga, om man under kriget icke kunnat tillgodogöra sig nya tekniska framsteg på produktionens område, t. ex. på grund av att de nya förbättrade maskinerna inte kunnat erhållas eller helt enkelt därför, att man icke nu har möjlighet att få taga del av de senaste tekniska framstegen. Ett dylikt behov föreligger i verkligheten nästan alltid inom många industrier även under vanliga förhållanden; en industri försöker alltid vara tekniskt optimalt utrustad men kan givetvis inte i varje ögonblick vara detta.

Med ett *konjunkturellt investeringsbehov* åsyftas det förhållandet, att vissa investeringar — ehuru de inte behöva vara tekniskt nödvändiga — behövas, för att man skall kunna utnyttja möjligheter till vinstgivande produktion. Om ett företag till följd av bristande tillgång på arbetskraft, byggnadsmaterial eller maskiner eller av någon annan anledning inte varit i stånd att under kriget utrusta en produktionsapparat, som kan utnyttja efterkrigstidens möjligheter, så kan man tala om ett konjukturellt (eller i vissa fall strukturellt) betingat investeringsbehov.

Vad först beträffar frågan, i vad mån man kan räkna med, att ett *tekniskt betingat eftersatt investeringsbehov* kommer att göra sig gällande under den närmaste efterkrigstiden, kan det vara skäl att först begränsa frågan till att gälla, i vad mån ett dylikt behov föreligger på grund av att förslitna maskiner ej kunnat ersättas i normal takt, eller på grund av att byggnader inte kunnat underhållas. Det bör då framhållas, att den omständigheten, att investeringarna varit mycket omfattande under kriget, givetvis icke utesluter, att en kapitalförtäring i denna mening kan ha skett. Det är visserligen ganska klart, att för hela industrien värdeminskningen genom förslitning o. d. icke överstigit värdet av företagna investeringar, trots att en ganska stor del av de till omkring 2 $^2/_3$ miljarder kr. uppgående investeringarna under åren 1939—1942 är sådana investeringar, som direkt föranletts av kriget och avspärrningen, varav en del icke innebära något nettotillskott till det industriella realkapitalet på längre »fredssikt».[1] Men detta utesluter icke, att investe-

[1] Angående de beräkningar, som leda till denna slutsats, se nyssnämnda Medd. fr. Konj.-inst. sid. 134 ff.

Tabell 6. Industriens byggnadsverksamhet och maskinanskaffningar.
(Medeltal för åren 1937—39 och 1940—43.)

	Byggnads- och anläggningsverksamhet			Maskinanskaffningar		
	1937—39 milj. kr.	1940—43 milj. kr.	Index 1937—39 = 100	1937—39 milj. kr.	1940—43 milj. kr.	Index 1937—39 = 100
Malmbrytning och metallindustri	40·6	70·0	172	64·1	97·6	152
Jord- och stenindustri	6·9	12·6	181	9·4	19·8	211
Träindustri	5·2	5·8	111	8·5	9·3	109
Pappers- och grafisk industri	9·7	10·8	112	32·6	27·5	84
Livsmedelsindustri	14·1	12·7	90	19·0	21·1	111
Textilindustri	7·0	11·8	168	14·6	19·0	130
Läder-, sko- och gummivaruindustri ..	2·3	3·7	160	4·4	4·6	106
Kemisk industri	6·7	16·3	244	9·4	19·9	213
Kraft-, belysnings- och vattenverk....	3·7	8·7	236	16·5	26·1	159
Hela industrien	**96·2**	**152·4**	**158**	**178·5**	**244·9**	**137**

ringar av visst slag eller inom vissa industrier blivit eftersatta, ehuru nyinvesteringar på andra håll uppvägt verkningarna härav i totalsumman för investeringar inom hela industrien.[1]

Vad de olika slagen av investeringar beträffar, kan man draga en viss slutsats av den sammanställning av *byggnadsverksamheten och anskaffningarna av maskiner inom olika industrigrupper* före och under kriget, som gjorts i tabell 6. Det faller genast i ögonen att byggnadsverksamheten i många grupper ökats väsentligt mera än maskinanskaffningarna. Om man tar hänsyn till, att byggnadskostnaderna i allmänhet icke ökats lika mycket som priserna på maskiner, blir denna skillnad ännu mera markerad. Sålunda torde man kunna säga, att byggnadsverksamheten inom den tunga industrien i genomsnitt under krigsåren legat på en omkring 40 % högre nivå än före kriget, under det att maskinanskaffningarna legat högst 10 % högre. Massaindustrien uppvisar en relativt obetydlig minskning i byggnadsverksamheten men betydligt minskade nyanskaffningar av maskiner. Inom textilindustrien har man en byggnadsverksamhet, som ligger närmare 40 % högre än före kriget, medan maskinanskaffningarna minskats med 5 à 10 %. Läder-, sko- och gummivaruindustrien har en minskning i maskinanskaffningarna med mera än 25 %, under det att byggnadsverksamheten ökats mera än 25 %. I endast två industrigrupper har relationen mellan byggnadsverksamhet och maskinanskaffningar bibehållits ungefär oförändrad från tiden före

[1] Dessutom måste man tänka på, att det här endast gäller en kapitalförtäring, som tar sig uttryck i ett tekniskt betingat investeringshehov. Det viktigaste slaget av värdeförändringar i realkapitalet i vårt nuvarande samhälle betingas icke i första hand av den tekniska förslitningen i förhållande till investeringarna utan framför allt av inträffande förändringar i de ekonomiska förutsättningarna för olika industrier, m. a. o. av konjunkturella (och strukturella) ekonomiska förändringar. De investeringsbehov, som sammanhänga härmed, behandlas först längre fram.

kriget, nämligen inom jord- och stenindustrien och livsmedelsindustrien. Ser man till hela industrien, finner man en ökning i byggnadsverksamheten med omkring 30 % men en ungefär oförändrad maskinanskaffning.

Då man kan utgå ifrån att inga helt nya företag uppfört byggnader, utan att man också kunnat skaffa erforderliga maskiner, förstärkes intrycket av, att det måste föreligga en icke alldeles obetydlig eftersättning av maskinanskaffningarna på en del håll inom industrien, särskilt då i vissa industrigrupper t. ex. textilindustrien. För hela industrien kan man kanske uppskatta detta eftersatta behov av maskiner till minst 100 milj. kronor, räknat i förkrigsårens priser.[1] Det är givet att denna eftersättning framför allt betingats av importsvårigheterna, då importvolymen för maskiner och apparater i genomsnitt legat 25 % lägre än före kriget. Man synes därför berättigad säga, att industrien här har en viss investeringsreserv, som dock inte är särskilt stor, och som framför allt inte kan väntas ha någon större direkt betydelse för den industriella sysselsättningen efter kriget, eftersom det till största delen är fråga om ett importbehov beträffande maskiner.

De eftersatta maskinanskaffningsbehov, varom nu talats, borde givetvis komma till synes även i de av industriföretagen redovisade investeringsplanerna för de närmaste åren. Så är dock endast delvis fallet. Visserligen redovisa de industrigrupper, för vilka, enligt vad ovan sagts, ett visst eftersatt maskinanskaffningsbehov kan antagas föreligga, också relativt omfattande investeringsplaner under rubriken »maskiner och apparater», men de mera betydelsefulla konjunkturellt eller strukturellt betingade investeringsbehoven dominera i allmänhet bilden av investeringsplanerna.

Beträffande byggnader och andra anläggningar har däremot underhåll och reparationer sannolikt icke blivit eftersatta i någon större utsträckning trots den brist på arbetskraft och material, som tidvis förelegat.

En uppskattning av de investeringsreserver, som sammanhänga med eventuellt uteblivna möjligheter att under kriget följa med i den tekniska utvecklingen, är naturligtvis omöjlig att ge. Man torde endast kunna säga, att en sådan reserv med säkerhet föreligger, även om den endast till en mindre del kunnat komma till uttryck i de nu redovisade investeringsplanerna, och att den sannolikt kan få en viss betydelse för investeringsverksamhetens utveckling redan under de närmaste efterkrigsåren men framför allt på litet längre sikt.

Sannolikt kan den slutsatsen dragas, att de uppgivna investeringsplanerna icke till någon större del äro uttryck för ett tekniskt betingat eftersatt investeringsbehov, utan främst för vad som här kallats konjunkturellt betingade investeringsbehov. Planerna äro med andra ord främst inriktade på en anpassning av kapaciteten till nya fredliga produktionsuppgifter. Karakteristiskt härför är också, att mycket obetydliga investeringsbelopp redovisats

[1] Det bör observeras, att uppskattningen endast avser ett tekniskt betingat eftersatt behov. I den mån nya investeringsprojekt ej kunnat realiseras överhuvud taget utan måst ställas på framtiden, äro de därigenom ej realiserade maskinanskaffningarna ej här medräknade utan beröras först längre fram.

Diagram 6. Investeringar och investeringsplaner inom olika industrigrupper.

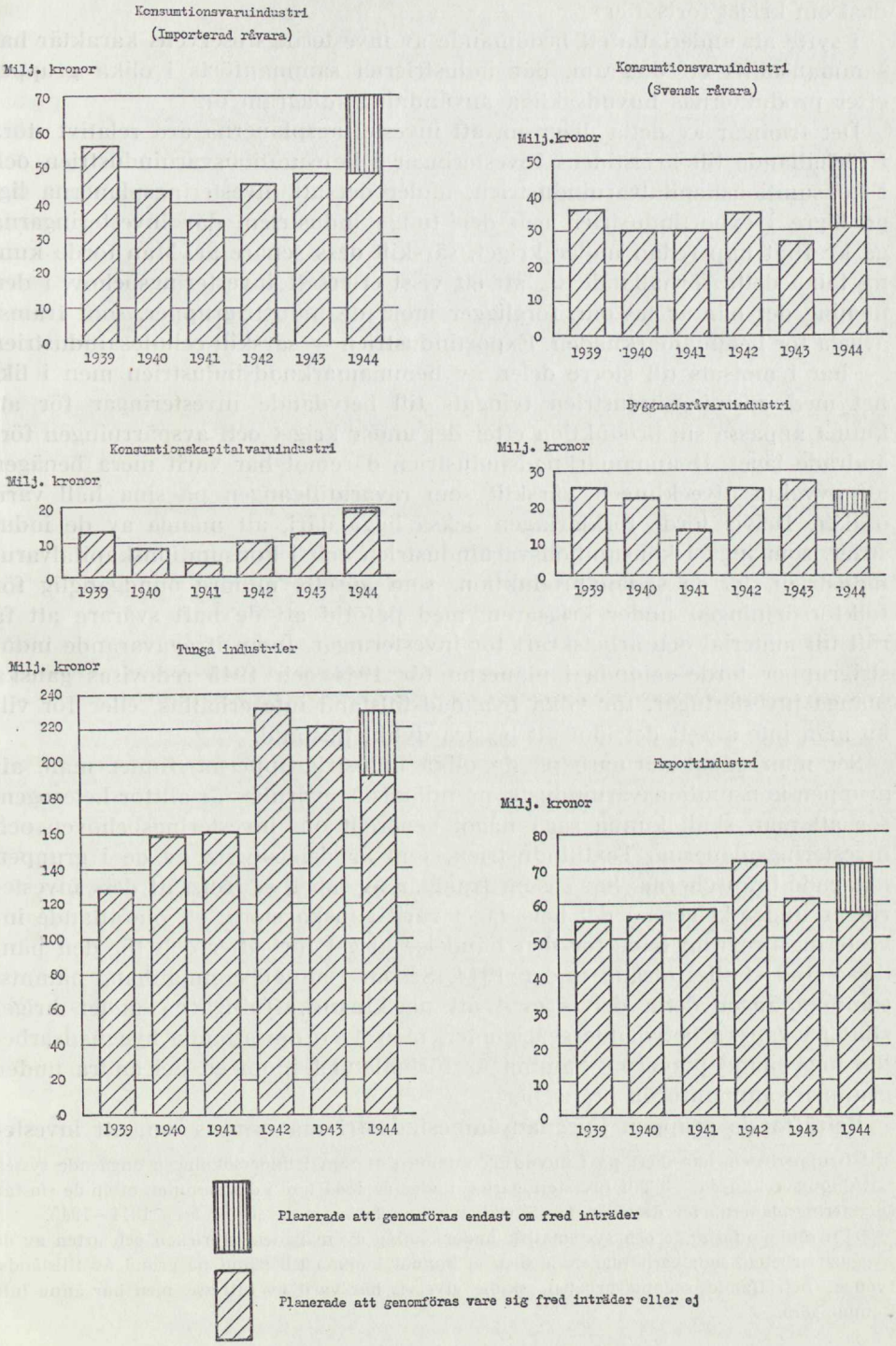

under rubriken »investeringar, beräknade att genomföras under år 1944, endast om kriget fortsätter».

I syfte att underlätta ett bedömande av investeringsreservens karaktär har sammanställts ett diagram, där industrierna sammanförts i olika grupper efter produkternas huvudsakliga användning (diagram 6).[1]

Det framgår av detta diagram, att investeringsplanerna äro relativt stora i förhållande till krigstidens investeringar i konsumtionsvaruindustrien och i konsumtionskapitalvaruindustrien, under det att investeringsplanerna ligga lägre i exportindustrien och den tunga industrien, där investeringarna gå kraftigt upp redan under kriget, särskilt dess senare år. Man torde kunna tolka detta förhållande så, att ett visst eftersatt investeringsbehov, i den mening det här är tal om, föreligger inom de industrigrupper, som främst arbeta för hemmamarknaden. Exportindustrien — särskilt cellulosaindustrien — har i motsats till större delen av hemmamarknadsindustrien men i likhet med rustningsindustrien tvingats till betydande investeringar för att kunna anpassa sin produktion efter det under kriget och avspärrningen förändrade läget. Hemmamarknadsindustrien däremot har varit mera benägen att avvakta utvecklingen, särskilt som råvarutillgången på sina håll varit osäker. Delvis torde förklaringen också ligga däri, att många av de industrier, som ingå i konsumtionsvaruindustrien och i konsumtionskapitalvaruindustrien, ha en sådan produktion, som ansetts mindre oundgänglig för folkförsörjningen under krigsåren, med påföljd att de haft svårare att få rätt till material och arbetskraft för investeringar. Inom ifrågavarande industrigrupper torde sålunda i planerna för 1944 och 1945 redovisas ganska många investeringar, för vilka byggnadstillstånd inte erhållits, eller för vilka man inte ansett det lönt att begära dylikt tillstånd.[2]

Ser man något närmare på de olika industrigrupperna, finner man, att gruppen konsumtionsvaruindustri på utländsk råvarubas är alltför heterogen, för att man skall kunna säga något generellt om investeringsbehoven och investeringsplanerna. Textilindustrien, som är den största av de i gruppen ingående branscherna, har såsom framgår av tabell 4, trots att dess investeringar under kriget på det hela taget varit ganska stora, ett omfattande investeringsprogram både för den händelse kriget fortsätter och för den händelse fred skulle inträda under 1944. Såsom i annat sammanhang nämnts, sammanhänger detta delvis med att maskinanskaffningarna under kriget stött på ganska betydande svårigheter, men även omfattande byggnadsarbeten ingå bland planerna. Samma är förhållandet inom en del andra under gruppen sammanförda branscher.

Beträffande gruppen byggnadsämnesindustri må erinras om, att investe-

[1] Grupperingen har skett på i huvudsak samma sätt som i undersökningen angående sysselsättningsutvecklingen. — Till investeringarna under år 1944 har i diagrammet, utom de »fasta» investeringsplanerna för detta år, hänförts halva investeringsreserven för åren 1944—1945.

[2] En sammanfattande och systematisk undersökning av mängden, storleken och arten av de byggnadsarbeten, som varit planerade men ej kunnat komma till stånd på grund av tillståndstvånget beträffande sådana arbeten, skulle givetvis här varit av intresse, men har ännu inte kunnat göras.

ringsverksamheten och i samband härmed också rationaliseringen här ofta var mycket betydande åren före kriget, och att därför kapaciteten kan sägas vara i stort sett tillräcklig även för en byggnadsverksamhet av samma betydande omfattning som under åren före kriget. Detta är givetvis anledningen till, att man icke kan tala om några särskilt stora investeringsbehov eller kan vänta sig några omfattande investeringsplaner.

Inom den tunga industrien spela järn- och stålverkens investeringsbehov och investeringsplaner en dominerande roll. Stora investeringar ha visserligen företagits även under de gångna krigsåren, men man synes räkna med, att betydande moderniserings- och rationaliseringsarbeten samt komplettering av anläggningarna komma att krävas. För den starkt differentierade mekaniska verkstadsindustriens del föreligga också betydande investeringsplaner, som dock knappast i någon större utsträckning torde betingas av den tekniska förslitningen utan väl framför allt av tekniska nyheter och förbättringar, berörande såväl produktionsteknik som varuslag.

Till sist må nämnas, att fredsreserven av investeringar praktiskt taget uteslutande ligger hos de enskilda företagen. De statliga industriföretagen redovisa praktiskt taget endast sådana investeringsplaner, som man beräknar att realisera, vare sig fred inträder eller ej.

VII. Slutsatser angående den industriella sysselsättningen under åren närmast efter kriget.

De slutsatser, som i det följande dragas av de verkställda utredningarna, måste betraktas som helt bundna av de inledningsvis uppställda allmänna förutsättningarna. Bland dessa är en av de viktigaste, att försörjningen med råvaror under de båda behandlade efterkrigsåren genom import och inhemsk produktion i allmänhet skall bli tillräcklig för att möjliggöra ett fullt utnyttjande av industriens kapacitet. Så länge begränsningen av importen nödvändiggör, att dyrbar ersättningsproduktion upprätthålles, kommer dock ett knapphetsläge att bestå. I samma mån torde det bli nödvändigt att behålla vissa regleringar av produktion och förbrukning, och konjunkturen kan därmed beräknas få samma prägel som under kriget, med trånga sektioner, som tvinga till en även i fortsättningen omställd produktion. En fortsatt knapphet på fossilt bränsle kommer att verka i samma riktning.

Redan i ett sådant läge kunna emellertid konjunkturförändringar av normal fredstyp ha ett visst svängrum, och allteftersom importmöjligheterna på olika områden ökas, ersättningsproduktionen lägges ner, varuknappheten upphör och regleringarna avvecklas, blir utrymmet för en fri konjunktur allt större.

Under den övergångstid, som kan beräknas följa närmast efter kriget, kommer sålunda sannolikt att råda en viss dualism, vad gäller de faktorer, som i främsta rummet bestämma sysselsättningskonjunkturen. Till en början kom-

mer bilden att domineras av knappheten på varor, men allteftersom importen ökas, träda de gängse konjunkturfaktorerna i förgrunden.

De verkställda utredningarna ha endast i ringa mån varit ägnade att kasta nytt ljus över frågan om *råvaruförsörjningen* efter kriget. Möjligheterna till import ha sålunda genom nyss angivna antagande i huvudsak ställts utanför diskussionen. På en punkt har dock försörjningen med råvaror underkastats en närmare analys, nämligen vad gäller produkter av järn och stål. Beträffande detta område ha de verkställda utredningarna visat, att det inom relativt begränsad tid bör bliva tekniskt möjligt att — under förutsättning av tillräcklig tillgång på fossilt bränsle — öka järnproduktionen i en sådan grad, att en befarad nedgång av importen kan motvägas för flertalet viktigare användningsområden. Som en allvarlig risk kvarstår emellertid, att tillgången på gjutna rör för byggnadsverksamheten samt grovplåt främst för varvsindustrien kan befaras komma att understiga behoven. En fortsatt knapphet på importerat bränsle kan även i övrigt medföra risker för en begränsning i byggnadsindustriens tillgång på råvaror.

Dessa risker för byggnadsverksamheten äro ur sysselsättningssynpunkt desto allvarligare, som utvecklingen inom denna näringsgren måste antagas bli en av de faktorer, vilka i främsta rummet komma att bära upp den fria konjunkturutveckling, som så småningom bör komma att avlösa den första tidens knapphetshushållning. De faktorer, som måste tillmätas den största betydelsen för sysselsättningskonjunkturen, äro nämligen otvivelaktigt å ena sidan exporten samt å andra sidan investeringsverksamheten, varav byggnadsverksamheten är den dominerande delen.

I den nu framlagda utredningen har det av lätt förstådda skäl icke varit möjligt att skapa någon större klarhet rörande *exportens utvecklingsmöjligheter* ens under de relativt godtyckligt valda förutsättningar, som ligga till grund för utredningsarbetet. Inom alla de exportindustrier, som blivit föremål för särskild utredning, har dock den slutsatsen synts ligga utom diskussion, att det — med bortseende från rena katastrofalternativ — får antagas komma till stånd en ökning av exportvolymen utöver den nuvarande starkt nedpressade nivån. Hur långt man vågat sträcka sina förväntningar, har emellertid berott på de antaganden man ansett sig kunna göra angående den handelspolitiska utvecklingen, de köpande ländernas betalningsmöjligheter samt i samband därmed den kreditpolitik på exportområdet, som från svensk sida kan antagas ifrågakomma. Även vid ett försiktigt bedömande av dessa frågor har det emellertid synts sannolikt, att vissa industrier ha att motse en relativt livlig exportkonjunktur. Vad gäller sågade trävaror, synes man sålunda våga räkna med, att exporten och därmed även sysselsättningen kommer att svara mot hela produktionsförmågan. Även inom massa- och pappersindustrien har man ansett sannolikt, att kapaciteten skall bliva relativt väl utnyttjad. Vad gäller verkstadsindustrien, ha företagen själva under växlande antaganden beträffande handels- och kreditpolitiken räknat med en successiv stegring av exporten upp emot förkrigsnivån. Den nu starkt utbyggda kapaciteten

torde emellertid, om icke hemmamarknadens anspråk på verkstadsprodukter mot förmodan ökas, kunna tillåta en större export än före kriget.

För de traditionella kvalitetsvarorna av järn och stål torde det bliva ett tidsödande arbete att återvinna den gamla kundkretsen, men man har anledning hoppas att även finna nya marknader för dessa varor. Under första efterkrigstiden torde man i stället kunna avsätta betydande kvantiteter handelsjärn och enklare manufakturvaror, vilket dock är en för vårt land onormal export. Vid utebliven export av kvalitetsstål får man räkna med risk för arbetsbrist vid kvalitetsstålverken, då dessa anläggningar ej kunna annat än delvis användas för framställning av handelsjärn. Beträffande järn och stål synes under de givna förutsättningarna exportmöjligheterna i hög grad komma att begränsas av möjligheten att importera handelsjärn, alldenstund den inhemska produktionen i gynnsammaste fall täcker landets konsumtionsbehov.

Under de allmänna förutsättningar som uppställts, synes man sålunda kunna räkna med en övervägande gynnsam exportkonjunktur under de första åren efter kriget. En sådan utveckling blir i flera avseenden av betydelse ur sysselsättningssynpunkt, icke endast vad gäller själva exportindustrien. För det första skapas därmed ett högre underlag för den allmänna inkomst- och sysselsättningsnivån. För det andra bör exporten kunna i betydande utsträckning ge ett utbyte i form av importvaror, som möjliggör en ökad sysselsättning för ett flertal industrier och sålunda ökar utrymmet för en konjunkturförbättring på hemmamarknaden. Exporten och det därmed förknippade handelsutbytet blir sålunda i flera avseenden av strategisk betydelse för konjunkturutvecklingen efter kriget. Den måste av detta skäl i jämförelse med faktorer av hemmamarknadskaraktär under åren närmast efter kriget tillmätas en större vikt, än som varit motiverat under förkrigstidens förhållanden.

Vid sidan av exporten måste främst *investeringsverksamheten* bliva en utslagsgivande faktor för inkomst- och sysselsättningskonjunkturen efter kriget. Denna verksamhet faller till större delen utanför det industriella området men är i sin helhet av väsentlig betydelse för den industriella sysselsättningen därigenom, att industrien i så stor utsträckning står som leverantör av materiel för all slags investeringsverksamhet. Det har med hänsyn därtill ansetts nödvändigt att uppställa vissa förutsättningar rörande den allmänna utvecklingen på detta område. Beträffande byggnads- och anläggningsverksamheten har det ansetts motiverat att antaga, att dess sammanlagda volym under efterkrigsåren kommer att stiga upp mot förkrigstidens nivå. En genomgång av byggnadsverksamhetens olika delar synes — med reservation för råvarutillgången — bestyrka ett sådant antagande. Bostadsbyggandet har sålunda blivit så starkt eftersatt under kriget, att det måste antagas komma att stiga upp mot förkrigsnivån. Den industriella byggnadsverksamheten företer att döma av den enquête bland industriföretagen, som verkställts, åtminstone under det närmaste året en hög grad av stabilitet. Reserven av industriella investeringar, avsedda att genomföras vid gynnsam konjunktur under de båda första efterkrigsåren, synes också vara betydande. Även på andra områden ha byggnads- och anläggningsarbeten blivit efter-

satta, och man får väl därför närmast räkna med, att tidvis en trängsel kan komma att uppstå inom det utrymme, som kommer att stå till byggnadsverksamhetens disposition, vad gäller råvaror och arbetskraft. Stiger byggnadsverksamheten sålunda upp till förkrigsnivån, kommer därigenom att uppstå en efterfrågan på varor från järn- och verkstadsindustrien samt den egentliga byggnadsämnesindustrien.

Den utredning, som verkställts rörande efterfrågan på olika varaktiga konsumtionsvaror, tyder på, att sysselsättningskonjunkturen på detta område efter kriget i hög grad blir beroende av ett uppsving i bostadsbyggandet. Tack vare den goda inkomstkonjunkturen under kriget har visserligen efterfrågan på detta område icke hållits tillbaka i en utsträckning, som svarar mot bostadsbyggandets nedgång. Men en stegring av bostadsbyggandet upp mot förkrigsnivån synes bilda en garanti för en livlig sysselsättning på detta område, särskilt vad gäller tillverkningen av möbler samt andra inventarier och husgeråd.

Även efterfrågan på annan investeringsmateriel, som produceras inom verkstadsindustrien, kan väntas utveckla sig övervägande gynnsamt, och man har därför anledning hoppas, att nedgången av rustningsproduktionen i stort sett skall kunna neutraliseras. De faktorer, som berörts, göra det sannolikt, att man under angivna förutsättningar bör kunna räkna med, att den sysselsättning, som nu uppnåtts inom den tunga industrien, skall kunna i huvudsak vidmakthållas.

Den utveckling beträffande export och investeringsverksamhet, som bör vara att motse under förutsättning att vissa råvarufrågor lösas, kan väntas komma att bilda underlag för en sådan inkomstkonjunktur, att detta i och för sig bör leda till en god sysselsättning inom samtliga konsumtionsvaruindustrier. Om då vidare, såsom i dessa utredningar förutsatts, råvarutillgången kommer att bliva tillräcklig för att svara mot denna ökade efterfrågan, bör sysselsättningen inom dessa industrier i stort sett komma att stiga upp mot förkrigsnivån.

Man synes sålunda, under de förutsättningar som uppställts, ledas till den slutsatsen, att de konjunkturrörelser på export- och investeringsområdet, som kunna beräknas framträda efter kriget, böra leda till ett närmande till förkrigsnivån av sysselsättningen inom de områden, där den under kriget tvingats ned, d. v. s. främst exportindustrien och de industrier, som baserats på importerad råvara. Detta gäller givetvis endast som ett mycket allmänt omdöme, och en reservation måste göras för tillfälliga rubbningar, som bl. a. kunna komma att sammanhänga med prisutvecklingen.

Frågeställningen kring sysselsättningsproblemet begränsas därmed, såsom inledningsvis antytts, i huvudsak till den ansvällning av personalen, som ägt rum inom den tunga industrien och då främst verkstadsindustrien. Storleksordningen av det sysselsättningsproblem, som här uppstår, när inkallelserna återgå till fredsnivå, har tidigare angivits röra sig om i runt tal 30 000 personer, om sysselsättningen kan upprätthållas vid nuvarande nivå.

De utredningar, som framlagts, visa givetvis icke, att denna personal i fortsättningen icke skulle kunna finna sysselsättning inom den tunga industrien. Detta skulle emellertid förutsätta antingen en ökning av produktionen för hemmamarknaden, utöver vad företagen vågat räkna med under den betraktade perioden, eller en höjning av exporten över förkrigsnivån.

Vid en överblick över hela arbetsmarknaden synes man emellertid böra bereda sig på, att ett överskott av arbetskraft av denna storleksordning kan komma att behöva placeras på annat håll. En del kan väntas återvända till de arbetsmarknadsreserver, från vilka de mobiliserats, andra — och då särskilt en del av de kvinnor, som fått tillfällig anställning inom verkstadsindustrien — kunna antagas komma att återvända till olika konsumtionsvaru- eller exportindustrier. Andra åter, och kanske en större del, kunna behöva beredas arbete inom andra näringsgrenar, exempelvis byggnadsindustri och transportväsende, som falla utom ramen för denna utredning.

Till slut må anmärkas, att i det föregående uppmärksamheten endast inriktats på de saldoposter för sysselsättningen inom olika industrigrenar, som bli av betydelse för arbetsmarknadsbalansen under övergångstiden efter kriget. Därutöver komma säkerligen att uppstå omflyttnings- och omskolningsproblem av betydande omfattning. För ett bedömande av dessa frågor, som i vissa avseenden äro föremål för undersökning av statens arbetsmarknadskommission i samarbete med institutet, kan den härmed framlagda utredningen endast tjäna som en allmän bakgrund.

Bilaga.

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet.

I anledning av Herr Statsrådets skrivelse av den 5 ds får styrelsen för industriens utredningsinstitut härmed meddela, att institutet är berett att lämna sin medverkan vid utredningarna rörande de ekonomiska efterkrigsproblemen i huvudsak enligt det program, som angivits i statsrådsprotokollet av den 19 mars 1943. Institutet hade redan tidigare uppgjort ett program för vissa utredningar rörande industriens efterkrigsproblem. Planen för detta utredningsarbete sammanfaller nära med de riktlinjer, som angivits i statsrådsprotokollet. I anslutning härtill får institutet föreslå, att de delar av utredningsarbetet, vid vilka institutet skulle medverka, planläggas på följande sätt:

I centrum för utredningsarbetet ställes *sysselsättningen av arbetskraften på det industriella området under åren närmast efter ett vapenstillestånd.*

Det ligger i sakens natur, att utvecklingen av sysselsättningen på olika industriella områden under omställningsperioden icke med någon större grad av exakthet nu låter sig förutberäknas. Detta följer redan av det förhållandet, att möjligheterna för det internationella handelsutbytet efter kriget, vare sig det gäller import eller export, nu icke kunna överblickas. De alternativ, som därvidlag erbjuda sig, äro även alltför många för att kunna i detalj analyseras. Den tekniska utvecklingen kan vidare öppna nya, nu icke påräknade ekonomiska perspektiv. Dessa omständigheter påverka i sin tur exempelvis den industriella anläggningsverksamheten. De komma även att öva inflytande på den statliga ekonomiska politiken, som i sin tur är grundläggande för industriens utvecklingsmöjligheter. På grund av dessa omständigheter måste man redan från början göra klart för sig, att det nu icke är möjligt att för den industriella omställningen efter kriget ställa en mera preciserad prognos och knappast heller att uppställa ett begränsat antal alternativ. Utredningsarbetet kan därför enligt institutets uppfattning icke taga sikte på annat än att analysera och sammanställa så många som möjligt av de förutsättningar, som i sista hand måste påverka utvecklingen, hur denna än i övrigt kan komma att gestalta sig. Institutet har ansett sig redan från början böra klargöra, att man icke bör ställa större krav, än vad här angivits, på resultatet av de föreslagna utredningarna.

Arbetet kompliceras ytterligare därav, att näringslivets olika delar äro inbördes beroende av varandra liksom av statens åtgärder på det penning-, finans-, social- och handelspolitiska området. Så länge dessa näringspolitiska förutsättningar icke äro kända, är det givetvis omöjligt att helt överblicka de industriella utvecklingsmöjligheterna. Institutet förutsätter emellertid, att under det allmänna utredningsarbetets gång större klarhet successivt skall vinnas om näringspolitikens målsättningar.

De utredningar, som institutet är berett att nu igångsätta och redan i vissa delar har påbörjat, omfatta i huvudsak följande frågor:

Grundläggande blir en kartläggning av den nuvarande industriella krigshushållningen med särskilt beaktande av inslagen av rustnings- och ersättningsproduktion. Denna kartläggning kan sedan bilda utgångspunkten för en avvägning av utvecklingstendenserna på olika industriområden. Institutet har träffat överenskommelse med statens industrikommission, att den skall tillhandahålla material för utförande av denna del av utredningsarbetet.

När det gäller att vinna klarhet om utvecklingsmöjligheterna efter kriget inom olika delar av produktionen, måste beaktas, i vilken utsträckning upprustningen kommer att fullföljas. Institutet har utgått ifrån, att man på denna punkt får göra det antagandet, att den nu gällande planen för försvarets utbyggande kommer att fullföljas i oförändrad omfattning. Uppgifter om, vad detta kommer att innebära för den industriella sysselsättningen under de närmaste åren, har institutet för avsikt att inhämta genom kontakt med statens krigsmaterielnämnd, som ställt sin medverkan i utsikt.

Vad gäller exportindustrien har institutet förutsatt, att exportföreningen i enlighet med statsrådsprotokollet kommer att åtaga sig utredningar angående exportmarknadernas utveckling under och efter kriget. Dessa förändringars återverkningar på sysselsättningen inom vederbörande industrier kommer institutet att infoga i sin allmänna översikt över den industriella utvecklingen. Det är institutets avsikt att på detta område intimt samarbeta med exportföreningen.

Institutet måste även vid sitt utredningsarbete stå i nära kontakt med det organ, som handhar utredningen angående Sveriges deltagande i återuppbyggnadsarbetet.

Vad gäller produktionen för hemmamarknaden, komma uppgifter att inhämtas från enskilda industriföretag och branschorganisationer, som kunna tjäna till att belysa utvecklingen efter kriget. Institutet kommer även att utvidga de studier angående de inhemska konsumtionsbehoven, som påbörjats på vissa områden. Vid bedömandet av denna fråga, måste institutet emellertid i flera avseenden bygga på material från andra utredningsorgan. Detta skall i det följande belysas med två exempel:

Av största betydelse för utvecklingen inom vissa industrier blir den framtida byggnadsverksamheten. Enligt det nyss anförda statsrådsprotokollet skall bostadsbyggandet bli föremål för speciell utredning genom särskilda sakkunniga. Den statliga och kommunala investeringsverksamheten skall enligt samma program inventeras av sakkunniga, som arbeta i samråd med statens arbetsmarknadskommission. Önskvärt vore, att detta arbete utvidgas till att omfatta även de ordinarie statliga och kommunala investeringarna. Ett intimt samarbete med dessa parallella utredningsorgan blir tydligen nödvändigt, om institutets utredningsarbete skall kunna genomföras.

Vid ett bedömande av varvens sysselsättningsmöjligheter blir likaså det material av betydelse, som insamlas genom Sveriges redareförening och kommerskollegium.

Institutet har även för avsikt att, så långt ske kan, med hjälp av vederbörande industrier och branschorganisationer söka analysera frågan om ersättningsproduktionens existensvillkor efter kriget. Det kan emellertid till en början i huvudsak endast bli fråga om att klargöra vissa tekniska och ekonomiska förutsättningar, vilka sedermera, om så visar sig motiverat, få läggas till grund för ett näringspolitiskt ståndpunktstagande.

Såsom redan tidigare antytts, måste det möta stora svårigheter att redan nu fastställa utvecklingen av den industriella investeringsverksamheten efter kriget, d. v. s. vid en tidpunkt, som kan komma att ligga flera år framåt i tiden. Institutet har emellertid för avsikt att söka närma sig detta problem utan att dock kunna utlova att ställa en prognos. Bl. a. skall undersökas möjligheten att göra en inventering av de industriella investeringsobjekt, som av en eller annan anledning under kriget måst ställas på framtiden. Vissa hållpunkter för ett bedömande av investeringsutvecklingen föreligga i de utredningar rörande industriens investeringsverksamhet, som institutet påbörjat, och varav en del kommer att publiceras i konjunkturinstitutets närmaste rapport.

I detta sammanhang må beröras ett investeringsområde, som står på gränsen till det industriella, nämligen industriarbetarnas bostäder.

Frågan om åtgärder för förbättring av industriarbetarnas bostadsförhållanden är sedan ett år föremål för utredning inom institutet i samråd med en kommitté av in-

dustrimän. Utredningen, som kommer att framläggas inom en nära framtid, är bland annat avsedd att ge en överblick över den behovsreserv, som föreligger på detta område. Vissa av dess resultat torde kunna infogas i den planerade efterkrigsutredningen.

Vid behandlingen av sysselsättningsproblemet inom industrien förutsätter institutet, att arbetet kommer att ske i intimt samråd med statens arbetsmarknadskommission. Arbetsfördelningen mellan institutet och kommissionen torde lämpligen bli den, att institutet utför en mera fördjupad analys av det *industriella* sysselsättningsproblemet, och att de resultat, som därvid framkomma, sedermera infogas i den *allmänna* översikt över sysselsättningen, som uppgöres av arbetsmarknadskommissionen.

Vad gäller sysselsättningen i skogen, komma av institutets utredningsarbete sannolikt att framgå vissa uppgifter, som kunna läggas till grund för ett bedömande av skogsindustriens behov av timmer och massaved efter kriget. Dessa uppgifter torde få infogas i det utredningsarbete rörande sysselsättningen i skogen, som handhaves av arbetsmarknadskommissionen.

Vid sitt studium av den industriella sysselsättningen har institutet även för avsikt att beröra de kvalitativa arbetsmarknadsproblem, som komma att uppstå vid en omställning till fredsproduktion. Dessa problem komma på ett särskilt tillspetsat sätt att göra sig gällande på vissa orter, med omfattande rustnings- eller ersättningsproduktion. Institutet kommer enligt överenskommelse med statens arbetsmarknadskommission att i samarbete med denna söka tränga dessa frågor närmare in på livet.

Slutligen får institutet meddela, att dess direktör, docent Ingvar Svennilson, utsetts att, på sätt som angives i statsrådsprotokollet, representera institutet vid gemensamma överläggningar i berörda frågor.

Upplysningsvis må vidare nämnas, att institutets styrelse utsett undertecknad att som ordförande leda dess överläggningar rörande de här berörda efterkrigsproblemen.

Stockholm den 22 april 1943.

GUSTAF SÖDERLUND

DEN SVENSKA INDUSTRIENS KAPITALINVESTERINGAR ÅREN 1942—1945

STATISTISK UNDERSÖKNING AV

KOMMERSKOLLEGIUM

7—447232.

Till Kungl. Finansdepartementet.

Sedan kommerskollegium nu slutfört den undersökning rörande industriens kapitalinvesteringar i egna anläggningar under år 1943 samt planerade dylika investeringar under år 1944, beräknade att genomföras oberoende av ett vapenstillestånd, ävensom rörande uppskattad reserv av investeringar för åren 1944—1945, avsedda att igångsättas under förutsättning av en gynnsam fredskonjunktur, vilken Kungl. Maj:t genom skrivelse den 15 oktober 1943 uppdragit åt kollegium att verkställa, får kollegium härmed överlämna redogörelse beträffande resultaten av undersökningen.

Stockholm den 15 februari 1944.

STIG SAHLIN

A. LILIENBERG.

K.-G. Nilsson.

Undersökningens omfattning och utförande.

Genom beslut den 15 oktober 1943 uppdrog Kungl. Maj:t åt kommerskollegium att verkställa en statistisk undersökning rörande industriens kapitalinvesteringar i egna anläggningar under år 1943 samt planerade dylika investeringar under år 1944, beräknade att genomföras oberoende av ett vapenstillestånd, ävensom rörande uppskattad reserv av investeringar för åren 1944—1945, avsedda att igångsättas under förutsättning av en gynnsam fredskonjunktur. Sedan undersökningen nu slutförts, framläggas härmed resultaten av densamma.

Enligt Kungl. Maj:ts föreskrift skulle nu förevarande undersökning ske efter i huvudsak samma riktlinjer, som tidigare i motsvarande fall vunnit tillämpning, och densamma ansluter sig därför beträffande planläggning och utförande i allt väsentligt till de av kollegium 1938—1939 och 1941—1942 verkställda undersökningarna rörande industriens kapitalinvesteringar. Uppgifter ha inhämtats om dels de definitiva kostnaderna för under 1942 verkställda anläggningar och installationer, dels kostnaderna för under år 1943 verkställda och planerade investeringar, dels slutligen för 1944 beräknade kapitalinvesteringar; de sistnämnda investeringarna ha uppdelats på dels sådana som beräknas bli genomförda vare sig kriget fortsätter eller ej, dels sådana investeringar som beräknas bli genomförda endast under förutsättning att kriget skulle fortsätta. I enlighet med det givna utredningsuppdraget har ett försök gjorts att utöver ovan nämnda investeringar ernå kännedom om förefintlig fredsreserv av investeringar, d. v. s. sådana investeringar som äro avsedda att verkställas under åren 1944 och 1945 endast under förutsättning av en gynnsam fredskonjunktur. Investeringskostnaderna ha fördelats på 1) industribyggnader, 2) andra anläggningar för industridriften, 3) maskiner och apparater, 4) bostäder och andra byggnader för personalen samt 5) skyddsrumsbyggnader och material för luftskydds- och liknande ändamål. Samma kostnadsspecifikation har tillämpats vid samtliga tidigare undersökningar av samma slag med undantag för den sist upptagna posten, som infördes först vid 1941 års undersökning. Till 1942 års undersökning insamlades härutöver uppgifter om den beräknade åtgången av arbetskraft för 1943 års beräknade anläggningsarbeten; dessa uppgifter ha ej medtagits i årets undersökning.

Liksom vid de tidigare undersökningarna omfattar även denna senast verkställda undersökning endast mera betydande industriföretag (arbetsställen), varvid den undre gränsen i regel satts till företag med minst omkring

50 sysselsatta arbetare. Beträffande vissa industrigrenar, där företag av mindre storlek dominera, ha även en del företag med lägre arbetarantal än 50 medtagits i syfte att ernå någorlunda tillfredsställande representativitet. Samtliga i tidigare undersökningar ingående företag ha i regel medtagits, varjämte uppgifter infordrats beträffande omkring 100 sedan 1942 nytillkomna företag samt kraftverksföretag, vilka enligt från Svenska vattenkraftföreningen erhållen uppgift under 1943 verkställt ny- eller ombyggnader.

Sammanlagt omfattar redovisningen omkring 4 300 industriföretag (arbetsställen), varav ca 100 nytillkomna. Till följd av det använda urvalssystemet äro de redovisade företagen icke jämnt fördelade på industristatistikens olika grenar. Sådana grupper, som i övervägande grad omfatta företag av småindustriell karaktär, äro självfallet svagare representerade än övriga, oaktat urvalet för ifrågavarande grupper omfattar företag av mindre storleksordning än eljest i regel är fallet. Helt och hållet orepresenterade i undersökningen äro vidare en del ur storlekssynpunkt mindre betydande industrigrupper, nämligen lergodsfabriker, tullkvarnar, stärkelsefabriker, lantbruksbrännerier, fiskberedningsanstalter, gummireparationsverkstäder samt andra gödselmedelsfabriker än superfosfatfabriker.

De för undersökningen utarbetade frågeformulären utsändes till de enligt ovan angivna grunder utvalda industriföretagen omkring den 26 oktober 1943. Enligt den fastställda planen skulle uppgifterna ha varit insända till kommerskollegium senast den 13 i följande månad. I åtskilliga fall begärdes och beviljades uppskov med redovisningen till en senare tidpunkt, och i en del fall ha uppgifter inkommit först efter upprepade påminnelser. I stort sett kan dock industrien sägas ha lojalt och beredvilligt lämnat de för undersökningen begärda uppgifterna. Det dröjde emellertid till mitten av januari månad, innan redovisningen kunde anses vara så fullständig, att den slutliga bearbetningen kunde äga rum. Redan under loppet av december hade emellertid en preliminär sammanräkning av då inkomna uppgifter verkställts, vars resultat under hand tillställts intresserade parter.

Huvudresultaten av den verkställda utredningen äro sammanställda i tab. 1. Redovisningen där sker med uppdelning på olika industrigrupper i huvudsaklig överensstämmelse med det i industristatistiken fr. o. m. år 1940 tillämpade grupperingssystemet, vilket i vissa avseenden skiljer sig från det vid tidigare undersökningar använda. För varje industrigrupp meddelas redovisningens grad av fullständighet i form av representativitetssiffror, som angiva de till utredningen redovisade företagens arbetarantal år 1941 i procent av respektive gruppers totala arbetarantal enligt industristatistiken för samma år. Siffrorna i fråga belysa den i det föregående omnämnda ojämnheten i redovisningens representativitet för olika industrigrupper. Emellertid framgår också, att de ur investeringssynpunkt tyngst vägande industrigrenarna äro väl företrädda i undersökningen. Sammanlagt ingå 80 % av hela industrien, efter arbetarantalet räknat, i undersökningen. Vid representativitetens beräknande på ovan angivet sätt har självfallet hänsyn icke kunnat tagas till de efter 1941 nygrundade företag, för vilka investeringsuppgifter

inhämtats. Vid 1938, 1939, 1941 och 1942 års investeringsundersökningar voro respektive 74, 75, 79 och 80 % av hela industrien representerade.

De i tab. 1 meddelade uppgifterna avse industriföretagens under respektive år verkställda, planerade eller beräknade anläggningsarbeten och maskininstallationer av olika slag. Även kostnader för ombyggnads- och andra större förbättringsarbeten äro medräknade, varemot reguljära underhålls- och reparationskostnader liksom kostnader för tomtförvärv icke skolat ingå. Det är likväl sannolikt, att underhållsarbeten i viss utsträckning medräknats, enär sådana ofta i företagens bokföring icke kunnat skiljas från nyanläggningar. Beträffande arbeten, som varit utlämnade på entreprenad, ha uppgiftslämnarna haft att uppgiva entreprenadsumman, för i egen regi utförda arbeten sammanlagda kostnaden för arbetslöner, materiel o. s. v. och för maskiner etc. totala anskaffningskostnaden inklusive installationskostnader. För anläggningar och maskininstallationer, som påbörjats före redogörelseårets ingång respektive icke avslutats före dess utgång, skulle enligt formulärets anvisningar endast upptagas den del av kostnaden, som faller på de under året verkställda arbetena. Emellertid torde sannolikt redovisningen i en del fall avse under resp. redovisningsår verkställda likvider, oavsett huruvida själva anläggningsarbetena m. m. ägt rum då eller tidigare.

Beträffande innebörden av de i tabellen upptagna olika investeringsposterna må följande upplysningar lämnas. Under rubriken industribyggnader hava förts fabriks-, verkstads-, kontors-, lager- o. d. lokaler. Andra driftsanläggningar omfatta hamnar, lastkajer, vägar, broar, järnvägsspår, transportanordningar, kraftstationer, kraft-, gas- och vattenledningar för industridriftens behov, garagebyggnader och liknande anläggningar för industridriften. Under rubriken maskiner och apparater redovisas kostnaden för anskaffad och installerad maskinell utrustning och apparatur, varaktiga större redskap och verktyg, kontorsmaskiner, bilar och annan transportmateriel. Även maskiner etc., som installerats som ersättning för äldre sådana, samt maskinella anläggningar, som företag verkställt för eget behov med egen personal, äro medräknade. Posten bostäder m. m. för personalen avser förutom egentliga bostäder alla andra av företagen för personalen uppförda lokaler, såsom marketenterier, samlingslokaler, sjukstugor, sportplatser m. m. Endast byggnader, som utförts genom företagens egen försorg, äro medräknade, alltså icke sådana som personalen själv låtit utföra med eventuellt stöd av företagen i form av egnahemslån m. m. Rubriken skyddsrumsbyggnader m. m. slutligen avser förutom egentliga luftskyddsrum även grundförstärkningar etc. för luftskyddsändamål samt material för luftskydds- och liknande ändamål, såsom luftvärnspjäser, luftreningsaggregat etc.

Vid investeringsuppgifternas infordrande ha från firmor med flera anläggningar särskilda uppgifter begärts för var och en av dessa för att bl. a. möjliggöra redovisning av investeringskostnadernas fördelning på olika industrigrenar. I regel ha också uppgiftslämnarna fullgjort sin redovisning på önskat sätt. I de fall, då gemensamma uppgifter för flera anläggningar lämnats och uppdelning icke kunnat verkställas, ha investeringskostnaderna vid tabelle-

ringen redovisats under den industrigrupp, dit den huvudsakliga verksamheten hör, medan vid beräkningen av representativitetsprocenten fördelning skett på de olika grupperna. Resultaten torde emellertid i stort sett icke nämnvärt påverkas av det nämnda förhållandet. Beträffande de för gruppen elektricitetsverk redovisade beloppen bör märkas, att de i stort sett avse statliga och kommunala kraftverk samt enskilda kraftproducenter för distribution, medan industriföretagens kraftverksbyggen för egna behov i regel redovisas under respektive industrigrupper (rubriken andra driftsanläggningar). Distributionsverk utan egen kraftkälla ingå icke i redovisningen.

I nedanstående tablå lämnas ett sammandrag av uppgifterna i tab. 1 angående under åren 1942—1945 verkställda, beslutade eller planerade investeringar av olika slag.

	1942		1943		1944		1944/45[1]	
	1 000 kr.	%	1 000 kr.	%	1 000 kr.	%	1 000 kr.	%
Industribyggnader	185 059	28·9	173 908	27·1	[2] 157 335	29·8	111 795	44·4
Andra driftsanläggningar	140 649	22·0	145 171	22·6	105 578	20·0	40 760	16·2
Maskiner m. m.	269 995	42·2	279 530	43·6	226 476	42·9	87 861	34·9
Bostäder o. d.	34 651	5·4	33 068	5·2	30 872	5·9	10 444	4·2
Skyddsrumsbyggnader	9 901	1·5	9 605	1·5	7 363	1·4	862	0·3
Summa	**640 255**	**100·0**	**641 282**	**100·0**	**527 624**	**100·0**	**251 722**	**100·0**

[1] Investeringar under förutsättning av gynnsam fredskonjunktur (fredsreserv).
[2] Därav 8 294 000 kr. ospecificerade investeringar.

Av tablåns siffror avse uppgifterna för 1942 de under detta år faktiskt verkställda investeringarna och kunna betraktas som i stort sett exakta, då de i regel torde vara hämtade direkt ur företagens bokföring. För 1943 upptager tablån härovan liksom tab. 1 de sammanlagda beräknade kostnaderna för anläggningsarbeten och maskinanskaffningar, som vid tiden för uppgifternas avgivande omkring mitten av november voro verkställda eller under utförande eller också enligt fattade beslut voro avsedda att utföras under återstoden av året. Med hänsyn till att undersökningen ägde rum nära årets slut, varför större rubbningar av uppgjorda planer icke äro att vänta, finnes skäl att antaga, att 1943 års definitiva investeringssiffror icke komma att i avsevärdare grad skilja sig från de här uppgivna beräknade beloppen. Redovisningen har i många fall inskränkts till att omfatta endast sådana investeringar, som vid uppgifternas avlämnande i november redan slutförts, men å andra sidan torde en del av de för 1943 upptagna investeringsbeloppen icke komma att utbetalas förrän under följande år. Vid föregående års undersökning, som ägde rum vid ungefär samma tidpunkt, beräknades det totala investeringsbeloppet för 1942 till 630,5 miljoner kronor, medan den definitiva siffran nu uppgivits till 634,1 miljoner kronor för de företag, som ingingo i föregående års undersökning. Det kan nämnas, att även beträffande 1941 rådde synnerligen god överensstämmelse mellan förutberäknade och

definitiva investeringsbelopp (466,5 resp. 466,7 miljoner kronor). Man torde därför kunna våga antaga, att också de nu för 1943 redovisade beloppen skola visa sig tämligen tillförlitliga, även om naturligtvis vissa justeringar av siffrorna äro att förutse. Av årets totalt beräknade investeringar voro, såsom framgår av tab. 2, 556,97 miljoner kronor eller 86,9 % redan verkställda eller definitivt beslutade vid redovisningstillfället omkring 13 november 1943. För 1942 var motsvarande procentsiffra 82,7 %.

Företagens investeringsplaner för 1944 ha redovisats alternativt, nämligen å ena sidan investeringar, som beräknas bli genomförda vare sig kriget fortsätter eller ej, och å andra sidan investeringar, som beräknas bli genomförda endast under förutsättning av fortsatt krigstillstånd. Beträffande sistnämnda investeringar lämnas summariska uppgifter i tab. 4, medan investeringarna enligt det första alternativet mera detaljerat redovisas i tab. 1. Kostnaderna äro beräknade under förutsättning att byggnadstillstånd erhålles och ha upptagits enligt vid redovisningstillfället gällande priser. Då exakta värdesiffror i regel icke förelågo vid tiden för uppgifternas avlämnande, äro de för 1944 redovisade beloppen givetvis endast ungefärligt uppskattade. I ganska stor utsträckning ha uppgifter för ifrågavarande år överhuvud icke lämnats, då vederbörande företags nybyggnadsprogram för året ännu icke tagit fastare form eller kostnadsberäkningar för påtänkta anläggningsarbeten icke förelegat. Av lämnade upplysningar framgår, att investeringar i dylika fall ofta till avsevärda belopp antingen äro påtänkta eller under vissa förutsättningar kunna komma till stånd. Å andra sidan ha i vissa fall upptagits kostnader för utbyggnader under 1944, som från företagens sida visserligen äro önskvärda men som på grund av mellankommande hinder möjligen icke kunna bliva i sin helhet genomförda. Enligt tab. 1 uppgår totalsumman av de för 1944 redovisade investeringarna till 527,6 miljoner kronor mot 641,3 miljoner kronor närmast föregående år, eller en värdemässig minskning med omkring 18 %. Tages emellertid hänsyn till den ovan påpekade ofullständigheten hos redovisningen för 1944, framkommer en något gynnsammare relation mellan de båda ifrågavarande årens investeringar. I tab. 3 ha de för 1943 redovisade investeringsbeloppen sammanräknats för sådana företag, som lämnat redovisning även för 1944. Denna tabells totalsiffror (i 1 000 kr.) äro sammanställda med motsvarande siffror för 1944 i nedanstående tablå.

	1943	1944
Industribyggnader	153 589	157 335
Andra driftsanläggningar	140 532	105 578
Maskiner och apparater	245 586	226 476
Bostäder m. m. för personalen	29 586	30 872
Skyddsrumsbyggnader m. m.	8 912	7 363
Summa	578 205	527 624

Enligt tablåns siffror skulle alltså 1944 års investeringar nu beräknas komma att understiga 1943 års totalsiffra med inemot 9 % vid de företag, som lämnat redovisning för båda åren. Det bör märkas att nämnda minskning avser den rent värdemässiga relationen och icke är uttryck för änd-

ringar av investeringsvolymen. Med hänsyn till redovisningens relativa ofullständighet och tämligen osäkra beskaffenhet på denna punkt är det icke rådligt att av de framkomna resultaten draga alltför bestämda slutsatser rörande de framtida investeringsutsikterna. Man torde dock våga betrakta de redovisade investeringsbeloppen för 1944 såsom minimisiffror, vilka kunna komma att mer eller mindre överskridas, såvida för närvarande gällande förutsättningar i stort sett förbli oförändrade. Till jämförelse kan nämnas, att vid föregående undersökning investeringarna för 1943 i november 1942 förhandsberäknades till 583,1 miljoner kronor, medan vid nu förevarande undersökning den mera exakta investeringssiffran för samma år uppgivits till 624,1 miljoner kronor vid de företag, som ingingo i 1942 års undersökning.

Vad slutligen beträffar den redovisade fredsreserven av investeringar avse siffrorna i tab. 1 de enligt nu gällande priser beräknade kostnaderna för olika anläggningsarbeten och maskinanskaffningar etc., som företagen avse att verkställa under åren 1944 och 1945 under förutsättning att vapenstillestånd skulle inträda i Europa under innevarande vinter, att konjunkturerna därefter utveckla sig tillfredsställande för resp. företag samt att tillgången på material och arbetskraft blir tillräcklig. Det inkomna uppgiftsmaterialet är på denna punkt ännu ofullständigare än beträffande de ovan omnämnda fasta investeringarna för 1944. På uppgiftsformulären begärdes att ungefärliga belopp skulle uppgivas, även om verkliga kostnadsberäkningar icke förelåge, så att en viss uppfattning om de planerade investeringarnas storleksordning kunde erhållas. Emellertid ha många företag föredragit att icke alls meddela några siffror rörande fredsinvesteringarnas storlek under motivering att ifrågavarande investeringar ännu endast befunne sig på diskussionsstadiet, att deras omfattning komme att helt bero på utvecklingen efter återinträdd fred o. s. v. Å andra sidan har i fall, då uppgift lämnats om planerade fredsinvesteringar, den reservationen gjorts, att en del av de för 1944 och 1945 redovisade investeringarna på grund av olika mellankommande hinder måhända måste uppskjutas till senare år.

Såsom tidigare omnämnts, omfattar den föreliggande undersökningen praktiskt taget samtliga tidigare redovisade företag. Undantagen utgöras av ett antal numera upphörda företag samt vissa företag med verksamheten förlagd till förhyrda lokaler och med obetydlig maskinutrustning (rörledningsverkstäder o. d.), vilka visserligen lämnat uppgifter till föregående undersökningar men vilkas investeringar då varit av så ringa omfattning, att deras medtagande ansetts överflödigt i fortsättningen. Någon komplettering av uppgiftsmaterialet med äldre företag utöver tidigare medtagna har icke ansetts nödvändig denna gång. De i tab. 1 redovisade investeringsbeloppen vid nyredovisade företag härröra sig därför helt och hållet från sedan närmast föregående undersökning nygrundade (nyanmälda) företag, vilkas antal såsom förut meddelats uppgår till något över 100.

Stockholm den 11 februari 1944.

Tab. 1. Under åren 1942—1945 verkställda, planerade eller beräknade kapitalinvesteringar i 1 000 kronor.

Anm. Procenttalen inom parentes vid de olika industrigrupperna utvisa redovisningens representativitet (se texten sid. 102).

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Industrigrupper	År	Industribyggnader	Andra driftsanläggningar	Maskiner och apparater	Bostäder m. m. för personalen	Skyddsrumsbyggnader m. m.	Summa	
							Total	Därav nyredovisade företag
1. Malmbrytning och metallindustri.								
Järnmalmsgruvor (91 %)	1942	2 899	2 878	4 146	2 696	199	12 818	—
	43	1 933	2 622	5 439	1 721	111	11 826	—
	44	2 013	2 969	3 608	1 798	58	10 446	—
	44/5	615	15	940	115	—	1 685	—
Andra malmgruvor (90 %)	1942	1 725	2 704	3 155	1 732	56	9 372	166
	43	582	491	2 484	409	23	3 989	80
	44	224	1 220	1 618	604	—	3 666	490
	44/5	5	25	5	15	—	50	—
Järn- och stålverk (99 %)	1942	15 293	8 200	21 328	5 087	484	50 392	—
	43	11 493	5 407	25 465	3 830	358	46 553	—
	44	11 157	3 739	24 590	4 515	268	44 269	—
	44/5	11 912	10 147	13 138	2 630	265	38 092	—
Metallframställningsverk (100 %)	1942	3 439	8 506	13 470	212	—	25 627	213
	43	1 242	2 099	4 721	265	—	8 327	344
	44	650	523	477	300	—	1 950	—
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
Metallvalsverk[1] (98 %)	1942	1 584	149	2 263	446	55	4 497	—
	43	1 480	150	2 962	500	85	5 177	—
	44	890	500	1 200	50	20	2 660	—
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
Metallraffinaderier m. m.[2] (57 %)	1942	—	—	—	—	—	—	—
	43	391	87	123	—	—	601	562
	44	6	40	30	—	—	76	76
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
Bleckvarufabriker (56 %)	1942	341	57	798	42	3	1 241	—
	43	410	127	853	8	7	1 405	—
	44	559	51	1 090	—	10	1 710	—
	44/5	460	100	115	—	—	675	—
Järn- och stålmanufaktur (81 %)	1942	4 790	571	5 877	939	147	12 324	115
	43	4 445	579	6 248	1 521	189	12 982	128
	44	4 265	225	3 035	1 454	125	9 104	45
	44/5	2 550	395	1 157	1 320	—	5 422	—
Annan metallmanufaktur (72 %)	1942	2 036	39	3 188	319	42	5 624	10
	43	3 629	394	3 327	727	156	8 233	21
	44	3 591	453	2 389	820	40	7 293	—
	44/5	1 385	170	603	10	—	2 168	—

[1] Ingick i tidigare undersökningar i gruppen metallmanufaktur.
[2] » » » » » » annan järn- och metallindustri.

Tab. 1 (forts.).

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Industrigrupper	År	Industribyggnader	Andra driftsanläggningar	Maskiner och apparater	Bostäder m. m. för personalen	Skyddsrumsbyggnader m. m.	Summa	
							Total	Därav nyredovisade företag
Guld- och silvervarufabriker (79 %)	1942	7	—	115	—	2	124	—
	43	5	6	162	—	5	178	—
	44	—	—	70	—	1	71	—
	44/5	—	—	37	—	—	37	—
Galvaniserings- o. d. fabriker[1] (63 %)	1942	42	—	108	—	3	153	49
	43	102	3	112	2	1	220	22
	44	—	—	34	—	—	34	5
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
Tackjärnsgjuterier (89 %)	1942	1 104	132	1 295	209	108	2 848	—
	43	1 243	138	1 286	303	53	3 023	14
	44	2 130	55	1 426	175	25	3 811	5
	44/5	421	—	144	—	—	565	—
Reparations- och rörledningsverkstäder (36 %)	1942	2 351	230	2 001	36	14	4 632	—
	43	1 417	46	1 629	2	3	3 097	—
	44	1 203	111	1 068	253	6	2 641	—
	44/5	905	—	158	—	—	1 063	—
Övriga mek. verkstäder (90 %)	1942	30 361	6 649	35 323	3 602	2 419	78 354	412
	43	34 046	7 257	42 897	2 746	3 276	90 222	619
	44	23 017	4 320	30 436	3 489	2 997	64 259	52
	44/5	8 246	1 336	2 978	764	25	13 349	—
Skeppsvarv (95 %)	1942	8 912	3 018	4 377	1 256	442	18 005	59
	43	8 576	2 795	5 852	463	754	18 440	16
	44	6 601	5 487	5 504	323	267	18 182	—
	44/5	1 545	25	670	10	200	2 450	—
Elektroteknisk industri (93 %)	1942	11 964	598	10 598	4 485	1 139	28 784	4
	43	8 345	1 242	11 197	2 656	666	24 106	69
	44	10 578	120	8 787	1 395	590	21 470	265
	44/5	1 860	100	2 555	—	20	4 535	—
Instrument- och urfabriker (79 %)	1942	139	14	1 251	100	2	1 506	—
	43	838	33	964	175	35	2 045	25
	44	102	10	495	—	—	607	—
	44/5	360	5	20	—	—	385	—
Summa grupp 1 (84 %)	1942	**86 987**	**33 745**	**109 293**	**21 161**	**5 115**	**256 301**	**1 028**
	43	**80 177**	**23 476**	**115 721**	**15 328**	**5 722**	**240 424**	**1 900**
	44	**66 986**	**19 823**	**85 857**	**15 176**	**4 407**	**192 249**	**938**
	44/5	**30 264**	**12 318**	**22 520**	**4 864**	**510**	**70 476**	—
Därav nyredovisade företag	1942	651	53	321	3	—	1 028	1 028
	43	740	209	921	30	—	1 900	1 900
	44	331	50	477	80	—	938	938
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
2. Jord- och stenindustri.								
Kolgruvor (100 %)	1942	1 281	—	52	—	—	1 333	—
	43	593	—	70	35	—	698	—
	44	80	75	145	—	—	300	—
	44/5	250	—	—	—	—	250	—

[1] Ingick i tidigare undersökningar i gruppen annan järn- och metallindustri.

Tab. 1 (forts.).

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Industrigrupper	År	Industribyggnader	Andra driftsanläggningar	Maskiner och apparater	Bostäder m. m. för personalen	Skyddsrumsbyggnader m. m.	Summa	
							Total	Därav nyredovisade företag
Torvindustri (57 %)	1942	1 081	2 676	5 794	524	19	10 094	1 918
	43	343	1 578	3 034	96	2	5 053	1 340
	44	53	125	287	7	—	472	80
	44/5	13	—	5	10	—	28	—
Stenindustri (73 %)	1942	424	173	691	148	14	1 450	61
	43	227	251	837	156	4	1 475	115
	44	35	131	350	226	—	742	—
	44/5	1 200	550	4 755	120	5	6 630	—
Kalk- och kritbruk (69 %)	1942	53	45	196	71	—	365	—
	43	94	68	316	142	3	623	—
	44	185	69	135	100	5	494	—
	44/5	695	50	1 240	100	—	2 085	—
Cementfabriker (100 %)	1942	1 425	1 193	1 685	590	41	4 934	—
	43	232	599	1 547	1 313	14	3 705	—
	44	450	150	533	425	20	1 578	—
	44/5	250	—	1 880	130	5	2 265	—
Cementvarufabriker[1] (49 %)	1942	1 477	90	970	84	8	2 629	—
	43	2 393	318	1 736	177	18	4 642	—
	44	1 618	153	2 257	75	50	4 153	—
	44/5	180	10	1 390	—	—	1 580	—
Tegelbruk (70 %)	1942	3 616	161	1 727	414	101	6 019	—
	43	3 920	399	1 704	647	6	6 676	—
	44	3 103	82	1 575	258	3	5 021	—
	44/5	590	440	349	195	—	1 574	—
Porslins- och kakelfabriker (100 %)	1942	376	109	221	480	19	1 205	—
	43	1 146	91	499	275	21	2 032	—
	44	1 686	420	686	1 310	75	4 177	—
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
Glasindustri (93 %)	1942	455	219	431	347	—	1 452	—
	43	1 166	290	410	491	94	2 451	—
	44	2 579	254	2 819	1 571	18	7 241	—
	44/5	385	103	234	150	—	872	—
Annan jord- och stenindustri (65 %)	1942	4 814	—	11 439	1 485	100	17 838	33
	43	6 956	—	9 252	765	—	16 973	—
	44	3 972	—	7 243	1 365	—	12 580	—
	44/5	500	—	—	—	—	500	—
Summa grupp 2 (75 %)	1942	**15 002**	**4 666**	**23 206**	**4 143**	**302**	**47 319**	**2 012**
	43	**17 070**	**3 594**	**19 405**	**4 097**	**162**	**44 328**	**1 455**
	44	**13 761**	**1 459**	**16 030**	**5 337**	**171**	**36 758**	**80**
	44/5	**4 063**	**1 153**	**9 853**	**705**	**10**	**15 784**	—
Därav nyredovisade företag	1942	296	405	1 036	275	—	2 012	2 012
	43	101	695	598	61	—	1 455	1 455
	44	6	17	57	—	—	80	80
	44/5	—	—	—	—	—	—	—

[1] Ingick i tidigare undersökningar i gruppen annan jord- och stenindustri.

Tab. 1 (forts.).

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Industrigrupper	År	Industribyggnader	Andra driftsanläggningar	Maskiner och apparater	Bostäder m. m. för personalen	Skyddsrumsbyggnader m. m.	Summa	
							Total	Därav nyredovisade företag
3. Träindustri.								
Sågverk och hyvlerier (62 %)	1942	2 303	915	4 147	1 275	34	8 674	—
	43	2 561	1 354	5 284	1 187	74	10 460	—
	44	1 985	773	3 021	671	47	6 497	—
	44/5	1 610	412	2 168	86	—	4 276	—
Lådämnes- och lådfabriker (60 %)	1942	34	13	56	7	—	110	—
	43	30	3	71	—	17	121	—
	44	1	9	37	—	—	47	—
	44/5	10	—	77	—	—	87	—
Faner- och plywoodfabriker (91 %)	1942	755	40	997	10	—	1 802	—
	43	183	60	417	—	1	661	—
	44	10	60	155	—	—	225	—
	44/5	—	—	100	—	—	100	—
Wallboardfabriker (100 %)	1942	1 756	9	3 302	130	45	5 242	1 255
	43	1 130	44	3 359	157	4	4 694	2 474
	44	310	275	1 980	250	12	2 827	1 025
	44/5	200	—	500	50	—	750	—
Snickeri- och möbelfabriker (56 %)	1942	2 725	320	2 909	216	82	6 252	220
	43	2 707	286	2 487	654	109	6 243	1 005
	44	1 148	160	1 071	573	62	3 014	161
	44/5	2 869	118	1 540	74	2	4 603	—
Annan träindustri m. m. (61 %)	1942	181	30	323	6	13	553	—
	43	296	23	405	20	11	755	43
	44	40	3	155	—	—	198	—
	44/5	245	—	25	15	—	285	—
Summa grupp 3 (61 %)	1942	**7 754**	**1 327**	**11 734**	**1 644**	**174**	**22 633**	**1 475**
	43	**6 907**	**1 770**	**12 023**	**2 018**	**216**	**22 934**	**3 522**
	44	**3 494**	**1 280**	**6 419**	**1 494**	**121**	**12 808**	**1 186**
	44/5	**4 934**	**530**	**4 410**	**225**	**2**	**10 101**	—
Därav nyredovisade företag	1942	658	5	808	4	—	1 475	1 475
	43	1 516	15	1 945	42	4	3 522	3 522
	44	149	250	725	—	62	1 186	1 186
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
4. Pappers- och grafisk industri.								
Cellulosafabriker (100 %)	1942	7 935	1 522	20 049	835	143	30 484	—
	43	4 605	1 971	13 470	1 611	29	21 686	—
	44	6 035	1 010	14 749	1 424	5	23 223	—
	44/5	2 095	—	3 730	—	—	5 825	—
Träsliperier (84 %)	1942	17	153	94	5	—	269	—
	43	14	143	360	15	—	532	—
	44	—	—	20	—	—	20	—
	44/5	250	1 000	750	—	—	2 000	—
Pappersbruk och pappfabriker (100 %)	1942	2 479	1 458	6 590	462	68	11 057	—
	43	3 405	885	8 197	661	16	13 164	—
	44	2 819	440	10 740	327	50	14 376	—
	44/5	3 454	489	9 483	340	—	13 766	—

Tab. 1 (forts.).

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Industrigrupper	År	Industribyggnader	Andra driftsanläggningar	Maskiner och apparater	Bostäder m. m. för personalen	Skyddsrumsbyggnader m. m.	Summa	
							Total	Därav nyredovisade företag
Pappersförädlings- och grafisk industri (63 %)	1942	3 722	102	5 366	20	103	9 313	—
	43	2 055	201	5 075	21	72	7 424	90
	44	2 501	80	3 747	40	13	6 381	40
	44/5	9 915	50	3 742	15	—	13 722	—
Summa grupp 4 (83 %)	1942	**14 153**	**3 235**	**32 099**	**1 322**	**314**	**51 123**	—
	43	**10 079**	**3 200**	**27 102**	**2 308**	**117**	**42 806**	**90**
	44	**11 355**	**1 530**	**29 256**	**1 791**	**68**	**44 000**	**40**
	44/5	**15 714**	**1 539**	**17 705**	**355**	—	**35 313**	—
Därav nyredovisade företag	1942	—	—	—	—	—	—	—
	43	—	—	90	—	—	90	90
	44	—	—	40	—	—	40	40
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
5. Livsmedelsindustri.								
Handelskvarnar (78 %)	1942	708	21	963	5	83	1 780	—
	43	234	13	1 281	6	4	1 538	—
	44	700	—	715	3	—	1 418	—
	44/5	320	—	350	28	—	698	—
Bageriindustri (47 %)	1942	1 863	58	1 589	75	149	3 734	—
	43	1 489	94	1 290	45	105	3 023	—
	44	1 275	66	618	—	10	1 969	—
	44/5	5 850	—	1 295	—	—	7 145	—
Sockerindustri[1] (100 %)	1942	1 363	795	7 672	172	42	10 044	—
	43	2 251	107	4 838	195	79	7 470	—
	44	[2]8 294	·	·	·	·	8 294	—
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
Choklad- och konfektindustri (83 %)	1942	1 471	17	1 946	473	44	3 951	—
	43	1 218	54	2 332	282	17	3 903	—
	44	1 348	100	2 159	1 225	205	5 037	—
	44/5	1 105	—	385	2 210	300	4 000	—
Mejeriindustri (41 %)	1942	2 834	407	4 071	94	—	7 406	—
	43	3 017	198	2 925	420	9	6 569	—
	44	1 571	471	1 831	250	—	4 123	—
	44/5	1 050	—	700	20	10	1 780	—
Slakterier (92 %)	1942	2 986	102	1 498	33	4	4 623	—
	43	1 213	256	1 266	25	21	2 781	396
	44	3 305	775	1 271	202	158	5 711	—
	44/5	3 050	—	335	—	—	3 385	—
Charkuterier (40 %)	1942	618	6	525	25	5	1 179	—
	43	574	—	473	—	4	1 051	—
	44	410	—	371	—	10	791	—
	44/5	1 450	40	545	—	—	2 035	—
Konservfabriker (77 %)	1942	1 266	48	1 061	—	25	2 400	—
	43	467	7	850	535	11	1 870	—
	44	1 135	25	771	200	2	2 133	—
	44/5	2 500	—	100	—	—	2 600	—

[1] Siffrorna avse räkenskapsåren $^1/_8$ 1941—$^{31}/_7$ 1942 o. s. v.
[2] Ospecificerade investeringar.

Tab. 1 (forts.).

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Industrigrupper	År	Industribyggnader	Andra driftsanläggningar	Maskiner och apparater	Bostäder m. m. för personalen	Skyddsrumsbyggnader m. m.	Summa	
							Total	Därav nyredovisade företag
Margarinindustri (74 %)	1942	125	—	38	2	—	165	—
	43	23	4	361	—	2	390	—
	44	55	40	195	—	—	290	—
	44/5	—	100	25	—	—	125	—
Jästfabriker och destilleringsverk (84 %)	1942	14	—	288	—	—	302	—
	43	7	76	327	—	—	410	—
	44	—	—	175	—	—	175	—
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
Bryggerier och maltfabriker (59 %)	1942	701	297	1 692	14	20	2 724	—
	43	519	114	1 787	73	39	2 532	—
	44	905	27	1 719	11	—	2 662	—
	44/5	3 680	545	3 066	35	—	7 326	—
Vatten- och läskdrycksfabriker (47 %)	1942	16	—	321	—	3	340	—
	43	47	2	221	—	—	270	—
	44	—	7	290	—	—	297	—
	44/5	75	15	50	—	—	140	—
Tobaksfabriker (100 %)	1942	406	59	415	128	1	1 009	—
	43	65	5	209	2	6	287	—
	44	40	18	156	—	—	214	—
	44/5	2 150	—	100	—	—	2 250	—
Annan livsmedelsindustri (41 %)	1942	1 172	7	1 444	168	5	2 796	63
	43	698	11	1 174	208	7	2 098	—
	44	37	—	186	—	—	223	—
	44/5	160	—	150	50	—	360	—
Summa grupp 5 (64 %)	1942	**15 543**	**1 817**	**23 523**	**1 189**	**381**	**42 453**	**63**
	43	**11 822**	**941**	**19 334**	**1 791**	**304**	**34 192**	**396**
	44	**19 075**	**1 529**	**10 457**	**1 891**	**385**	**33 337**	—
	44/5	**21 390**	**700**	**7 101**	**2 343**	**310**	**31 844**	—
Därav nyredovisade företag	1942	—	—	63	—	—	63	63
	43	352	19	25	—	—	396	396
	44	—	—	—	—	—	—	—
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
6. Textil- och beklädnadsindustri.								
Ylleindustri (97 %)	1942	2 790	536	4 506	131	271	8 234	—
	43	2 875	413	5 086	479	213	9 066	—
	44	2 336	155	3 918	585	50	7 044	—
	44/5	2 790	12	3 933	70	—	6 805	—
Bomullsindustri (99 %)	1942	3 087	123	5 448	739	195	9 592	—
	43	3 166	475	5 005	1 649	209	10 504	—
	44	2 264	101	5 673	900	201	9 139	—
	44/5	3 095	500	4 310	525	—	8 430	—
Linne-, hamp- och juteindustri (99 %)	1942	14	5	290	—	1	310	—
	43	237	40	189	8	28	502	—
	44	200	—	473	100	—	773	—
	44/5	100	—	420	—	—	520	—

Tab. 1 (forts.).

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Industrigrupper	År	Industribyggnader	Andra driftsanläggningar	Maskiner och apparater	Bostäder m. m. för personalen	Skyddsrumsbyggnader m. m.	Summa	
							Total	Därav nyredovisade företag
Konstfiber- och silkefabriker (96 %)	1942	266	—	1 102	—	30	1 398	—
	43	984	10	1 014	—	175	2 183	—
	44	210	—	1 185	—	—	1 395	—
	44/5	350	—	40	—	—	390	—
Trikåfabriker (80 %)	1942	1 042	43	1 635	149	27	2 896	10
	43	1 484	45	2 594	177	22	4 322	4
	44	1 190	15	2 132	220	20	3 577	—
	44/5	3 080	20	2 588	25	—	5 713	15
Repslagerier och bindgarnsfabriker (98 %)	1942	135	82	396	75	—	688	—
	43	546	44	310	170	80	1 150	—
	44	15	—	78	15	—	108	—
	44/5	1 250	—	300	—	—	1 550	—
Band- och gardinfabriker samt snörmakerier (78 %)	1942	83	—	139	2	3	227	—
	43	219	27	123	14	11	394	—
	44	184	—	35	1	—	220	—
	44/5	50	—	85	—	—	135	—
Vadd-, schoddy- och drevfabriker (74 %)	1942	69	23	187	—	20	299	—
	43	247	—	146	—	35	428	—
	44	272	—	176	5	—	453	—
	44/5	60	—	58	10	—	128	—
Färgerier, blekerier m. m. (71 %)	1942	242	63	565	—	—	870	—
	43	292	82	486	—	30	890	—
	44	324	23	369	6	—	722	—
	44/5	660	—	330	65	—	1 055	—
Sömnadsindustri (81 %)	1942	3 752	60	1 889	153	166	6 020	29
	43	2 145	105	1 932	172	388	4 742	44
	44	4 142	15	1 987	188	85	6 417	6
	44/5	5 782	—	1 336	300	20	7 438	—
Hatt- och mössfabriker (83 %)	1942	203	6	122	—	2	333	—
	43	97	—	140	—	8	245	—
	44	685	18	74	—	—	777	—
	44/5	100	—	5	—	—	105	—
Annan textil- och beklädnadsindustri (48 %)	1942	5 759	976	5 559	243	21	12 558	457
	43	4 473	1 886	5 732	781	85	12 957	1 995
	44	284	355	468	—	—	1 107	—
	44/5	23	—	26	—	—	49	—
Summa grupp 6 (88 %)	1942	**17 442**	**1 917**	**21 838**	**1 492**	**736**	**43 425**	**496**
	43	**16 765**	**3 127**	**22 757**	**3 450**	**1 284**	**47 383**	**2 043**
	44	**12 106**	**682**	**16 568**	**2 020**	**356**	**31 732**	**6**
	44/5	**17 340**	**532**	**13 431**	**995**	**20**	**32 318**	**15**
Därav nyredovisade företag	1942	457	—	33	6	—	496	496
	43	1 010	90	933	10	—	2 043	2 043
	44	—	—	2	4	—	6	6
	44/5	—	—	15	—	—	15	15

Tab. 1 (forts.).

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Industrigrupper	År	Industribyggnader	Andra driftsanläggningar	Maskiner och apparater	Bostäder m. m. för personalen	Skyddsrumsbyggnader m. m.	Summa	
							Total	Därav nyredovisade företag
7. Läder-, hår- och gummivaruindustri.								
Garverier	1942	1 358	45	1 434	268	27	3 132	—
	43	1 825	126	1 107	70	105	3 233	—
	44	660	146	700	110	45	1 661	—
	44/5	620	—	500	200	—	1 320	—
Päls- och skinnvarufabriker (54 %)	1942	432	25	188	—	29	674	10
	43	103	175	118	62	15	473	6
	44	—	150	180	—	—	330	10
	44/5	215	5	60	—	—	280	—
Skoindustri (83 %)	1942	700	114	933	87	55	1 889	—
	43	573	36	938	192	137	1 876	18
	44	763	—	343	29	—	1 135	5
	44/5	695	—	167	10	—	872	—
Gummivarufabriker (99 %)	1942	1 200	287	2 586	100	100	4 273	—
	43	1 827	32	2 515	—	100	4 474	—
	44	1 550	—	3 650	—	30	5 230	—
	44/5	1 000	100	884	270	—	2 254	—
Annan hithörande industri (69 %)	1942	762	22	298	20	18	1 120	8
	43	850	33	311	—	102	1 296	4
	44	955	10	278	—	—	1 243	—
	44/5	275	—	98	—	—	373	—
Summa grupp 7 (82 %)	1942	**4 452**	**493**	**5 439**	**475**	**229**	**11 088**	**18**
	43	**5 178**	**402**	**4 989**	**324**	**459**	**11 352**	**28**
	44	**3 928**	**306**	**5 151**	**139**	**75**	**9 599**	**15**
	44/5	**2 805**	**105**	**1 709**	**480**	—	**5 099**	—
Därav nyredovisade företag	1942	—	—	18	—	—	18	18
	43	—	—	28	—	—	28	28
	44	—	—	15	—	—	15	15
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
8. Kemisk-teknisk industri.								
Färg- och fernissfabriker (70 %)	1942	645	63	398	21	34	1 161	—
	43	421	138	561	67	1	1 188	—
	44	1 479	125	863	11	10	2 488	—
	44/5	1 800	480	15	45	—	2 340	—
Olje- och fettindustri (71 %)	1942	777	122	1 332	63	7	2 301	16
	43	670	334	1 139	—	2	2 145	3
	44	250	—	1 166	—	—	1 416	1
	44/5	115	—	260	—	—	375	—
Tvättmedels-, parfym- och ljusfabriker (76 %)	1942	1 758	205	1 343	—	26	3 332	—
	43	2 486	127	845	—	91	3 549	—
	44	110	20	701	—	—	831	—
	44/5	125	—	376	—	5	506	—

Tab. 1 (forts.).

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Industrigrupper	År	Industribyggnader	Andra driftsanläggningar	Maskiner och apparater	Bostäder m. m. för personalen	Skyddsrumsbyggnader m. m.	Summa	
							Total	Därav nyredovisade företag
Läkemedelsfabriker (88 %)	1942	176	6	407	—	7	596	—
	43	1 417	10	487	—	1	1 915	—
	44	3 166	20	458	—	31	3 675	—
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
Ugnskolnings- och trädestillationsverk (36 %)	1942	1 666	721	3 084	410	38	5 919	506
	43	2 656	1 027	3 135	669	89	7 576	2 285
	44	540	236	2 557	445	100	3 878	15
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
Sprängämnes- och ammunitionsfabriker (96 %)	1942	6 287	2 360	3 250	1 081	321	13 299	—
	43	3 076	916	1 966	417	142	6 517	—
	44	8 144	2 068	2 820	825	115	13 972	—
	44/5	50	550	75	150	—	825	—
Tändsticksfabriker (100 %)	1942	88	—	177	—	18	283	—
	43	679	23	275	—	1	978	—
	44	231	27	378	3	—	639	—
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
Fabriker för förtätade gaser (44 %)	1942	551	53	942	1	4	1 551	—
	43	65	—	98	3	—	166	—
	44	517	115	475	—	15	1 122	—
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
Elektrokemisk industri (100 %)	1942	1 510	548	3 813	484	54	6 409	157
	43	3 819	1 396	11 020	980	62	17 277	3 592
	44	2 275	830	10 279	410	35	13 829	750
	44/5	250	—	150	—	—	400	—
Superfosfatfabriker (100 %)	1942	173	—	219	—	—	392	—
	43	332	42	1 046	—	—	1 420	—
	44	963	106	2 294	—	—	3 363	—
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
Annan kemisk-teknisk industri (75 %)	1942	1 835	79	3 798	150	23	5 885	65
	43	3 051	1 208	5 328	293	26	9 906	1 380
	44	993	149	3 971	160	117	5 390	605
	44/5	3 110	775	1 175	10	5	5 075	200
Summa grupp 8 (81 %)	1942	**15 466**	**4 157**	**18 763**	**2 210**	**532**	**41 128**	**744**
	43	**18 672**	**5 221**	**25 900**	**2 429**	**415**	**52 637**	**7 260**
	44	**18 668**	**3 696**	**25 962**	**1 854**	**423**	**50 603**	**1 371**
	44/5	**5 450**	**1 805**	**2 051**	**205**	**10**	**9 521**	**200**
Därav nyredovisade företag	1942	327	8	379	30	—	744	744
	43	2 552	171	4 499	28	10	7 260	7 260
	44	300	50	1 016	5	—	1 371	1 371
	44/5	—	—	200	—	—	200	200
9. Kraft-, belysnings- och vattenverk.								
Elektricitetsverk (79 %)	1942	7 106	79 737	20 992	1 005	2 054	110 894	329
	43	4 623	91 326	28 229	1 000	847	126 025	443
	44	3 659	64 248	26 042	888	664	95 501	880
	44/5	6 258	12 755	6 274	145	—	25 432	—

Tab. 1 (forts.).

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Industrigrupper	År	Industribyggnader	Andra driftsanläggningar	Maskiner och apparater	Bostäder m. m. för personalen	Skyddsrumsbyggnader m. m.	Summa	
							Total	Därav nyredovisade företag
Gasverk (88 %)	1942	619	2 579	2 412	—	26	5 636	—
	43	280	3 207	3 262	9	12	6 770	—
	44	571	3 325	3 222	—	1	7 119	—
	44/5	742	605	1 980	—	—	3 327	—
Vattenledningsverk (69 %)	1942	535	6 976	696	10	38	8 255	—
	43	2 335	8 907	808	314	67	12 431	—
	44	3 732	7 700	1 512	282	692	13 918	—
	44/5	2 835	8 718	827	127	—	12 507	—
Summa grupp 9 (79 %)	1942	**8 260**	**89 292**	**24 100**	**1 015**	**2 118**	**124 785**	**329**
	43	**7 238**	**103 440**	**32 299**	**1 323**	**926**	**145 226**	**443**
	44	**7 962**	**75 273**	**30 776**	**1 170**	**1 357**	**116 538**	**880**
	44/5	**9 835**	**22 078**	**9 081**	**272**	—	**41 266**	—
Därav nyredovisade företag	1942	—	258	67	—	4	329	329
	43	—	291	150	—	2	443	443
	44	—	600	177	100	3	880	880
	44/5	—	—	—	—	—	—	—
1—9. Samtliga grupper (80 %).	1942	**185 059**	**140 649**	**269 995**	**34 651**	**9 901**	**640 255**	**6 165**
	43	**173 908**	**145 171**	**279 530**	**33 068**	**9 605**	**641 282**	**17 137**
	44	**157 335**	**105 578**	**226 476**	**30 872**	**7 363**	**527 624**	**4 516**
	44/5	**111 795**	**40 760**	**87 861**	**10 444**	**862**	**251 722**	**215**
Därav nyredovisade företag	1942	2 389	729	2 725	318	4	6 165	6 165
	43	6 271	1 490	9 189	171	16	17 137	17 137
	44	786	967	2 509	189	65	4 516	4 516
	44/5	—	—	215	—	—	215	215

Tab. 2. Omkring den 13 november 1943 redan verkställda eller definitivt beslutade investeringar. 1 000 kr.

Industrigrupper	Industribyggnader	Andra driftsanläggningar	Maskiner och apparater	Bostäder m. m. för personalen	Skyddsrumsbyggnader m. m.	Summa
1. Malmbrytning och metallindustri..	72 817	20 416	104 141	12 961	4 191	214 526
2. Jord- och stenindustri.....	15 463	3 212	18 148	3 521	155	40 499
3. Träindustri.....	6 476	1 584	10 707	1 794	177	20 738
4. Pappers- och grafisk industri.....	9 075	3 078	24 044	2 205	105	38 507
5. Livsmedelsindustri	11 244	826	17 679	1 789	275	31 813
6. Textil- och beklädnadsindustri....	15 376	2 879	19 767	3 071	928	42 021
7. Läder-, hår- och gummivaruindustri	4 754	336	4 364	320	444	10 218
8. Kemisk-teknisk industri	17 034	4 594	24 003	2 166	370	48 167
9. Kraft-, belysnings- och vattenverk	5 879	75 985	27 508	843	268	110 483
Summa 1—9	**158 118**	**112 910**	**250 361**	**28 670**	**6 913**	**556 972**

Tab. 3. Total investering år 1943 vid företag som lämnat redovisning även för år 1944. 1 000 kr.

Industrigrupper	Industribyggnader	Andra driftsanläggningar	Maskiner och apparater	Bostäder m. m. för personalen	Skyddsrumsbyggnader m. m.	Summa
1. Malmbrytning och metallindustri..	75 419	23 008	107 346	14 646	5 539	225 958
2. Jord- och stenindustri.....	16 068	2 984	17 412	3 842	152	40 458
3. Träindustri.....	4 573	1 242	9 907	1 796	100	17 618
4. Pappers- och grafisk industri.....	6 404	2 516	18 718	1 287	96	29 021
5. Livsmedelsindustri	9 000	729	15 609	1 477	258	27 073
6. Textil- och beklädnadsindustri....	13 781	2 841	18 839	2 912	1 133	39 506
7. Läder-, hår- och gummivaruindustri	4 857	353	4 405	148	353	10 116
8. Kemisk-teknisk industri	16 320	4 679	22 734	2 265	361	46 359
9. Kraft-, belysnings- och vattenverk	7 167	102 180	30 616	1 213	920	142 096
Summa 1—9	**153 589**	**140 532**	**245 586**	**29 586**	**8 912**	**578 205**

Tab. 4. Investeringsplaner för år 1944, beräknade att genomföras endast om kriget fortsätter. 1 000 kr.

Industrigrupper	Industribyggnader	Andra driftsanläggningar	Maskiner och apparater	Bostäder m. m. för personalen	Skyddsrumsbyggnader m. m.	Summa
1. Malmbrytning och metallindustri..	294	207	2 033	323	439	3 296
2. Jord- och stenindustri.....	15	36	173	25	2	251
3. Träindustri.....	10	25	79	—	35	149
4. Pappers- och grafisk industri.....	150	20	350	—	206	726
5. Livsmedelsindustri	2	125	10	—	64	201
6. Textil- och beklädnadsindustri	—	—	132	70	54	256
7. Läder-, hår- och gummivaruindustri	19	—	105	4	4	132
8. Kemisk-teknisk industri	285	216	426	—	30	957
9. Kraft-, belysnings- och vattenverk	—	715	50	—	—	765
Summa 1—9	**775**	**1 344**	**3 358**	**422**	**834**	**6 733**

Bilaga.

KUNGL.
KOMMERSKOLLEGIUM
Statistiska byrån
STOCKHOLM

Uppgift om kapitalinvesteringar
i nedan angivna industrianläggning.

Att avlämnas senast den 13 november 1943.

Intern statistikbeteckning	Län—distr.		Industrigrupp	Nr	Blankett

Kontrollnummer

Ägarens namn och postadress: .....
.....

Anläggningens hemortskommun: ..... ( )
» namn och postadress: .....
.....

Genomläs noga anvisningarna å sid. 2 före formulärets ifyllande.

Obs.! Skyldighet att avgiva förevarande uppgifter föreligger jämlikt Kungl. kung. den 16 maj 1913 nr 84) § 3. Uppgifterna avfattas i två exemplar, varav det ena är avsett att behållas som koncept och det andra insändes direkt till Kommerskollegium *senast den 13 november 1943.* Uppgifterna äro konfidentiella enligt lagen om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar (Sv. Förf.-saml. nr 249 1937) § 16.

Om tveksamhet skulle föreligga beträffande någon investeringsposts medtagande eller placering under formuläret upptagna rubriker, bör noga tillses, att redovisningen sker efter samma grunder som tillämpats vid tidigare utredningar av samma slag (senast år 1942), så att full jämförbarhet med dessa erhålles.

Skriv tydligt — helst med skrivmaskin.

A—B. Under år 1942 verkställda samt under år 1943 verkställda och planerade kapitalinvesteringar. (Se anvisning 1).

	A	B	
		Beräknad investering år *1943*	
	Investerat totalbelopp år *1942* kronor	Totala beloppet kronor	*Därav* redan verkställda eller beslutade investeringar kronor
1. Industribyggnader (se anvisning 2)			
2. Andra anläggningar för industridriften utom bostäder o. d. (se anvisning 3)			
3. Maskiner och apparater (se anvisning 4)			
4. Bostäder och andra byggnader för personalen (se anvisning 5)			
5. Skyddsrumsbyggnader samt material för luftskydds- och liknande ändamål (se anvisning 6)			
Summa			

C—E. För år 1944 beräknade kapitalinvesteringar samt fredsreserv av investeringar. (Se anvisning 7).

	C	D	E
	Investeringsplaner för år *1944*		Investeringar avsedda att verkställas under åren *1944* och *1945* endast under förutsättning av återinträdd fred kronor
	beräknade att genomföras vare sig kriget fortsätter eller ej kronor	beräknade att genomföras endast om kriget fortsätter kronor	
1. Industribyggnader (se anvisning 2)			
2. Andra anläggningar för industridriften utom bostäder o. d. (se anvisning 3)			
3. Maskiner och apparater (se anvisning 8)			
4. Bostäder och andra byggnader för personalen (se anvisning 9)			
5. Skyddsrumsbyggnader samt material för luftskydds- och liknande ändamål (se anvisning 6)			
Summa			

Anmärkning. Ovan under C, D och E angivna investeringar äro avsedda för produktion av huvudsakligen följande varuslag:

1) belopp under C: .....
2) » » D: .....
3) » » E: .....

F. Särskilda upplysningar (se anvisning 10).

.....

.....

.....

.....

.....

.....

..... den ..... 1943.

.....

.....

(Firmanamn och underskrift)

ANVISNINGAR.

Anvisning 1. Under *A* (första kolumnen) meddelas totalkostnaden för under år 1942 vid förevarande industrianläggning verkställda anläggningsarbeten och maskininstallationer av olika slag. För arbeten, som varit utlämnade på entreprenad, bör alltså entreprenadsumman uppgivas, för arbeten, som utförts i egen regi, sammanlagda kostnaden för arbetslöner, material o. s. v. och för maskiner etc. totala anskaffningskostnaden inklusive installationskostnader. För anläggningar, som påbörjats före årets ingång eller som icke avslutats före dess utgång, upptages endast den kostnad, som under året verkligen nedlagts. Även kostnader för ombyggnads- och andra större förbättringsarbeten skola tagas med i räkningen, däremot *icke* reguljära underhålls- och reparationskostnader. Ej heller medräknas event. kostnader för tomtförvärv.

Under *B* (andra och tredje kolumnerna) meddelas de sammanlagda beräknade kostnaderna för anläggningsarbeten och maskinanskaffning etc., vilka verkställts, äro under utförande eller enligt fattade beslut eller uppgjorda planer skola verkställas under år 1943.

I andra kolumnen redovisas sålunda totala beräknade kostnaderna för de olika slag av anläggningar och maskinanskaffningar, som verkställts eller planerats att verkställas under 1943. I tredje kolumnen upptagas kostnaderna endast för sådana anläggningar och maskinanskaffningar, som redan verkställts under 1943 eller som äro under utförande eller kontrakterade eller annorledes *definitivt* beslutade för utförande under sagda år.

Beträffande principerna för uppgifternas utarbetande hänvisas i tillämpliga delar till anvisning ovan beträffande uppgifter under A. För investeringsarbeten, vilkas utförande endast delvis infallit eller beräknas infalla under 1943, bör alltså endast den till nämnda år hänförliga delen av kostnaden upptagas. Uppgifterna för 1943 böra kalkyleras enligt samma grunder, som enligt anvisning i första stycket gälla för redovisningen av 1942 års investeringar (under A), så att jämförbarhet i möjligaste mån erhålles.

Anvisning 2. Såsom industribyggnader räknas fabriks-, verkstads-, kontors-, lager- o. d. lokaler.

Anvisning 3. Här avses anläggning eller ombyggnad av hamnar, lastkajer, vägar, broar, järnvägsspår, transportanordningar, kraftstationer, kraft-, gas- och vattenledningar för industridriftens behov, garagebyggnader etc.

Anvisning 4. Under rubriken maskiner och apparater upptages kostnaden för anskaffad maskinell utrustning och apparatur, varaktiga större redskap och verktyg, kontorsmaskiner, automobiler och annan transportmateriel etc. *inklusive installationskostnader*. Även maskiner etc., som installerats som ersättning för äldre sådana, samt maskinella anläggningar, som för eget behov verkställts av företaget med egen personal, medräknas. Däremot medräknas icke maskiner etc., som beställts men under året ej levererats till företaget. Större maskinaggregat, som delvis installerats antingen före årets ingång eller efter dess utgång, upptagas endast med den del av kostnaden, som faller på de under året verkställda installeringarna.

Anvisning 5. Hit räknas, förutom egentliga bost der, alla andra av företaget för personalen uppför lokaler, såsom marketenterier, samlingslokaler, sjukst gor, sportplatser o. d. Endast byggnader, som utfö genom företagets egen försorg, skola medräknas här, al så icke sådana, som personalen själv låtit utföra m eventuellt stöd av företaget i form av egnahemslån m. För byggnader, som påbörjats före årets ingång el som icke fullbordats före dess utgång, upptages end den del av kostnaden, som faller på de under året ve ställda arbetena. Tomtvärde medräknas icke.

Anvisning 6. Här avses, förutom egentliga lu skyddsrum, även grundförstärkningar etc. för lu skyddsändamål. Med material för luftskydds- och li nande ändamål åsyftas luftvärnspjäser, luftrenin aggregat etc., däremot icke omkostnader i samband m mörkläggningsövningar.

Anvisning 7. Under *C* redovisas de sammanlag beräknade kostnaderna — enligt nu gällande priser för olika anläggningsarbeten och maskinanskaffnin etc., som, *under förutsättning att byggnadstillstånd erh les*, beräknas bli genomförda under år 1944, vare kriget fortsätter eller icke. Hit föras sålunda icke såda investeringar, som företaget avser att genomföra end om kriget fortsätter eller endast om fred inträder. förstnämnda föras i stället under D och de sistnämn under E. Investeringar, som redovisas under C, m tagas *icke* under D eller E.

Under *D* redovisas de sammanlagda beräknade ko naderna — enligt nu gällande priser — för anläggnin arbeten och maskinanskaffningar etc., som *om by nadstillstånd erhålles* äro avsedda att verkställas un år 1944 endast under förutsättning att kriget fortsätt

Under *E* slutligen redovisas de sammanlagda berä nade kostnaderna — enligt nu gällande priser — olika *under C eller D icke medräknade* anläggningsar ten och maskinanskaffningar etc., som företaget av att verkställa under åren 1944 och 1945 endast un förutsättning att fredstillstånd inträder i Europa un instundande vinter, att konjunkturerna därefter veckla sig tillfredsställande för företaget samt att gången på material och arbetskraft blir tillräcklig.

I den mån kostnadsberäkningar ännu icke förelig böra ungefärliga belopp uppgivas, så att en viss uppf ning om de planerade investeringarnas storleksordn kan erhållas.

Beträffande principerna för uppgifternas utarbetar hänvisas i tillämpliga delar till anvisning 1.

Anvisning 8. Beträffande redovisningen under d na rubrik hänvisas i tillämpliga delar till anvisning

Anvisning 9. I fråga om redovisningen under de rubrik hänvisas i tillämpliga delar till anvisning 5.

Anvisning 10. Upplysningar kunna här ges t. om de svårigheter att genomföra anläggningsarbet och maskinanskaffningar o. d., som under de gång krigsåren eventuellt ha mött företaget, om byggna tillstånd vägrats, om reguljära underhållsarbeten m eftersättas av brist på material eller arbetskraft eller någon annan anledning o. s. v.

BETÄNKANDE

ANGÅENDE

BOSTADSPRODUKTIONENS FÖRUTSÄTTNINGAR EFTER ETT VAPENSTILLESTÅND

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet.

Undertecknad, som den 10 juni 1943 tillkallats för att som ett led i utredningen av de ekonomiska problem, som möta vid omställningen efter ett vapenstillestånd, verkställa undersökning av byggnadsindustriens produktionsförhållanden, i första hand kostnadssituationen inom denna industri och möjligheterna att skapa förutsättningar för en normal bostadsproduktion, varvid även omfattningen av byggnadsindustriens behov av arbetskraft borde upptagas till övervägande, får härmed överlämna bifogade betänkande angående bostadsproduktionens förutsättningar efter ett vapenstillestånd.

En plan för undersökningen inlämnades den 1 juli 1943 och godkändes av herr statsrådet. Vissa av de problem, som där uppställdes, ha ej hittills hunnit färdigbehandlas. Detta gäller särskilt en teknisk utredning om betydelsen ur kostnadssynpunkt av vissa nyare byggnadstekniska metoder samt en jämförande undersökning om byggnadskostnadernas lokala variationer; dessa utredningar torde kunna slutföras såsom led i byggnadslånebyråns fortlöpande utredningsverksamhet. Då frågan om prisbildningen på de viktigare byggnadsmaterialen är föremål för undersökning inom priskontrollnämnden, ha därmed sammanhängande problem här endast kortfattat berörts.

I särskilda frågor har medverkan lämnats av civilingenjör Evert Strokirk, arkitekt Lennart Bergvall och fil. lic. Gustav Cederwall. Ett flertal tjänstemän inom byggnadslånebyrån ha vidare anlitats.

Stockholm den 10 februari 1944.

Alf Johansson.

I. Bostadsbehovet.

En beräkning av bostadsbehovet under följande år — med beaktande särskilt av det behov, som kan komma att göra sig gällande under de två första åren efter ett vapenstillestånd — måste grundas på uppskattningar av dels den i utgångsläget föreliggande bostadsbristen, dels den fortgående tillväxten i behovet genom ökning av hushållsbeståndet, dels slutligen det ersättningsbehov, som uppkommer genom avgång ur det befintliga bostadsbeståndet genom rivning och utdömning av lägenheter. Till vägledning för bedömning av förstnämnda faktor, bostadsbristen, finnas tillgängliga de periodiskt upprepade enquêter rörande bostadsmarknadsläget i rikets städer, som anordnas av socialstyrelsen, samt uppgifter, som i skilda sammanhang insamlats av byggnadslånebyrån; dessa material ge dock endast delvis siffermässiga mått på den förefintliga bristen, varför man vid uppskattningen av denna faktor jämväl måste anlita jämförelser mellan de faktiska tillskotten till bostadsbeståndet under senare år och den beräknade behovsutvecklingen under samma tid. Över den under följande år fortlöpande tillväxten i bostadsbehovet utföras inom byggnadslånebyrån beräkningar, grundade på befolkningsframskrivningar samt undersökningar av hushållsbildningsvanorna; dessa beräkningar ha i det följande använts. Vad slutligen angår ersättningsbehovet till följd av rivning och utdömning av lägenheter kunna till vägledning tjäna vissa av den fortlöpande byggnadsstatistikens uppgifter jämte uppskattningar av förekomsten av utdömda eller utdömbara, bebodda lägenheter på olika orter, som lämnats i av socialstyrelsen och byggnadslånebyrån anordnade enquêter.

På grundval av dessa olikartade, delvis ofullständiga och osäkra uppgifter ha gjorts försök att uppskatta omfattningen av den akuta bostadsbristen i det utgångsläge, som kan tänkas föreligga vid ett vapenstillestånd, den fortlöpande tillväxten i hushållsbeståndet samt ersättningsbehovet under följande år. Dessa uppskattningar ha därefter sammanställts med alternativa antaganden av produktionens omfattning, varvid syftet varit att bestämma förutsättningarna på bostadsbehovets sida för de olika alternativen i fråga om produktionsvolym, *i antal lägenheter räknad.* Dessa sammanställningar kunna tjäna som en grund för bedömningen av inom vilken tid bostadsbristen kan avvecklas vid en viss antagen produktionsomfattning och å andra sidan av vilka förutsättningar som finnas för att bevara en viss produktionsomfattning under en följd av år. Härvid ha beräkningarna utförts för en femårsperiod, 1945—1950. Utredningsuppdraget avser visserligen närmast de två första åren efter ett vapenstillestånd. På grund av den under senare år acku-

mulerade bristen skulle bostadsbyggnadsbehovet, beräknat endast för en tvåårsperid, kunna tänkas variera inom mycket vida marginaler alltefter den grad i vilken bostadsbristen tänkes avvecklad. En mycket snabb avveckling av bostadsbristen, exempelvis på ett år, skulle förutsätta en utomordentligt hög nivå för bostadsbyggandet i början, men förutsättningarna för bostadsbyggandet i fortsättningen äro sådana, att praktiskt taget inga utsikter funnes att bevara en sådan nivå en längre tid. Det har därför synts berättigat att utsträcka beräkningarna till att gälla en längre period och att därvid söka bestämma en nivå för bostadsproduktionen, som samtidigt tillgodoser kravet på avveckling av bostadsbristen inom rimlig tid och önskemålet om en för en längre följd av år stabiliserad produktion.

Bostadsbristen. Begreppet bostadsbrist är relativt och omöjligt att på direkt statistisk väg exakt mäta. I extrema fall, vid ren husvillhet, är bostadstillgången mindre än antalet bestående hushåll, vilket nödvändiggör offentliga åtgärder för provisorisk inkvartering i lokaler, ej avsedda att tjäna som bostäder. Denna ytterlighetsform av bostadsbrist har under de senare årens bostadskris fått endast relativt ringa utbredning. Vid den sedvanliga undersökningen av bostadsmarknadsläget i städerna hösten 1943 rapporterades 610 hushåll, eller 0,5 promille av samtliga, såsom provisoriskt inkvarterade, därav 40 procent i de två städerna Karlskoga och Karlskrona.

Av i viss mån liknande innebörd är det förhållandet, att lägenheter, som utdömts av hälsovårdsmyndigheterna eller bort utdömas, fortfarande bebos till följd av svårigheten att uppbringa ersättningsbostäder. Bostadsbristen under senare år har otvivelaktigt medfört — vilket kan anses väl försvarligt under rådande förhållanden — dels att fortsatt beboende av ett stort antal lägenheter, som redan utdömts, måst medgivas, dels att hälsovårdsmyndigheternas verksamhet att ingripa mot bostäder, som under normala förutsättningar bort utdömas, starkt begränsats. I socialstyrelsens enquête rörande bostadsmarknadsläget i städerna på våren 1943 ingick en fråga om i vilken utsträckning utdömda lägenheter beboddes. Från praktiskt taget alla städer uppgavs, att sådant förekom i större eller mindre utsträckning. Siffermässiga uppgifter lämnades endast från en del av städerna. Med utgångspunkt från dessa och under antagandet att förekomsten av bebodda, utdömda lägenheter på andra orter är genomsnittligt densamma som i uppgiftsorterna kan uppskattas, att 4 500 à 5 000 utdömda lägenheter i stadssamhällena användes som bostad vid räkningstillfället. I samband med en enquête rörande bostadsbyggnadsbehovet för år 1944, som byggnadslånebyrån anordnade i början av hösten 1943, lämnades från ett stort antal orter uppgift om antalet bebodda lägenheter, som redan utdömts eller under normala förutsättningar skulle ha utdömts. Med ledning av dessa uppgifter kan uppskattas, att i samtliga stadssamhällen omkring 9 000 lägenheter tillhöra dessa kategorier. Dessa uppskattningar äro givetvis osäkra, men det finnes knappast någon anledning att antaga, att de ange storleksordningen av antalet bebodda, utdömda eller — enligt de kommunala myndigheternas uppfattning — omedelbart utdömbara lägenheter felaktigt. Det må till jämförelse nämnas, att beräk-

ningar som gjordes före kriget över förekomsten av lägenheter, som enligt de skärpta kraven i hälsovårdsstadgans föreskrifter om bostad borde utdömas i närmare framtid, lämnade väsentligt högre siffror som resultat.

Utöver den obetydliga husvillheten samt det nödtvungna beboendet av utdömda eller utdömbara lägenheter tager sig bostadsbristen uttryck däri, att frånvaron av en bostadsreserv försvårar omflyttningen på bostadsmarknaden och begränsar de bostadssökandes valmöjligheter, samt däri, att svårigheten eller omöjligheten att finna bostad enligt de bostadssökandes egna önskemål tvingar till förändringar i bosättnings- och hushållsbildningsvanor, såsom uppskov med självständig bosättning för nygifta, upplösning av hushållsenheten, t. ex. då familjeförsörjaren får arbete på annan ort, kvarboende hos föräldrar utöver sedvanlig tid, ökning av inneboendesystemet o. s. v. Dessa senare förhållanden innebära en uppdämning av ett bostadsbehov, som bryter igenom, när förutsättningarna därför skapas genom ökad bostadstillgång.

Såsom förut framhållits är bostadsbrist ett relativt begrepp och oåtkomlig för direkt statistisk mätning. Hur stor bostadsreserven bör vara är en fråga om bostadsmarknadens sätt att fungera. Tidigare ansågs en reserv på 3 procent som normal. Erfarenheterna från 1930-talet tyda på, att vid då rådande förhållanden beträffande omflyttningen på bostadsmarknaden en reserv på 2 procent var tillräcklig för att uppehålla balans på marknaden i den meningen, att ingen enbart av knapphet eller överflöd i bostadstillgången betingad tendens till förskjutning i den allmänna hyresnivån uppkom. Detta hindrar inte, att en bostadsmarknad med en reserv på 1 eller $1^1/_2$ procent kan uppfattas som dräglig, i synnerhet om hyresreglering förhindrar konkurrensen mellan de bostadssökande att driva upp hyresnivån; det är givetvis en fråga om grad.

Vid bedömningen av storleken av det uppdämda bostadsbehov, som uppkommit genom anpassning av bosättnings- och hushållsbildningsvanor, måste iakttagas, att inte endast svårigheten att finna bostad utan även många andra omständigheter inverka på dessa vanor. Det är t. ex. sannolikt, att de omfattande inkallelserna inverkat betydligt på bosättningen. I vilken utsträckning ett under krigsåren uppdämt bostadsbehov tager sig utlopp i effektiv bostadsefterfrågan, när bostadstillgången ökar, kommer givetvis att påverkas av även andra framtida förutsättningar än bostadstillgången, framför allt av framtida inkomst- och sysselsättningsförhållanden.

På hösten 1939 var, enligt den då verkställda allmänna bostadsräkningen, bostadsreserven i stadssamhällena 2,0 procent, vilket enligt nyss anförda synpunkter kan betraktas som en normal reserv. Detta motsvarar omkring 23 000 lägenheter. Till följd av otillräckligheten i tillskotten till bostadsbeståndet under år 1940 och särskilt år 1941 förtärdes snabbt reserven. Vid en inventering på hösten 1940 konstaterades att reserven praktiskt taget helt försvunnit på ett stort antal mindre och medelstora orter. Hösten 1941 hade bristen blivit allmän med endast ett fåtal betydelselösa undantag. Från senare år föreligga sifferuppgifter om reservens storlek endast från de största städerna. I Stockholm var hösten 1943 siffran 0,1 procent, i Göteborg 0,2. I

svaren till socialstyrelsens enquête rörande bostadsmarknadsläget hösten 1943 uppgavs från städer med mer än 10 000 invånare tillgången i fråga om den vanligaste lägenhetskategorien som otillräcklig i samliga fall utom 3, där tillgången angavs som knapp; även på mindre orter betecknades tillgången i flertalet fall som otillräcklig. Dessa uppgifter jämte allmänna erfarenheter från senare år ge vid handen, att i det stora flertalet stadssamhällen bostadsreserven praktiskt taget helt försvunnit. Uppskattningsvis kan för närvarande reserven i samtliga stadssamhällen icke uppgå till mer än ett par tre tusen lägenheter. Reservminskningen sedan 1939 kan sålunda beräknas till drygt 20 000 lägnheter. Då ett normalt bostadsmarknadsläge kan anses kräva en bostadsreserv av den storlek, som förefanns 1939, ställer alltså en fullständig avveckling av bostadsbristen till denna del kravet på en produktion utöver löpande behovstillskott av omkring 20 000 lägenheter.

En uppfattning av storleken av det uppdämda bostadsbehovet kan erhållas endast indirekt, genom jämförelse mellan de faktiska tillskotten till bostadstillgången och den på grundval av demografiska uppgifter beräknade tillväxten i bostadsbehovet vid givna hushållsbildningsvanor. Sporadiska uppgifter ha visserligen givits om exempelvis antalet nygifta på vissa orter, som måst uppskjuta sin bosättning, men dessa uppgifter äro ej tillräckligt många eller tillräckligt säkra för att tillåta statistisk användning.

En undersökning av hushållsbeståndets tillväxt i tätorterna under åren före krigsutbrottet ger vid handen, att den faktiska tillväxten betydligt översteg den, som motsvarade då skeende förändringar i tätortsbefolkningens storlek och struktur vid oförändrade hushållsbildningsvanor (uttryckta genom förhållandet mellan antalet individer och antalet hushållsföreståndare inom varje särskild köns-, ålders- och civilståndsgrupp). Vid oförändrad hushållsbildningsgrad (motsvarande den år 1939 gällande) skulle de under perioden 1935—1939 skeende förändringarna i befolkningens storlek och sammansättning med avseende på ålder och civilstånd ha betingat ett årligt genomsnittligt tillskott i hushållsantalet av omkring 28 500. Siffran är jämfört med tidigare perioder hög; den betingas av den rådande åldersfördelningen, den högkonjunkturspräglade inflyttningen samt den starka förskjutningen i civilståndsfördelningen tack vare ökad giftermålsfrekvens. Den faktiska tillväxten i hushållsbeståndet var emellertid bortåt 34 000 i årligt genomsnitt (motsvarande 37 000 à 38 000 i årlig bruttoproduktion av bostäder) eller omkring 15 procent högre än den vid oförändrade hushållsbildningsvanor beräknade. Skillnaden ger ett mått på förskjutningen under perioden i hushållsbildningsvanorna, eller vad man kan kalla hushållssprängningen, bestående främst däri, att ogifta (och i viss utsträckning även förut gifta) vuxna personer, som förut icke varit självständiga hushållsbildare, skaffa egen bostad. Att en betydande dylik hushållssprängning försiggick under åren före kriget bekräftas av allmänna erfarenheter; den starka högkonjunkturen och därmed följande stabila sysselsättningen under dessa år var givetvis ägnad att befordra en sådan utveckling.

Den period av fyra år, under vilken bostadsbristen utvecklats och stabiliserats, åren 1940 t. o. m. 1943, ha de demografiska förutsättningarna för hus-

hållsbildningen i stadssamhällena ej väsentligt skiljt sig från den föregående perioden. Inflyttningsöverskottet har visserligen genomsnittligt varit något lägre till följd av inflyttningsminskning under periodens första år, men giftermålsfrekvensen har varit hög och den allmänna betingelse för stark hushållsbildning, som ligger i åldersfördelningen, har ej hunnit förändras mera avsevärt, om än tendensen varit nedåtgående. Räknar man med oförändrade hushållsbildningsvanor inom alla ålders- och civilståndsgrupper, får man till resultat, att hushållsbeståndets tillväxt i tätorterna vid under åren 1940—1943 faktiskt gällande giftermålsfrekvens och inflyttningsöverskott skulle ha varit genomsnittligen 25 000 om året, eller 100 000 för hela perioden. Till detta svarar en bruttoproduktion av bostäder om 85 000, motsvarande ett nettotillskott av omkring 77 000 lägenheter. Härtill är att lägga de 20 000 lägenheter, varmed såsom härovan utvecklats bostadsreserven minskat under perioden; ökningen i antalet bebodda lägenheter i tätorterna kan sålunda beräknas till 97 000. Om hushållsbildningsgraden inom olika ålders- och civilståndsgrupper varit helt oförändrad, skulle det icke tillgodosedda, uppdämda behovet alltså begränsa sig till några få tusen lägenheter.

Antagandet att hushållsbildningsgraden varit helt oförändrad är dock knappast realistiskt. Hushållssprängning har med säkerhet förekommit i icke obetydlig omfattning, i synnerhet under periodens senare hälft, då ju sysselsättningskonjunkturen varit väl jämförlig med åren före kriget. En del av de pensionärshemslägenheter, som kommit till under dessa år, torde kunna räknas in under denna kategori. En undersökning inom byggnadslånebyrån rörande de hushåll, som bebodde under år 1942 färdigställa lägenheter, gav vid handen, att omkring 12 procent av dessa lägenheter beboddes av enpersonshushåll; en betydande del av dessa torde representera hushållssprängning. Då sålunda en del av 97 000 lägenheter, varmed beståndet av bebodda bostäder vuxit, faktiskt tagits i anspråk i och med hushållssprängning, får differensen mellan lägenhetstillskott och beräknat hushållstillskott betraktas annorlunda: uppdämningen av bostadsbehovet för andra grupper av hushållsbildare, t. ex. nygifta, måste räknas högre i samma mån som hushållsbildningsgraden faktiskt förskjutits och lägenheter upptagits av förut icke hushållsbildande grupper. Någon säker grund för uppskattning av dessa förhållanden finnes dock icke.

Om för åren 1940 t. o. m. 1943 räknas samma grad av hushållssprängning som för åren 1935—1939, skulle vid de faktiskt gällande förhållandena beträffande giftermålsfrekvens och inflyttningsöverskott hushållsbeståndets tillväxt i årligt genomsnitt ha varit ej fullt 29 000, eller för fyraårsperioden 117 000. Denna beräkning ger sålunda ett uppdämt behov av 20 000 lägenheter.

Här må på nytt understrykas den relativa karaktären hos bostadsbristen. Huruvida det uppdämda, latenta bostadsbehovet är att räkna till några få tusen eller till 20 000 eller eventuellt mera beror i viss grad på förutsättningar i framtiden. Till den del detta uppdämda behov består av uppskjuten bosättning för nygifta eller tillfällig hushållsupplösning i samband med inkallelser eller familjeförsörjarens arbete på annan ort o. s. v. kan man säker-

ligen räkna med att det till sin huvuddel kommer att göra sig gällande när bostadstillgången så tillåter och när de tillfälliga förhållanden, som medverkat till behovets uppdämning, undanröjts, tämligen oberoende av framtida konjunkturer. Utlösningen av den del av det uppdämda behovet, däremot, som representerar av bostadsbristen förhindrad hushållssprängning, är däremot med all sannolikhet i starkare grad beroende av de förutsättningar, som bildas främst av den framtida inkomst- och sysselsättningskonjunkturen. Det förefaller med hänsyn till här anförda beräkningar befogat att räkna med att vid god konjunktur under den kommande period, då bostadsbristen kan avvecklas, ett nu latent, på grund av bostadsbristen uppskjutet behov av omkring 20 000 lägenheter skulle komma att göra sig gällande; detta innebär antagandet att en under bostadsbristen tillbakahållen förskjutning i hushållsbildningsgraden, jämförlig med den som faktiskt kom till stånd under perioden 1935—1939, i efterhand skulle utlösas, när bostadstillgången förbättrades. Vid sämre konjunkturer under den period, då bostadsbristen kan avvecklas, kan det i efterhand utlösta behovet sannolikt räknas lägre. Med hänsyn därtill, att en del hushållssprängning redan under bostadsbristens år faktiskt kommit till stånd, samt därtill, att — såsom nyss utvecklats — en stor del av det uppdämda behovet är mindre känsligt för framtida konjunkturförutsättningar, är det dock icke skäl att räkna väsentligt lägre; i fortsättningen har för fall av medelgod eller sämre konjunktur det latenta, nu av bostadsbristen tillbakahållna behovet uppskattats till 15 000 respektive 10 000 lägenheter.

För att sammanfatta: om såsom akut bostadsbrist i tätorterna för närvarande räknas 1) det antal hushåll, som äro husvilla i meningen provisoriskt inkvarterade eller som bebo utdömda eller enligt vederbörande kommunala myndigheters uppfattning omedelbart utdömbara lägenheter, 2) det antal lägenheter, varmed nuvarande bostadsreserv understiger 2 procent av bostadsbeståndet, samt 3) det antal hushåll, vars bildande uppskjutits under bostadsbristens år och som sannolikt komma att efterfråga bostäder, när bostadstillgången förbättras, skulle enligt de här anförda beräkningarna den nuvarande bostadsbristen kunna uppskattas på följande sätt:

1.	Husvilla eller i utdömda eller utdömbara lägenheter boende	10 000
2.	Bristande bostadsreserv	20 000
3.	Uppdämt bostadsbehov	10 000 à 20 000
	Summa	40 000 à 50 000

Dessa beräkningar gälla tätorterna. För den egentliga landsbygden kunna motsvarande statistiska beräkningar icke utföras. Då landsbygdens hushållsbestånd i stort sett icke växer, kan man emellertid utgå ifrån, att något problem om akut, marknadsmässig bostadsbrist där icke föreligger annat än rent undantagsvis. Landsbygdens bostadsfråga är ju i dominerande grad en fråga om ersättning för undermåliga lägenheter och förbättrad bostadsutrustning.

Bostadsbristen i tätorterna uppkom genom produktionsunderskotten under åren 1940 och 1941. Under de två senaste åren har tack vare de statliga stödåtgärderna bostadsbyggandet haft sådan omfattning, att läget i stort sett hållits oförändrat. Den nu pågående produktionen och de nu bedömbara förut-

sättningarna för fortsatt produktion under innevarande år ge anledning att förvänta, att — om inga oförutsedda förändringar i förutsättningarna inträffa — läget även under år 1944 skall kunna bevaras oförändrat eller måhända något förbättras. Någon mera väsentlig förändring i det allmänna läget finnes icke anledning att räkna med. I den fortsatta diskussionen av bostadsbehovets utveckling efter ett vapenstillestånd har därför som utgångsläge valts ett bostadsmarknadstillstånd, präglat av en akut bostadsbrist, som motsvarar den nu rådande.

Tillväxten i bostadsbehovet under följande år. Till grund för här följande bedömning av bostadsbehovets utveckling i fortsättningen ligga beräkningar, utförda inom byggnadslånebyrån, rörande hushållstillskottet i tätorterna åren 1945—1949.

Prognoser rörande hushållsbeståndets fortsatta tillväxt måste av praktisktstatistiska skäl göras i femårsgrupper och femårsperioder. Utgångspunkten för här ifrågavarande beräkningar är folkmängden i tätorterna den $^{31}/_{12}$ 1940, fördelad efter kön, ålder och civilstånd. Denna folkmängd har framskrivits till slutet av år 1945 under antagande av 1939 års dödlighet samt av en inflyttning under femårsperioden av 75 000 män och 75 000 kvinnor, vilket att döma av uppgifter om inflyttningen till rikets städer torde svara mot inflyttningen under den gångna delen av perioden. Förändringarna i civilståndsfördelningen åren 1940—1945 ha beräknats med hänsyn till nuvarande giftermålsfrekvens. Därefter har folkmängden framskrivits till den $^{31}/_{12}$ 1950 med 1939 års dödlighet och den för 1945 beräknade civilståndsfördelningen. Med användande av 1939 års hushållsbildningsgrad (lägenhetsinnehavare i förhållande till boende i olika köns-, ålders- och civilståndsklasser) har skillnaden i antalet hushåll vid slutet av åren 1945 och 1950 beräknats. Om ingen inflyttning räknas, skulle under dessa förutsättningar hushållsbeståndet i tätorterna växa med genomsnittligen 12 800 hushåll om året under perioden 1945—1950. En hushållsbildning av denna omfattning betingas enbart av förskjutningarna i den till 1945 framskrivna tätortsbefolkningens ålderssammansättning under antagande av oförändrad civilståndsfördelning, oförändrade hushållsbildningsvanor samt ingen inflyttning.

Antagandet om oförändrad civilståndsfördelning under perioden 1945—1950 innebär en giftermålsfrekvens, som är 10 à 12 procent lägre än den nuvarande. Det senaste årtiondets höga giftermålsfrekvens har betytt en fortskridande förskjutning av civilståndsfördelningen. Förutsatt goda konjunkturer finns knappast anledning att räkna med att den nuvarande giftermålsfrekvensen skall gå tillbaka (antalet äktenskap per år torde däremot gå mot sänkning till följd av förskjutningarna i åldersfördelningen). Räknar man med nuvarande giftermålsfrekvens såsom bestående under femårsperioden 1945—1950, betyder detta en fortskridande förskjutning i civilståndsfördelningen, som omräknad i hushållsbildning vid oförändrad hushållsbildningsgrad och ingen inflyttning höjer siffran för genomsnittligt hushållstillskott under perioden till 15 100. Å andra sidan kan lågkonjunktur tänkas sänka giftermålsfrekvensen. För att illustrera denna faktors betydelse kan

nämnas, att om 1931 års låga giftermålsfrekvens (20 à 25 procent lägre än den nuvarande) skulle gälla under femårsperioden 1945—1950 betydde detta en sänkning av det årliga hushållstillskottet i tätorterna till 10 600 vid oförändrad hushållsbildningsgrad och ingen inflyttning.

Variationer i nettoinflyttningen från den egentliga landsbygden till tätorterna spela givetvis en väsentlig roll för hushållsbeståndets tillväxt, om än denna faktor icke har den dominerande betydelse i detta sammanhang som ofta antages. De nyss anförda siffrorna ge vid handen, att även utan någon som helst inflyttning skulle hushållstillskotten i tätorterna under följande femårsperiod vara betydande till följd av de inre strukturförskjutningarna inom tätortsbefolkningen. Det torde vara obehövligt att här utveckla, varför ett antagande om ingen flyttning från egentlig landsbygd till tätorter är orimligt under alla nu överhuvud beaktansvärda förutsättningar. Ett bedömande av det sannolika inflyttningsnettot under följande femårsperiod måste göras med hänsyn till olika konjunkturlägen samt till det förhållandet, att de mest mobila åldersgrupperna i den egentliga landsbygdens befolkning hålla på att minska. Under 1930-talets övervägande lågkonjunkturpräglade förra hälft var nettoinflyttningen till tätorterna ca 110 000. Om denna siffra reduceras i samma grad som den mobila landsbygdsbefolkningen minskat, vilket innebär antagandet att den egentliga landsbygdens relativa flyttningsförlust vore oförändrad, skulle för femårsperioden 1945—1950 erhållas ett inflyttningsnetto för tätorterna på 84 000. 1930-talets senare, högkonjunkturpräglade hälft hade ett inflyttningsnetto för tätorterna på ca 220 000. En reduktion under antagande av oförändrad relativ flyttningsförlust för landsbygden ger för femårsperioden 1945—1950 161 000. Såsom förut nämnts torde man för 1940-talets första hälft, som ur konjunktursynpunkt haft en blandad karaktär, kunna räkna med ett inflyttningsnetto för tätorterna på omkring 150 000.

Av följande tabell framgår, hur det beräknade hushållstillskottet per år i tätorterna under perioden 1945—1950 varierar med inflyttningsöverskottet under tre alternativa antaganden rörande giftermålsfrekvens och civilståndsfördelning samt under antagande av oförändrade hushållsbildningsvanor:

Beräknat hushållstillskott per år i tätorterna åren 1945—1950 vid oförändrad hushållsbildningsgrad.

Flyttnings-överskott för femårs-perioden	A	B	C
	Giftermåls-frekvens = 1931 års	Oförändrad civil-ståndsfördelning = 1945 års beräknade	Nuvarande giftermåls-frekvens
0	10 600	12 800	15 100
75 000	13 700	16 100	18 600
100 000	14 700	17 200	19 700
125 000	15 700	18 300	20 900
150 000	16 700	19 400	22 100
175 000	17 800	20 500	23 200
200 000	18 800	21 600	24 400
225 000	19 800	22 700	25 500

Av de i förspalten uppsatta alternativa antagandena angående inflyttningsöverskottet kan såsom förut anförts det lägsta, ingen flyttning, betraktas sakna beaktansvärd sannolikhet. Det högsta, 225 000 i inflyttningsöverskott under femårsperioden, är väl inte omöjligt men skäligen osannolikt även under förutsättning av högkonjunktur under hela perioden. Det överstiger något inflyttningsöverskottet under 1930-talets senare del, vilket med hänsyn till de pågående förändringarna inom den mobila landsbygdsbefolkningen skulle betyda väsentligt större relativa flyttningsförluster för den egentliga landsbygden än under den starka högkonjunkturen före krigsutbrottet. Vill man bland de kombinationer mellan de för hushållsbildningen bestämmande, konjunkturkänsliga faktorerna, giftermålsfrekvens och flyttningsnetto, som tabellen innehåller, välja sådana, som kunna antagas sannolikt svara till å ena sidan en utpräglad lågkonjunktur, å andra sidan en stabil högkonjunktur, förefaller det rimligt att för lågkonjunkturfallet stanna inför de kombinationer, som ge ett årligt hushållstillskott på 14 000 à 16 000, och för högkonjunkturfallet inför dem, som visa hushållstillskott på 22 000 à 23 000. Lågkonjunkturfallets undre gräns motsvarar exempelvis ungefär kombinationen inflyttningsöverskott 75 000 och till 1931 års nivå sänkt giftermålsfrekvens; att detta skulle för närmast följande femårsperiod komma att underskridas synes icke sannolikt. Högkonjunkturfallets övre gräns betyder exempelvis kombinationen inflyttningsöverskott 175 000 och bevarande av nuvarande höga giftermålsfrekvens, vilket såsom gällande en hel femårsperiod förefaller betryggande som maximiantagande.

I fråga om högkonjunkturfallet tillkommer dock ännu en faktor, nämligen hushållssprängningen. I beräkningarna ha hittills antagits, att hushållsbildningsgraden är oförändrad, d. v. s. att förhållandet mellan antalet lägenhetsinnehavare och antalet personer inom varje köns-, ålders- och civilståndsgrupp förblir konstant. Såsom i tidigare sammanhang diskuterats var detta icke fallet under högkonjunkturen före kriget; till följd av förskjutningar i hushållsbildningsvanorna var då den faktiska tillväxten i hushållsantalet ca 15 procent högre än den nivå, som motsvarade tillväxten vid oförändrad hushållsbildningsgrad. För att i beräkningarna ge utrymme åt en vid god konjunktur sannolik fortsättning i framtiden av en dylik hushållssprängningsprocess bör den på grundval av hittills redovisade faktorer uppskattade hushållstillväxten ökas. Säkra hållpunkter för hur stor ökningen bör vara stå inte till buds. Här antages, att femårsperiodens genomsnittliga årliga hushållstillskott ökas med 2 000 à 3 000 hushåll om året till följd av hushållssprängning vid god konjunktur. Detta torde kunna betraktas som en försiktig uppskattning, och ett överskridande därav ligger under gynnsamma betingelser ingalunda utanför möjligheternas gräns. I synnerhet beträffande kortare perioder av mera intensiv högkonjunktur är det väl tänkbart, att hushållstillskottet till följd av hushållssprängning kan komma att väsentligt överstiga det här antagna. Det bör även beaktas, att byggande med offentligt stöd av bostäder för pensionärer, ungdom, ensamstående mödrar o. s. v. verkar i samma riktning.

De beräkningar, som hittills redovisats, gälla femårsperioden 1945—1950 i genomsnitt, då ju underlaget varit en jämförelse mellan det hushållsbestånd, som svarar till en till år 1945 framskriven tätortsbefolkning, och det hushållsbestånd, som svarar till en under olika kombinationer av antaganden till år 1950 framskriven befolkning. Detta femårsgenomsnitt kan inte utan vidare tillämpas för varje särskilt år inom perioden. Tendensen i hushållsbildningen är efter att nyligen ha passerat kulmen fallande till följd av förskjutningarna i befolkningens åldersstruktur. En jämförelse mellan hushållstillskottet för här ifrågavarande femårsperiod och de på enahanda grunder beräknade hushållstillskotten för omkringliggande femårsperioder ger vid handen, att den av demografiska strukturförändringar betingade nedgången i hushållsbeståndets tillväxthastighet kan beräknas till omkring 1 000 hushåll per år. En fördelning av hushållstillskottet för åren 1945—1950 på periodens särskilda år bör därför göras sålunda, att en fallande serie erhålles med en nedgång av 1 000 hushåll per år.

De här redovisade beräkningarna kunna sammanfattas i följande tabå, där »lågkonjunkturfallet» betecknats som A (genomsnittligt tillskott för femårsperioden 15 000 hushåll), »högkonjunkturfallet» med C (genomsnittligt tillskott 25 000 hushåll), varjämte inlagts ett fall B, som tänkes representera medelgod konjunktur.

	A	B	C
1945	17 000	22 000	27 000
1946	16 000	21 000	26 000
1947	15 000	20 000	25 000
1948	14 000	19 000	24 000
1949	13 000	18 000	23 000

Det framgår av vad som förut sagts, att fall A närmast motsvarar allmänna konjunkturförutsättningar och därmed följande hushållsbildningsbetingelser i giftermålsfrekvens, inflyttning o. s. v. av den art, som voro gällande under 1930-talets förra hälft, under det att fall C närmast motsvarar de genomsnittliga förhållanden under senare delen av det gångna decenniet (däremot icke de mest högkonjunkturpräglade åren, såsom 1937 och 1939).

Ersättningsbehov genom rivning och utdömning av lägenheter. Bortsett från variationerna i bostadsreserven (och under tider av akut bostadsbrist i det uppdämda bostadsbehovet) bestämmes bostadsproduktionsbehovet av nettotillskottet av hushåll samt av det ersättningsbehov som uppkommer genom avgång ur det befintliga bostadsbeståndet i och med rivning, utdömning eller ändrad användning av bostadslägenheter. Under de senaste årtiondena har avgången från bostadsbeståndet genom rivning (utdömning, som ej föranlett rivning, och ändrad användning redovisas inte av den fortlöpande statistiken) varit en förhållandevis konstant andel av bruttoproduktionen eller omkring 10 procent. Man kunde haft anledning att räkna som sannolikt, att avgången under de senaste årens bostadskris skulle ha varit mindre än sedvanligt. Så synes dock icke ha varit fallet. Enligt socialstyrelsens byggnadsstatistik

var år 1942, det sista år för vilket uppgifter redovisats, avgången 9,9 procent av bruttoproduktionen. Det är sannolikt, att under år 1943, då den allmänna byggnadsregleringen först blev effektiv, rivningsfrekvensen blivit mindre.

Betraktas frågan på längre sikt, måste man räkna med en stigande och så småningom starkt stigande kurva för avgången och ersättningsbehovet. Härtill medverka flera omständigheter. Det bestånd av bostadshus, som kom till under de tidigare skedena av det moderna svenska stadsväsendets utveckling, från 1870-talet fram till förra världskriget, och som icke redan ersatts eller ombyggts, åldras, blir alltmera omodernt och drager växande underhållskostnader. Skärpningen av föreskrifterna om bostad i hälsovårdsstadgan hade knappast hunnit bli helt effektiv i tillämpningen före krigets utbrott och har därefter hämmats genom bostadsbristen. Städernas växande utbredning ökar behovet av moderna lägenheter i centrala lägen, vilket påskyndar rivning och ombyggnadsverksamhet. I här ifrågakommande sammanhang kan ombyggnad i stort sett likställas med rivning och ersättningsbyggnad. Den stigande tendensen på längre sikt i denna förnyelseprocess för det äldre bostadsbeståndet framgår därav, att enligt 1939 års allmänna bostadsräkning ombyggnadsfrekvensen under 1930-talet var mer än tre gånger så hög som under 1920-talet (i städer med mer än 10 000 invånare utom Stockholm). Slutligen torde problemet om en stadsplanemässig sanering av äldre stadspartier komma att få en växande aktualitet och så småningom, särskilt i samband med den avtagande tillväxt och stagnation i hushållsbildningen, som kommer att inträffa som en följd av framtida förskjutningar i befolkningens sammansättning, framträda som en bostadspolitisk fråga av största räckvidd.

I här förevarande sammanhang, där frågan gäller bostadsbyggnadsbehovet under de första åren efter ett vapenstillestånd, alltså en period, då avveckling av den akuta bostadsbristen bör sättas i främsta rummet bland bostadsförsörjningsangelägenheterna, vore det naturligt att räkna med en avgång ur bostadsbeståndet av endast ringa omfattning. Vad gäller rivningen måste dock hänsyn tagas därtill, att en livlig nybyggnadsverksamhet i viss grad är sammankopplad med rivningsverksamhet, som bereder plats för nybyggen på välbelägna tomter. I synnerhet om tillgångarna på exploateringsfärdig tomtmark och på vattenledningsrör äro knappa, kan en sådan sammankoppling vara väl motiverad.

I fråga om utdömningen av lägenheter har i det föregående gjorts en uppskattning av det under bostadsbristens år ackumulerade beståndet av utdömda och utdömbara lägenheter, vilket beräknades till bortåt 10 000 lägenheter, varav omkring hälften icke faktiskt utdömda men enligt de kommunala myndigheternas uppfattning omedelbart utdömbara. Med hänsyn till vad som är känt genom tidigare undersökningar rörande förekomsten av undermåliga lägenheter i stadssamhällena samt till de befogenheter hälsovårdsmyndigheterna numera ha på detta område torde det icke innebära en överskattning, om man räknar med att under en följande femårsperiod ytterligare 10 000 lägenheter skola komma i utdömbart skick.

Även beträffande utdömningen ter det sig naturligt att räkna med en begränsad omfattning, så länge den akuta bostadsbristen består. En viss utdömning och utrymning av hälsovådliga lägenheter är dock även vid bostadsbrist ofrånkomlig. I samma mån som den akuta bostadsbristen i framtiden kan avvecklas, växa möjligheterna att undanröja det undermåliga bostadsbeståndet; den lägenhetsproduktion utöver vad som motsvarar den löpande nettotillväxten i hushållsbeståndet, som till en början kan tillgodose det uppdämda bostadsbehovet och bygga upp en bostadsreserv, kan i fortsättningen skapa ersättning för en ökad avgång från bostadsbeståndet genom utdömning av hygieniskt mindervärdiga lägenheter och så småningom genom stadsplanemässig sanering. Det säger sig själv, att det här inte kan vara fråga om någon helt bestämd tidsföljd mellan de ändamål, som den framtida bostadsproduktionen skall tjäna. Bostadsbristens avveckling och lägenhetsbeståndets sanering kunna givetvis delvis löpa parallellt. (Från produktionens synpunkt sett kommer i detta sammanhang även in frågan om bostadsbyggandets inriktning i fråga om lägenhetsstorleken, utrymmesstandardens utveckling, som dock ej berör den här diskuterade frågan om bostadsbehovet i antalet lägenheter räknat.)

Utifrån här anförda synpunkter har i följande sammanställningar rörande bostadsbehovet i fortsättningen räknats med ett ersättningsbehov för rivning och utdömning sammanlagt om 10 procent av bruttoproduktionen, så länge vid det gällande antagandet om produktionens storlek bostadsbrist i form av uppdämt behov eller otillräcklig bostadsreserv består. Detta innebär ett antagande av något lägre rivning än normalt. Då den akuta bristen avvecklats, antages utdömningen svälla intill dess ett ersättningsbehov av 20 000 lägenheter har tillgodosetts. I den mån ett visst produktionsantagande visar sig kunna medföra överskott utöver de behov, som representeras av bristen i utgångsläget, hushållstillskottet under perioden samt en utdömning av nyss nämnd omfattning, tänkes överskottet motsvarat av stadsplanemässig sanering.

Sammanställning av behovsuppskattningar och produktionsantaganden. I efterföljande tabeller I—VI (s. 17—22) ha de beräkningar rörande bostadsbrist, hushållstillskott och avgång ur lägenhetsbeståndet, som gjorts i föregående avsnitt, sammanställts med alternativa antaganden rörande bostadsproduktionens omfattning fem år framåt, perioden 1945—1949. Då tidpunkten för insättandet av ett efterkrigsprogram ligger i det ovissa, bör anmärkas, att en förskjutning på något år icke spelar någon väsentlig roll, förutsatt att utgångsläget är i huvudsak det, som här antagits. En förskjutning på längre tid eller avsevärd förändring av nyssnämnda förutsättning måste givetvis föranleda revision av beräkningarna.

Fyra olika produktionsantaganden ha gjorts, det lägsta innebärande en årlig bruttoproduktion i tätorterna om 35 000 lägenheter, det högsta 50 000 lägenheter. Minimiantagandet motsvarar ungefär det bostadstillskott, varmed man såvitt nu kan bedömas kan räkna innevarande år. Maximianta-

Tab. I.
Fall I: Stabil högkonjunktur.

År	Konjunkturläge	Produktion för hushållstillskott	Produktion för uppdämt behov och reserv	Ersättning för avgångna lägenheter				Summa	
				Rivning	Hus- och lägenhetssanering (utdömning)	Kvarterssanering	Summa	Exkl. ersättningsproduktion	Inkl. ersättningsproduktion
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
			1. *Bruttoproduktion:* 35 000 lägenheter per år						
1945	C	27 000	4 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1946	C	26 000	5 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1947	C	25 000	6 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1948	C	24 000	7 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1949	C	23 000	8 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
Summa		**125 000**	[1] **32 500**	**12 500**	**5 000**	—	**17 500**	**157 500**	**175 000**
Årsmedeltal		25 000	6 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
			2. *Bruttoproduktion:* 40 000 lägenheter per år						
1945	C	27 000	9 000	3 000	1 000	—	4 000	36 000	40 000
1946	C	26 000	10 000	3 000	1 000	—	4 000	36 000	40 000
1947	C	25 000	11 000	3 000	1 000	—	4 000	36 000	40 000
1948	C	24 000	10 000	3 000	3 000	—	6 000	34 000	40 000
1949	C	23 000	—	3 000	14 000	—	17 000	23 000	40 000
Summa		**125 000**	**40 000**	**15 000**	**20 000**	—	**35 000**	**165 000**	**200 000**
Årsmedeltal		25 000	8 000	3 000	4 000	—	7 000	33 000	40 000
			3. *Bruttoproduktion:* 45 000 lägenheter per år						
1945	C	27 000	13 500	3 500	1 000	—	4 500	40 500	45 000
1946	C	26 000	14 500	3 500	1 000	—	4 500	40 500	45 000
1947	C	25 000	12 000	3 500	4 500	—	8 000	37 000	45 000
1948	C	24 000	—	3 500	13 500	4 000	21 000	24 000	45 000
1949	C	23 000	—	3 500	—	18 500	22 000	23 000	45 000
Summa		**125 000**	**40 000**	**17 500**	**20 000**	**22 500**	**60 000**	**165 000**	**225 000**
Årsmedeltal		25 000	8 000	3 500	4 000	4 500	12 000	33 000	45 000
			4. *Bruttoproduktion:* 50 000 lägenheter per år						
1945	C	27 000	18 000	4 000	1 000	—	5 000	45 000	50 000
1946	C	26 000	19 000	4 000	1 000	—	5 000	45 000	50 000
1947	C	25 000	3 000	4 000	18 000	—	22 000	28 000	50 000
1948	C	24 000	—	4 000	—	22 000	26 000	24 000	50 000
1949	C	23 000	—	4 000	—	23 000	27 000	23 000	50 000
Summa		**125 000**	**40 000**	**20 000**	**20 000**	**45 009**	**85 000**	**165 000**	**250 000**
Årsmedeltal		25 000	8 000	4 000	4 000	9 000	17 000	33 000	50 000

[1] Den antagna bristen 40000 lägenheter ej täckt efter 5 år.

gandet överstiger med 5 000 lägenheter den högsta nivå, som någonsin nåtts av bostadsbyggandet; 1939 års produktion uppgick till 45 000 lägenheter.

I skilda sammanhang i det föregående har framgått, att beräkningen av bostadsbehovet för följande år måste göras under hänsynstagande till de allmänna konjunkturförhållanden, som då kunna råda. Inflyttnings-

Tabell II.
Fall II: Stabil medelgod konjunktur.

År	Konjunkturläge	Produktion för hushållstillskott	Produktion för uppdämt behov och reserv	Ersättning för avgångna lägenheter				Summa	
				Rivning	Hus- och lägenhetssanering (utdömning)	Kvarterssanering	Summa	Exkl. ersättningsproduktion	Inkl. ersättningsproduktion
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. *Bruttoproduktion:* 35 000 lägenheter per år.									
1945	B	22 000	9 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1946	B	21 000	10 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1947	B	20 000	11 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1948	B	19 000	3 500	2 500	10 000	—	12 500	22 500	35 000
1949	B	18 000	—	2 500	7 000	7 500	17 000	18 000	35 000
Summa		**100 000**	**35 000**	**12 500**	**20 000**	**7 500**	**40 000**	**135 000**	**175 000**
Årsmedeltal		20 000	7 000	2 500	4 000	1 500	8 000	27 000	35 000
2. *Bruttoproduktion:* 40 000 lägenheter per år.									
1945	B	22 000	14 000	3 000	1 000	—	4 000	36 000	40 000
1946	B	21 000	15 000	3 000	1 000	—	4 000	36 000	40 000
1947	B	20 000	6 000	3 000	11 000	—	14 000	26 000	40 000
1948	B	19 000	—	3 000	7 000	11 000	21 000	19 000	40 000
1949	B	18 000	—	3 000	—	19 000	22 000	18 000	40 000
Summa		**100 000**	**35 000**	**15 000**	**20 000**	**30 000**	**65 000**	**135 000**	**200 000**
Årsmedeltal		20 000	7 000	3 000	4 000	6 000	13 000	27 000	40 000
3. *Bruttoproduktion:* 45 000 lägenheter per år.									
1945	B	22 000	18 500	3 500	1 000	—	4 500	40 500	45 000
1946	B	21 000	16 500	3 500	4 000	—	7 500	37 500	45 000
1947	B	20 000	—	3 500	15 000	6 500	25 000	20 000	45 000
1948	B	19 000	—	3 500	—	22 500	26 000	19 000	45 000
1949	B	18 000	—	3 500	—	23 500	27 000	18 000	45 000
Summa		**100 000**	**35 000**	**17 500**	**20 000**	**52 500**	**90 000**	**135 000**	**225 000**
Årsmedeltal		20 000	7 000	3 500	4 000	10 500	18 000	27 000	45 000
4. *Bruttoproduktion:* 50 000 lägenheter per år.									
1945	B	22 000	23 000	4 000	1 000	—	5 000	45 000	50 000
1946	B	21 000	12 000	4 000	13 000	—	17 000	33 000	50 000
1947	B	20 000	—	4 000	6 000	20 000	30 000	20 000	50 000
1948	B	19 000	—	4 000	—	27 000	31 000	19 000	50 000
1949	B	18 000	—	4 000	—	28 000	32 000	18 000	50 000
Summa		**100 000**	**35 000**	**20 000**	**20 000**	**75 000**	**115 000**	**135 000**	**250 000**
Årsmedeltal		20 000	7 000	4 000	4 000	15 000	23 000	27 000	50 000

överskottet, giftermålsfrekvensen och hushållsbildningsgradens förskjutningar äro enligt erfarenheten i viss grad konjunkturkänsliga och i synnerhet påverkade av sysselsättningsläget. Med hänsyn härtill har i tabellerna samspelet mellan behovsutveckling och produktionsutveckling belysts under varierande konjunkturantaganden, varvid varje tabell representerar ett sådant antagande. De sex konjunkturfall, som valts, äro följande:

Tabell III.

Fall III: Sakta fallande konjunkturer.

År	Konjunkturläge	Produktion för hushållstillskott	Produktion för uppdämt behov och reserv	Ersättning för avgångna lägenheter				Summa	
				Rivning	Hus- och lägenhetssanering (utdömning)	Kvarterssanering	Summa	Exkl. ersättningsproduktion	Inkl. ersättningsproduktion
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. *Bruttoproduktion:* 35 000 lägenheter per år.									
1945	C	27 000	4 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1946	B	21 000	10 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1947	B	20 000	11 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1948	A	14 000	3 500	2 500	15 000	—	17 500	17 500	35 000
1949	A	13 000	—	2 500	2 000	17 500	22 000	13 000	35 000
Summa		**95 000**	**30 000**	**12 500**	**20 000**	**17 500**	**50 000**	**125 000**	**175 000**
Årsmedeltal		19 000	6 000	2 500	4 000	3 500	10 000	25 000	35 000
2. *Bruttoproduktion:* 40 000 lägenheter per år.									
1945	C	27 000	9 000	3 000	1 000	—	4 000	36 000	40 000
1946	B	21 000	15 000	3 000	1 000	—	4 000	36 000	40 000
1947	B	20 000	11 000	3 000	6 000	—	9 000	31 000	40 000
1948	A	14 000	—	3 000	12 000	11 000	26 000	14 000	40 000
1949	A	13 000	—	3 000	—	24 000	27 000	13 000	40 000
Summa		**95 000**	**35 000**	**15 000**	**20 000**	**35 000**	**70 000**	**130 000**	**200 000**
Årsmedeltal		19 000	7 000	3 000	4 000	7 000	14 000	26 000	40 000
3. *Bruttoproduktion:* 45 000 lägenheter per år.									
1945	C	27 000	13 500	3 500	1 000	—	4 500	40 500	45 000
1946	B	21 000	19 500	3 500	1 000	—	4 500	40 500	45 000
1947	B	20 000	2 000	3 500	18 000	1 500	23 000	22 000	45 000
1948	A	14 000	—	3 500	—	27 500	31 000	14 000	45 000
1949	A	13 000	—	3 500	—	28 500	32 000	13 000	45 000
Summa		**95 000**	**35 000**	**17 500**	**20 000**	**57 500**	**95 000**	**130 000**	**225 000**
Årsmedeltal		19 000	7 000	3 500	4 000	11 500	19 000	26 000	45 000
4. *Bruttoproduktion:* 50 000 lägenheter per år.									
1945	C	27 000	18 000	4 000	1 000	—	5 000	45 000	50 000
1946	B	21 000	17 000	4 000	8 000	—	12 000	38 000	50 000
1947	B	20 000	—	4 000	11 000	15 000	30 000	20 000	50 000
1948	A	14 000	—	4 000	—	32 000	36 000	14 000	50 000
1949	A	13 000	—	4 000	—	33 000	37 000	13 000	50 000
Summa		**95 000**	**35 000**	**20 000**	**20 000**	**80 000**	**120 000**	**130 000**	**250 000**
Årsmedeltal		19 000	7 000	4 000	4 000	16 000	24 000	26 000	50 000

I. Stabil högkonjunktur.
II. Stabil medelgod konjunktur.
III. Sakta fallande konjunkturer.
IV. Hastigt fallande konjunkturer och återhämtning.
V. »Fredskris» och hastigt stigande konjunkturer.
VI. Uppskjuten »fredskris» och stigande konjunkturer.

Tabell IV.

Fall IV: Hastigt fallande konjunkturer och återhämtning.

År	Konjunkturläge	Produktion för hushållstillskott	Produktion för uppdämt behov och reserv	Ersättning för avgångna lägenheter				Summa	
				Rivning	Hus- och lägenhetssanering (utdömning)	Kvarterssanering	Summa	Exkl. ersättningsproduktion	Inkl. ersättningsproduktion
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
			1. *Bruttoproduktion:* 35 000 lägenheter per år.						
1945	B	22 000	9 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1946	A	16 000	15 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1947	A	15 000	5 000	2 500	12 500	—	15 000	20 000	35 000
1948	B	19 000	5 000	2 500	5 500	3 000	11 000	24 000	35 000
1949	B	18 000	—	2 500	—	14 500	17 000	18 000	35 000
Summa		**90 000**	**35 000**	**12 500**	**20 000**	**17 500**	**50 000**	**125 000**	**175 000**
Årsmedeltal		18 000	7 000	2 500	4 000	3 500	10 000	25 000	35 000
			2. *Bruttoproduktion:* 40 000 lägenheter per år.						
1945	B	22 000	14 000	3 000	1 000	—	4 000	36 000	40 000
1946	A	16 000	16 000	3 000	5 000	—	8 000	32 000	40 000
1947	A	15 000	—	3 000	14 000	8 000	25 000	15 000	40 000
1948	B	19 000	5 000	3 000	—	13 000	16 000	24 000	40 000
1949	B	18 000	—	3 000	—	19 000	22 000	18 000	40 000
Summa		**90 000**	**35 000**	**15 000**	**20 000**	**40 000**	**75 000**	**125 000**	**200 000**
Årsmedeltal		18 000	7 000	3 000	4 000	8 000	15 000	25 000	40 000
			3. *Bruttoproduktion:* 45 000 lägenheter per år.						
1945	B	22 000	18 500	3 500	1 000	—	4 500	40 500	45 000
1946	A	16 000	11 500	3 500	14 000	—	17 500	27 500	45 000
1947	A	15 000	—	3 500	5 000	21 500	30 000	15 000	45 000
1948	B	19 000	5 000	3 500	—	17 500	21 000	24 000	45 000
1949	B	18 000	—	3 500	—	23 500	27 000	18 000	45 000
Summa		**90 000**	**35 000**	**17 500**	**20 000**	**62 500**	**100 000**	**125 000**	**225 000**
Årsmedeltal		18 000	7 000	3 500	4 000	12 500	20 000	25 000	45 000
			4. *Bruttoproduktion:* 50 000 lägenheter per år.						
1945	B	22 000	23 000	4 000	1 000	—	5 000	45 000	50 000
1946	A	16 000	7 000	4 000	19 000	4 000	27 000	23 000	50 000
1947	A	15 000	—	4 000	—	31 000	35 000	15 000	50 000
1948	B	19 000	5 000	4 000	—	22 000	26 000	24 000	50 000
1949	B	18 000	—	4 000	—	28 000	32 000	18 000	50 000
Summa		**90 000**	**35 000**	**20 000**	**20 000**	**85 000**	**125 000**	**125 000**	**250 000**
Årsmedeltal		18 000	7 000	4 000	4 000	17 000	25 000	25 000	50 000

I tabellerna ha de antagna konjunkturlägena betecknats med A för lågkonjunktur, B för medelgod konjunktur, C för högkonjunktur. Konjunkturläget tänkes främst karakteriserat av sysselsättningen.

En granskning av tabellerna kan föranleda följande allmänna synpunkter, varvid i första hand beaktas å ena sidan den tid, inom vilken bostads-

Tabell V.

Fall V: »Fredskris» och hastigt stigande konjunkturer.

År	Konjunkturläge	Produktion för hushållstillskott	Produktion för uppdämt behov och reserv	Ersättning för avgångna lägenheter				Summa	
				Rivning	Hus- och lägenhetssanering (utdömning)	Kvarterssanering	Summa	Exkl. ersättningsproduktion	Inkl. ersättningsproduktion
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
			1. *Bruttoproduktion:* 35 000 lägenheter per år.						
1945	A	17 000	14 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1946	B	21 000	10 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1947	C	25 000	6 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1948	C	24 000	7 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1949	C	23 000	1 000	2 500	8 500	—	11 000	24 000	35 000
Summa		**110 000**	**40 000**	**12 500**	**12 500**	—	**25 000**	**150 000**	**175 000**
Årsmedeltal		22 000	8 000	2 500	2 500	—	5 000	30 000	35 000
			2. *Bruttoproduktion:* 40 000 lägenheter per år.						
1945	A	17 000	19 000	3 000	1 000	—	4 000	36 000	40 000
1946	B	21 000	15 000	3 000	1 000	—	4 000	36 000	40 000
1947	C	25 000	6 000	3 000	6 000	—	9 000	31 000	40 000
1948	C	24 000	—	3 000	12 000	1 000	16 000	24 000	40 000
1949	C	23 000	—	3 000	—	14 000	17 000	23 000	40 000
Summa		**110 000**	**40 000**	**15 000**	**20 000**	**15 000**	**50 000**	**150 000**	**200 000**
Årsmedeltal		22 000	8 000	3 000	4 000	3 000	10 000	30 000	40 000
			3. *Bruttoproduktion:* 45 000 lägenheter per år.						
1945	A	17 000	23 500	3 500	1 000	—	4 500	40 500	45 000
1946	B	21 000	11 500	3 500	9 000	—	12 500	32 500	45 000
1947	C	25 000	5 000	3 500	10 000	1 500	15 000	30 000	45 000
1948	C	24 000	—	3 500	—	17 500	21 000	24 000	45 000
1949	C	23 000	—	3 500	—	18 500	22 000	23 000	45 000
Summa		**110 000**	**40 000**	**17 500**	**20 000**	**37 500**	**75 000**	**150 000**	**225 000**
Årsmedeltal		22 000	8 000	3 500	4 000	7 500	15 000	30 000	45 000
			4. *Bruttoproduktion:* 50 000 lägenheter per år.						
1945	A	17 000	28 000	4 000	1 000	—	5 000	45 000	50 000
1946	B	21 000	7 000	4 000	18 000	—	22 000	28 000	50 000
1947	C	25 000	5 000	4 000	1 000	15 000	20 000	30 000	50 000
1948	C	24 000	—	4 000	—	22 000	26 000	24 000	50 000
1949	C	23 000	—	4 000	—	23 000	27 000	23 000	50 000
Summa		**110 000**	**40 000**	**20 000**	**20 000**	**60 000**	**100 000**	**150 000**	**250 000**
Årsmedeltal		22 000	8 000	4 000	4 000	12 000	20 000	30 000	50 000

bristen kan avvecklas, samt å andra sidan möjligheten att bevara en viss produktionsnivå under hela perioden.

Vid en produktion på 35 000 lägenheter, d. v. s. ungefär den i år rådande omfattningen, kommer avvecklingen av bostadsbristen att kräva lång tid. Under förutsättning, att goda konjunkturer råda under hela perioden,

Tabell VI.

Fall VI: Uppskjuten ›fredskris› och stigande konjunkturer.

År	Konjunkturläge	Produktion för hushållstillskott	Produktion för uppdämt behov och reserv	Ersättning för avgångna lägenheter				Summa	
				Rivning	Hus- och lägenhetssanering (utdömning)	Kvarterssanering	Summa	Exkl. ersättningsproduktion	Inkl. ersättningsproduktion
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. *Bruttoproduktion:* 35 000 lägenheter per år.									
1945	C	27 000	4 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1946	A	16 000	15 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1947	B	20 000	11 500	2 500	1 000	—	3 500	31 500	35 000
1948	B	19 000	3 500	2 500	10 000	—	12 500	22 500	35 000
1949	C	23 000	5 000	2 500	4 500	—	7 000	28 000	35 000
Summa		**105 000**	**40 000**	**12 500**	**17 500**	—	**30 000**	**145 000**	**175 000**
Årsmedeltal		21 000	8 000	2 500	3 500	—	6 000	29 000	35 000
2. *Bruttoproduktion:* 40 000 lägenheter per år.									
1945	C	27 000	9 000	3 000	1 000	—	4 000	36 000	40 000
1946	A	16 000	20 000	3 000	1 000	—	4 000	36 000	40 000
1947	B	20 000	6 000	3 000	11 000	—	14 000	26 000	40 000
1948	B	19 000	—	3 000	7 000	11 000	21 000	19 000	40 000
1949	C	23 000	5 000	3 000	—	9 000	12 000	28 000	40 000
Summa		**105 000**	**40 000**	**15 000**	**20 000**	**20 000**	**55 000**	**145 000**	**200 000**
Årsmedeltal		21 000	8 000	3 000	4 000	4 000	11 000	29 000	40 000
3. *Bruttoproduktion:* 45 000 lägenheter per år.									
1945	C	27 000	13 500	3 500	1 000	—	4 500	40 500	45 000
1946	A	16 000	16 500	3 500	9 000	—	12 500	32 500	45 000
1947	B	20 000	5 000	3 500	10 000	6 500	20 000	25 000	45 000
1948	B	19 000	—	3 500	—	22 500	26 000	19 000	45 000
1949	C	23 000	5 000	3 500	—	13 500	17 000	28 000	45 000
Summa		**105 000**	**40 000**	**17 500**	**20 000**	**42 500**	**80 000**	**145 000**	**225 000**
Årsmedeltal		21 000	8 000	3 500	4 000	8 500	16 000	29 000	45 000
4. *Bruttoproduktion:* 50 000 lägenheter per år.									
1945	C	27 000	18 000	4 000	1 000	—	5 000	45 000	50 000
1946	A	16 000	12 000	4 000	18 000	—	22 000	28 000	50 000
1947	B	20 000	5 000	4 000	1 000	20 000	25 000	25 000	50 000
1948	B	19 000	—	4 000	—	27 000	31 000	19 000	50 000
1949	C	23 000	5 000	4 000	—	18 000	22 000	28 000	50 000
Summa		**105 000**	**40 000**	**20 000**	**20 000**	**65 000**	**105 000**	**145 000**	**250 000**
Årsmedeltal		21 000	8 000	4 000	4 000	13 000	21 000	29 000	50 000

skulle ännu vid periodens slut bostadsbrist bestå i form av otillräcklig reserv och endast en bråkdel av beståndet av undermåliga lägenheter skulle ha kunnat undanröjas från marknaden. Vid de mindre gynnsamma konjunkturalternativen skulle visserligen bostadsbristen vid periodens slut i allmänhet vara avvecklad, men avvecklingstiden skulle vara 4 à 5 år, och

i de två sista fallen, som representera övergående kris, omedelbart eller uppskjutet, och därefter stigande konjunkturer, skulle lägenhetssaneringen ännu vid periodens slut stöta på svårigheter. Detta produktionsalternativ torde utan vidare kunna betecknas som otillräckligt ur bostadsmarknadssynpunkt, vilket betyder, att man under alla omständigheter — om förutsättningar i övrigt därtill finnas — bör räkna med en högre bostadsproduktion efter ett vapenstillestånd än den nu rådande.

En produktion på 40 000 lägenheter, vilket ungefär motsvarar 1938 års nivå, ger en avveckling av bostadsbristen i högkonjunkturfallet på fyra år, i övriga fall i allmänhet på tre år, ävensom möjlighet att inom perioden undanröja undermåliga lägenheter i den omfattning, som i det föregående uppskattats som behövlig. Vid de mindre gynnsamma konjunkturalternativen skulle därutöver ett visst utrymme ges för avgång genom stadsplanemässig sanering under periodens senare del. Ur bostadsmarknadssynpunkt vore detta produktionsalternativ i och för sig acceptabelt, även om bostadsbristens avveckling vid högkonjunktur kan anses väl långsam.

Det följande produktionsalternativet, 45 000 lägenheter, motsvarar såsom förut nämnts 1939 års produktion. En produktion av denna omfattning ger i högkonjunkturfallet möjlighet till avveckling av bostadsbristen i form av uppdämt bostadsbehov och otillräcklig reserv inom tre år samt utdömning av 20 000 lägenheter inom fyra år, varjämte även ett visst överskott för kvarterssanering erhålles under periodens sista år. Vid de sämre konjunkturalternativen sker bristens avveckling på två à tre år och överskottet för kvarterssanering blir under periodens senare del betydande. Under förutsättning av goda och stabila konjunkturer synes detta alternativ väl avvägt med hänsyn till kraven på å ena sidan bristens avveckling inom rimlig tid, å andra sidan stabilitet. Vid mindre gynnsamma konjunkturförutsättningar föranleda de stora överskott, som i tabellerna införts under kvarterssanering, under periodens senare del överväganden med hänsyn till stabiliteten, vilka närmare utföras i anknytning till det sista produktionsalternativet.

Detta sista produktionsalternativ, 50 000 lägenheter, betyder en bostadsbyggnadsvolym, som per femårsperiod räknat är drygt 30 procent högre än under någon tidigare period. Ser man enbart till angelägenheten att snabbast möjligt avveckla den rådande bostadsbristen och överhuvud till den första efterkrigstidens bostadsmarknadsförhållanden, kunde en sådan produktionsnivå väl försvaras. I högkonjunkturfallet skulle bristen vara i det stora hela avvecklad efter två år, varefter det tredje året skulle ge möjlighet att från marknaden avföra 20 000 undermåliga lägenheter. Under periodens två sista år skulle det överskott, som i tabellen införts under kvarterssanering, uppgå till ungefär samma storlek som det då löpande hushållstillskottet. För de sämre konjunkturalternativen sker givetvis avvecklingen av bostadsbristen och undanröjandet av underhaltiga lägenheter ännu snabbare och överskottet för kvarterssanering blir ännu större.

Det må här i förbigående anmärkas, att önskemålet om en stabil produktion av bostäder under hela den period, som här tagits i betraktande, givet-

vis inte under alla omständigheter kan hävdas absolut. Arbetsmarknadsförhållandena kunna tänkas utveckla sig på sådant sätt, att det ur arbetsmarknadspolitisk synpunkt framstår som lämpligt, att bostadsbyggandet under en kortare tid sväller till en omfattning, som i fortsättningen icke kan uppehållas. En sådan utveckling måste visserligen skapa åtminstone partiella krissituationer och allehanda komplikationer på arbetsmarknaden, men det är givetvis icke otänkbart, att fördelar av annan art för näringslivets utveckling i dess helhet på kortare eller längre sikt kunna överväga dessa olägenheter. Detta är sagt för att framhålla, att ur bostadsmarknadens synpunkt en produktion på den mycket höga nivå, som antages i det sista produktionsalternativet, kan motiveras för en kortare tid.

Om emellertid stabilitetssynpunkten fasthålles, framstå vid det högsta produktionsalternativet överskotten under rubriken kvarterssanering under periodens senare del även i fallet av stabil högkonjunktur såsom höga. Stadsplanemässig sanering av större omfattning kräver i hög grad tidsödande förberedelser och förutsätter bostadspolitiska åtgärder från statens och kommunernas sida av stor räckvidd.

I här redovisade beräkningar, som avse balansen på bostadsmarknaden mellan hushållsbeståndets utveckling och bostadsbeståndets utveckling, har som enhet för bostadsproduktionen använts lägenheten. Ur produktionens synpunkt kan ju en viss förändring av lägenheternas genomsnittliga *storlek* i de flesta hänseenden, med hänsyn till arbetskraftsbehov o. s. v., vara likvärdig med en förändring av *antalet* framställda lägenheter. En höjning av den genomsnittliga lägenhetsstorleken i den löpande bostadsproduktionen, d. v. s. dennas inriktning mot en höjd utrymmesstandard, är därför ur produktionsstabiliseringssynpunkt att betrakta som ett alternativ till den kvarterssanering, som i tabellerna har fått sörja för överskottet, när övriga bostadsmarknadsbehov ha täckts. En viss tendens till sådan höjning har på senare tid gjort sig gällande, men en mera väsentlig ökning av den genomsnittliga lägenhetsstorleken under kommande femårsperiod torde, liksom kvarterssanering av större omfattning, kräva bostadspolitiska åtgärder av betydande räckvidd. Betydelsen av denna faktor ur här ifrågakommande synpunkter framgår exempelvis därav, att det överskott, räknat i lägenheter och i tabellen tillfört kvarterssaneringen, som uppstår vid en produktion av 50 000 lägenheter i fallet av stabil högkonjunktur, skulle ur produktionssynpunkt kompenseras av en höjning av eldstadsanstalet per lägenhet från nuvarande omkring 3 till omkring 3·7. Vid medelgod konjunktur skulle vid samma produktionsalternativ överskottet, om detta lades enbart på ökad lägenhetsstorlek, kräva en ökning av eldstadsantalet till 4·3. Det är givet, att en kombination av ökad lägenhetsstorlek och kvarterssanering kan tänkas för att uppsuga det överskott, som vid en viss produktionsomfattning uppkommer utöver det löpande hushållstillskottet, när bostadsbristen avvecklats.

En förutsättning överhuvud taget för att en nivå för bostadsproduktionen, som erfordras för att inom rimlig tid avveckla den nuvarande bostadsbristen, skall kunna bevaras stabil för en längre period, är att bostadsstandarden sti-

ger, vare sig detta sker genom att lägenhetsstorleken i den löpande produktionen ökas eller genom att det äldre bostadsbeståndet saneras eller genom en kombination av dessa båda standardhöjningsprocesser. Detta gäller naturligtvis i än högre grad, om man utsträcker betraktelsen över längre perioder, än som här gjorts. De bostadspolitiska frågor, som här anmäla sig, skola ej upptagas till behandling i detta sammanhang.

Den standardhöjning, som förutsättes för stabil produktion i de flesta konjunkturfallen, är vid produktionsalternativet 50 000 lägenheter så stark och kräves så snabbt insatt, att en produktion enligt detta alternativ måste bedömas som vanskligt stor och medförande risker för krisartade bakslag. Produktionsalternativet 45 000 lägenheter innebär i dessa hänseenden däremot krav, som rimligtvis böra kunna uppfyllas vid de olika konjunkturförutsättningarna. I högkonjunkturfallet skulle denna produktionsnivå kunna uppehållas under hela femårsperioden, om en stadsplanemässig sanering omfattande något mer än 20 000 lägenheter åstadkommes; alternativt skulle en höjning av lägenhetsstorleken i den löpande produktionen från genomsnittligt 3 till 3·3 vara tillräcklig för att stabilisera produktionen. Vid de mindre gynnsamma konjunkturfallen, då man måste räkna med svagare tillväxt i hushållsbeståndet, förutsätter bevarandet av en sådan nivå för bostadsproduktionen en mera omfattande sanering eller en starkare ökning av den genomsnittliga lägenhetsstorleken, dock icke i högre grad än som kan betraktas som rimligt att förvänta. Då detta produktionsalternativ dessutom innebär en relativt snabb avveckling av den nuvarande bostadsbristen, synes det väl tillgodose de dubbla krav, som här ställts ur bostadsmarknadssynpunkt respektive produktionsstabiliseringssynpunkt. Det förefaller därför rimligt att som utgångspunkt för en planering av efterkrigstidens bostadsbyggande välja en produktionsnivå av 45 000 lägenheter. En högre nivå än denna kan sannolikt bevaras endast en kortare tid eller förutsätter en långt starkare standardhöjningsprocess än som här antagits.

II. De reala resurserna för bostadsbyggandet efter ett vapenstillestånd.

Sammanbrottet inom bostadsbyggnadsverksamheten år 1940 betingades främst av den höjda räntenivån, de stigande byggnadskostnaderna samt byggnadsföretagarnas bedömning av räntabilitet och marknadsutsikter. Materialbrist gjorde sig gällande först under år 1941, då cementbeslaget uppenbarligen starkt dämpade den då uppåtgående byggnadskonjunkturen; verkan var i huvudsak psykologisk, ty i verkligheten förhindrades intet bostadsbygge genom cementregleringen. Det kan nu — på grundval av de senaste två årens erfarenheter — konstateras, att med de under förra delen av år 1941 rådande priserna och med det finansiella stöd, som då gavs från statens sida, bostadsbyggande på flertalet orter var fullt räntabelt; byggnadsföretagarnas misstroende mot läget och utsikterna var då uppenbarligen den vikti-

gaste faktorn till förhindrande av en starkare uppgång av produktionen än den, som kom till stånd. I särskild grad gäller detta beträffande Stockholm, vars nuvarande bostadsbrist till väsentlig del går tillbaka på produktionsunderskottet under år 1941.

Under de två senaste åren ha som bekant material- och arbetskraftstillgångarna utgjort de begränsande faktorerna för byggnadsverksamheten och nödvändiggjort reglering. Det är dock endast under vissa delar av år 1943, som regleringen betytt en begränsning av företagarinitiativen inom bostadsbyggandet.

En undersökning rörande byggnadsverksamhetens förutsättningar efter ett vapenstillestånd måste givetvis innefatta försök att uppskatta de realtillgångar i form av tomtmark, byggnadsmaterial och arbetskraft, som då kunna stå till buds.

A. Tillgången på exploateringsfärdig tomtmark.

Under de senaste åren har knapphet på exploateringsfärdig tomtmark endast i undantagsfall lagt hinder i vägen för eller försenat byggnadsföretag, för vilka förutsättningar i övrigt funnits. Det har dock icke saknats anledning att befara, att situationen i detta hänseende skulle komma att försvåras, främst genom begränsning i tillgångarna på vattenledningsrör. Vid kommunaltekniska föreningens möte sommaren 1943 uttalades sålunda farhågor för att bostadsbyggandet under följande år skulle komma att hämmas genom otillräcklig tillgång på exploateringsfärdig tomtmark.

För att möjliggöra en överblick av denna frågas läge har i byggnadslånebyråns regi gjorts en inventering av tomtmark och rörtillgångar, varöver kommunerna förfoga. Syftet med undersökningen har varit att erhålla närmare uppgifter dels om den nuvarande tillgången på exploateringsfärdig tomtmark, dels om den sannolika tillgången på tomtmark åren 1944 och 1945. För ett bedömande av tillgången på tomtmark under de närmaste åren har det synts angeläget att äga kännedom om omfattningen av den tomtmark, som kan väntas bli exploateringsfärdig under förutsättning att endast hos kommunerna den 1 november 1943 befintliga lager av vattenledningsrör stå till förfogande. Det har även synts vara av betydelse, att uppgifter bli tillgängliga rörande kommunernas nuvarande tillgång på vattenledningsrör och beräknade behov av vattenledningsrör för färdigställande av tomtmark för bostadsändamål.

Uppgifterna rörande dels tillgången på exploateringsfärdig tomtmark, dels tillgången på och behovet av vattenledningsrör ha lämnats av byggnadslånebyråns förmedlingsorgan på ett antal orter på ett för ändamålet utarbetat frågeformulär, av vilket bifogas ett exemplar *(Bilaga 1)*.

a) *Förteckning över tomtmark (mark), avsedd för bostadsbebyggelse.*

Å blanketten skulle lämnas en nominativ förteckning över tomtmark, där bebyggelse icke påbörjats före den 1 november 1943 och som var belägen inom område, där stadsplan var eller kunde beräknas bli fastställd inom de

närmaste två åren. Vidare skulle upptagas viss tomtmark, som var bebyggd med rivningsmogna hus. Tomtmarken skulle anges kvartersvis.

För tomtmarken skulle uppgifter lämnas rörande ägare, byggnadssätt, beräknad bruttovåningsyta och belägenhet (främst ur trafiksynpunkt). Vidare skulle anges den utsträckning, i vilken tomtmarken var exploateringsfärdig, varvid följande uppdelning skulle göras:

(A) Exploateringsfärdig tomtmark. Härmed skulle förstås tomtmark, till vilken ledningar voro framdragna och där stadsplaneändring icke erfordrades.

(B: 1) Ej exploateringsfärdig tomtmark, som beräknades bli exploateringsfärdig senast den 31 december 1944.

(B: 2) Ej exploateringsfärdig tomtmark, som beräknades bli exploateringsfärdig under år 1945.

Rörande tomtmark såväl under B: 1 som B: 2 gällde, att för eventuellt erforderliga ledningar tänktes disponerade endast de lager av rör, som kommunen innehade vid upprättandet av förteckningen.

(C) Ej exploateringsfärdig tomtmark, som kunde bli exploateringsfärdig under de närmaste två åren, om kommunen kunde skaffa ett tillskott av vattenledningsrör. Dylik mark skulle anges endast om den sammanlagda beräknade bruttovåningsytan under A, B: 1 och B: 2 understege 10 % av det nuvarande bostadsbeståndets bruttovåningsyta.

b) *Tillgång på vattenledningsrör (gjutna, heltjocka).*

På formuläret skulle även anges tillgången på vattenledningsrör. Särskild uppgift skulle lämnas för dels omedelbart disponibel tillgång på rör, dels övrig rörtillgång, vari skulle inräknas t. ex. de lager av rör, som kommunen med hänsyn till luftskyddssynpunkter eventuellt skaffat sig.

c) *Beräknat behov av vattenledningsrör (gjutna, heltjocka).*

Här skulle anges kommunens behov, utöver nuvarande lager, av vattenledningsrör under de närmaste två åren, om i »Förteckning över tomtmark (mark), avsedd för bostadsbebyggelse» upptagen tomtmark skulle göras exploateringsfärdig.

Formuläret utsändes till 107 orter med förmedlingsorgan (städer, köpingar och municipalsamhällen med över 3 000 invånare). Uppgifterna skulle återsändas till byrån senast den 30 november 1943. Det har för ett rätt stort antal orter visat sig förenat med betydande svårigheter att lämna de begärda uppgifterna. Sålunda hade vid ovan angivna tidpunkt icke fullt 40 förmedlingsorgan insänt blanketten till byrån. Under december och januari ha, efter det att ytterligare anhållan om ifrågavarande uppgifter gjorts från byrån, samtliga orter sånär som på fyra (Sundbyberg, Avesta, Lidköping och Höganäs) insänt de begärda uppgifterna eller meddelat, att dylika för närvarande icke eller endast delvis kunde lämnas.

Sålunda har från Göteborg meddelats, att staden endast kan lämna uppgifter för av kommunen ägd mark, från Hallstahammar, att tillgången på tomt-

mark icke kan bedömas förrän stomplan upprättats för det s. k. Åhlbergsområdet, från Saltsjöbaden och Oxelösund, att all eller större delen av marken äges av enskilda företag.

Två städer, Kalmar och Norrtälje, ha icke lämnat förteckning över exploateringsfärdig tomtmark men meddelat, att tillgången på dylik mark är tillräcklig. Fullständiga uppgifter rörande exploateringsfärdig tomtmark saknas jämväl för Kumla, Mariestad och Sävedalens municipalsamhälle.

Tillgången på exploateringsfärdig tomtmark på de enskilda orterna framgår av tabell VII.

Tabellarisk framställning av tillgången på och behovet av vattenledningsrör på de enskilda orterna har ej ansetts nödvändig i detta sammanhang.

Vissa förmedlingsorgan ha utöver nämnda uppgifter lämnat vissa allmänna uppgifter ägnade att kasta ljus över ortens tomtmarksproblem. Ett kort referat av dessa lämnas i det följande.

Västerås. Omkring 50 % av tomtmarken äges av staden. Återstoden äges av staten och enskilda. Dessa senare betinga sig i regel sådana priser, att marken för närvarande icke torde bebyggas.

Örebro. Omkring hälften av tomtmarken tillhör enskilda. Skulle dessa icke vilja sälja marken på rimliga villkor, kan annan mark iordningställas. Behovet av vattenledningsrör för iordningställande av denna mark kan dock icke angivas.

Uppsala. Enskild mark har endast medtagits i de fall, där snar sanering planerats eller framstår såsom sannolik.

Luleå. De i den centrala staden i enskild ägo befintliga tomterna komma troligen, trots att de kunna bebyggas när som helst, icke att bli bebyggda inom de närmaste åren på grund av priserna på dem.

Östersund. Den i enskild ägo befintliga tomtmarken kommer sannolikt icke att bebyggas av ägaren eller att säljas. I ett par fall kommer sådan mark att bebyggas med byggnader, som endast i ringa mån komma att inrymma bostäder.

Huskvarna. I den angivna bruttovåningsytan ingår 23 150 m² avsedd för större byggnder (sluten bebyggelse). Då dylika hus fordra stort kapital och lägenheterna i sådana hus äro mindre uppskattade, torde endast en ringa del av dessa fullbordas under de närmaste två åren.

Falkenberg. 3-våningshusens bruttovåningsyta har beräknats under antagande av en bredd av 11 m trots att stadsplanen tillåter djupare hus (upptill 16 m). Enär i stadsplanen ingen skillnad göres mellan öppen och villabebyggelse och den vanliga bebyggelsen är 1- och 2-familjsvillor, har all mark, avsedd för öppen bebyggelse redovisats såsom tillhörande villaområden, även sådan där hinder ej finnes för uppförande av något större hus (liknande uppgifter ha lämnats från Tranås, Hedemora och Tomelilla).

Skellefteå. Tomter med sluten bebyggelse ligga inom den äldsta delen av staden och äro i regel bebyggda. Även där bebyggelsen är gammal och utan värde, betinga tomterna på grund av sitt läge högt pris, om de ens äro till salu. Bostadsbebyggelse är därför ekonomiskt lönande på dessa tomter, endast om bottenvåningen utnyttjas för affärsändamål.

Tranås. De flesta exploateringsfärdiga tomterna äro i enskild ägo, vilket försvårar deras utnyttjande. Staden äger emellertid stora stadsplanelagda områden, som kunna utnyttjas, om vattenledningsrör erhållas.

Nynäshamn. All mark är i enskild ägo, varför exploateringen blir beroende på villigheten att upplåta marken samt priserna på den.

Vid inventeringen av den omedelbart eller inom de närmaste två åren exploateringsfärdiga tomtmarken i städer och stadsliknande samhällen har, såsom framgår av den nyss lämnade redogöreslen, redovisning begärts för tomtmark upp till en gräns, som motsvarar 10 procent av ortens nuvarande samlade bostadsutrymmen. Denna gräns har valts med hänsyn därtill, att genomsnittligen och i de enskilda fallen med endast få undantag denna mängd tomtmark ger rum för den största bostadsproduktion, som rimligtvis och även under gynnsammaste allmänna betingelser kan tänkas komma till stånd under de första åren efter ett vapenstillestånd. Den motsvarar en årsproduktion av nära 60 000 lägenheter för samtliga tätorter. I de följande uppskattningarna av utbyggnadsbehovet i fortsättningen har det ansetts befogat att räkna med högre gräns endast för ett fåtal orter med exceptionellt snabbt industriell tillväxt under de senaste åren, i vilka fall dessutom reservation bör göras för möjligheten av bakslag i den industriella utvecklingen efter kriget.

En granskning av kolumn 6 i tabell VII ger vid handen, att för flertalet orter den tomtmark, som redan är exploateringsfärdig eller som med anlitande av i kommunens ägo nu befintliga tillgångar av vattenledningsrör kan göras exploateringsfärdig före utgången av år 1945, är väl tillräcklig för den största bostadsbyggnadsvolym, varmed man har anledning räkna under de närmaste åren. Härvid har sammanräknats tomtmark i såväl enskild som i kommunal eller statlig ägo. Det är självklart, att ett omdöme om tomtmarkens tillräcklighet under tiden efter ett vapenstillestånd måste lida av samma ovisshet, som gäller beträffande tidpunkten för detta. Om det antages, att bostadsproduktionen så länge kriget varar behåller ungefär den nuvarande omfattningen, betyder detta, att tomtmark till en omfattning, motsvarande ungefär 3 procent av det existerande bostadsbeståndets bruttovåningsyta kommer att årligen exploateras. Men å andra sidan kan ju samtidigt ytterligare tomtmark hinna ställas i exploateringsfärdigt skick.

Om man utgår ifrån, att knapphet på tomtmark kan anses föreligga eller snart riskeras på orter, där den sammanlagda bruttovåningsytan för tomtmark, som i tabell VII betecknas A, B: 1 och B: 2, icke uppnår 10 procent av bostadsbeståndets sammanlagda bruttovåningsyta, skulle 17 av de 107 redovisade orterna ha en mer eller mindre knapp försörjning med tomtmark. Till dessa böra läggas 4 orter, där expansionen under senare år varit så stark, att man för att vara på säkra sidan bör räkna med högre utbyggnadsbehov än de 10 procenten. Mest framträdande bland orter, där knapphet kan anses råda — icke relativt sett men med hänsyn till ortens betydelse — äro Stockholm och Göteborg, varvid dock beträffande den senare är att erinra, att endast tomtmark i kommunens ägo redovisats.

Tabell VII. Tillgång på tomtmark den 1 november 1943.

Ort	Bruttovåningsytan för fastigheter å tomtmark med nedanstående exploateringsmöjligheter i % av bostadsbeståndets bruttovåningsyta den 1 november 1943					
	Exploateringsfärdig	Exploateringsfärdig senast d. 31/12 1944	Exploateringsfärdig senast d. 31/12 1945	Exploateringsfärdig inom de närmaste 2 åren, om vattenledn.-rör kunna erhållas[1]	Samtliga	Därav summa kol. 1, 2 och 3
	1	2	3	4	5	6
Städer med mer än 30 000 inv.						
Stockholm	5·30	2·70	0·34	4·60	12·94	8·34
Göteborg	2·13	3·84	—	3·01	8·98	5·97
Malmö	14·04	6·17	4·59	1·84	26·64	24·80
Norrköping	10·55	8·16	1·64	—	20·35	20·35
Hälsingborg	6·78	4·82	4·08	—	15·68	15·68
Örebro	17·50	4·43	—	—	21·93	21·93
Borås	6·70	5·70	—	—	12·40	12·40
Jönköping	8·47	2·34	1·86	1·82	14·49	12·67
Eskilstuna	6·80	3·70	—	—	10·50	10·50
Uppsala	6·87	8·21	—	16·18	31·26	15·08
Gävle	4·82	5·16	—	—	9·98	9·98
Västerås	4·54	13·60	—	—	18·14	18·14
Linköping	3·27	9·01	—	—	12·28	12·28
Städer med mellan 10—30 000 inv.						
Södertälje	5·35	4·89	—	—	10·24	10·24
Lidingö	15·48	—	—	23·65	39·13	15·48
Solna	29·19	11·72	—	—	40·91	40·91
Nyköping	8·01	4·51	1·26	—	13·78	13·78
Katrineholm	8·30	6·13	2·17	—	16·60	16·60
Nässjö	8·51	0·85	—	9·31	18·67	9·36
Växjö	12·33	1·72	—	—	14·05	14·05
Västervik	14·64	7·35	—	—	21·99	21·99
Visby	22·76	—	—	4·58	27·34	22·76
Karlskrona	3·54	5·92	1·82	—	11·28	11·28
Karlshamn	8·04	4·09	2·50	2·08	16·71	14·63
Kristianstad	14·01	8·85	—	36·40	59·26	22·86
Lund	7·99	5·65	4·50	—	18·14	18·14
Landskrona	21·42	—	—	—	21·42	21·42
Ystad	5·45	1·53	—	3·59	10·57	6·98
Trelleborg	18·67	—	—	10·14	28·81	18·67
Halmstad	11·40	4·15	2·05	—	17·60	17·60
Varberg	22·43	12·65	7·83	—	42·91	42·91
Mölndal	9·28	—	—	1·57	10·85	9·28

[1] Enligt de utsända formulären behövde uppgift ej lämnas angående i denna kolumn redovisad tomtmark, om i de övriga upptagits tomtmark motsvarande 10 % av dåvarande bostadsbestånd.

Tabell VII. (Forts.).

Ort	Bruttovåningsytan för fastigheter å tomtmark med nedanstående exploateringsmöjligheter i % av bostadsbeståndets bruttovåningsyta den 1 november 1943					
	Exploateringsfärdig	Exploateringsfärdig senast d. 31/12 1944	Exploateringsfärdig senast d. 31/12 1945	Exploateringsfärdig inom de närmaste 2 åren, om vattenledn.-rör kunna erhållas[1]	Samtliga	Därav summa kol. 1, 2 och 3
	1	2	3	4	5	6
Uddevalla	26·83	1·27	—	7·88	35·98	28·10
Trollhättan	13·17	2·41	—	—	15·58	15·58
Alingsås	10·34	8·51	—	—	18·85	18·85
Skövde	9·95	7·43	0·75	—	18·13	18·13
Karlstad	2·72	2·25	—	5·96	10·93	4·97
Kristinehamn	12·94	4·50	—	—	17·44	17·44
Karlskoga	4·29	2·81	0·27	7·05	14·42	7·37
Falun	2·87	11·64	—	—	14·51	14·51
Söderhamn	18·43	5·23	7·35	—	31·01	31·01
Sandviken	6·96	1·48	—	9·47	17·91	8·44
Härnösand	8·88	2·78	—	—	11·66	11·66
Sundsvall	15·84	—	—	—	15·84	15·84
Östersund	11·92	9·62	—	—	21·54	21·54
Umeå	5·29	2·35	0·15	7·60	15·39	7·79
Luleå	13·94	1·96	6·65	—	22·55	22·55
Städer med mindre än 10 000 inv.						
Djursholm	10·75	—	0·43	1·72	12·90	11·18
Enköping	1·66	4·81	—	13·55	20·02	6·47
Strängnäs	11·10	1·80	—	6·32	19·22	12·90
Motala	8·45	0·90	—	2·34	11·69	9·35
Mjölby	11·63	0·85	—	—	12·48	12·48
Huskvarna	20·16	5·23	—	—	25·39	25·39
Värnamo	6·35	7·00	—	—	13·35	13·35
Vetlanda	12·75	8·44	8·23	9·64	39·06	29·42
Eksjö	6·13	—	—	11·97	18·10	6·13
Tranås	53·13	—	10·05	16·05	79·23	63·18
Ljungby	9·12	7·69	14·50	—	31·31	31·31
Oskarshamn	16·20	2·83	—	4·60	23·63	19·03
Ronneby	21·49	9·34	—	13·90	44·73	30·83
Sölvesborg	3·71	4·97	1·95	4·94	15·57	10·63
Ängelholm	8·23	—	13·27	—	21·50	21·50
Hässleholm	42·48	54·39	—	—	96·87	96·87
Eslöv	5·15	—	—	5·32	10·47	5·15
Falkenberg	16·57	0·32	—	1·34	18·23	16·89
Kungälv	19·04	1·15	—	12·30	32·49	20·19
Lysekil	6·19	2·16	2·90	—	11·25	11·25

[1] Enligt de utsända formulären behövde uppgift ej lämnas angående i denna kolumn redovisad tomtmark, om i de övriga upptagits tomtmark motsvarande 10 % av dåvarande bostadsbestånd.

Tab. VII. (Forts.).

Ort	Bruttovåningsytan för fastigheter å tomtmark med nedanstående exploateringsmöjligheter i % av bostadsbeståndets bruttovåningsyta den 1 november 1943					
	Exploateringsfärdig	Exploateringsfärdig senast d. 31/12 1944	Exploateringsfärdig senast d. 31/12 1945	Exploateringsfärdig inom de närmaste 2 åren, om vattenledn.-rör kunna erhållas[1]	Samtliga	Därav summa kol. 1, 2 och 3
	1	2	3	4	5	6
Ulricehamn	12·45	5·29	7·95	—	25·69	25·69
Skara	3·55	2·00	—	12·97	18·52	5·55
Tidaholm	11·67	24·64	—	—	36·31	36·31
Falköping	12·29	—	—	—	12·29	12·29
Filipstad	21·80	—	—	—	21·80	21·80
Arvika	20·61	—	—	—	20·61	20·61
Lindesberg	1·29	4·93	—	4·23	10·45	6·22
Sala	12·56	1·84	—	49·43	63·83	14·40
Köping	25·35	0·86	—	58·43	84·64	26·21
Arboga	21·37	23·21	30·99	—	75·57	75·57
Hedemora	13·29	—	—	—	13·29	13·29
Ludvika	37·73	18·84	—	—	56·57	56·57
Hudiksvall	8·58	2·36	4·19	—	15·13	15·13
Bollnäs	65·26	9·19	—	—	74·45	74·45
Sollefteå	28·85	29·19	1·22	27·11	86·37	59·26
Örnsköldsvik	14·74	—	—	2·51	17·25	14·74
Skellefteå	71·99	4·84	5·17	—	82·00	82·00
Boden	9·11	1·84	—	—	10·95	10·95
Köpingar m. m.[2]						
Finspångs köping	5·99	3·29	—	—	9·28	9·28
Flens m:e	11·87	—	—	—	11·87	11·87
Hallsbergs köping	17·36	5·62	—	—	22·98	22·98
Hornsbergs m:e	45·31	—	—	—	45·31	45·31
Kinna m:e	2·08	7·59	—	6·12	15·79	9·67
Nynäshamns köping	14·26	—	—	92·76	107·02	14·26
Säffle köping	0·92	0·56	—	2·76	4·24	1·48
Tomelilla köping	43·88	—	—	29·51	73·39	43 88
Åtvid	40·17	3·90	27·27	3·35	74·69	71·34

[1] Enligt de utsända formulären behövde uppgift ej lämnas angående i denna kolumn redovisad tomtmark, om i de övriga upptagits tomtmark motsvarande 10 % av dåvarande bostadsbestånd. — [2] Bruttovåningsytan 20 × ortens invånarantal den 1 januari 1943.

Från många orter har uppgivits, att en större eller mindre del av den exploateringsfärdiga tomtmarken befinner sig i enskild ägo och att det är ovisst, huruvida denna kommer att upplåtas till priser, som möjliggöra bebyggelse, eller överhuvud upplåtas för bebyggelse inom de närmaste åren. Beträffande mindre orter, där sedvanligen större delen av tomtutbudet utgöres av enskild tomtmark, torde detta problem icke ha större räckvidd. För

större och vissa medelstora orter skulle det dock otvivelaktigt kunna uppstå svårigheter, om knapphet på tomtmark gjorde sig gällande och kommunen saknade möjligheter att effektivt reglera utbudet. Problemet belyses beträffande städerna med mer än 30 000 invånare av följande sammanställning rörande tomtmark, i procent av bruttovåningsytan, som är nu exploateringsfärdig eller kan färdigställas före utgången av 1945 med anlitande av nu föreliggande rörtillgångar i kommunens ägo.

	Tomtmark i statens eller kommunens ägo	Tomtmark i statens, kommunens eller enskild ägo
Stockholm	5,7	8,3
Göteborg	6,0	6,0
Malmö	9,9	24,8
Norrköping	18,0	20,3
Hälsingborg	7,6	15,7
Örebro	9,4	21,9
Borås	7,9	12,4
Jönköping	5,0	12,7
Eskilstuna	10,5	10,5
Uppsala	10,6	15,1
Gävle	6,7	10,0
Västerås	10,4	18,1
Linköping	9,5	12,3

Utöver Stockholm och Göteborg (samt Linköping) skulle, om endast tomtmark i offentlig ägo medräknades, ytterligare några av de större städerna vara i en situation, där en tomtbrist kunde befaras, om under närmast följande år en expansion av bostadsbyggandet skulle ske och ny tilldelning av vattenledningsrör ej kunde ifrågakomma. Även om ingen enskild tomtmark kunde påräknas för bebyggelse under dessa år, är dock förändringen icke av den storleksordning, att den väsentligt rubbar följande bedömning av möjligheterna att erhålla tomtmark för en vidgad bostadsbebyggelse efter ett vapenstillestånd.

För här ifrågakommande ändamål har uppgjorts en förteckning (här ej återgiven) över de orter, där utfyllnad av den tomtmark, som är färdig eller kan göras färdig med nuvarande rörtillgångar i kommunens ägo, kan anses behövlig enligt här anlagd bedömningsgrund; utfyllnaden har tänkts gjord till omkring 10 procent eller den högre siffra, som i särskilda fall kan motiveras. Med ledning av de av kommunernas uppgifter framgående förhållandena mellan bruttovåningsyta och rörbehov har den erforderliga rörkvantiteten beräknats. Det må framhållas, att det här är fråga om en summarisk uppskattning, som gjorts med en viss säkerhetsmarginal. De erhållna uppgifterna ge vid handen, att rörbehovet per kvadratmeter bruttovåningsyta varierar från 0,5 till 8 kg; värdet 5 kg/m² har här valts.

Resultatet av denna beräkning blir, att utöver de rörtillgångar, varöver kommunerna nu förfoga, skulle erfordras omkring 3 800 ton för att intill slutet av 1945 möjliggöra en exploateringsfärdig tomtmark, på vilken en ut-

byggnad av stadssamhällenas bostadsbestånd med 10 procent (eller i vissa undantagsfall mera) skulle kunna ske. Nära två tredjedelar av detta behov avser de två största städerna. Härvid har icke räknats därmed, att på åtskilliga orter överskott enligt här använd summarisk beräkningsgrund föreligga. Det av kommunerna själva i denna inventering uppgivna behovet utgör sammanlagt 9 700 ton. Skillnaden förklaras givetvis därmed, att kommunerna i många fall redovisat behovet enligt egna utbyggnadsplaner, vilka ofta överstiga den här tillämpade beräkningsgrunden, samt att kommunerna även medräknat andra rörbehov än dem som avse bostadsbebyggelsen.

Enligt uppgifter från industrikommissionen beräknas importen av gjutna heltjocka rör (tryckrör) till 14 000 à 15 000 ton. Dessutom beräknas att av 1943 års kontingent ytterligare skall erhållas 1 740 ton. Inom landet tillverkas för närvarande icke raka tryckrör men väl tryckrördelar i viss utsträckning.

Å 1943 fördelades 14 400 ton, varvid förutom direkt konsumtion av kommunerna upplades förråd för det eller de närmaste årens markexploatering. De kvantiteter tryckrör som kommunerna disponera framgå av den i det föregående redovisade inventeringen och ha där uttryckts i den mängd tomtmark, som med anlitande av dessa rörtillgångar kan givas exploatering. Utöver dessa lager finnas enligt uppgift från industrikommissionen knappast några nämnvärda lager hos grossister eller entreprenadfirmor.

Om man såsom ytterlighetsfall utgår från total avspärrning av importen under krigets slutskede eller första tiden efter ett vapenstillestånd, måste man sålunda i första hand räkna med de tillgångar, som kommunerna disponera. Det framgår av den inventering, för vilken härovan redogjorts, att flertalet kommuner kunna anses självförsörjande beträffande de närmaste två åren. I ett antal kommuner är dock den nuvarande tillgången otillräcklig för en utbyggnad av den omfattning, som här räknats som behövlig för realiserande av ett bostadsbyggnadsprogram efter ett vapenstillestånd.

För att tillgodose de senare kommunernas behov finnas dock även vid det tänkta ytterlighetsfallet av fullständigt importbortfall vissa andra möjligheter.

Stålmuffrör kunna i viss utsträckning ersätta de gjutna rören, ehuru kostnaden blir större. Dessa rör kunna tillverkas inom landet till en kvantitet av 2 000 à 4 000 ton. Dessutom kunna armerade trärör användas, och det beräknas, att man med dessa kan ersätta 5 000 à 6 000 ton gjutna rör per år. Vidare finnas möjligheter att använda vissa slag armerade betongrör i likhet med vad som nu i stor utsträckning sker i Danmark och Tyskland; speciellt i sådana trakter av landet, där vattnet är mindre aggressivt (södra Sverige) kunna dessa rör användas med fördel.

Slutligen må hänvisas till den proposition, som torde framläggas vid årets riksdag, om byggande av en anläggning inom landet för tillverkning av gjutna tryckrör med en kapacitet av 15 000 ton, varigenom självförsörjning beträffande dessa rör skulle ernås. Produktionen torde kunna påräknas först vid mitten av år 1945, förutsatt att anläggningens byggande igångsättes inom den närmaste tiden.

Med den vid byggnadslånebyråns inventering konstaterade tillgången på

exploateringsfärdig mark, som för närvarande föreligger eller som inom de närmaste två åren kan med anlitande av hos kommunerna disponibla lager färdigställas, med den ännu fortgående importen, samt slutligen med de möjligheter till ersättning inom landet, som föreligga även vid fullständigt importbortfall, synes ett bostadsbyggnadsprogram av den omfattning, som i föregående avsnitt diskuterats, icke behöva äventyras genom brist på tomtmark. Det är dock givet, att på vissa orter tillfällig knapphet kan komma att göra sig gällande och verka hämmande, om kravet på en snabb expansion av bostadsbyggandet ställes, och det är därför angeläget, att man inom kommunerna observerar dessa frågor och vidtager förberedelser, där sådana kunna behövas.

B. Behovet av och tillgången på byggnadsmaterial.

För att erhålla en grund för bedömningen av behovet av byggnadsmaterial av olika slag för bostadsproduktionen efter ett vapenstillestånd samt möjligheterna att tillgodose detta behov har inom byggnadslånebyråns tekniska avdelning gjorts en detaljerad beräkning av materialåtgången per lägenhet i olika hustyper. De därvid erhållna värdena ha därefter tillämpats på den totala bostadsbyggnadsvolymen, beräknad dels enligt innevarande år förväntade förhållanden, dels enligt det produktionsalternativ på 45 000 lägenheter i tätorterna, som i första avsnittet diskuterades. De sålunda erhållna mängderna ha därefter proportionerats upp med hänsyn till bostadsbyggnadsverksamheten utanför tätorterna, vilken med ledning av vissa låt vara osäkra erfarenheter antagits utgöra omkring 15 procent av den totala. Fördelningen mellan enfamiljs- och flerfamiljshus har skett enligt nu gällande proportioner mellan dessa lägenhetstyper. Härvid har till »enfamiljshus» även räknats tvåfamiljshus (ävensom eventuella radhus), enär dessa ur materialsynpunkt äro ganska likvärdiga.

Resultaten av beräkningarna redovisas i *Bilaga 2*.

För flerfamiljshusen ha angivits tvenne siffror på antalet lägenheter, nämligen 26 000 och 36 000. Den förra siffran anger den beräknade byggnadskvantiteten år 1944 och den senare en beräknad produktion för ett år efter vapenstilleståndet enligt tidigare redovisade grunder. Dessa siffror gälla tätorterna.

Vad enfamiljshusen beträffar beräknas för tätbebyggda samhällen produktionen för 1944 bli ca 6 700 lägenheter och första efterkrigsåret 9 000 st.

Medräknas däremot alla bostäder i hela landet, tillkomma utöver nyssnämnda antalet lägenheter vissa kvantiteter, och dessa kunna antagas helt utgöras av enfamiljshus eller därmed jämförliga.

Kategorierna »enfamiljshus» bli då totalt 12 700 för 1944 och 18 000 för ett år efter vapenstilleståndet.

Beträffande lägenhetsstorlekarna har beräknats att vid flerfamiljshusen lägenheten har en nettoyta av 50 m² och enfamiljshuset en nettoyta av 60 m², vilka värden i stort sett överensstämma med medelvärdena på den nuvaran-

de produktionen. Med antagande av ett effektivitetstal av ca 80 % blir bruttoytan = 63 respektive 75 m^2.

Vid beräkning av volymen per lägenhet har gjorts det antagandet, att flerfamiljshusens medelhöjd är källare + fyra våningar. Visserligen uppföres flertalet sådana hus endast i 3 våningar + källare, men å ena sidan äro 2-våningshusen relativt få och av ringa storlek och å andra sidan äro de hus, som äro över 3 våningar, ganska många samt i allmänhet även rätt höga (ända upp till 10 våningar), varför man bör med tämligen god approximation kunna räkna med 4 bostadsvåningar + källare som medeltal. Med antagande av en våningshöjd av 3 m blir då volymen per lägenhet i flerfamiljshuset omkring 250 m^3.

Som tidigare antytts innefattar rubriken »enfamiljshus» även en svårbestämbar kvantitet tvåfamiljshus, och för att rätt bedöma den erforderliga totala materialkvantiteten måste man taga hänsyn till att vid dessa senare hus källaren blir gemensam. Då även ofta våningshöjden i dessa enfamiljshus är något lägre än i flerfamiljshus (2,5 à 2,6 m) samt källaren även lägre, har antagits en total genomsnittshöjd av bostad och källare på 4,7 m, varigenom volymen för enfamiljshus blir 75 × 4,7 = 350 m^3.

Enhetskvantiteterna av material ha uträknats dels per lägenhet vid de olika slagen byggnader, dels även per m^3 byggnadsvolym. Till grund för beräkningarna ligga materialuppgifter från ett flertal fastigheter av olika storleksordning, varvid det visat sig finnas ganska god överensstämmelse mellan de olika byggnaderna ävensom med de uppgifter, som lämnas i samband med nu tillämpade byggnadstillståndstvång, varför man torde våga påstå, att här angivna kvantiteter under förutsättning av en relativt likformig byggnadsproduktion böra kunna anses tämligen representativa.

Stommen. För beräkning av materialet till stommen har antagits att samtliga flerfamiljshus äro uppförda av stenmaterial med bjälklag av betong. Enfamiljshusen däremot ha antagits utförda med såväl väggar som bjälklag av trä.

Emellertid äro en del flerfamiljshus framförallt tvåvåningshusen ofta uppförda med träväggar, men å andra sidan förekommer ett antal enfamiljshus, kanske framförallt i sydligaste delarna av landet, som äro uppförda av sten. Härvid har alltså gjorts det antagandet att antalet lägenheter i flerfamiljshusen av trä utgör ungefär samma antal som enfamiljshusen av sten, varigenom en utjämning härvidlag kan antagas.

Vidare finnas också träbjälklag i viss utsträckning i stenhusen, men även betongbjälklag över källarna i enfamiljshusen, och även här har antagits att en utjämning skett.

Beträffande byggnadsmaterialen i övrigt ha följande antaganden gjorts.

Trävirke. Här innefattas såväl det virke, som erfordras i den färdiga byggnaden som även formvirke för betongarbeten och ställningsvirke, varvid i senare fallet hänsyn tagits till virkets upprepade användning. Trähusen ha förutsatts utförda huvudsakligen av en stomme av 2″ plank samt värmeisolerade med porösa träfiberskivor.

Cementmaterial. Till all betong har räknats med E-cement, och endast för slipning av källargolv och till cementmosaik har räknats med A-cement i viss utsträckning. Vid enfamiljshusen har gjorts det antagandet, att grundmurarna utföras av färdiggjutna betonghålstenar vilande på grundplattor av betong. Då en del enfamiljshus utföras med källarmurar helt av betong men å andra sidan även en del tvåvånings flerfamiljshus byggas med betonghålsten i grunden har, i analogi med vad tidigare skett beträffande stomme av trä och sten, gjorts det antagandet, att dessa olika utföringsformer uppväga varandra.

Lättbetong av skilda fabrikat har antagits förekomma i följande former.

20 procent av flerfamiljshusen ha antagits utförda av lättbetong. Givetvis varierar den procentuella fördelningen mellan lättbetong- och tegelbyggnader starkt både i lokalt hänseende och även från tid till annan beroende på tillgången på material, transportförhållanden m. m.

Det bör påpekas, att vid byggnader med lättbetong skorstensstockar och i regel murpartier med kanaler utföras i tegelmurverk.

Även till värmeisolering av källare med betongväggar har beräknats åtgå vissa kvantiteter lättbetong. Då emellertid träullsplattor är det vanligaste materialet härvidlag, har lättbetongen endast antagits representera ca 25 procent av denna isolering.

Träullsplattorna. Då numera i stor utsträckning (enligt här gjort antagande till 25 procent) ytterväggarna vid tegelhus utföras endast 1 sten tjocka och förses med extra värmeisolering i regel av träullsplattor, har beräknats den kvantitet träullsplattor som denna extra isolering representerar.

Tegelmaterial. 80 procent av flerfamiljshusen ha antagits utförda av tegelmurverk och vidare har räknats med skorstensstockar av tegel i enfamiljshusen och de flerfamiljshus som utföras av lättbetong. Samtliga yttertak i såväl flerfamiljs- som i enfamiljshusen ha antagits belagda med tegel i enlighet med direktiv lämnade av statens industrikommission.

I flerfamiljshusen ha de lägenhetsskiljande väggarna antagits utförda av bärande murverk (tegel eller lättbetong) men alla övriga innerväggar av plattor.

I vilken utsträckning tegel, lättbetong eller slaggbetong kommer till användning kan icke bestämmas, utan hela den beräknade kvantiteten har redovisats som »mellanväggsplattor».

Asfalt. Asfalt kan förekomma i form av ren asfalt eller av emulsioner.

Järnmaterial. Förutom vad som framgår av de angivna rubrikerna i tabellen erfordras visst material i form av sträckankarjärn, räcken o. s. v., men dessa relativt små kvantiteter kunna inrangeras som »armeringsjärn», vilken summa är rätt väl tilltagen.

Påpekas bör, att armeringsjärnet är beräknat endast under förutsättning av nuvarande hus men icke gjutna betonghus. Armerade innerbetongväggar kunna endast i undantagsfall godtagas.

Vid beräkning av de smidda rören har antagits, att även varmvattenrören utföras av järn, med hänsyn till vårt nuvarande försörjningsläge, men då

det ur alla synpunkter är önskvärt, att dessa ledningar utföras av kopparrör, har i en särskild rubrik »kopparrör» angivits den kvantitet som beräknats härför. Kan alltså koppar erhållas, skall kvantiteten »smidda rör» minskas med en summa, som är ungefär dubbelt så stor som den angivna kopparkvantiteten.

Spisar. I städerna har beträffande flerfamiljshusen gjorts en fördelning mellan gas- och elspisar i enlighet med uppgifter lämnade av el- och gasverken, d. v. s. 75 procent gasspisar och 25 procent elspisar. Vid enfamiljshusen har gjorts det antagandet, att då endast tätorterna medtagas, är fördelningen 70 procent gasspisar, 20 procent elspisar och 10 procent ved- och agaspisar, men då hela landets enfamiljshus medräknas är fördelningen 35 procent gasspisar, 15 procent elspisar och 50 procent aga- och vedspisar.

Förutom i tabellerna angivna material förekomma givetvis andra, exempelvis vissa värmeisoleringsmaterial som mattor av skilda slag m. m. Då kvantiteten icke kan bestämmas men i den mån dessa material ersätta andra rubricerade isoleringsmaterial, får man innefatta dem i dessa rubriker. Detta gäller också en hel del andra material.

I tabellerna äro icke medtagna sådana material som äro rent lokalt betonade, såsom grus och stenmaterial samt kalk och bjälklagsfyllning.

I anslutning till den i bilaga 2 redovisade förteckningen över olika mängder byggnadsmaterial, som erfordras för viss angiven bostadsproduktion, skall här diskuteras möjligheterna att anskaffa dessa material.

Den bostadsproduktion som skall vara genomförd 1944 är redan nu i ganska stor utsträckning igångsatt, och de material som erfordras för densamma torde också till ganska stor del finnas anskaffade av byggnadsföretagarna, och man kan säkert utgå ifrån, att praktiskt taget hela materialbehovet täckes av de lager som nu finnas inom landet antingen i form av färdiga produkter eller av råmaterial och bränsle.

Som en icke osannolik eventualitet måste man givetvis — även bortsett från möjligheten att landet blir indraget i krig — räkna med att i krigets slutskede och den första tiden efter ett vapenstillestånd importmöjligheterna begränsas eller helt bortfalla en kortare eller längre tid. Å andra sidan torde i en situation, där krigshandlingarna upphört, det komma att te sig försvarligt att tära på lager, som upplagts med beredskapssyfte i förväntan att import snart skall kunna organiseras. I det följande har gjorts ett försök till bedömning av hur bostadsbyggandets materialförsörjning skulle komma att ställa sig i händelse av fullständigt importbortfall under en 6-månadersperiod. Därvid har antagits att i och med ett vapenstillestånd vissa militära anläggningsarbeten skulle kräva mindre av exempelvis cement och byggnadsjärn samt att annan byggnadsverksamhet, för offentliga och industriella ändamål, icke skulle öka i omfattning. Det säger sig självt, att bedömningen måste på flera punkter vara osäker, speciellt på grund av ovissheten om lagerställningen.

Räknas produktionen som jämnt fördelad under året, skulle för de 6 månaderna beräknas materialbehov till vid snävaste alternativet 13 400 lägen-

heter i flerfamiljshus och 6 350 lägenheter i en- och tvåfamiljshus i hela landet och i det vidare alternativet 18 000 lägenheter i flerfamiljshus och 9 000 i en- och tvåfamiljshus.

Trävirke och träfiberplattor samt snickerier. Några svårigheter ha icke förefunnits beträffande dessa helt inhemska material, vilkas framställning icke heller erfordrar importerat bränsle.

Efterkrigsperioden torde med all sannolikhet innebära stark efterfrågan från utlandet på dessa material, och detta kan möjligen medföra en viss prisstegring för de produkter som kunna exporteras. För att då kunna säkra den inhemska konsumtionen kan en prishöjning även inom landet bli nödvändig. Brist bör emellertid icke behöva befaras.

Cement. Materialet tillverkas helt inom landet. Av råvarorna för framställningen är det endast gipssten som importeras. För årets produktion äro lagren tillräckliga, och skulle hel avspärrning inträffa, kan den erforderliga ringa kvantiteten sannolikt erhållas medelst lejdtrafik eller eventuellt kan man genom användande av ersättningsmaterial klara denna fråga.

För framställningen av cement åtgå stora mängder bränsle. I första hand har man minskat bränslebehovet genom »inmalning» av finmalen slagg och därvid skapat ett nytt cement, s. k. E-cement, som endast till ca 50 procent utgöres av vanligt portlandscement (A-cement). Detta nya cement är fullt tillfredsställande för bostadsproduktionen och användes nu så gott som uteslutande därstädes. Endast en mindre mängd »oblandad» A-cement erfordras för vissa golvbeläggningar ävensom för svåra grundarbeten o. dyl. Enligt uppgifter framställes nu A-cementet med endast 40 procent importerat bränsle och resten inhemskt (ved, torv och brunkol).

Enligt uppgift äro bränslelagren vid cementfabrikerna goda, och 1944 års produktion är säkrad. Med avstängning kan, om tillräcklig bränsletilldelning från befintliga kollager ställes till disposition, även den stora produktionen klaras.

Att framställa cementet med elektriskt bränsle är teoretiskt möjligt, men verkställda undersökningar visa, att kostnaderna bli abnormt höga, varför denna väg får anses utesluten.

Genom den under de två senaste åren bedrivna kraftiga upplysningsverksamheten rörande betongens rationella sammansättning samt genom den återhållsamhet som licenstvånget framtvingat har, såsom man kunnat konstatera, förbrukningen per byggnadsenhet icke ökat, trots att numera betongbjälklagen ökat både i antal och tjocklek jämfört med förut.

Skulle under det närmaste året en fullständig avspärrning av importerat bränsle inträffa under 6 månader, kan tydligen utan vidare vår nuvarande konsumtion tillfredsställas.

Om vid en dylik situation de militära behoven minska och vidare en ytterligare rationalisering av betongarbetena, som mycket väl låter sig göra, verkställes, torde med all sannolikhet det större bostadsproduktionsprogrammet kunna genomföras.

Murtegel. För framställning av detta material användes före kriget impor-

terat bränsle i ganska stor omfattning, men nu har man i stor utsträckning övergått till användning av ved och torv till bränningen. Endast till fasadtegel användes nu kol, men även härtill kan, möjligen med något eftersättande av kravet på utseendet, även inhemskt bränsle tillgripas.

Utförda provningar visa, att hållfastheten hos tegel utfört med inhemskt bränsle är fullt jämförbar med tidigare tillverkade tegelprodukter.

Den utpräglade säsongkaraktär som tegelproduktionen hittills uppvisat har genom att ett antal större tegelbruk verkställt utbyggnader, varigenom vinterbränning möjliggöres, i viss grad utjämnats, men ännu flera dylika utbyggnader, som samtidigt innebära en rationalisering av driften och som resultera i bättre kvaliteter på teglet, skulle hälsas med tillfredsställelse. För dyligt vintertillverkat tegel har nu, i huvudsak för åstadkommande av artificiell torkning av detsamma, tilldelats fossilt bränsle. För att kunna utbyta sistnämnda bränsle mot inhemskt sådant måste en del ombyggnader vidtagas vid vissa tegelbruk, men detta torde icke möta några större svårigheter.

För ca ett år sedan uppstod framför allt i Mälarlandskapen viss knapphet på tegel. Man kan då ställa den frågan, om materialet kan framställas i tillräckliga mängder.

Det bör då erinras om, att tegel dels är det material som ingår i byggnaden med största kvantiteten, dels också är av den beskaffenheten, att det icke får belastas med alltför långa transporter, om icke priset skall bliva alltför högt. Vidare måste tegelindustrien arbeta på tämligen lång sikt och då avsättningen är helt beroende av byggnadsverksamhetens fluktuationer kan lätt uppstå temporär eller lokalt betonad brist.

Kan emellertid tegelindustrien i god tid erhålla kännedom om ungefärliga behovet av tegel och därigenom givas garanti för en på längre sikt planerad produktion, torde några svårigheter icke behöva uppstå med detta material även med det största programmet.

Taktegel. Vad som ovan anförts beträffande murtegel gäller också i stort sett takteglet.

Lättbetong. Häri inbegripas olika slag av cementhålsten (huvudsakligen använt till grunder vid enfamiljshus), vidare gasbetong, siporex och vibroblocksten.

För framställning av dessa, så när som på gasbetongen, är cementet det material som i detta sammanhang är av intresse. Emellertid är cementhalten låg, varför man i förhållande till byggnadsvolymen får minsta möjliga cementåtgång. Gasbetongen tillverkas i stort sett med inhemskt material. Dessa produkter torde sålunda vara tämligen oberoende av landets importförhållanden.

Byggnadsjärn. Bostadsproduktionen har fått sitt behov av byggnadsjärn tillgodosett dels av svensk produktion, dels genom import. Inbördes förhållandet mellan armeringsjärn och balkar har undergått viss förskjutning och synes nu för bostäder utgöra ca 90 procent av armeringsjärn och endast 10 procent balk.

Skulle en total avstängning av vår import inträda, bortfaller i första hand det importerade järnet, som nu för bostadsbyggnadernas del uppgår till ca 40

procent. I andra hand innebär denna avstängning sannolikt vissa svårigheter med bränsleförsörjningen för de svenska järnbruken, som nu svara för ca 60 procent av bostädernas behov av byggnadsjärn.

Då den inhemska produktionen för närvarande utgör ca 75 000 ton och årsbehovet för det största bostadsprogrammet utgör ej fullt 40 000 ton, erfordras för bostäderna en ganska stor del av totalkvantiteten. Halvårsbehovet på 20 000 ton torde dock enligt gjorda uttalanden och enligt vad som på annat sätt bekantgjorts med stor sannolikhet finnas i lager hos byggnadsföretagare, hos industrierna samt hos grossister och järnhandlare. Även det största programmet torde därför utan svårighet kunna genomföras.

Endast ett statligt beslag torde dock kunna lämna exakta besked om dessa lagers storlek.

Under den tid av 1 $^1/_2$ år som licensgivning för bostadsbyggnader förekommit för järn har genom vissa rationaliseringsåtgärder förbrukningen nedgått med ca 20 procent per byggnadsenhet, och möjligheter finnas sannolikt till någon ytterligare nedpressning.

Järnbalkar. Järnbalkar däremot finnas enligt uppgift från järnbalksgrossister i rätt stora mängder i deras lager, men då dessa för bostadsproduktionen användas i betydligt begränsad omfattning, saknar detta primärt intresse. Däremot är det av betydelse att kunna använda dessa balkar framförallt till industribyggen som ersättning för armeringsjärn, vilket utan större olägenheter kan ske.

De relativt få balkar som erfordras för bostadsbyggandet kunna helt tillverkas inom landet, dels som valsade profiler, dels som svetsade balkar.

Diskbänkar. Skulle en fullständig avspärrning omöjliggöra tillverkningen av den nu använda compoundplåten, vari bl. a. ingår importerat nickel, ha möjligheter undersökts och förberedelser vidtagits för tillverkning av diskbänkar av porslin.

Beslag. Dessa tillverkas numera helt inom landet samt med sådana råmaterial som icke importeras.

Sintrade och klinkerplattor. Viss mindre del av råmaterialet liksom även viss del av bränslet importeras, men då desssa material dels utgöra en mycket ringa del i byggnaden, dels kunna installeras sedermera behöver icke eventuell brist på dessa material lägga hinder i vägen för byggnadsverksamheten.

Evakueringsrör och plattor av fiber och cement. Tidigare utfördes dessa av asbestfiber med cement som bindemedel, men då asbest icke kunnat importeras, använder man nu i stället cellulosafiber. Det nya materialet benämnt celent har visserligen icke samma goda egenskaper som asbestcementet (eternit) men kan anses som ett tillfredsställande ersättningsmaterial.

Man har emellertid funnit, att med användande av dessa fibercementtrummor till evakueringskanaler ljudisoleringen mellan de olika lägenheterna blir mindre god, varför man nu i största möjliga utsträckning murar dessa kanaler, varigenom behovet av dylika trummor avsevärt minskat.

Asfalt och asfaltimpregnerad papp. Denna rubrik innefattar ett flertal olika pappsorter för skilda ändamål, vilka i huvudsak skiljas åt genom olika

grad av asfalthalt. Tidigare innehöll pappen, förutom cellulosa, en ganska avsevärd mängd textillump, som gav materialet vissa goda egenskaper, framförallt beträffande dess volymbeständighet. Under nuvarande förhållanden har denna textillump högst avsevärt reducerats, och följden har blivit, att pappens kvalitet avsevärt försämrats. En annan bidragande orsak härtill är den, att den asfalt vi nu erhålla, rumänsk, icke är av samma goda kvalitet som den tidigare erhållna, varför såväl impregneringen som framförallt klisterprodukterna icke äro av samma kvalitet som tidigare.

Asfalten får ju helt importeras — från Rumänien — men leveranserna kunna sägas ha varit tillfredsställande. I viss utsträckning ha inhemska tjärprodukter ersatt asfalten.

För att minska förbrukningen av asfalt och asfaltpapp har beträffande takläggningen föreskrivits, att bostadsbyggnader endast få täckas med taktegel, som ju helt är en svensk produkt. Under teglet placeras en s. k. underlagspapp, som emellertid är en enklaste sortens takpapp utan textillump och med ringa asfaltmängd. Skulle det även bli nödvändigt avstå från denna papp, kunna utan olägenhet hårda träfiberplattor tjäna som skydd under teglet utan någon egentlig kostnadsökning.

Grundisoleringen utföres i stor utsträckning med asfalt eller asfaltemulsioner. Om dessa icke kunna erhållas, kan utan olägenhet eller egentlig kostnadsökning vattentät betong, cementputs och omsorgsfull dränering utgöra en fullgod ersättning.

Badrums-, terrass- och balkongisoleringarna äro de som i sista hand kunna undvara asfaltmaterial, men även här kan en vattentät betongisolering utföras.

Vid trähus förekommer asfaltpapp i stor utsträckning, men här är asfalthalten tämligen låg, och vidare utgör denna papp intet absolut nödvändigt material.

Brist på asfalt och övriga material, vari asfalt ingår, utgör alltså, vad beträffar bostadsbyggnaderna, intet större hinder för produktionen.

Galvaniserad plåt. Till framställningen av denna åtgår förutom järn även svåranskaffbar zink, varför stor sparsamhet måst iakttagas med detta material.

Förut användes plåt i stor utsträckning till taktäckning, men nu föreskrives för bostäder tegeltäckning av taken. Även beslagning av hela skorstenar med plåt tillåtes nu icke längre. Förutom till hängrännor, stuprör och fönsterbleck användes denna plåt i rätt stor utsträckning i korrugerad form till balkongräcken. Sistnämnda användning kan givetvis helt bortfalla, om så är nödvändigt. Ehuru det givetvis medför vissa olägenheter, kan för någon kortare tid — några månader el. dyl. — uppsättning av hängrännor eller stuprör anstå, och eventuellt kunna i nödfall provisoriska vattenavlopp av trä eller dylikt anordnas.

Plåt till evakueringstrummor, som tidigare tillverkats i stor utsträckning, kan ersättas med annat material i enlighet med vad tidigare antytts.

Sålunda bör icke heller brist på detta material under ca 6 månader hindra bostadsbyggandet.

Badkar. Dessa utgöras av gjutjärn, som emaljbehandlas. Särskilt ha vid vissa tidpunkter svårigheter att leverera badkar uppstått, beroende på att emaljen, som importeras, varit svår att erhålla.

En tillverkning har igångsatts av badkar bestående av kakelklädda betonglådor, och dessa torde kunna ersätta de vanliga karen, ehuru de givetvis icke ha samma eleganta utseende. Emellertid kan, som nu även ofta sker, badkarens installerande tills vidare få anstå.

Tvättställ tillverkas helt inom landet, och de råmaterial, som importeras, finnas här i sådana mängder, att brist icke skall behöva befaras även med tämligen lång avspärrning.

Linolja. Ehuru tillgången för närvarande är tämligen god, måste detta material importeras, och brist kan vid avspärrning uppstå. Dels kunna en del inhemska cellulosafärger i viss grad ersätta linoljefärgen, dels kan, utan större olägenhet, målning anstå under någon tid.

Glas. Råmaterialet soda samt fossilt bränsle — speciellt gasrika kol — kunna i händelse av en total avspärrning bereda avsevärda svårigheter. Några betydande lager vare sig av råmaterial eller av färdig vara finnas icke heller. Dock kunna — om det politiska läget vid en eventuell avspärrning tillåter detta — de beredskapslager av glas som nu upplagts eventuellt tillgripas.

En viss del av glaset, kanske ca 50 procent, kan provisoriskt ersättas med träfiberplattor, ehuru givetvis rätt stora olägenheter och kostnader måste bli förknippade härmed. Då sodan icke erfordras i alltför stora kvantiteter, kan, om möjligheter därtill kunna beredas genom lejdtrafik, erhållas en kvantitet, som motsvarar ganska avsevärd glastillverkning. Dock torde glaset vara ett av de material som kan komma att erbjuda vissa svårigheter.

Elektrisk installationsmateriel. Här är det huvudsakligen koppar och gummi, som äro av intresse, enär övrigt material tillverkas inom landet.

Kopparn utgör en relativt ringa kvantitet, och för detta ändamål torde vår inhemska kopparproduktion kunna täcka behovet.

Gummi som isoleringsmaterial kan, enligt uppgifter som lämnats, ersättas med andra ämnen utan att de olägenheter inträda som vid förra krigets krisinstallationer ibland förekommo. Numera verkställas vidare ledningsdragningarna i pansarrör, som möjliggör utbyte av ledningarna utan ingrepp i byggnaden.

Sålunda kan anses, att elektriska installationer utan olägenhet kunna utföras även vid avspärrat läge.

Elspisar, gasspisar, kylskåp. Allt är inhemsk produktion, och större leveranssvårigheter böra icke behöva befaras.

Avloppsrör, s. k. normalrör (gjutjärn). Dessa användas i bostäderna uteslutande till avloppsledningar och som luftningsrör för avlopp.

I avsikt att nedbringa förbrukningen av dessa rör har under halvtannat år för bostadsbyggnaderna föreskrivits, att avloppsrören i källaren och delvis på vinden icke få utföras av järn utan skola utgöras av cementrör eller glace-

rade lergodsrör. Detta utbyte har också i stort sett utfallit tillfredsställande och innebär en besparing av ca 25 procent av järnförbrukningen.

Under förutsättning av nämnda reduktion är behovet av dylika rör och rördelar följande:

	39 500 lägenheter	54 000 lägenheter
Raka rör	3 900 ton	5 320 ton
Rördelar med golvbrunn och vattenlås	3 990 »	5 460 »
Summa	7 890 ton	10 780 ton

Då emellertid av många skäl den nämnda reduktionen på 25 procent icke för närvarande helt genomförts, bör man för säkerhets skull räkna med en ca 10 pocent högre konsumtion än den som här angivits.

Inom landet tillverkas nu raka rör vid två tillverkningsställen och rördelar vid ett flertal bruk.

År 1944 beräknas produktionen av normalrör till ca 6 000 ton och av rördelar till 5 000 ton. Importen för år 1944 skall enligt svensk-tyska handelsavtalet utgöra 22 000 ton av alla slag av gjutna rör. Härav torde 7 000 à 8 000 ton kunna disponeras för avloppsrör.

Sålunda disponeras under 1944 med normala importförhållanden 18 000 à 19 000 ton raka rör och rördelar, varigenom behovet för bostädernas del är fullt tryggat.

Fördelningen är nu alltså ca 60 procent inhemsk tillverkning och 40 procent import.

Skulle fullständig avspärrning inträda, måste den importerade kvantiteten, ca 8 000 ton, ersättas med något slag av inhemsk tillverkning.

Trenne vägar äro härvid framkomliga, och en kombination av desamma torde vara den lämpligaste.

I första hand kan produktionen av normalrör upptagas vid ett flertal andra gjuterier utan att allt för vidlyftig maskinell utrustning erfordras, dock under villkor att rören få tillverkas i kortare längder (3 fot), vilket medför dubbla antalet skarvar mot nu; priset på röret får ökas något.

Emellertid kunna nämnda merkostnader icke innebära större ökning än 0,3 à 0,4 procent av totala byggnadskostnaderna för de fastigheter, där dylika rör skulle förekomma. Denna produktion kan beräknas till ca 4 000 ton.

I andra hand kunna till avloppsrör användas inom landet producerade klena stålrör, vars tillverkning kan avsevärt ökas. Även dessa rör ställa sig dyrare än de gjutna rören, men ökningen torde icke bli större än nyss nämnda 0,3 à 0,4 procent. Denna produktion torde man kunna uppskatta till 2 000 ton.

I tredje hand kunna skärpta krav på rörbesparande planlösningar samt ytterligare utbyte mot betong- eller tegelrör minska behovet av gjutjärnsrör.

Prov ha verkställts att helt utföra rörstammarna av cementrör, och ehuru de icke utfallit helt och hållet tillfredsställande, kan dock denna lösning tänkas såsom ett provisorium vid total brist på järnrör, varvid givetvis installerandet bör utföras så, att utbyte till järnrör sedermera kan utan större olägenheter verkställas.

Tillgångarna skulle då vid avspärrning bli följande:

Normalproduktion inom landet	11 000 ton
Tillverkning av korta rör	4 000 »
» » stålrör för avloppsändamål	2 000 »
	17 000 ton

Som synes är alltså tillgången fullt tillräcklig för bostadsproduktionen. En given förutsättning för denna ökade produktion är, att erforderligt bränsle och tackjärn stå att erhålla, men då dessa kvantiteter i detta fall äro relativt ringa, torde denna detalj icke behöva innebära några svårigheter.

De nuvarande lagren av gjutna rör äro tämligen ringa, och då nuvarande produktion och import å ena sidan endast jämnt uppväger konsumtionen på grund av den livliga byggnadsverksamheten, skapas icke heller för närvarande några lager.

Smidda rör. Behovet för bostadsproduktionen är 8 900 ton för *39 500* lägenheter och 12 300 ton för 54 000 lägenheter.

Mot detta svarar en svensk tillverkning av 34 500 ton. Importen beräknas till 17 000 à 18 000 ton.

Lagerhållningen är enligt uppgift ganska tillfredsställande.

Som synes utgöra de smidda rören, även i händelse av total avspärrning, icke något hinder för det större bostadsprogrammet.

Radiatorer. Tillverkningen är helt svensk, och endast vissa fabrikstekniska svårigheter ha hittills begränsat tillverkningen, men då nu dessa ha blivit bemästrade, synes material i tillräcklig omfattning kunna erhållas även för det utvidgade programmet.

Som sammanfattande omdöme torde kunna sägas, att även om försörjningen med vissa material, särskilt glas och gjutna rör, kan komma att bereda svårigheter, man dock icke synes behöva räkna med oöverkomliga hinder genom materialbrist för realiserandet efter ett vapenstillestånd av ett bostadsbyggnadsprogram av den omfattning, som ur bostadsmarknadssynpunkt ter sig önskvärt.

C. Byggnadsarbetsmarknaden.

Sysselsättningen inom byggnadsindustrien sedan krigsutbrottet. År 1939 uppgick antalet byggnadsarbetare, enligt då gjorda uppskattningar, till 150 000 à 155 000 man. Den utomordentliga byggnadskonjunkturen under de närmast föregående åren hade givetvis medfört en stark tillväxt av kåren; i årligt genomsnitt beräknades tillväxten under åren 1935—1939 till omkring 12 000 man. Vid krigsutbrottet var byggnadsarbetarnas antal omkring 50 procent större än vid 1930-talets början.

Till följd av byggnadskrisen 1939/40 inskränktes sysselsättningen inom byggnadsindustrien starkt. Byggnadsverksamheten för andra ändamål än bostäder bevarades visserligen i stort sett i sin förutvarande omfattning och t. o. m. utökades på vissa punkter, men bostadsbyggandet, den dominerande

grenen under förkrigstiden, krympte till en bråkdel av den tidigare volymen, och totalresultatet blev en sammanlagd byggnadsproduktion på hösten 1940, som var endast något mer än hälften av produktionen ett år tidigare. Den arbetslöshet, som uppkom under det första året av näringslivets omställning till krigsförutsättningarna, var till mycket stor del en arbetslöshet för byggnadsarbetare.

Under år 1941 skedde en mindre återhämtning inom byggnadsverksamheten. Produktionen inom samtliga grenar på hösten detta år kan uppskattas till omkring 60 procent av byggnadsverksamheten hösten 1939, vilket betydde, att då omkring 90 000 man voro sysselsatta i byggnadsarbete. Under detta år av vad man kunde kalla stabiliserad lågkonjunktur för byggnadsindustrien försiggick en betydande överflyttning av arbetskraft från byggnadsarbetsmarknaden till andra delar av arbetsmarknaden, där bristen på arbetskraft var akut, skogsbruket, jordbruket och den mekaniska industrien. Enligt en summarisk uppskattning skulle de omkring 60 000 byggnadsarbeare eller förutvarande byggnadsarbetare, som på hösten 1941 icke hade arbete inom byggnadsindustrien, kunna fördelas ungefär lika på grupperna arbetslösa eller inkallade respektive överflyttade till andra sysselsättningar.

Främst till följd av bostadsbyggandets återupplivande under åren 1942 och 1943 har den totala byggnadsvolymen och sysselsättningen på byggnadsarbetsmarknaden under dessa år avsevärt ökats. Med ledning av de uppgifter, som föreligga beträffande bostadsbyggandet och vissa andra grenar av byggnadsverksamheten, men under antagande av en väsentlig minskning i reparationernas omfattning, jämfört med förkrigstidens förhållanden, kan den pågående byggnadsverksamheten under högsäsongen 1943 uppskattas till bortåt 80 procent av produktionen vid motsvarande tid år 1939, vilken siffra bestyrkes av allmänna erfarenheter på håll, där man har direkt kontakt med byggnadsindustrien. (Med hänsyn till att en viss säsongutjämning förekommit under senaste år kan byggnadsvolymen, räknad per år, under sistförflutna år uppskattas till en något högre procentuell andel av 1939 års volym än vad som gäller den vid högsäsongen pågående byggnadsverksamheten.) Socialstyrelsens sysselsättningsstatistik visar en avsevärt lägre siffra, men denna statistik är beträffande byggnadsverksamheten icke representativ och synes särskilt under det senast gångna året ha förlorat kontakten med den faktiska utvecklingen. Arbetslösheten inom byggnadsfacken var vid högsäsongen, månaderna augusti—september 1943, av ungefär samma relativa omfattning som vid högsäsongen 1939 eller t. o. m. något lägre (i vägt genomsnitt 8,1 procent mot 9,1 procent). Då den stora platsrörligheten inom byggnadsyrkena avsätter en relativt stor omsättningsarbetslöshet även under högsäsong vid högkonjunktur, torde man kunna säga, att ingen arbetslöshet utöver normal omsättningsarbetslöshet bestod inom byggnadsfacken under föregående års högsäsong. Inräknas denna normala omsättningsarbetslöshet i sysselsättningen, skulle, om föregående uppskattningar av produktionsvolymen läggas till grund, under den senaste högsäsongen 120 000 à 125 000 byggnadsarbetare ha varit knutna till byggnadsindustrien mot 150 000 à 155 000 år 1939. Skillna-

den, omkring 30 000 man, motsvaras av inkallelser samt ännu bestående övergång till andra sysselsättningar, vilka båda faktorer torde stå för ungefär hälften av skillnaden vardera.

Härvid är visserligen att taga hänsyn till avgång genom dödsfall eller ålder respektive nyrekrytering under de fyra år som gått efter 1939. Härom föreligga inga uppgifter. Man kan emellertid utgå ifrån, att såväl avgång som nyrekrytering varit av förhållandevis mycket ringa omfattning under åren efter 1939. Som ett resultat av den utomordentligt snabba expansionen av byggnadsverksamheten under senare delen av 1920-talet och under 1930-talet var säkerligen ålderssammansättningen hos landets byggnadsarbetarkår år 1939 sådan, att ringa avgång genom hög ålder eller dödsfall förekommit under de senast gångna åren. Å andra sidan har givetvis krisförhållandena och arbetslösheten under åren 1940 och 1941 hämmat nyrekryteringen, dock icke helt, eftersom rekryteringen delvis är eftersläpande och bestämd av konjunkturförhållandena under tidigare år, då det ursprungliga yrkesvalet gjorts; detta senare gäller givetvis främst yrken med längre utbildningstid. I brist på direkta uppgifter antages här, att avgång och nyrekrytering uppvägt varandra; ingenting tyder på att detta skulle ge anledning till nämnvärda fel i beräkningarna.

Som komplettering till här anförda beräkningar kan nämnas vissa uppgifter angående antalet medlemmar i byggnadsfackföreningarna den 1 september 1939 och den 1 januari 1943 enligt sammanställningar, utförda inom arbetsmarknadskommissionen. Mellan nämnda tidpunkter hade det sammanlagda medlemsantalet förblivit i stort sett oförändrat. Härtill kan dock ha bidragit en utvidgning av fackförbundens verksamhetsområde och ökad organisationsgrad. I de särredovisade städerna med mer än 30,000 invånare hade antalet medlemmar sammanlagt sjunkit med 8 procent. Med hänsyn till att medlemskap i byggnadsfackförening i vissa fall bibehålles även vid arbete inom annat område — om detta uppfattas som mera tillfälligt — synes denna uppgift bestyrka den här gjorda beräkningen, att omkring 15,000 byggnadsarbetare ännu hösten 1943 hade arbete utanför byggnadsindustrien. Enligt tidigare redovisad beräkning hade ungefär det dubbla antalet arbete på andra områden hösten 1941, vilket skulle betyda, att under uppsvinget för byggnadsverksamheten åren 1942 och 1943 en återströmning skett av omkring hälften av det antal byggnadsarbetare, som under de egentliga krisåren sökt sig över till annat arbete; att så i verkligheten förekommit bestrides icke av allmänna erfarenheter.

Säsongväxlingarna. Det gamla önskemålet om utjämning av sysselsättningens säsongmässiga variationer inom byggnadsverksamheten har till en viss grad förverkligats under de senaste två åren, eller från den tidpunkt, våren 1942, då åtgärderna att återuppliva bostadsbyggandet fingo effekt. Flera omständigheter ha samverkat härvidlag. Den bestående bostadsbristen har understrukit angelägenheten att snabbt skaffa fram ett bostadstillskott, vilket stimulerat vinterbyggen för färdigställande under våren. Bostadsbristen och förekomsten av ett stort uppdämt bostadsbehov har minskat eller helt av-

lägsnat beroendet av oktoberfardagen, eftersom efterfrågan på nya lägenheter kunnat påräknas vilken tid på året som helst. Den statliga bostadssubventionens konstruktion har eliminerat betydelsen av skillnaderna i byggnadskostnader mellan vinter- och sommarbyggen. Slutligen har den allmänna byggnadsregleringen, i synnerhet under år 1943, starkt medverkat till dämpande av säsongrörelserna.

Tendensen till säsongutjämning framträder visserligen icke i de byggnadsstatistiska serierna i någon påtaglig grad. Detta torde bero på redovisningstekniska förhållanden: bakom en uppgift om exempelvis visst antal lägenheter under byggnad kan dölja sig högst olikartade konkreta produktionsförhållanden. Det synes sannolikt, att en stor del av sådana byggen, som under åren före kriget redovisades som pågående under vintern, i själva verket icke representerade annat byggnadsarbete än vissa mindre arbetskrävande förberedelsearbeten, under det att de senaste årens förhållanden drivit fram verkliga vinterbyggen i större antal.

Att en viss utjämning av säsongväxlingen för bostadsbyggen kommit till stånd, kan emellertid visas indirekt redan med hjälp av byggnadsstatistiken. För städer med mer än 30,000 invånare har sedan 1934 i denna lämnats uppgift rörande omfattningen av den pågående bostadsbyggnadsverksamheten, räknad i lägenheter, vid kvartalsskiftena. Som ett mått på den grad av jämnhet eller ojämnhet, varmed bostadsbyggandet bedrives, kan tjäna siffran för förhållandet mellan antalet lägenheter under byggnad vid högsäsongen och antalet under året fullbordade lägenheter. För städer med mer än 30 000 invånare var åren 1934—1939 i genomsnitt denna siffra 81,5 procent. För året 1943 var motsvarande siffra 65,1 procent. En motsvarande beräkning beträffande vinterproduktionens omfattning (räknad per den 1 januari) i förhållande till det årliga lägenhetstillskottet ger vid handen, att produktionen vid nyåret 1943 utgjorde 41,1 procent av lägenhetstillskottet under år 1943, under det att produktionen vid nyåret 1944 uppgick till 51,9 procent av det *beräknade* tillskottet av lägenheter år 1944. Det är härav uppenbart, att en betydande utjämning av bostadsbyggandets säsongväxlingar kommit till stånd under de senaste åren och att utjämningseffekten successivt förbättrats. (För byggnadsverksamheten som helhet torde utjämningen dock icke vara starkare vintern 1943/44 än vintern 1942/43, vilket sammanhänger med en nedgång under hösten 1943 i byggnadsverksamhet för andra ändamål än bostäder.)

Säsongutjämningen framträder också klart i de statistiska uppgifterna rörande arbetslösheten för byggnadsarbetare. Följande tablå visar den procentuella arbetslösheten enligt fackföreningarnas uppgifter för de fyra huvudgrupperna av byggnadsarbetare under två förkrigsår, 1937/38 och 1938/39, samt de två senaste åren. Det bör anmärkas, att de två här som jämförelse använda förkrigsåren utmärktes av högkonjunktur, varmed sammanhänger, att även säsongväxlingarna voro mindre utpräglade än t. ex. de lågkonjunkturbetonade åren under förra hälften av 1930-talet.

	31/8	30/11	31/1
Byggnadsträarbetare:			
1937—38	10,9	29,9	40,0
1938—39	9,9	26,9	36,1
1942—43	9,4	17,5	29,1
1943	9,2	19,5	—
Byggnadsgrovarbetare:			
1937—38	18,6	32,5	41,7
1938—39	18,4	29,4	37,9
1942—43	7,9	12,7	19,8
1943	7,8	13,5	—
Murare:			
1937—38	5,4	28,5	35,8
1938—39	4,3	23,5	27,8
1942—43	5,1	18,9	34,2
1943	5,3	25,3	—
Målare:			
1937—38	1,6	23,7	50,1
1938—39	1,1	21,6	48,7
1942—43	8,6	23,2	34,7
1943	3,9	12,3	—

I fråga om de två första grupperna, träarbetare och grovarbetare, framträder en påtaglig minskning av säsongarbetslösheten under de två senaste vintrarna. (För byggnadsgrovarbetarna har även en stark reduktion av arbetslösheten under högsäsongen inträtt, vilket tyder på en viss allmän sanering av detta arbetsområde.) Beträffande de övriga grupperna, murare och målare, är tendensen mindre enhetlig. Bortsett från mera tillfälliga inflytelser vid redovisningstillfällena torde detta sammanhänga därmed, att murarnas arbete i högre grad än andra byggnadsarbetargruppers är beroende av klimatförhållandena samt att målarnas sysselsättning är i minst lika hög grad beroende av reparationsarbetenas omfattning och säsongförhållanden som av nybyggnadsverksamhetens.

Frågan om möjligheterna av bevarad eller förstärkt säsongutjämning i fortsättningen upptages i ett följande avsnitt.

Byggnadsverksamhetens arbetskraftsproblem efter ett vapenstillestånd. Då byggnadsarbetarkåren minskat under krigsåren och då de byggnadsbehov, som kunna väntas föreligga efter kriget, äro väsentligt större än den nu pågående byggnadsproduktionen, är det utan vidare klart, att byggnadsarbetsmarknadens problem efter ett vapenstillestånd icke bör ställas som ett problem om sysselsättningskris för *detta* område. Endast en nu oförutsebar, katastrofal försämring av materialförsörjningsläget eller en mer eller mindre tillfällig desorganisation av företagarverksamheten skulle kunna orsaka en sådan kris; här, som genomgående, förutsättes givetvis att landets utrikespolitiska läge icke radikalt förändras. Frågeställningen i den aktuella diskussionen är ju icke heller denna, om arbetslöshet behöver befaras inom bygg-

nadsfacken, när kriget är slut; utan den motsatta: om möjligheterna att genom expansion inom byggnadsverksamheten kompensera sysselsättningsminskning på andra arbetsområden.

Stundom ha måhända överdrivna föreställningar om möjligheterna i detta hänseende kommit till uttryck. Den roll av våldsamt expansiv nyckelindustri, som byggnadsindustrien hade under 1930-talet, kan den sannolikt aldrig i fortsättningen spela, då — såsom behandlats i första avsnittet — hushållsbeståndets tillväxt går mot stagnation. Det *omedelbara* behovet av byggnader, för bostäder och för andra ändamål, under de första åren efter ett vapenstillestånd skulle väl tillåta en produktion — om materialförsörjningen gjorde en sådan möjlig — betydligt över den högsta förkrigsnivån, men en sådan produktion skulle innebära risken av en snart inträdande kris.

Ur byggnadsarbetsmarknadens synpunkt skulle otvivelaktigt en dylik utveckling vara ägnad att väcka betänkligheter. Man kan för det första vara tveksam, om tillgången på arbetskraft skulle räcka för en omedelbart insatt expansion av byggnadsverksamheten upp till en nivå, väsentligt högre än 1939 års. Det kan visserligen hänvisas till att under åren 1937—1939 det genomfördes en utomordentligt snabb och kraftig expansion av byggnadsverksamheten, men dessa år utgjorde slutskedet i en långvarig, över nära två årtionden spännande, endast tillfälligt i samband med krisen omkring 1933 avbruten starkt stigande utveckling, varunder rekryteringen till byggnadsyrkena successivt ökats. Efter ett vapenstillestånd står byggnadsarbetsmarknaden i det läget, att rekryteringen varit starkt nedpressad eller nära nog avbruten under en period av minst fem år. I ett sådant läge måste man befara, att en plötslig expansion till en nivå väsentligt överstigande den högsta hittills förekommande kommer att medföra svårigheter beträffande de byggnadsyrken, som kräva längre utbildning, i första hand murarna. Å andra sidan står man inför risken, att efter ett fåtal år en mer eller mindre krisartad sammandragning av byggnadsverksamheten inträffar, innebärande omöjlighet att där sysselsätta den ökade kåren av utbildade arbetare. Om av allmänna arbetsmarknadspolitiska skäl det skulle vara nödvändigt att hastigt expandera vissa verksamhetsgrenar, som senare måste krympa, förefaller det riktigare, att detta göres på sådana områden, där huvudsakligen icke-yrkesarbetare krävas.

Det må emellertid här framhållas, att en bostadsbyggnadsverksamhet av den omfattning, som i första avsnittet ur där anlagda synpunkter befanns lämpligast, bevarad under en längre följd av år måste betraktas som en mycket viktig stabiliseringsfaktor för den följande ekonomiska utvecklingen. Då under 1940-talet tillväxten i de arbetsföra åldrarna i stort sett avstannar, blir ju den totala sysselsättningsutvecklingens problem ett helt annat än under de gångna decennierna. Kan därunder byggnadsindustrien bevara den högt uppdrivna betydelse som sysselsättningsskapande faktor, som den nådde under det sista året före krigsutbrottet, skulle detta otvivelaktigt starkt bidraga till att uppnå och bibehålla ett välbalanserat konjunktur- och arbetsmarknadsläge.

I första avsnittet har en bostadsproduktion under åren efter ett vapenstillestånd omfattande 45 000 lägenheter i tätorterna ansetts vara ur där anlagda synpunkter lämpligt avvägd. En sådan produktionsvolym betyder en ökning på 40 procent i förhållande till 1943 års bostadsproduktion. Vid den här i det föregående gjorda uppskattningen av den totala byggnadsvolymen 1943 antogs (på grundval av socialstyrelsens undersökningar av fastighetsförvaltningskostnaderna) reparationernas omfattning minskade i förhållande till vad som gällde under förkrigsåren. Man torde kunna utgå ifrån att efter kriget reparationsvolymen går upp till förkrigsnivån och sannolikt tillfälligt överskrider denna, eftersom många reparationer under de senaste åren uppskjutits till följd av materialbrist och andra omständigheter; bostadsbristens hävande och därav följande livligare omflyttning på bostadsmarknaden kommer även att betyda ökad reparationsvolym. För bostadsbyggnadsverksamheten som helhet, inklusive reparationer, skulle därmed det här skisserade bostadsbyggnadsprogrammet, förutsatt oförändrad genomsnittlig lägenhetsstorlek, betyda en produktion av samma omfattning som 1939 eller, med hänsyn till reparationerna, tillfälligt något större. Härvid har antagits, att proportionerna mellan bostadsbyggandet i tätorterna och det statistiskt föga kända bostadsbyggandet på den egentliga landsbygden förblivit oförändrade.

Om det för resonemangets skull antages, att övrig byggnadsverksamhet får samma omfattning under de första åren efter ett vapenstillestånd som år 1939, vilket enligt uppgift från Industriens utredningsinstitut synes sannolikt beträffande industribyggena, skulle den totala produktionsvolymen för byggnadsverksamhetens samtliga grenar bli densamma som under det sista förkrigsåret.

Enligt nyss gjord uppskattning var antalet i byggnadsarbete sysselsatta vid senaste högsäsong ungefär 30 000 mindre än vid högsäsongen år 1939; skillnaden motsvarade till omkring hälften inkallelser, till andra hälften överflyttning till andra arbetsområden. Förutsatt samma säsongförhållanden som före kriget, skulle ett återvändande till 1939 års produktionsvolym givetvis betyda, att byggnadsverksamheten efter ett vapenstillestånd inte endast kunde ge sysselsättning åt inkallade byggnadsarbetare, när inkallelserna avvecklades, utan även bereda rum för en återströmning av arbetskraft till byggnadsindustrien från andra arbetsområden i samma omfattning som hittills bestående övergång i motsatt riktning förekommit under krigsåren.

Det är ju emellertid ett starkt motiverat önskemål, att säsongförhållandena förändras, vilket också såsom nyss framhållits skett i viss grad under de senaste två åren. Om denna utjämning kan bestå eller ytterligare förbättras efter kriget, blir arbetskraftsbehovet, räknat efter antal arbetare, lägre i förhållande till byggnadsvolymen, räknad per år, än före kriget. Om med utgångspunkt från de faktiska förhållandena beträffande omsättnings- och säsongarbetslöshet under åren 1936—1939 beräknas effekten under i övrigt oförändrade förhållanden av säsongutjämning på produktresultat per arbetare, befinnes, att en hundraprocentig säsongutjämning skulle öka produktresultatet per arbetare med omkring 20 procent. För exempelvis murare

skulle detta betyda en sänkning av den genomsnittliga arbetslösheten per år från 17 procent, vilken gällde åren 1936—1939, till 2 procent, som var den under samma år genomsnittliga siffran för säsongtopparna. En så fullständig säsongutjämning är praktiskt knappast tänkbar med hänsyn till byggnadsindustriens nuvarande organisation samt tekniska och klimatiska betingelser. I varje fall torde man för de närmaste efterkrigsåren icke kunna räkna med en dylik effekt; en ökning av produktresultatet per arbetare under de första åren efter vapenstilleståndet med 10 procent torde få anses som ett gott resultat av strävanden att utjämna byggnadsindustriens säsongvariationer.

Förverkligas en säsongutjämning av här senast nämnda grad, skulle en byggnadsproduktion under åren närmast efter vapenstilleståndet av samma omfattning som år 1939 möjliggöra en sysselsättningsökning, motsvarande ungefär hälften av den minskning, som skett 1939—1943. Byggnadsindustrien skulle, exempelvis, kunna bereda sysselsättning åt inkallade byggnadsarbetare, om inkallelserna helt avvecklades men däremot icke kunna taga emot en återströmning av den mängd förutvarande byggnadsarbetare, som ännu 1943 befunno sig i andra arbeten. För att även detta senare skall kunna ske och sålunda byggnadsarbetarekåren på nytt skall kunna växa till en storlek av 150 000 à 155 000 man förutsättes vid en säsongutjämning av nyssnämnd grad, att byggnadsvolymen per år ökas med omkring 10 procent i förhållande till 1939.

Att latenta byggnadsbehov finnas, motsvarande en dylik byggnadsvolym under de första åren efter ett vapenstillestånd, är otvivelaktigt. Vid en lägenhetsproduktion på 45 000 lägenheter skulle enbart en höjning av den genomsnittliga lägenhetsstorleken i den löpande produktionen från 3 eldstäder per lägenhet till omkring 3·5 medföra en tioprocentig ökning av den totala byggnadsvolymen (inberäknat alla grenar av byggnadsverksamheten). En ökning av reparationsvolymen till $1^1/_2$ gånger det under förkrigstiden normala, vilket med hänsyn till den stora mängden av under krigsåren eftersatta reparationer icke förefaller otroligt såsom en övergående företeelse, skulle ha enahanda effekt. En dylik form för ökning av byggnadsvolymen skulle ur materialsynpunkt ha vissa fördelar, ur sysselsättningssynpunkt däremot vissa olägenheter genom den ojämna verkan på olika arbetargrupper.

Slutligen synas de här ej tidigare direkt beaktade behov av byggen för offentliga ändamål, som göras gällande såsom angelägna, vara mycket stora. Ur de synpunkter, som här anlagts, och för vilka bostadsmarknadens behov i första hand lagts till grund, ter det sig naturligt att betrakta byggnadsverksamheten för offentliga ändamål — till den del det icke gäller byggnadsbehov av mycket hög angelägenhetsgrad — som en residuell faktor på byggnadsmarknaden, som tillgodoses i den mån arbetsmarknadsläget så kräver och de reella resurserna räcka till.

I de i det föregående framlagda beräkningarna rörande materialtillgångarna ha för flertalet material marginalerna varit sådana, att en med 10 procent i förhållande till år 1939 ökad byggnadsvolym utan svårighet kunde beredas rum. Beträffande vissa material, där brist kan befaras, måste gi-

vetvis ovissheten om materialtillgångens tillräcklighet ökas, om man räknar med större byggnadsvolym. Dock har även i fråga om dessa genomgående vid bedömningen tagits i beaktande möjligheten av att arbetsmarknadsläget skulle kunna göra en byggnadsvolym, något större än 1939 års, önskvärd.

Det torde vara försvarligt att räkna med att icke alla förändringar i de förutsättningar, som inverka på byggnadsbehov och byggnadsvolym efter ett vapenstillestånd, utlösas omedelbart och på en gång. Om exempelvis avvecklingen av inkallelserna sker successivt under en viss period, kunna måhända i början otillräckliga materialtillgångar hinna bli rikligare och möjliggöra en successiv uppgång i sysselsättningen inom byggnadsindustrien. Även genomförandet av säsongutjämning måste, som förut antytts, tänkas ske successivt.

Med hänsyn till det anförda synes det befogat att räkna med, att byggnadsindustrien — om icke omedelbart vid ett vapenstillestånd så dock inom en relativt snabbt genomförd uppgångsperiod — skall kunna komma upp i en produktionsvolym, som även vid väsentlig utjämning av säsongväxlingarna, jämfört med förkrigstiden, skall kunna bereda sysselsättning åt ett arbetarantal, som motsvarar 1939 års. Detta skulle innebära, att byggnadsindustrien skulle kunna ge arbete åt nu inkallade byggnadsarbetare och därtill åt ett antal, uppskattat till omkring 15 000, vilket motsvarar det antal byggnadsarbetare, som under åren 1939—1943 övergått från byggnadsverksamhet till andra arbetsområden.

III. Byggnadskostnaderna. Förutsättningarna för en avveckling av den generella bostadsbyggnadssubventionen.

A. Byggnadskostnadernas utveckling sedan år 1939.

I 1940 års byggnadskostnadssakkunnigas betänkande (SOU 1941: 4) samt i Promemoria rörande bostadsförsörjningen (SOU 1942: 3) ha redogörelser lämnats för byggnadskostnadernas utveckling fram till hösten 1941. I anslutning till dessa skall här göras en översikt av byggnadskostnadsutvecklingen från det sista förkrigsåret upp till det praktiskt taget helt stabiliserade kostnadsläge, som varit rådande under det sistförflutna året.

Socialstyrelsens byggnadskostnadsindex är baserat på kostnaderna för ett vintern 1938—39 uppfört trevånings smalhus i Stockholm. Den visar en stegring av byggnadskostnaderna, beräknad med fasta vikter, fram till 1943 på 38 à 39 procent. Socialstyrelsens index lider emellertid av vissa brister av den art, som äro praktiskt oundvikliga vid varje fortlöpande indexberäkning. Det bostadshus, som tjänar som indexbas, är i vissa hänseenden, t. ex. beträffande lägenhetsfördelningen, numera icke fullt representativt. I fråga om materialprisnoteringarna är att märka, att dessa vid bastillfället hämtades från fakturor, avseende faktiska leveranser, under det att vid följande beräkningstillfällen prisuppgifter insamlats från leverantörer och

entreprenörer utan samband med faktisk leverans. I syfte att få en kontroll på socialstyrelsens byggnadskostnadsindex och ett underlag för indexarbetet i fortsättningen har inom byggnadslånebyrån utförts en revision av indexberäkningarna, varvid dels prisnoteringarna korrigerats med hänsyn till vad som faktiskt betalts för material o. s. v. vid i detalj undersökta byggnadsföretag år 1943, dels en ny indexbas uppgjorts i anslutning till ett 1943 byggt hus av numera mera representativ beskaffenhet; för detta nya »indexhus» ha därefter kostnaderna med fasta vikter räknats tillbaka till prisläget i början av år 1939.

Korrigeringen av prisnoteringarna i enlighet med faktiskt betalda priser leder till ändring av indexsiffran från 139 till 136. Huvudresultatet av de beräkningar, som gjorts på grundval av den nya indexbasen, framgår av följande sammandrag:

	Kostnad 1/1 1939	Kostnad 1/10 1943	Kostnadsökning 1/1 1939—1/10 1943	
	Kronor	Kronor	Kronor	%
Material för eg. byggnadsarbeten	77 437: 08	120 216: 07	42 778: 99	55,2
Arbetslöner för eg. byggnadsarbeten	59 656: 74	66 587: 31	6 930: 57	11,6
Underentreprenörer	79 897: 09	105 928: 53	26 031: 44	32,6
Övriga omkostnader	21 618: 27	27 206: 27	5 587: 95	25,9
	238 609: 18	319 938: 13	81 328: 95	34,1

Enligt denna från 1943 bakåt till 1939 gjorda beräkning skulle byggnadskostnaderna totalt ha stigit med 34 procent. Materialet för egentliga byggnadsarbeten visar en stegring med 55 procent, arbetslöner för egentliga byggnadsarbeten nära 12 procent. Underentreprenaderna (värme- och sanitär installation, elektrisk installation, måleriarbeten, glasmästeri, plåtslageriarbeten o. s. v.), vilka innefatta kostnader för såväl material som arbete, ha stigit något svagare än totalkostnaden, eller med ej fullt 33 procent. Övriga omkostnader, vilka innefatta hyra för maskiner och redskap, biltransporter, försäkringar, räntor och kreditivavgifter under byggnadstiden, arbetsledning, arkitekt- och konstruktörsarvoden, allmänna administrationskostnader samt vissa småutgifter, ha stigit med 26 procent.

Om byggnadskostnaderna, varmed här avses byggherrens självkostnader med avdrag för tomten, delas upp i de tre huvudkomponenterna materialkostnader, arbetslöner och övriga omkostnader (för administration, arbetsledning, kapitalkostnader o. s. v.), varvid posten underentreprenader fördelas på de övriga och underentreprenörernas pålägg (efter approximativ uppskattning) tillföras övriga omkostnader, finner man, att före kriget materialkostnaderna utgjorde i runt tal halva byggnadskostnaden, arbetslönerna ej fullt 40 procent och övriga omkostnader något mer än 10 procent. Till följd av den olikformiga prisutvecklingen har materialkostnadernas andel stigit till mellan 55 och 60 procent, under det att arbetslönernas andel sjunkit till något över 30 procent.

En undersökning av orsakerna till skillnaden i de resultat, som erhållas,

då man beräknar kostnadsutvecklingen på basis av ett år 1939 uppfört hus (indextalet 136 enligt socialstyrelsens korrigerade beräkning) respektive på basis av ett år 1943 uppfört hus (indextal 134), ger vid handen, att den huvudsakliga förklaringen ligger i olika viktsiffror för byggnadsmaterialen, beroende på olikheter i konstruktioner och materialval. Den materialbudget, som gällde beträffande 1939 års indexhus, hade till hösten 1943 i vägt genomsnitt stigit 61 procent i pris, under det att materialbudgeten för 1943 års indexhus under samma tid stigit med endast 55 procent. En viktig roll spelar i detta sammanhang det förhållandet, att 1943 års indexhus använder långt mindre järnkrävande konstruktioner än 1939 års hus. Det är att märka att den skillnad i indexutslaget, som detta betingar, icke ger uttryck för den besparing, som vinnes genom övergång från en mera till en mindre järnkrävande konstruktion, utan blott för det förhållandet, att prisstegringen på byggnadsjärn, som varit långt starkare än den genomsnittliga materialprisstegringen, väger tyngre i 1939 års hus än i 1943 års. En liknande roll spelas av vissa asbest- och asfaltprodukter, för vilka prisstegringen varit mycket stark; dessa ha långt högre vikt i 1939 års hus än i 1943 års, vilket främst sammanhänger med förändringar i konstruktion och evakueringssystem.

Enligt gängse indexteori äro de båda metoder att mäta pris- och kostnadsutvecklingen under en viss period, som representeras av socialstyrelsens (korrigerade) index och av den här refererade indexberäkningen på basis av ett under sista året uppfört hus, principiellt likvärdiga. Då resultaten ej sammanfalla, har man blott att konstatera, att en fullt fast jämförelsebasis icke finnes. Skillnaden i utslag är ju dock relativt obetydlig, och resultatet kan sägas vara, att stegringen i byggnadskostnaderna för ett ordinärt bostadshus i Stockholm sedan början av år 1939 varit omkring 35 procent.

Schematiskt sammansättes den kostnadsstegring på 81 000 kronor och 34 procent, som 1943 års indexhus visar jämfört med 1939, på följande sätt:

	Kronor	% av stegring
Kostnadsstegring för material	60 000	74
» » löner	13 000	16
» » övrigt	8 000	10
	81 000	**100**

Av hela byggnadskostnadsstegringen sedan förkrigstiden kommer tre fjärdedelar på materialkostnaderna, ej fullt en sjättedel på lönerna.

I de två betänkanden, vartill tidigare hänvisats (SOU 1941: 4 och SOU 1942: 3) har byggnadskostnadsutvecklingen fram till slutet av år 1941, då huvudparten av kostnadsstegringen under hela krigstiden redan hade inträffat, närmare analyserats. Som huvudsakliga resultat av dessa granskningar framhävdes vissa grundläggande faktorer såsom väsentligen bestämmande för de stegrade priserna på byggnadsmaterial, i främsta rummet transportkostnaderna samt bränslepriserna; en tredje för flera byggnadsmaterial gemensam kostnadsstegrande faktor utgjordes av de höjda järnpriserna, i sin tur i viss utsträckning bottnande i de stegrade bränslepriserna och i viss mån trans-

portkostnaderna. Till dessa kan numera läggas prisstegringen på trä; i den här refererade indexberäkningen svarar kostnadsökningen för trävaror och snickerier för 30 procent av hela stegringen för material för egentliga byggnadsarbeten och för mer än 15 procent av den totala byggnadskostnadsstegringen eller lika mycket som arbetslönerna såväl i egentliga byggnadsarbeten som i underentreprenader.

Som grund för en bedömning av vad den kommande prisutvecklingen kan komma att betyda för byggnadskostnaderna i fortsättningen skulle kunna försökas en detaljerad analys av varje delpost i kostnadsindex. Då emellertid faktiskt byggnadskostnadsutvecklingen — i den mån den sammanhänger med den allmänna prisutvecklingen — väsentligen bygges upp av prisförändringarna för ett fåtal grundläggande poster och då en detaljprövning måste vidlådas av osäkerhet i ett stort antal punkter, synes för det här förevarande syftet en mera summarisk analys vara att föredraga, varvid de nyss nämnda huvudfaktorerna i den senare byggnadskostnadsutvecklingen ägnas särskild uppmärksamhet.

Beträffande *transportkostnaderna* lämnar det material, som ligger till grund för indexberäkningarna föga ledning. Däri ingå nämligen dessa kostnader i regel i priserna på byggnadsmaterialen, som levereras fritt byggnadsplatsen. En analys med ledning av inom priskontrollnämnden befintliga kalkyler rörande transportkostnadernas andel i de olika materialpriserna skulle ställa sig alltför omständlig och är sannolikt endast delvis möjlig att genomföra. På grund härav har en annan utväg anlitats. 1940 års byggnadskostnadssakkunniga gjorde nämligen på sin tid en särskild beräkning rörande transportkostnadernas betydelse i förhållande till andra i byggnadskostnaderna ingående faktorer (se a. a. s. 64—65). Man gjorde därvid en sammanställning för kostnaderna för transporter av samtliga byggnadsmaterial från leverantörens lager (fabrik) och fram till byggnadsplatsen för ett ordinärt bygge i ett av Stockholms ytterområden. Enligt dessa beräkningar skulle transportkostnaderna sommaren 1939 ha uppgått till omkring 5 procent av de totala byggnadskostnaderna. Huvuddelen av transporterna skedde med bil, resten med järnväg eller till en mindre del med båt. Fram till hösten 1940 hade transportkostnaderna stigit med 35 procent. Man torde nu sannolikt kunna räkna med ungefär en fördubbling av förkrigskostnaderna på detta område. För båtfrakterna är den genomsnittliga stegringen sedan förkrigstiden av denna storleksordning. De genomsnittliga bilfrakterna torde ha stegrats med bortåt 100 procent. Järnvägsfrakternas uppgång är mindre, men man får här ta hänsyn till att just för byggnadsmaterial gällde tidigare tämligen allmänt rätt betydande fraktnedsättningar, som under kriget bortfallit. Även beträffande biltransporterna gäller kanske i viss utsträckning något liknande; som stor beställare kunde byggnadsindustrien före kriget erhålla särskilt förmånliga fraktuppgörelser, medan möjligheterna härtill numera icke äro lika goda och fraktstegringen därför på detta område kanske större än den genomsnittliga. Slutligen får hänsyn även tagas till att restriktionerna för biltrafiken framtvingat en övergång till andra transportmedel,

tåg och båt, vilken övergång kan ha medfört ytterligare kostnadsstegring. Det synes därför befogat att för byggnadsindustriens del i stort sett räkna med en fördubbling av fraktkostnaderna. Tillämpas resultatet av detta resonemang på grunden för här använda byggnadskostnadsberäkningar, erhålles att transportkostnaderna före kriget för ifrågavarande fastighet, med en kostnad av ej fullt 240 000 kronor år 1939, skulle ha utgjort (5 procent därav eller) ungefär 12 000 kronor. Med en fördubbling härav skulle de sålunda ha stigit till 24 000. Av den totala materialprisstegringen, 60 000 kronor, skulle sålunda 12 000 komma på ökningen av transportkostnaderna. När man på detta sätt isolerat transportkostnaderna, är fältet öppet för en bedömning av den framtida utvecklingen. Antages halva transportkostnadsstegringen gå tillbaka, skulle byggnadskostnaderna enligt dessa beräkningar sålunda sjunka med 6 000 kronor eller nära 2 procent.

Vid sidan av de stegrade transportkostnaderna har ökningen av *bränslekostnaderna* spelat en stor roll för uppgången av byggnadsmaterialpriserna. Här finnes ingen annan möjlighet än att med tillhjälp av uppgifter rörande bränsleåtgången inom olika materialindustrierna söka göra en uppskattning av den samlade bränslekostnadsstegringen. Som bekant är framställningen av åtskilliga byggnadsmaterial — järn, cement, tegel — relativt bränslekrävande. Mycket grovt skulle man kunna uppskatta, att bränslekostnaderna före kriget utgjorde i genomsnitt 10 procent av materialpriserna fritt byggnadsplatsen (d. v. s. lika mycket som transportkostnaderna). Man synes vidare kunna antaga den genomsnittliga bränslekostnadsstegringen till en tredubbling, om man nämligen räknar icke endast med prisstegringen på bränslen utan även med den kostnadsstegrande verkan av övergången till dyrare och mindre effektiva ersättningsbränslen. Bränslet i de material, som ingå i den till grund för indexberäkningarna liggande fastigheten, skulle sålunda före kriget ha kostat 12 000 kronor och stigit till 36 000 kronor 1943. Stegringen skulle sålunda utgöra 24 000 kronor eller mer än en tredjedel av materialprisstegringen. Även om beräkningen endast har en ytterst approximativ karaktär, förefaller resultatet dock rätt rimligt. Också detta resultat ägnar sig väl som grund för en bedömning av den framtida utvecklingen. Liksom beträffande transportkostnaderna har man väl här anledning att räkna med en icke obetydlig tillbakagång efter den starka bränslekostnadsstegringen under kriget. Det är lätt att med hjälp av angivna siffror klargöra effekten av olika antaganden rörande efterkrigstidens bränsleprisnivå.

En betydande post bland materialutgifterna utgöres av trävarorna. Inklusive snickerier o. dyl. uppgick kostnaden härför år 1939 i indexfastigheten till i runt tal 25 000 kronor. Denna post har stigit med i runt tal 50 procent till 37 500 kronor. Härvidlag är stegringen starkare för själva trävarorna, drygt 65 procent, och svagare för snickerierna. Träprisstegringen svarar sålunda för ca 12 500 kronor av hela materialfördyringen.

Av materialprisstegringen för ifrågavarande fastighet på 60 000 kronor har sålunda grovt räknat 12 000 kronor kunnat hänföras till stegrade transport-

kostnader, 24 000 kronor till stegrade bränslekostnader och 12 500 kronor till prisstegringarna på trävaror och snickerier. Av återstående 11 500 kronor synes man kunna hänföra en avsevärd del till prisstegringar på byggnadsmaterial av olika slag, i vilka järn ingår, utöver den prisstegring, som direkt framkallats av ökade bränslekostnader. En närmare precisering härav bereder dock stora svårigheter.

Den här förda diskussionen kan sammanfattas i följande tablå, där ökningen av byggnadskostnaderna för 1943 års indexhus uppdelats i sina huvudkomponenter.

Total kostnadsstegring		81 000 kronor
Därav		
Materialprisstegring		60 000 »
I materialprisstegringen ingår:		
Ökade transportkostnader	12 000 kronor	
Ökade bränslekostnader	24 000 »	
Prisstegring på trävaror	12 500 »	
Övrigt	11 500 »	
Lönestegring		13 000 »
Ökning av övriga kostnader		8 000 »

I det föregående har byggnadskostnadsutvecklingen tagits i betraktande efter sedvanlig indexmetod, d. v. s. de olika posterna i byggnadskostnaderna ha antagits ingå med fasta vikter (visserligen med olika vikter i 1939 års respektive 1943 års indexhus, men i var och en av de på dessa båda baser gjorda jämförelserna med oförändrade vikter). Detta innebär antagandet av oförändrat byggnadssätt, oförändrat materialval, oförändrade konstruktioner och hustyper o. s. v. En indexmässig mätning av byggnadskostnadsutvecklingen ger icke utslag för faktiskt inträffade förändringar i byggnadsmetoderna, anpassning av materialvalet med hänsyn till förändrade prisrelationer och till materialförsörjningsläget, förbättring av konstruktioner och planlösningar o. s. v. De antaganden, som ligga i det fasta viktsystemet och vilka innebära, att man med index mäter verkan på byggnadskostnaderna av enbart prisernas förändringar under i övrigt oförändrade omständigheter, äro givetvis icke realistiska; en dylik byggnadskostnadsindex ger därför ett otillräckligt uttryck för byggnadskostnadernas verkliga utveckling. Såsom i fortsättningen skall vidare diskuteras ha sedan förkrigstiden åtskilliga förändringar inträffat i byggnadstekniken i vidsträckt mening, vilka medfört, att den verkliga byggnadskostnadsstegringen avsevärt skiljer sig från den av ett fast-vikt index redovisade.

Det bereder vissa svårigheter att få ett tillförlitligt mått på den verkliga byggnadskostnadsstegringen. Material, som möjliggör en noggrann undersökning av byggnadskostnaderna under tidigare år, har varit tillgängligt i endast mycket begränsad omfattning. Byggnadskostnaderna kunna från fall till fall variera tämligen slumpartat och spridningen i materialet är därför stor. Av en korrekt jämförelse måste dessutom krävas, att de jämförda husens kvalitet är enhetlig eller att betydelsen ur kostnadssynpunkt av förekom-

mande olikheter i detta hänseende kan bestämmas. Av tillgängligt material uppfyllas dessa krav bäst av de fastigheter, som under en följd av år uppförts av A.B. Stockholmshem för barnrika familjer samt av H. S. B:s byggen. Det förra företagets verksamhet är ju begränsad till Stockholm, där såväl under året närmast före krigsutbrottet som under det senast gångna stora byggnadsföretag genomförts i bolagets regi; i ett betydande antal andra städer ha såväl under det sista förkrigsåret som under senast förflutna år bostadshus uppförts av H. S. B.

A.B. Stockholmshem uppförde 1938—39 fastigheter, färdigställda till $^1/_4$ respektive $^1/_{10}$ 1939, till en sammanlagd byggnadskostnad av 12,6 miljoner kronor. Byggnadskostnaden per m^3 varierade mellan 58:30 och 65 kronor, med ett vägt genomsnitt av 61:92 kr./m^3. För färdigställande under år 1943 och början av 1944 har bolaget byggt fastigheter till en total byggnadskostnad av 17,3 miljoner kronor, varvid byggnadskostnaden per m^3 varierat mellan 77 och 84 kronor med ett genomsnitt av 79:66 kr./m^3 (beträffande ett av de senare företagen, representerande en byggnadskostnad av 1,59 miljoner kronor, är kostnaden ej slutgiltig, endast beräknad). Stegringen från 1939 till 1943 är genomsnittligen 28,7 procent.

Från H. S. B. ha erhållits för här förevarande syfte användbara uppgifter från 13 landsortsstäder, i vilka bostadsfastigheter uppförts dels till $^1/_{10}$ 1939, dels till senare delen av 1943 eller början av 1944. Dessa uppgifter ha underkastats en viss bearbetning i syfte att nå fullständig jämförbarhet. Kubikmeterkostnaden 1939 varierar mellan 52 à 53 kronor till 68 à 69 kronor (det senare i Luleå) med ett genomsnitt av 58:71 kr./m^3. Den uppgivna byggnadskostnaden i 1943—44 års fastigheter varierar mellan 67 à 68 och 90 kr./m^3 med ett genomsnitt av 75:50 kr./m^3. (För jämförbarhetens skull användas här de uppgivna kostnaderna, oavsett om dessa godtagits av byggnadslånebyrån eller icke.) För samtliga städer är den genomsnittliga kostnadsstegringen 28,6 procent, eller praktiskt taget densamma som framkom ur Stockholmsmaterialet.

Den stegring, som framträder i H. S. B.-materialet, är för olika städer mycket växlande, från lägst 14 procent till högst 36,6 procent. Detta beror givetvis till stor del därpå, att det i varje särskilt fall är fråga om en jämförelse gällande endast två byggnadsföretag, varvid slumpartade avvikelser från det normala kunna medföra starka förskjutningar i relationstalet. Men det synes även förhålla sig så, att det under de senare åren skett en faktisk förskjutning i byggnadskostnadsstrukturen i landet, innebärande att byggnadskostnaderna stigit relativt starkare i de landsdelar, där byggnadskostnaderna tidigare legat lägre (och även fortfarande ligga lägre); detta överensstämmer med allmänna erfarenheter, som gjorts inom byggnadslånebyrån. Städer i östra Mellansverige, där inflytelserna från huvudstaden varit starkast, hade före kriget väsentligt högre byggnadskostnader än städer i andra delar av landet, bortsett från övre Norrland. De fem orter, som i materialet kunna hänföras till den förra gruppen (Gävle, Södertälje, Nyköping, Köping, Sandviken) visa för 1939 års hus en genomsnittlig byggnadskost-

nad per m^3 på 59: 70 kronor, för 1943—44 års hus en kostnad på 73: 42 kronor; stegringen uppgår för dessa orter i genomsnitt till 23 procent. Bortsett från städerna i övre Norrland visa övriga i materialet representerade orter (Örebro, Jönköping, Lidköping, Karlstad, Falun, Borlänge) en stegring från 55: 45 kr./m^3 till 72: 44 kr./m^3, eller med 30,6 procent. Den senare gruppen ligger fortfarande lägre, men skillnaden, som 1939 utgjorde nära 4 kr., har krympt ihop till 1 kr./m^3. Beträffande de norrländska städerna (Sundsvall, Luleå), där nu som tidigare byggnadskostnaderna ligga högre än i andra delar av landet, frånsett Stockholm, har stegringen varit jämförlig med den senare gruppens.

Det är här att märka, att de byggnadsföretag, som här lämnat jämförelsematerial, sannolikt i mindre grad undergått sådana förändringar i byggnadsmetoder, konstruktioner, planlösningar o. s. v. än som gäller bostadsbyggnadsverksamheten i allmänhet. De storföretag, det här är fråga om, voro även före kriget väl utrustade i tekniskt avseende; den gransknings- och rådgivningsverksamhet i fråga om byggnadskonstruktioner, planlösningar och materialval, som under de senaste åren utövats, har helt naturligt icke kunnat ha samma relativa betydelse för dessa företags verksamhet som för den stora massan av mindre bostadsbyggnadsföretag. Det förefaller därför inte obefogat att antaga, att den genomsnittliga verkliga byggnadskostnadsstegringen varit något lägre än som framgår av det här använda materialet. Som en försiktig uppskattning torde kunna sägas, att den verkliga byggnadskostnadsstegringen sedan år 1939 uppgått till 25 à 30 procent.

Byggnadskostnad har här uppfattats som byggherrens självkostnader utom tomtkostnad. Vid byggen, som utföras på entreprenad, inkluderar byggnadskostnaden entreprenörens (liksom underentreprenörers) vinst; vid byggen, som utföras i egen regi, inräknas däremot icke byggmästarens eget arvode eller vinst och icke heller de spekulationsvinster, som vid det före kriget för enskild byggnadsverksamhet gängse systemet för finansiering av den högst belägna delen av fastighetskapitalet kunde göras av den ene eller den andre av de finansiella parter, som deltogo i affären. När det gäller att taga i betraktande förändringarna i icke endast de egentliga byggnadskostnaderna enligt här använd definition utan i de totala anskaffningskostnaderna för bostadshus, kunna de senare vinsterna icke inräknas under någon rimlig definition av anskaffningskostnad; tomtkostnad och normalt byggmästararvode måste däremot givetvis läggas till de egentliga byggnadskostnaderna.

Att erhålla exakta sammanfattande statistiska uttryck för storleken av dessa poster och deras förändringar är praktiskt taget omöjligt. Tomtkostnaden varierar ju starkt med hänsyn till läge och grundläggningsförhållanden. I samband med omformningen av reglerna för den statliga tertiärlånegivningen år 1941 föreskrevs, att tertiärlån fick utgå endast under förutsättning, att tomtkostnaden icke översteg 1935 års nivå på orten. På många orter har detta betytt en sänkning av tomtpriserna under den nivå, som gällde de sista förkrigsåren. På övriga torde tomtprisnivån hållits i stort sett konstant; en-

dast i undantagsfall har stegring förekommit. Härvid bortses från, att den kommunala subventionen till bostadsbyggandet under senare år ofta haft formen av billig tomtupplåtelse. I fråga om byggmästararvodet är det ogörligt att bestämma vad som före kriget kunde betraktas som normalt; gränsen mellan normalt arvode och vinst därutöver var givetvis flytande. Genom den kontroll över fastigheternas anskaffningskostnader, som under de senaste åren utövats i samband med den statliga lånegivningen, ha inte endast överskottsvinster skurits bort utan även byggmästararvodena hållits inom gränser, som ansetts rimliga.

Jämförelser mellan konkreta fall från förkrigstiden respektive det senaste året avseende förändringar i total anskaffningskostnad, inklusive tomtkostnad och byggmästararvode skulle säkerligen lämna starkt varierande resultat. Blott som exempel må här anföras följande jämförelse mellan de två bostadsfastigheter från 1939 respektive 1943, som utgjort baser för de förut refererade indexberäkningarna. Om beträffande 1943 års indexhus, räknat tillbaka till 1939, tillämpas de för 1939 års indexhus faktiskt gällande tomtkostnaderna (inklusive grundförstärkning) samt byggmästararvode, omräknade med hänsyn till objektens olika storlek, och därefter jämförelse göres med de för 1943 års hus faktiskt gällande tomtkostnaderna och det godtagna byggmästararvodet, konstateras för dessa poster sammanlagt en minskning av omkring 13 000 kronor. Kostnadsstegringen, som för de egentliga byggnadskostnaderna utgjorde 34,1 procent, blir för totala anskaffningskostnadens tillväxt till följd av denna minskning begränsad till 21,2 procent.

Nu är detta exempel med säkerhet icke representativt för landets städer i allmänhet, framför allt därför, att tomtkostnaden i Stockholm har en långt större relativ betydelse än i andra städer. I medelstora städer torde tomtkostnad och byggmästararvode under förkrigstiden i normala fall ha uppgått till bortåt 15 procent av anskaffningskostnaden. Om man antager, att dessa poster tillsammantagna förblivit oförändrade, medan de egentliga byggnadskostnaderna stigit, skulle detta betyda, att indextalet för total anskaffningskostnad stigit omkring 4 enheter mindre än indextalet för egentlig byggnadskostnad. I själva verket torde tomtkostnad och byggmästararvode tillsammantagna (bortsett från kommunal subvention i form av tomtrabatt) ha sjunkit något på de flesta orter, varför anskaffningskostnadsstegringen begränsats ännu mera i förhållande till stegringen i den egentliga byggnadskostnaden. En exakt beräkning rörande generella eller genomsnittliga förhållanden är här, som nämnts, ogörlig. Man torde dock ha fog för omdömet, att till en ökning av den verkliga byggnadskostnaden på 25 à 30 procent svarar en ökning av den totala anskaffningskostnaden, om hänsyn tages till tomtkostnad och normalt byggmästararvode, på 20 à 25 procent. Det är verkan av denna ökning av bostadsfastigheternas anskaffningskostnader på hyrorna, som det statliga stödet åt bostadsbyggandet haft att motväga.

B. Det nuvarande subventionsbehovet.

Det statliga stödet har formen av dels tertiärlån intill en övre gräns av 85 (egnahem), 90 (flerfamiljshus i enskild regi) eller 95 procent (hus i kommunal eller därmed i lånehänseende likställd förvaltning), dels tilläggslån, vilka löpa utan ränta och amortering samt avskrivas efter 10 år, om hyresavkastningen då ej väsentligt höjts, och vilka sålunda under nämnda förutsättning utgöra ren kapitalsubvention. Tilläggslånet utgör i fall av normal kommunal andel i subventionen 80 procent av den s. k. överkostnaden, vilken är skillnaden mellan fastighetens godkända anskaffningskostnad och det beräknade avkastningsvärdet. I fråga om en- och tvåfamiljshus beräknas intet avkastningsvärde; subventionen har beträffande dessa hus en mera summarisk form och utgöres därav, att en del av tertiärlånet, motsvarande högst 10 procent av den godkända anskaffningskostnaden, är ränte- och amorteringsfri. Avkastningsvärdet för flerfamiljshus beräknas med utgångspunkt från en hyresavkastning, som bestämmes av hyrespriser, vilka satts i huvudsaklig överensstämmelse med hyrorna i de år 1939 byggda, jämförliga bostadsfastigheterna på orten med tillägg för den ökning i fastighetsförvaltningskostnaden, som uppkom före 1 januari 1942, det datum till vilket den allmänna hyresregleringen anknutits. På orter, som genom den nya bebyggelsen tendera att förändra bebyggelsekaraktär eller där tillräckligt, användbart hyresstatistiskt jämförelsematerial saknas, kunna hyrorna bestämmas genom jämförelse med förhållandena på andra, i övrigt ungefär jämförliga orter. Avkastningsvärdet erhålles genom att denna hyresavkastning minskas med fastighetens beräknade driftskostnader, varefter nettoavkastningen kapitaliseras enligt finansieringsplanens faktiska årliga kapitalkostnad. Driftskostnaden beräknas i anslutning till den allmänna hyresregleringen sålunda, att kostnader för reparation och underhåll räknas lägre än vad som motsvarar normalt underhåll på längre sikt med nu gällande priser; häri ligger tanken, liksom i motiven för den allmänna hyresregleringen, att på längre sikt kompensation skall erhållas antingen genom sänkning av de för underhållskostnaderna bestämmande priserna eller genom justering av hyrorna till en ny definitiv nivå för förvaltningskostnaderna inom fastighetsbeståndet i allmänhet.

Vid kapitaliseringen av nettoavkastningen gäller för närvarande i allmänhet beträffande flerfamiljshus i sten, att bottenlån kan erhållas upp till 60 procent av taxeringsvärdet till en ränta av 3,5 procent, sekundärlån till 70 procent av taxeringsvärdet till en ränta av omkring 4 procent samt 40 års amortering, vilket för bostadskreditföreningarnas lån med inräknande av fond- och förvaltningsbidrag ger en annuitet på 5,2 procent. För de återstående 30 procenten av fastighetskapitalet (tertiärlån och egen insats) räknas en annuitet av 6,65 procent. Då tertiärlånets faktiska annuitet under de första 10 åren är lägre, betyder den för detta lån och egeninsatsen gemensamma annuitetsberäkningen, att fastighetsägarens egen insats under denna period

blir högre (ca 9 procent vid tioprocentig insats och 12 à 13 procent vid femprocentig insats), vilket medgiver en amortering av egeninsatsen på 10 à 15 år, vilket med hänsyn till riskerna i detta läge torde kunna anses rimligt. Om taxeringsvärdet och det av byggnadslånebyrån beräknade avkastningsvärdet sammanfalla, blir kapitaliseringsprocenten, förhållandet mellan nettoavkastning och avkastningsvärde, 4,615. Då, såsom ofta är fallet, taxeringsvärdet något understiger det beräknade avkastningsvärdet, blir, för den händelse övre belåningsgränsen för bottenlånet bestämmes i förhållande till taxeringsvärdet, kapitaliseringsprocenten något högre.

Den del av fastighetskapitalet, som enligt här refererade beräkningsgrunder icke kan förräntas, överkostnaden, som skall täckas av subventionen, bestämmes sålunda av förhållandet mellan anskaffningskostnad, hyresavkastning, driftskostnaden samt förräntning och amortering av fastighetskapitalet. Detta förhållande varierar starkt mellan olika orter, och även inom en ort kunna överkostnaderna visa stor spridning alltefter hustyp, belägenhet o. s. v. Orsaken härtill är väsentligen, att de förhållanden som bestämde bostadsbyggandets räntabilitet före kriget voro starkt växlande. Då den generella bostadsbyggnadssubventionen konstruerades med syftet att motverka byggnadskostnadsstegringens överförande på hyresnivån och då man därvid anknöt till hyresnivån på varje särskild ort, blev med nödvändighet subventionsbehovet olika. Till variationerna i överkostnad har även bidragit, att såsom i det föregående berörts byggnadskostnadsstegringen varit olika stark i olika delar av landet. Även härvidlag kan talas om anknytning till den allmänna hyresregleringen, som ju i sin tillämpning betytt en fastlåsning av den i utgångsläget gällande hyresstrukturen, d. v. s. verkat som ett prisstopp på hyresmarknaden. Såsom reglering i en krissituation torde en dylik metod vara praktiskt ofrånkomlig; vad bostadsbyggnadssubventionen beträffar framstår det dock som ett önskemål, att så småningom en utjämning skall kunna åvägabringas i de statliga stödåtgärderna.

För att ge en överblick av överkostnadens lokala växlingar och de för dessa bestämmande förhållandena ha i följande tabell[1] sammanställts för respektive orter normala tomtkostnader, byggnadskostnader, driftskostnader och hyror, allt beräknat per m^2 nettovåningsyta. De där anförda priserna per m^2 ha kalkylerats på ett hus med förhållandevis låg byggnadskostnad, för vilket underlagsplaner uppgjorts inom byggnadslånebyrån. Byggnadskostnaderna äro beräknade på basis av de »grundpriser» för byggnadsstommen, som enligt byggnadslånebyråns erfarenheter gälla på olika orter och som sålunda variera med hänsyn till grundläggningsförhållanden, värmeisolering och konventionella olikheter i byggnadssätt, vartill lagts kostnaderna för en viss enhetlig utrustning. Kalkylerna ha genomförts för 25 utvalda orter. Överkostnaden har beräknats i procent av anskaffningskostnaden. Som jämförelse har i sista kolumnen införts den genomsnittliga överkostnad, som beräknats för stenhus på respektive orter vid behandlingen av preliminära låneärenden sedan september 1943. Det må nämnas, att vid den slutliga be-

[1] Se sid. 64.

Tabell VIII. Jämförelse mellan tomtkostnad, byggnadskostnad, driftskostnad, hyra samt överkostnad i vissa städer.

Ort	Tomt-kostnad kr/m² nvy	Byggnads-kostnad kr/m² nvy	Drifts-kostnader kr/m² nvy	Hyra kr/m² nvy	Överkost-nad enl. beräkn. i %	Överkost-nad, enl. Blb:s prel. beslut, i %
Stockholm	43·40	353·47	9·98	30·30	—	—
Göteborg	32·65	341·88	9·98	26·25	7·8	6·1
Malmö	26·10	279·57	8·40	20·55	14·4	9·1
Uppsala	23·50	334·54	9·12	24·80	7·7	9·0
Eskilstuna	23·50	305·21	9·15	22·45	13·0	12·2
Västerås	26·10	322·56	9·26	25·60	1·4	4·3
Linköping	22·16	321·77	8·81	23·05	7·7	3·8
Norrköping	23·50	311·20	9·50	23·95	7·6	4·8
Karlskrona	26·10	304·81	9·35	23·10	10·7	15·1
Hälsingborg	19·56	285·49	8·33	20·30	16·7	13·7
Borås	20·90	312·70	8·73	21·40	18·3	16·8
Karlstad	20·90	326·10	10·45	24·30	13·2	15·9
Örebro	19·56	298·90	7·92	21·85	12·7	10·2
Södertälje	26·10	341·48	10·20	27·30	1·7	2·4
Växjö	16·96	278·00	8·75	22·35	6·8	10·5
Visby	19·56	313·09	9·74	22·30	17·6	16·2
Lund	19·56	280·36	8·69	21·95	5·5	10·6
Landskrona	19·56	287·07	8·41	20·09	17·6	15·4
Uddevalla	19·56	312·54	9·02	21·25	20·1	18·0
Trollhättan	19·56	321·92	8·97	23·40	10·3	11·3
Skövde	14·35	309·94	9·03	21·40	17·4	16·2
Falun	15·62	316·25	9·29	22·55	13·9	10·8
Sundsvall	13·01	332·02	10·00	24·55	9·4	7·0
Östersund	19·56	360·80	10·91	26·15	13·5	8·7
Skellefteå	13·01	335·17	9·75	23·95	12·4	14·3

handlingen av låneärenden överkostnadsberäkningen visat sig i genomsnitt något (ca 10 procent) överstiga den preliminära beräkningen; detta kan föranleda en justering uppåt av siffrorna i sista kolumnen med i genomsnitt endast en enhet.

Vid jämförelse mellan de två kolumnerna för överkostnad bör framhållas, att den genomsnittliga överkostnaden vid faktiskt behandlade låneärenden för många orter är beräknad på endast ett fåtal fall, varvid tillfälligheter haft stort spelrum.

Det framgår av tabellen, att överkostnaden varierar från noll (i Stockholm) upp till 20 procent. (I enstaka fall på mindre orter kan ännu högre överkostnad uppkomma.) Beräknas ett vägt genomsnitt av de överkostnader, som förekommit vid behandling av låneärenden i byggnadslånebyrån under det senaste halvåret, varvid icke endast de i tabellen för jämförelses skull medtagna orterna utan ett större representativt urval av orter lägges till grund, erhålles en överkostnad av 7 à 8 procent av anskaffningskostnaden; uteslutes Stockholm, blir för de övriga orterna överkostnaden något över 10 procent.

Här ställer sig först frågan om förhållandet mellan den tidigare behandlade ökningen av byggnadskostnaderna och av bostadsfastigheternas anskaffningskostnader sedan 1939 och den nuvarande överkostnaden. Att denna senare och därmed den direkta kapitalsubventionen kunnat bli så mycket lägre än den av byggnadskostnadsindex registrerade stegringen i byggnadskostnaderna beror *dels* på de i det föregående behandlade förhållanden, som inneburit, att den verkliga byggnadskostnadsstegringen varit mindre än den i index beräknade samt att till följd av begränsning av tomtkostnader och byggmästararvoden de totala anskaffningskostnaderna stigit svagare än de egentliga byggnadskostnaderna, *dels* därpå att tertiärlåneverksamheten inneburit en sanering av bostadsfastigheternas finansiering, varigenom de på olika orter starkt varierande marginaler mellan hyresavkastning och årliga kostnader för fastigheten, som antingen medgav en mycket hög avkastning på fastighetsägarens egna kapital eller vid försäljning kapitaliserades i spekulationsvinster, skurits ned.

För att exemplifiera: den nettoavkastning som behövs för att täcka kapitalkostnaderna vid de nu i allmänhet vid tertiärbelåning gällande finansieringsvillkoren (bottenlån å 3,5 procent intill 60 procent, sekundärlån med en annuitet av 5,2 procent intill 70 procent samt en annuitet för resten av fastighetskapitalet på 6,65 procent), är 23 procent lägre än den som motsvarar förkrigstidens finansieringsvillkor — trots lägre räntor på underliggande krediter (bottenlån à 3 procent intill 60 procent, sekundärlån till 3,5 procents ränta och 40 års amortering) — *därest* på fastighetskapitalet över sekundärlånets övre gräns räknas en avkastning på 12,5 procent; bruttoavkastningen skulle, vid samma driftskostnader, ligga 15 à 16 procent lägre. En avkastning av nämnda storleksordning eller högre var före kriget ingalunda ovanlig, i synnerhet inte i Stockholm. Från andra sidan betraktat: en övergång från det före kriget sedvanliga finansieringssystemet till det nuvarande, på statliga tertiärlån och begränsning av toppkapitalets avkastning grundade, kompenserar — under antagande av nyss nämnda avkastning på de översta 30 procenten av fastighetskapitalet — en stegring av anskaffningskostnaderna på bortåt 20 procent.

Ett studium av hyresnivåns förhållande före kriget till byggnadskostnader och andra för fastigheternas räntabilitet bestämmande faktorer på olika orter ger vid handen starka olikheter, som te sig svårförklarliga. Den avkastning, som krävts eller faktiskt erhållits på kapital, placerat i nybyggda fastigheter över primär- och sekundärlån, har varierat på ett till synes irrationellt sätt. Den marginal, som har kunnat taga upp en höjning av byggnadskostnaderna, har på vissa orter, särskilt Stockholm och ett antal andra städer i östra Mellansverige, varit mycket stor; vid det förenhetligade finansieringssystem, som den statliga tertiärlånegivningen medfört, har hela eller större delen av ökningen i fastigheternas anskaffningskostnader kunnat kompenseras, varför behovet av ren subvention i form av tilläggslån är inget eller ringa. På andra orter, däribland många mindre men även medelstora

särskilt i de västra och sydöstra delarna av landet, har marginalen varit smalare, hyresnivån lägre i förhållande till byggnadskostnaderna; då dessutom dessa områden drabbats av en relativt starkare byggnadskostnadsstegring, är behovet av subvention för att hålla hyresnivån större. Givetvis finnas inom respektive områden undantag, men den allmänna bilden är den här skisserade.

Dessa förhållanden betyda även, att subventionsbehovet är mindre korrelerat med höga byggnadskostnader än med låga hyror. Såsom i tidigare sammanhang berörts äro i Stockholm och östra Sverige byggnadskostnaderna högre — trots en viss utjämning under senare år — än i de södra och västra delarna av landet, men i det förra området äro hyrorna relativt sett ännu högre och överkostnaderna därför även lägre än i det senare.

En icke oansenlig roll för överkostnadens storlek på en ort spelas av de taxor, som gälla för vatten, renhållning, elektricitet och sotning. I synnerhet då höga sådana taxor belasta fastigheternas driftskostnader samtidigt som kommunalskatten är hög, kan överkostnaden med flera enheter överstiga den som föreligger på en i övrigt jämförlig ort med mera normala kommunala taxor och skatter. Även tomtprisnivån framstår ofta såsom illa anpassad till hyresnivån och övriga för fastighetsekonomien bestämmande förhållanden.

Även på en och samma ort kunna med de regler, som nu gälla för beräkningen av subventionsbehovet, detta variera betydligt från fall till fall. Olikheter i hustyp med avseende främst på husbredd, hushöjd och trappornas inplacering i huskroppen kunna betyda väsentliga skillnader i fastighetsekonomiskt hänseende. Som en illustration till detta skall här återges vissa resultat av kostnads- och avkastningskalkyler, utförda för ett antal hus av varierande typ enligt underlagsplaner, som utarbetas av arkitekt G. Wejke i byggnadslånebyrån. Kalkylerna ha gjorts med tillämpning av tomtkostnader, byggnadskostnader, driftskostnader och hyror i två medelstora städer, av vilka den ena har mycket hög, den andra låg överkostnad.

De här utvalda hustyperna äro tre trevånings smalhus, två med en husbredd av 11,50 m., varav det ena med dagerbelyst trappa, det andra med i huskroppen indragen, artificiellt upplyst trappa, samt ett med en husbredd av 12,30 m. med indragen trappa; för dessa smalhus ha även huslängden och antalet trappor varierats (två respektive tre trappuppgångar). Vidare har valts ett fyravånings smalhus med en husbredd av 12,30 m. med indragen trappa och hiss. Som jämförelse har tagits punkthus, 14 × 16 m., med tre och fyra våningar utan hiss samt fyra till sex våningar med hiss. Såväl tomt- och byggnadskostnader som driftskostnader variera avsevärt för dessa olika typer; även hyran per m^2 nettovåningsyta blir trots samma lägenhetsutrustning något varierande särskilt till följd av olikheter i lägenhetsstorlek, som betingas av de olika husbredderna. Resultaten, uttryckta i överkostnad i procent av anskaffningskostnaden, framgå av följande tablå:

A. *Ort med hög överkostnad.* B. *Ort med låg överkostnad.*

								Överkostnad, % Ort A	B
Trevånings smalhus,	11,50	m.,	dagerbelyst	trappa	2	trappuppg.		21,1	2,3
»	»	»	»	»	» 3	»		20,0	1,9
»	»	»	»	indragen	» 2	»		18,6	— 0,57
»	»	»	»	»	» 3	»		18,2	— 1,56
»	»	12,30	»	»	» 2	»		18,2	— 0,98
»	»	»	»	»	» 3	»		17,4	— 1,85
Fyravånings	»	»	»	»	» 3	»		16,7	— 1,5
Punkthus, 3 vån.,		utan	hiss					15,9	— 1,7
» 4	»	»	»					11,3	— 7,3
» 4		med	»					13,2	— 4,0
» 5		»	»					11,5	— 6,2
» 6		»	»					11,2	— 6,6

Det framgår av tabellen, att överkostnaden i högst väsentlig grad betingas av hustypen. En jämförelse ger vid handen, att en skillnad i överkostnad mellan det ekonomiskt sämsta och det ekonomiskt bästa huset på omkring 10 procent föreligger, d. v. s. ungefär lika mycket som överkostnaden för närvarande genomsnittligen uppgår till. Det är att märka, att den vanligaste flerfamiljshustyp, som för närvarande förekommer, närmast överensstämmer med den hustyp, som i ovanstående tablå framstår som ekonomiskt minst gynnsam. Här måste emellertid göras den reservationen, att olika omständigheter kunna lägga hinder i vägen för de ekonomiskt mera fördelaktiga hustyperna. Högre hushöjder än tre våningar äro icke tillåtna på många orter och kunna måhända stundom anses olämpliga såsom brytande mot den förutvarande bebyggelsens karaktär. Punkthusen förutsätta relativt stora lägenheter, för att lägenhetsplanen skall bli tillfredsställande (medelnettovåningsytan i här kalkylerade punkthus är 58 m^2). Dylika omständigheter begränsa givetvis möjligheterna att genom byggnadsverksamhetens inriktning på de ekonomiskt gynnsammaste hustyperna reducera subventionsbehovet, men även med denna reservation är det uppenbart, att problemet är värt uppmärksamhet, då det gäller att bedöma möjligheterna att avveckla den generella bostadsbyggnadssubventionen.

I dessa jämförelser mellan olika hustyper har tvåvåningshuset icke medtagits. På många mindre orter och även på många områden i medelstora och större städer medge stadsplanebestämmelserna ej mer än två våningar. Denna hushöjd har säkerligen sitt berättigande, när det gäller mindre hus i trä (såsom den i småstäder ofta förekommande hustypen med fyra lägenheter), men när man pressar in flerfamiljshus i sten under stadsplanebestämmelser, som passa för en bebyggelse av helt annan typ, blir resultatet med nödvändighet underhaltigt ur ekonomiska synpunkter, vilket bestyrkes därav att tvåvånings flerfamiljshus som regel visa en mycket hög överkostnad.

Utom hustypen inverka flera andra omständigheter på överkostnadernas variationer på en ort. Inplacering av affärslokaler i en fastighet innebär i allmänhet, att subventionsbehovet blir ringa eller intet. En vanlig anledning

till höga överkostnader är, att tomtpriset icke är på ekonomiskt riktigt sätt anpassat till den hyra, som kan uttagas, eller att tillräcklig hänsyn icke tagits vid tomtprisbestämningen till kostnader för grundförstärkning o. s. v.

Byggnadslånebyråns material visar icke någon helt enhetlig tendens beträffande den betydelse, som lägenheternas utrustningsstandard har för överkostnaden. I de fall, då lägenheter med mycket enkel utrustningsstandard byggts, har dock överkostnaden i flertalet fall varit högre än ortens normala till följd därav, att hyresvärdet sjunkit starkare än byggnadskostnaden. Variationer inom mera normala gränser i utrustningsstandard synas däremot icke ha någon bestämd inverkan på subventionsbehovet.

C. Förutsättningarna för den generella bostadsbyggnadssubventionens avveckling.

På grundval av de i det föregående framlagda synpunkterna på subventionsbehovets uppkomst och betingelserna för dess nuvarande storlek skall här diskuteras förutsättningarna för dess avveckling. Härvid avses den statliga stödform, som har egentlig subventionskaraktär, tilläggslånen. Betydelsen av den statliga finansiella medverkan i bostadsförsörjningsverksamheten, som tertiärlånen innebära, har i det föregående belysts. Det förefaller som om — bortsett från eventuella frågor om modifikationer av dess regler — frågan om denna låneverksamhets fortsättande för närvarande icke skulle behöva ställas under diskussion. I varje fall måste förutsättningarna för avvecklingen av de mera krisbetonade tilläggslånen först klargöras. Detta är en angelägenhet icke minst ur bostadspolitiska synpunkter; det är med hänsyn till bostadsstandardens utveckling på längre sikt säkerligen mera rationellt, att — när de akuta krisproblem, som uppkommit på bostadsmarknaden under krigsåren, fått en någorlunda tillfredsställande lösning — de offentliga medel som utgivas för bostadsförsörjningsändamål inriktas icke på en generell bostadsbyggnadssubvention utan på förbättring av de i bostadshänseende sämre ställda samhällsgruppernas bostadsförhållanden.

Överkostnaden är en funktion främst av byggnadskostnader, hyresavkastning och finansieringsvillkor. Tomtkostnader samt driftskostnader för fastigheterna ha givetvis även sin betydelse, men dessa faktorers förändringar ha icke spelat någon mera väsentlig roll för uppkomsten av subventionsbehovet och det förefaller icke heller sannolikt, att de skulle få större betydelse ur avvecklingssynpunkt under de närmast följande åren.

I fråga om finansieringsvillkoren torde här, i anslutning till den räntestabiliseringspolitik, som de penningvårdande myndigheterna deklarerat, lämpligen väljas förutsättningen av i stort sett oförändrad räntenivå. Detta betyder dock icke, att finansieringsvillkoren för bostadsbyggandet behöva tänkas helt oförändrade. I synnerhet under det senaste året har gjort sig gällande en tendens till utsträckande av primärkreditens räntevillkor till sekundärkreditens område. (I fråga om amortering upprätthåller byggnadslånebyrån krav

på att lån i sekundärläge skall amorteras enligt vissa minimiregler.) Detta tager sig uttryck dels däri, att kreditinstituten, när de ha möjlighet därtill, bestämma övre belåningsgränser i förhållande till byggnadslånebyråns avkastningsvärden, vilka ofta överstiga taxeringsvärdena, dels däri att samma räntevillkor erbjudas för sekundärlån som för primärlån. Med hänsyn till denna tendens har det synts berättigat att vid en undersökning av förutsättningarna för subventionens avveckling räkna med alternativ, som innebära förbilligande av underliggande kredit genom förskjutning av primärlånegränsen uppåt samt gynnsammare ränta för sekundärlån.

Beträffande hyresnivån väljes här som förutsättning, att strävandet att förhindra en allmän höjning vidhålles. Detta bör dock inte anses förhindra, att på vissa orter hyresnivån kan justeras uppåt. Om icke en återgång icke endast i den allmänna byggnadskostnadsnivån utan även i byggnadskostnadsstrukturen inom landet sker, kan nämligen på vissa orter med mycket hög överkostnad den nuvarande hyresnivån komma att visa sig ohållbar även när subventionen på det stora flertalet orter kan avvecklas utan hyreshöjning.

Under dessa allmänna förutsättningar beträffande finansieringsvillkor och hyresnivå blir frågan om avveckling av den generella bostadsbyggnadssubventionen i huvudsak en fråga om sänkning av anskaffningskostnaderna.

I följande tabell IX (s. 70) illustreras verkan av en sänkning av anskaffningskostnaderna i den formen, att för de i tabell VIII medtagna orterna beräknats den hyresförändring som erfordras för att eliminera kvarstående överkostnad, därest anskaffningskostnaderna sänkas med 5, 10 eller 15 procent. I fråga om finansieringsvillkoren ha valts tre alternativ, nämligen

A: Primärlån 60 procent, sekundärlån 10 procent av taxeringsvärdet, sekundärlåneränta 4 procent;
B: Primärlån 60 procent, sekundärlån 10 procent av avkastningsvärdet, sekundärlåneränta 4 procent;
C: Primärlån 60 procent, sekundärlån 10 procent av avkastningsvärdet, sekundärlåneränta 3,5 procent.

De i tabellens första kolumn som utgångsvärden införda överkostnaderna äro beräknade under förutsättning av finansieringsvillkor i enlighet med alternativet A.

Vid en sänkning av anskaffningskostnaderna med 5 procent kvarstår ett visst hyreshöjningsbehov på flertalet orter, om subventionen borttoges. Vid en nedgång med 10 procent har i ungefär hälften av de i tabellen medräknade orterna hyreshöjningsbehovet helt bortfallit och på flera av de övriga är det skäligen obetydligt; på 6 av de 25 orterna överstiger i finansieringsalternativet B den erforderliga hyreshöjningen vid borttagande av subventionen 5 procent. Vid en sänkning av anskaffningskostnaderna, slutligen, med 15 procent har hyreshöjningsbehovet på flertalet orter helt bortfallit och den återstående överkostnad, som kan behöva täckas genom hyreshöjning, på de få övriga orterna är mycket obetydlig.

Det bör uppmärksammas, att på större orter i allmänhet subventionen kan borttagas utan kvarstående hyreshöjningsbehov redan vid en sänkning

Tabell IX. Överkostnad och hyreshöjningsbehov vid olika grader av sänkning av anskaffningskostnaden i vissa städer.

Ort	Nuvarande överkostnad enl. beräkn. i %	A			B			C		
		Erforderlig hyreshöjning i procent för att eliminera överkostn. om ansk.-kostn. sänkes med			Erforderlig hyreshöjning i procent för att eliminera överkostn. om ansk.-kostn. sänkes med			Erforderlig hyreshöjning i procent för att eliminera överkostn. om ansk.-kostn. sänkes med		
		5 %	10 %	15 %	5 %	10 %	15 %	5 %	10 %	15 %
Stockholm	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Göteborg	7·8	1·9	—	—	0·5	—	—	—	—	—
Malmö	14·4	6·5	3·1	—	6·0	2·6	—	5·3	1·9	—
Uppsala	7·7	1·8	—	—	—	—	—	—	—	—
Eskilstuna	13·0	5·5	2·1	—	4·9	1·6	—	4·2	0·9	—
Västerås	1·4	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Linköping	7·7	1·9	—	—	0·2	—	—	—	—	—
Norrköping	7·6	1·7	—	—	0·8	—	—	0·1	—	—
Karlskrona	10·7	3·8	0·5	—	3·2	—	—	2·5	—	—
Hälsingborg	16·7	9·7	6·1	2·6	9·6	6·0	2·5	8·8	5·3	1·8
Borås	18·3	9·7	6·0	2·4	9·1	5·5	1·9	8·3	4·8	1·2
Karlstad	13·2	5·4	2·1	—	5·6	2·3	—	4·9	1·6	—
Örebro	12·7	5·2	1·8	—	4·7	1·3	—	4·0	0·7	—
Södertälje	1·7	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Växjö	6·8	1·1	—	—	—	—	—	—	—	—
Visby	17·6	8·6	5·2	1·8	9·1	5·6	2·2	8·3	4·9	—
Lund	5·5	0·3	—	—	—	—	—	—	—	—
Landskrona	17·6	8·9	5·3	1·8	8·7	5·2	1·7	7·9	4·5	1·0
Uddevalla	20·1	10·9	7·3	3·7	10·9	7·3	3·7	10·1	6·5	3·0
Trollhättan	10·3	3·6	0·2	—	2·3	—	—	1·6	—	—
Skövde	17·4	8·7	5·2	1·7	8·6	5·1	1·6	7·9	4·4	1·0
Falun	13·9	6·1	2·7	—	5·7	2·3	—	5·0	1·6	—
Sundsvall	9·4	2·9	—	—	2·4	—	—	1·7	—	—
Östersund	13·5	5·7	2·3	—	5·5	2·1	—	4·8	1·5	—
Skellefteå	12·4	5·0	1·6	—	4·4	1·1	—	3·7	0·4	—

av anskaffningskostnaderna på 10 procent eller mindre. Av orter med mer än 30 000 invånare, som ju representera huvuddelen av stadsbygden och av bostadsbyggnadsbehovet, är det endast i Borås och Hälsingborg, där något hyreshöjningsbehov av nämnvärd omfattning, 5 à 6 procent, kvarstår. Det kan under sådana omständigheter ifrågasättas, om icke den generella bostadsbyggnadssubventionen kan betraktas som mogen för avveckling redan efter en sänkning av anskaffningskostnaderna med omkring 10 procent, i synnerhet om genom samtidig utvidgning av bostadssociala åtgärder sämre ställda befolkningsgruppers bostadsförsörjning underlättas.

Det är givet, att problemet kommer på annan bog, om den förutsättning beträffande finansieringsvillkoren, som här valts i anslutning till den nu förda räntestabiliseringspolitiken, icke realiseras. En förskjutning av det allmänna ränteläget med $^1/_4$ procent uppåt eller nedåt är i sin verkan på

fastighetsekonomien likvärdig med en förändring i anskaffningskostnaden på omkring 4 procent.

Om de här valda premisserna godtagas, torde som sammanfattande omdöme kunna sägas, att den generella bostadsbyggnadssubventionens avveckling utan väsentlig förändring i ränteläge och i hyresnivå förutsätter en sänkning av anskaffningskostnaderna för bostadsfastigheter med omkring 10 procent. Förutsatt oförändrade tomtkostnader och byggmästarearvoden motsvarar detta en sänkning i de egentliga byggnadskostnaderna, uttryckt i indexsiffror, från nuvarande (korrigerade) indexläge på 135 till ett indexläge på omkring 120.

Möjligheterna att inom, säg, de närmaste två åren efter ett vapenstillestånd eller på längre sikt nå en sådan sänkning är i huvudsak en fråga om rationalisering av bostadsproduktionen samt om prisutvecklingen på byggnadsmaterial.

D. Möjligheter att rationalisera bostadsproduktionen.

I fråga om möjligheterna att rationalisera bostadsproduktionen bör i här förevarande sammanhang avseende främst fästas vid sådan rationalisering, som inom de allra närmaste åren kunna tänkas avsätta resultat i form av minskat subventionsbehov. Det ligger i sakens natur, att de på byggnadskostnadsutvecklingen mera revolutionerande förändringarna i produktionsteknik och i bostadsbyggandets organisation kunna avsätta resultat endast så småningom. Detta gäller sådan kostnadsreduktion, som kan bli resultatet av intensifierad byggnadsteknisk forskning, industrialisering av produktionen av vissa byggnadselement, standardisering, säsongutjämning och anpassning av lönesystemet inom byggnadsindustrien därtill, rationalisering inom materialindustrierna samt större företagsenheter inom bostadsbyggande och bostadsförvaltning, innebärande möjligheter till mera högkvalificerat projekteringsarbete, till serieproduktion med effektivare utnyttjande av material och arbetskraft samt till billigare anläggnings- och driftskostnader för t. ex. värmesystem och annan fastighetsutrustning. Alla de uppräknade utvecklingsmomenten äro på marsch, mer eller mindre, men resultaten i form av byggnadskostnadssänkning kunna inte utmogna med en gång. Industriell tillverkning av byggnadsdelar, exempelvis, befinner sig i stor utsträckning på experimentstadiet och säkra uppgifter om när och hur stor kostnadssänkning som kan förväntas kunna knappast erhållas. Lönesystemets anpassning till en genom säsongutjämning förlängd årlig arbetstid torde kräva, att säsongutjämningen framstår som stabiliserad. Standardisering förutsätter ofta anskaffning av nya maskiner, vars amortering i början belastar tillverkningskostnaderna. Större företagsenheter ha under de senaste åren i ökad omfattning ombesörjt bostadsbyggandet — dock ej alltid med låga byggnadskostnader som resultat — men för att nå den för efterkrigstiden önskvärda produktionsomfattningen komma säkerligen småföretag att även behövas i stor mängd. O. s. v. Det är givetvis en angelägenhet av utomor-

dentlig vikt, att all dylik på längre sikt sannolikt fruktbärande utveckling befordras så energiskt som möjligt och vissa resultat kunna säkerligen utmogna på relativt kort tid, men det torde vara en illusion att tro, att mera omvälvande resultat kunna beställas till visst datum i närmaste framtid.

Utgallring av ekonomiskt sämre objekt och teknisk granskning. En nära till hands liggande möjlighet till rationalisering i viss, om än icke produktionsteknisk mening av bostadsproduktionen är en skärpt utsortering av ekonomiskt mindre gynnsamma objekt vid behandlingen av låneansökningar inom byggnadslånebyrån. I själva verket har en utveckling i sådan riktning pågått särskilt under de senaste månaderna. I början av den utvidgade statliga stödverksamheten, under år 1942, var angelägenheten att överhuvud få fram ett bostadstillskott så stor, att en starkare gallring icke var möjlig. I samma mån som produktionen kommit upp på en efter omständigheterna tillfredsställande nivå och byggnadslånebyråns resurser ökats — de äro dock ännu i vissa hänseenden otillräckliga — ha skärpta krav kunnat göras gällande.

Såsom i det föregående framhållits är spridningen i överkostnad inom en och samma ort ofta stor. Hustypens betydelse i detta sammanhang illustrerades. Genom vidgad upplysningsverksamhet i dessa fastighetsekonomiskt väsentliga frågor samt genom strängare bortgallring av ekonomiskt mindre goda projekt vid behandlingen av låneansökningar torde ej oväsentliga besparingar i överkostnad kunna åstadkommas. Granskningen får härvid ibland utsträckas till att gälla stadsplanen, eftersom denna ofta binder bebyggelsen till ekonomiskt olämpliga hustyper. I fall, då sådant förekommer, bör antingen stadsplanen omarbetas, där möjligheter därtill finnas, eller bebyggelse icke komma till stånd, då subvention av offentliga medel erfordras. Av liknande betydelse — om än icke gällande själva bostadsbyggandets rationalisering — är, såsom förut påpekats, att tomtpriserna ofta icke äro riktigt anpassade efter hyresläget på ett område eller efter grundläggningskostnaderna. Inom byggnadslånebyrån har under de senaste månaderna påbörjats en systematisk aktion för att få rättelse i dessa förhållanden, varigenom många fall av onormalt hög överkostnad kunna undvikas.

Att med anspråk på precision beräkna en dylik utgallring av ekonomiskt mindre gynnsamma byggnadsföretag låter sig givetvis icke göra. Ett begrepp om storleksordningen av den nedpressning av överkostnaden, som kan vara möjlig att nå på denna väg, ges av följande. Om i byggnadslånebyråns material från det senaste halvåret göres en utgallring av sådana fall, där överkostnaden överstiger den övre gränsen för vad som med hänsyn till de allmänna förutsättningarna på orten kan anses som normal variation (vilka omfatta omkring en femtedel av materialet), minskas överkostnaden i genomsnitt från omkring 10 procent till omkring 7 procent.

En verkan i samma riktning kan säkerligen vinnas genom ett fortsatt utövande av den sida av byggnadslånebyråns verksamhet, som utgöres av upplysningsverksamhet beträffande lägenhetsplaner, konstruktioner, tekniska anvisningar rörande material o. s. v. samt teknisk granskning av de objekt,

för vilka lån sökes. Även härvidlag gäller att i början av den utvidgade statliga låneverksamheten möjligheterna voro begränsade men att de sedermera ökats, vilket bl. a. tagit sig uttryck däri, att under det senaste året en generell teknisk förhandsgranskning genomförts. I vad gäller konstruktioner och material har denna granskning delvis varit sammankopplad med granskningen vid ansökan om byggnadstillstånd. Den viktigaste verkan av denna tekniska granskning är säkerligen den kvalitetshöjning, som den åstadkommer, men ofta är verkan även den, att subventionsbehovet reduceras.

När det gäller lägenhetsplanerna åstadkommes denna senare verkan dels därigenom att lägenhetsytan blir effektivare utnyttjad och därigenom får ett högre hyresvärde per m^2, dels därigenom att en god planlösning kan vara en förutsättning för en rationell byggnadskonstruktion. Erfarenheter ge vid handen, att i särskilda fall denna verkan kan vara högst avsevärd; att göra en siffermässig totaluppskattning av dess betydelse är dock icke möjligt.

Som en följd av den byggnadstekniska granskningen och andra, mer eller mindre därav oberoende verksamma omständigheter ha under de senaste åren vissa förändringar i bostadshusens konstruktiva utförande blivit allt mera allmänt genomförda, vilka bidragit till att de verkliga byggnadskostnaderna icke stigit i samma grad som byggnadskostnadsindex.

Den knapphet på byggnadsmaterial, särskilt järn, som förelegat, har haft till resultat, att byggnadsstommen för flerfamiljshus av sten numera så gott som undantagslöst utföres av murverk till såväl ytterväggar som lägenhetsskiljande innerväggar. Vid detta utförande bli avstånden mellan de bärande väggarna måttliga, varför betongbjälklagets konstruktion kunnat förenklas och förbättras därigenom att en massiv betongplatta, vanligen med korsande armering, kan utföras, vidare har den bärande delen av bjälklaget gjorts tjockare. Genom dessa åtgärder har järnåtgången för ett flerfamiljshus kunnat reduceras med 20—25 procent, samtidigt som byggnadens standard förbättrats och kostnaden för bjälklag och stomme minskat.

Ytterväggar av betong ha, på grund av järnknapphet, så gott som helt ersatts med väggar av murverk, vilket med nuvarande materialpriser inneburit en minskning av byggnadskostnaden.

Det ökade krav på värmeisolering, som på de senaste åren uppställts, har medfört att i vissa fall ytterväggar av tegel konstruerats med 1-stens tjocklek samt extra isolering i stället för $1^1/_2$-stens mur, vilket medfört en reduktion av väggens kostnad. I andra fall har den ökade värmeisoleringen inneburit någon ökning i byggnadskostnad men i gengäld reduceras driftskostnaden så mycket, att en total besparing åstadkommes.

Strävan att erhålla bättre värmeisolering av ytterväggar har även medfört att större fönsteröppningar, överbyggda med balkar, ersatts med mindre fönster, över vilka billigare konstruktioner som valv eller armerade tegelbalkar kunna utföras.

För hus uppförda av trä torde kravet på ökad värmeisolering icke i något fall ha medfört någon kostnadsökning, varför där en ren vinst i driftskostnad erhålles.

Genom att de nu byggda bostadshusen erhållit en väsentligt bättre värmeisolering än tidigare bör uppvärmningssystemet vid rationell konstruktion kunna utföras med mindre dimensioner och för mindre kostnad.

Vid större byggnadsprojekt utföras numera i större utsträckning panncentraler, som betjäna flera närliggande byggnader, vilket innebär en minskning av driftskostnaden.

Knappheten på rör och rördelar och den granskning, som byggnadsobjekten underkastas, ha medfört att planlösningen i viss mån rationaliserats, så att badrum och kök tillhörande olika lägenheter placerats på sådant sätt, att minsta möjliga antal rörstammar erfordras; inom H. S. B. har på allra senaste tiden ett system för rördragningar i standardbadrum utarbetats, med vilket en besparing av ca 60 kronor per badrum beräknas uppstå.

Inom betongtekniken har utvecklingen inneburit, att betonggjutningen ägnats större omsorg, bland annat genom att effektivare betongkontroll införts. Enligt de nya tilläggen till statliga cement- och betongbestämmelserna får vid byggnader med sådan kontroll betong- och järnmaterialet utnyttjas till högre påkänningar, vilket inneburit en besparing i såväl material som kostnad.

För betonggjutningar ha vidare i allt större utsträckning fabrikstillverkade formlameller börjat användas, varvid formvirke sparas, och därmed har formkostnaden kunnat nedbringas.

För inredningsarbeten, som t. ex. snickerier och golvläggningar, synas fabrikstillverkade, standardiserade artiklar fått större användning, vilket i längden måste medföra reducerade kostnader härför.

Genom att plåt till taktäckning för närvarande icke kunnat tillåtas har en minskning av kostnaden för taktäckningen uppstått.

En sammanfattande uppskattning av vad dessa och andra byggnadstekniska förändringar under senare år betytt är svår att utföra. Som exempel kan nämnas, att endast framdrivandet av mera rationella, järnsparande bjälklagskonstruktioner betytt en reducering av byggnadskostnaden med ett par procent.

Det återstår på detta område åtskilliga ytterligare möjligheter att genom fortsatt upplysnings- och granskningsverksamhet utvinna och mera allmänt genomföra förbättringar, som ha en kostnadsbesparande effekt.

Byggnadsteknisk forskning. En forskningsverksamhet på bred basis och på längre sikt har igångsatts under de senaste åren i regi av statens kommitté för byggnadsforskning. Denna kommitté har på sitt program upptagit forskning, som skall möjliggöra uppförandet av ur teknisk synpunkt fullgoda bostadshus till lägsta möjliga kostnad. De uppgifter, som för närvarande pågå, och vilka, om de lämna gynnsamma resultat, kunna bidraga till att reducera byggnadskostnaderna, äro bland annat utexperimenterande av billiga mellanväggskonstruktioner med god ljudisolering, vissa undersökningar angående grundläggningsarbeten på mindre god undergrund samt undersökning av för fabriksmässig tillverkning avsedda huselement. Resultat från dessa arbeten kunna enligt uppgift påräknas inom de närmaste två åren.

Vidare har samma kommitté på längre sikt igångsatt forskning inom produktionsteknik, vilken forskning har till mål att klarlägga den inverkan, som den allmänna tekniska och ekonomiska utveckligen har på produktionsmetoderna och produktionskostnaderna, att genom arbetsstudier konstatera fördelar och olägenheter i tekniska och ekonomiska avseenden hos brukliga produktionsmetoder samt att med ledning av vunna erfarenheter giva riktlinjer för byggnadsproduktionens rationalisering

Resultaten från denna forskning kunna otvivelaktigt komma att få vittgående konsekvenser för bostadshusens byggnadskostnad.

I detta sammanhang kan även nämnas, att inom H. S. B. för närvarande pågå undersökningar med uppförande av bostadshus enligt ett nytt system, från vilka undersökningar slutgiltiga resultat torde kunna påräknas inom den närmaste tiden. Betydelsen ur byggnadskostnadssynpunkt kan ännu icke bedömas. Under detta arbete ha dock vissa detaljproblem funnit sin lösning.

Standardisering. Ett viktigt led i nu pågående strävanden att rationalisera bostadsbyggandet och förbilliga byggnadskostnaderna är det arbete, som utföres av den under standardiseringskommissionen sorterande byggstandardiseringen. Här skall en översikt göras av möjligheterna att genom standardisering nedbringa byggnadskostnaderna, såvitt dessa möjligheter nu kunna bedömas.

När man genom standardisering söker minska kostnaderna för en produkt, betyder detta, att man avstår från mindre väsentliga fördelar, som kunna erhållas med en för varje fall särskilt avpassad produkt, för att genom standardisering underlätta och förbilliga produktion, distribution och lagerhållning. Standardiseringens förmåga att reducera kostnaderna beror dels på vilka förhållanden, som före standardiseringen äro rådande inom respektive industri och dels på hur långt standardiseringen kan drivas, d. v. s. på hur stort variationsbehov, som måste tillgodoses.

Detta innebär, att den möjliga kostnadsminskningen genom standardisering är betydligt större inom exempelvis snickeriindustrien, som nu arbetar nästan hantverksmässigt, än vid produktion av exempelvis spisar, där standardiseringen endast minskar antalet varianter inom en i övrigt rationellt ordnad tillverkning. Nedan skall för olika material prövas i vilken mån kostnaderna kunna nedbringas genom standardisering, och hur detta kan tänkas påverka byggnadskostnaderna som helhet. Det är därvid nödvändigt, att — för att överhuvud taget nå ett resultat — basera kalkylerna på tämligen subjektiva, allmänna överväganden om standardiseringens sannolika inverkan på kostnaderna i de olika fallen.

Trävaror. Vanligt sågat och hyvlat virke förekommer för närvarande i handeln i dimensioner huvudsakligen baserade på tummåtten, vilka i sin tur äro en följd av vår normala export på England. Virket uppsågas dessutom för många andra än egentliga byggnadsändamål, varför föga skulle vara att vinna genom standardisering på detta område; ett standardiseringsarbete på detta område torde vara tämligen utsiktslöst.

Hyvlade lister och profiler av olika slag förekomma däremot i trävaruhandeln i ett mycket stort antal varianter, som alls icke motsvara det verkliga behovet av varierande profiler. Säkerligen kan man för nyproduktionen av bostäder mycket väl nöja sig med ett litet antal olika listprofiler, varigenom såväl hyvling som lagerhållning avsevärt skulle kunna förbilligas. Sannolikt skulle kostnaderna på så vis kunna nedbringas med 20 procent, varför en sådan standardisering vore önskvärd. Dessa produkter utgöra emellertid endast en bråkdel av en procent av byggnadskostnaderna. Dessutom kommer alltid ett visst behov av äldre listprofiler att förefinnas för ombyggnader och reparationer. Det torde emellertid vara riktigast, att de ökade kostnader, som detta medför, får bäras av de byggnader, som behöva dessa profiler, och icke av nybyggnadsverksamheten.

Träfiberskivor, wallboard och liknande produkter tillverkas redan nu i ett relativt litet antal standardiserade format, vilka valts huvudsakligen med tanke på exportmarknaden, där dessa nu äro inarbetade. Det finns därför säkerligen ingen möjlighet att genom nationella standardiseringsåtgärder nedbringa kostnaderna för dessa material.

Natursten och naturstensarbeten. Natursten användes inom bostadsbyggandet huvudsakligen till fönsterbänkar, golv och trappor. Möjligheterna att standardisera tillverkningen av fönsterbänkar sammanhänger intimt med möjligheterna att standardisera fönstren. Golvplattor av natursten böra utan svårighet kunna standardiseras, så att tillverkarna kunna producera dessa som lagervaror. Även trappsteg torde i viss utsträckning kunna standardiseras på grund av att våningshöjderna genom gällande byggnadsföreskrifter variera tämligen litet. Även om naturstensprodukterna i allmänhet endast i ringa grad belasta de totala byggnadskostnaderna, torde relativt mycket kunna vinnas genom standardisering på detta område, enär naturstensindustrien för närvarande arbetar utomordentligt säsongbetonat bland annat beroende därpå att fönsterbänkar och trappsteg ofta icke beställas i bestämda mått utan dessa måste på bygget kontrollmätas av fabrikanten, innan tillverkningen kan påbörjas.

Tegel och tegelprodukter. Tillverkningen av murtegel bedrives redan nu på ett så rationellt sätt, att kostnaderna för själva teglet icke torde kunna nedbringas genom några standardiseringsåtgärder. Däremot uppkomma säkert ökade kostnader på andra byggnadsdelar, därigenom att tegelformaten variera i olika delar av landet. Man har nämligen icke mindre än fyra tegelformat, normaltegel, stortegel, småtegel och s. k. Skånetegel. En omläggning till för hela landet enhetliga tegelformat skulle emellertid medföra sådana kostnader för respektive tillverkare, att det säkerligen icke skulle bli möjligt att vinna några ekonomiska fördelar härmed under de närmaste åren.

Övriga keramiska produkter såsom golv- och väggplattor tillverkas redan nu i vissa standardformat, vilka i stort sett äro gemensamma för olika tillverkare. En minskning av antalet färg- och modellvariationer skulle dock säkerligen kunna nedbringa kostnaderna även för dessa produkter.

Glas och glasprodukter. Möjligheterna till standardisering av fönsterglas

sammanhänga med möjligheten att standardisera fönstren. Det bör emellertid observeras, att endast ungefär hälften av den årliga glastillverkningen användes för nybyggnader; resten förbrukas för lagningar och andra ändamål. Det har från glasindustriens sida framhållits, att en alltför långt driven standardisering av fönsterglas icke underlättar tillverkningen utan endast minskar möjligheterna att effektivt utnyttja det från maskinerna erhållna glaset. Dock skulle en standardisering, som omfattar en mindre del av glasproduktionen vara önskvärd och kunde verka förbilligande därigenom att glasbruken då kunna lägga upp lager i form av tillskurna rutor under vintermånaderna, som normalt är dödsäsong.

Järn och järnprodukter. Järnprofiler, armeringsjärn, järnrör o. s. v. användas sedan länge i bestämda standardiserade typer och någon större reduktion av antalet modeller torde icke vara möjlig på detta område.

Däremot torde åtskilliga besparingar genom standardisering kunna åstadkommas i fråga om en hel del inredningsdetaljer av järnmaterial. Detta torde gälla bland annat följande produkter:

spisar,
radiatorer,
kylskåp,
ståldörrar,
branddörrar,
armatur för värme- och vattenledningar,
ventilationsgods m. m.

Ännu mera gäller detta om byggnadsbeslag, vilka för närvarande föras i marknaden i ett otal omotiverade variationer. Här borde betydande besparingar kunna göras genom en förnuftigt driven standardisering. Det bör dock observeras, att dessa produkter utgöra en förhållandevis liten del av de totala byggnadskostnaderna.

Sanitetsgods m. m. Inom denna grupp torde det främst vara tvättställ och s. k. högspolande wc-stolar, vilka kunna förbilligas genom standardisering. S. k. lågspolande wc-stolar måste till sin utformning i hög grad anpassas efter det system, som användes för spolningen, varför en allmän standardisering av dessa knappast kan genomföras. De högspolande wc-stolarna betraktas visserligen som en äldre, mera primitiv produkt men ställa sig å andra sidan billigare än de lågspolande, varför deras användning i en billig bostadsproduktion torde vara väl motiverad. För närvarande finnes ett stort antal tvättställstyper, vilka utan olägenhet för konsumenterna böra kunna reduceras till några få typer. Högspolande wc-stolar böra kunna standardiseras i en enda typ, under förutsättning att man kan eliminera de hinder därför, som utgöras av varierande lokala föreskrifter angående skålventilation och rensluckor.

Diskbänkar och disklådor, som under normala tider nästan utan undantag utföras av rostfri plåt, tillverkas redan nu i ett måttligt antal modellvariationer, vilka ytterst sällan frångås beroende på att de dyrbara pressverktygen lägga hinder i vägen för användning av specialprodukter.

Köks- och annan skåpinredning. Dessa inredningselement torde i hög grad kunna förbilligas genom att tillverkningen av dessa överföres till snickerifabriker, så att köken på platsen hopbyggas i helt monteringsfärdiga element. För närvarande förekommer emellertid sådan tillverkning endast i mycket ringa omfattning. Det normala är, att skåpluckor och lådor tillverkas på snickerifabriken, medan hyllor och skåpfronter förfärdigas hantverksmässigt på byggnadsplatsen. Även om man icke genomgående skulle kunna realisera tanken på att helt tillverka skåp etc. å fabrik, böra åtskilliga besparingar kunna göras därigenom att lådor och skåpluckor standardiseras, så att dessa kunna lagertillverkas vid snickerifabrikerna och icke som nu specialtillverkas för varje särskilt bygge.

Fönster- och dörrsnickerier. Inom detta område torde de största besparingarna genom standardisering kunna göras. Det normala är för närvarande, att såväl fönster som dörrar för varje bygge specialtillverkas enligt arkitekternas ritningar, varigenom snickerifabrikerna dels tvingas till ideliga maskinomställningar, och dels till dyrbara nyanskaffningar av verktyg samt dels måste följa byggnadsproduktionens säsongvariationer.

Dörrsnickerierna lämpa sig särskilt väl för standardisering, då det för normal bostadsproduktion icke torde finnas några skäl att använda mera än ett fåtal standardiserade dörrtyper, vilket också kommit till uttryck i nu fastställd standard för dörrsnickerier, där det förekommer tre typer av innerdörrar samt en tamburdörr.

Standardisering av fönstersnickerier pågår för närvarande inom byggstandardiseringen och bör kunna genomföras i mycket stor utsträckning vad beträffar utformning av fönstrens profildetaljer, varigenom behovet av omställningar och anskaffning av verktyg i hög grad minskas. Däremot torde det av flera skäl vara svårare att måttstandardisera fönster än dörrar. Dock torde man för den stora massan av enkla bostadshus kunna använda sig av ett relativt litet antal standardiserade fönsterstorlekar, vilket redan med framgång praktiserats inom den monteringsfärdiga trähusindustrien.

Så länge bostadsproduktionen sker i enlighet med hittills gängse praxis, d. v. s. i stort sett hantverksmässigt, torde man i huvudsak inte genom standardisering kunna nedbringa byggnadskostnaderna på andra punkter än dem, som berörts här ovan. Däremot torde det vara möjligt att förbilliga även andra i byggnaderna ingående element genom standardisering och massproduktion, för den händelse att enhetligt måttsystem kunde skapas och vinna allmän anslutning. Detta skulle i realiteten innebära, att alla huvudmått och anslutningsmått inom en byggnad utgjorde multiplar av en bestämd s. k. modul med en storlek av 10 à 20 cm. Lämpligaste storleken av denna modul torde kunna fastställas först genom ingående utredningar, vilka också med medel från industrien igångsatts inom byggstandardiseringen. Det torde icke vara någon större svårighet att anpassa måtten på olika utrymmen efter ett sådant modulsystem, då det endast undantagsvis torde medföra någon nämnvärd nackdel, om rumsmått m. m. icke kunna varieras hur som helst utan endast inom bestämda »steg» på exempelvis 15 cm. Kunde ett sådant modul-

system genomföras, skulle detta dels i betydlig grad minska de kostnader för spill av byggnadsmaterial, som uppstår genom kapning på byggnadsplatsen, och dels skulle åtskilliga byggnadselement, särskilt rördelar och dylikt, kunna levereras i standardiserade längder, varigenom monteringskostnaderna för dessa byggnadsdelar skulle kunna avsevärt reduceras. Genomförandet av ett sådant modulsystem måste emellertid beräknas taga relativt lång tid i anspråk och även draga vissa kostnader för omläggning av produktionen inom en del materialindustrier. De ekonomiska fördelarna med en sådan modulstandardisering kunna därför uttagas först efter många år.

Man torde för ovan berörda materialgrupper kunna bedöma de sannolika besparingsmöjligheterna enligt nedan:

Material	Andel i totala kostnaden enl. 1940 års byggn. kostn.-sakkunniga	Tänkbar reduktion genom standardisering	
		i %	i % av totala byggnadskostn.
snickerier och skåpinredn.	3·62 %	30	1·11
beslag	1·32 %	20	0·26
inredning (spisar etc.)	3·38 %	20	0·67
natursten	2·50 %	20	0·50
värme- och sanitär installation[1]	8·10 %	10	0·81
glas	0·45 %	10	0·05
	19·37		3·40

[1] Avser endast material härför.

Som slutomdöme torde man kunna säga, att mellan 3 och 4 procent av byggnadskostnaden borde kunna sparas genom standardisering. Dessa besparingar böra kunna uttagas inom en icke alltför lång tid. Däremot torde det knappast vara möjligt att på denna väg i större utsträckning reducera byggnadskostnaderna inom lopppet av 2—3 år. Å andra sidan är det icke osannolikt, att man på längre sikt kan uppnå ännu större besparingar genom standardisering än dem, som ovan angivits.

Som ovan nämnts beror standardiseringens förmåga att minska kostnaderna därpå, att den medger en rationalisering av tillverkning, distribution och lagerhållning. Detta betyder emellertid, att standardiseringen icke i någon högre grad kan inverka på kostnaderna förrän huvuddelen av konsumtionen blivit inriktad på de standardiserade produkterna. Först då kan producenten tillgodogöra sig standardiseringens fördelar och sänka priserna. Konsumenterna torde emellertid i många fall vara ovilliga att avstå från användning av icke standardiserade material, så länge standardprodukterna icke äro påtagligt billigare än de icke standardiserade. För att standardiseringen skall bli framgångsrik kräves därför medverkan från såväl producenter som konsumenter. Det kräves av producenterna, att dessa i eget intresse genom sin prissättning premiera standardprodukterna redan innan användningen av

dessa blivit allmän. Av konsumenterna kräves, att dessa, likaledes i eget intresse på lång sikt, använda standardprodukter överallt, där så låter sig göra, även där standardprodukten ännu icke blivit nämnvärt billigare än icke standardiserad material. Det finns för närvarande goda förutsättningar för att skapa förståelse härför bland såväl producenter som konsumenter. Det torde därför icke vara omöjligt att på övertygelsens väg, genom lämplig, effektiv propaganda, förmå såväl producenter som konsumenter att medverka till en genomförd standardisering.

För att på denna väg genomföra en frivillig övergång till standardiserade produkter kräves emellertid en relativt lång tid, sannolikt 2—5 år. Om man obetingat kräver, att standardiseringens fördelar omedelbart skulle kunna komma bostadsproduktionen tillgodo, torde det vara nödvändigt att genom restriktiva åtgärder hindra användning av specialprodukter, i sådana fall där standardprodukter finnas att tillgå. Sådana åtgärder skulle dock säkerligen i utomordentlig hög grad impopularisera standardiseringsarbetet och skulle därför på längre sikt vara till mycket stor skada för det fortsatta standardiseringsarbetet ej bara inom byggnadsfacket utan även på andra områden. Man måste därför bestämt tillråda, att standardiseringens praktiska användning genomdrives på övertygelsens väg, även om detta tager något längre tid i anspråk.

Inom byggstandardiseringen har hittills utarbetats standard för dörrsnickerier, och för närvarande pågår arbete på standardisering av fönstersnickerier, naturstensprodukter, sanitetsporslin och diverse byggnadsbeslag. Då föreliggande utredning närmast avser att belysa standardiseringens möjligheter att bidraga till reduktion av byggnadskostnaderna under de allra närmaste åren, bör i detta sammanhang också beröras den tid, som själva standardiseringsarbetet kan komma att taga i anspråk. Därvid är att märka, att standardiseringsarbetet till sin natur är utomordenligt krävande. Det gäller att finna en sådan utformning av standardprodukterna, som dels ur teknisk och ekonomisk synpunkt är den riktigaste, och dels också så mycket som möjligt överensstämmer med hittills gängse praxis. Standardprodukten måste dessutom för att bli allmänt använd vara sådan, att inga vägande invändningar mot dess utformning kunna göras samt att motiven för den valda utformningen äro tydligt påvisbara. Detta kräver, att varje förslag till standard utarbetas utomordentligt noggrant och under intim kontakt med såväl producenter som konsumenter. Detta måste under alla omständigheter taga relativt lång tid i anspråk. Med det årsanslag, som byggstandardiseringen nu åtnjuter, har dörrstandardiseringen tagit cirka 9 månader i anspråk, och fönsterstandardiseringen torde komma att taga lika lång tid. Önskar man en snabbare takt på standardiseringsarbetet, bör detta icke ske på bekostnad av arbetets grundlighet utan genom att större resurser ställas till standardiseringsarbetets förfogande.

Det framgår av föregående översikter, att de största möjligheterna att inom de allra närmaste åren genom produktionens rationalisering nedbringa kost-

naderna, om inga nu oförutsedda nya fruktbärande uppslag framkomma, torde vara knutna till en med hjälp av upplysningsverksamhet, teknisk granskning och skärpning av kraven på god ekonomi hos objekten vid behandling av låneärenden befordrad inriktning av bostadsbyggandet på lämpliga hustyper, lägenhetsplaner och konstruktioner samt till vissa de aktuella forskningsarbeten, som pågå i byggnadsforskningskommitténs regi. En uppskattning av det sammanlagda resultatet, mätt i byggnadskostnadsbesparing, som kan ernås på dessa vägar, har icke tillräckligt säkra hållpunkter för att bli mera bestämd. Med hänsyn till vad som i olika sammanhang framförts i det föregående, synes det dock icke alltför optimistiskt att räkna med att en byggnadskostnadssänkning (vid givna priser) på 3 à 5 procent skall kunna vinnas inom de närmaste två åren. De sannolikt större resultat som kunna vinnas genom standardisering, industriell tillverkning av byggnadsdelar, säsongutjämning och större företagsenheter för bostadsproduktion och bostadsförvaltning torde i huvudsak kunna utmogna först i en senare period.

E. Priserna på byggnadsmaterial.

När det nuvarande subventionssystemet infördes, var en väsentlig punkt i argumenteringen, att den byggnadskostnadsstegring som hade uppstått var av tillfällig natur, betingad av de extraordinära omständigheterna under krig och avspärrning; främst på grund härav borde icke de höjda byggnadskostnaderna få överföras på den allmänna hyresnivån eller på hyresnivån för nybyggda hus. Såtillvida är det naturligt, att i en diskussion, som rör förutsättningarna för en avveckling av den generella bostadsbyggnadssubventionen, fästa avseende mest vid möjligheten av en återgång i den prisstegring, som under krigsåren inträffat i de poster, som sammansätta byggnadskostnaderna.

I föregående avsnitt III A har byggnadskostnadsutvecklingen 1939—43 analyserats. Det framgick därvid, att ungefär tre fjärdedelar av den vid indexberäkningarna framkommande kostnadsstegringen kunde hänföras till stegring i materialpriserna. Av den totala kostnadsstegringen på 81 000 kronor i det år 1943 uppförda bostadshus, som utgjorde bas för beräkningarna, svarade materialprisstegringen för omkring 60 000 kronor, lönestegringen för 13 000 kronor och ökningen i övriga kostnader för 8 000 kronor.

När det gäller att bedöma möjligheterna till en reduktion av byggnadskostnaderna genom prissänkningar förutsättes här, att lönerna förbli oförändrade. Lönesatserna ha sedan 1939 stigit svagare för byggnadsarbetare än för industriarbetare i allmänhet; å andra sidan torde förlängningen i den årliga arbetstiden genom säsongutjämning under de senaste två åren ha betytt en ej oväsentlig förbättring av byggnadsarbetarnas årslöner. Arbetslönernas andel av byggnadskostnaderna har i och med de senaste årens utveckling minskat avsevärt; även en kraftig lönereduktion, t. ex. ned till förkrigsnivån, skulle betyda en nedgång i byggnadskostnaderna med endast

3 à 4 procent. Här förutsättes, att det av penningpolitiska och andra skäl icke anses lämpligt att reducera penninglönenivån. Löneproblemet inom byggnadsindustrien kan för närvarande betraktas väsentligen som en fråga om dels framtida anpassning till en stabiliserad säsongutjämning dels undanröjande eller förhindrande av sådan ackordsprissättning, som är hinderlig för tekniska framsteg inom byggnadsverksamheten.

Av huvudposten »övriga kostnader» torde ej heller vara att vänta några väsentliga bidrag till en byggnadskostnadsreduktion. Större delen av denna post utgöres av arbetslöner för arbetsledning samt arkitekt- och konstruktörsarvoden. Vissa delposter, såsom räntor och försäkring under byggnadstiden variera under i övrigt givna förhållanden med de totala byggnadskostnaderna och kunna därför beräknas falla vid en nedgång i byggnadskostnaderna, men denna post är helt oväsentlig i det stora sammmanhanget.

Under dessa förutsättningar får praktiskt taget hela den byggnadskostnadsreduktion genom prisförändringar, varmed man kan räkna, åstadkommas genom sänkning av materialpriserna. I föregående sammanhang har anförts, att en avveckling av den generella bostadsbyggnadssubventionen utan hyreshöjning i större delen av stadsbygden skulle kräva en kostnadsreduktion, motsvarande en nedgång i byggnadskostnadsindex från omkring 135 till omkring 120. En kostnadsminskning genom sänkta materialpriser av denna storleksordning skulle kräva, att något mer än hälften av den materialprisstegring, som inträffat efter 1939, går tillbaka. I det fall, som representeras av 1943 års indexhus, skulle en återgång med 35 000 kronor av den 60 000 kronor stora materialkostnadsökningen sedan 1939 åstadkomma en reduktion av index till 120.

Den tidigare framhävda stora betydelse, som i detta sammanhang tillkommer transportkostnaderna och särskilt bränslekostnaderna, framträder däri, att en återgång beträffande dessa poster till förkrigsnivån skulle ensamt vara tillräcklig för att åvägabringa den behövliga kostnadssänkningen, även om all annorlunda betingad prisstegring (huvudsakligen trä- och järnpriser) stode kvar. En fullständig återgång till förkrigsnivån i bränsle- och transportkostnader är väl icke sannolik under den närmaste tiden efter ett vapenstillestånd, men den väsentliga betydelse, som dessa poster ha, när det gäller möjligheterna att reducera byggnadskostnaderna, måste under alla omständigheter understrykas.

Här skall ej försökas någon prognos av den kommande prisutvecklingen utan endast angivas problemets allmänna förutsättningar. Om den behövliga byggnadskostnadsreduktionen skall åstadkommas enbart genom materialprissänkning — om man alltså icke räknar med några möjligheter till kostnadsbesparande rationalisering i bostadsbyggandet — kan detta åstadkommas genom att något mer än hälften av kostnadsstegringen efter 1939 på bränsle, transporter, trä, järn och övriga material går tillbaka. Om man räknar med rationaliseringsmöjligheter under de närmaste åren av den grad, som i föregående avsnitt ansetts sannolik, skulle en tillbakagång av prisstegringen på samtliga material med omkring en tredjedel vara tillräcklig för

det här diskuterade ändamålet. En sådan tillbakagång kan naturligtvis tänkas som resultat av många olika kombinationer av prisförändringar, t. ex. återgång med hälften av stegringen efter 1939 beträffande bränsle-, transport- och järnpris, oförändrat prisläge för övriga.

Här må understrykas angelägenheten av en effektiv priskontroll beträffande byggnadsmaterial speciellt under en period, då de grundläggande priserna på bränsle o. s. v. tendera nedåt. Stora delar av byggnadsmaterialmarknaden behärskas av karteller, såsom bland annat framhållits i en motion i andra kammaren, nr 421, av herr Nilsson i Stockholm m. fl. Även i fråga om värme- och sanitär installation och andra underentreprenader förekommer monopolistisk prissättning i stor utsträckning. Även om priskontrollen under de senaste åren och speciellt efter prispolitikens skärpning på hösten 1942 medfört en viss krympning av vinstmarginalerna därigenom, att priskontrollnämnden vid prövning av framställningar om prisförhöjning, som motiverats genom ökning av de rörliga kostnaderna, tagit hänsyn till räntabilitetsläget inom vederbörande industri, torde dock betydande monopolvinster fortfarande förefinnas inom stora delar av byggnadsmaterialindustrien. Enligt uppgift pågå inom priskontrollnämnden undersökningar rörande förhållandena inom flera viktiga materialindustrier. Under en period av fallande pristendenser är effektiv priskontroll särskilt viktig för att förhindra, att sänkning av de grundläggande priserna suges upp av vinstökning i materialindustrien och icke föras vidare genom prissystemet fram till de priser, som bestämma byggnadskostnaderna.

IV. Sammanfattning och avslutande synpunkter.

I de tidigare avsnitten ha förutsättningarna för bostadsproduktionen efter ett vapenstillestånd tagits i betraktande dels ur synpunkten av bostadsbehovets utveckling under följande år, dels ur synpunkten av de tillgängliga resurserna av tomtmark, byggnadsmaterial och arbetskraft. Resultatet var beträffande förstnämnda faktor, att den nu föreliggande bostadsbristen och den sannolika tillväxten i hushållsbeståndet under följande år motiverar en bostadsproduktion av samma storlek, räknat i antal lägenheter, som under år 1939, vilket år representerar den högsta nivå till vilken bostadsproduktionen inom landet någonsin nått. Härvid har även beaktats önskvärdheten ur konjunkturstabilitetens synpunkt av att den beräknade produktionsomfattningen kan bevaras under en längre följd av år. På längre sikt är en förutsättning härför, att bostadsstandarden höjes genom produktionens inriktning på större lägenheter samt genom sanering av det äldre bostadsbeståndet.

De resurser, som kunna under nu bedömbara förutsättningar väntas vara tillgängliga, synas tillräckliga för en produktion av den omfattning, som ur behovssynpunkt på kortare och längre sikt kan motiveras. På några orter

kan en viss brist på exploateringsfärdig tomtmark måhända befaras, och i fråga om byggnadsmaterial äro riskerna för brist störst beträffande gjutna rör och fönsterglas. Med reservation för en nu oförutsebar försämring av materialförsörjningens förutsättningar kunna dock möjligheterna att genomföra ett bostadsbyggnadsprogram av nämnd omfattning bedömas föreligga.

I fråga om byggnadsindustriens förmåga att efter ett vapenstillestånd bereda sysselsättning kan man icke räkna med ett större arbetarantal inom byggnadsindustrien än år 1939 annat än mera tillfälligt. Byggnadsindustrien torde dock, även om säsongväxlingarna utjämnas i betydande grad, kunna utöver det nuvarande antalet arbetare sysselsätta ytterligare omkring 30 000 man, vilket motsvarar den reduktion genom inkallelser och övergång till andra arbetsområden, som inträffat sedan förkrigstiden.

En granskning av kostnadsförhållandena inom bostadsbyggnadsverksamheten ger vid handen, att vid i huvudsak oförändrat läge beträffande hyresnivå och räntor det erfordras en sänkning av något mer än 10 procent av byggnadskostnaderna för att den nuvarande generella byggnadskostnadssubventionen skall kunna avvecklas. Härvid förutsättes att tertiärlåneverksamheten fortsätter. Förutsättningarna för att ernå en sådan reduktion inom de närmaste åren genom rationalisering och prissänkning ha övervägts. I fråga om rationaliseringsmöjligheter ha därvid med utgångspunkt från de senaste årens erfarenheter de viktigaste aktuella besparingsmöjligheterna ansetts ligga i utgallring av ekonomiskt mindre goda byggnadsobjekt vid behandlingen av låneansökningar, upplysningsverksamhet och tekniska anvisningar beträffande material, konstruktioner och lägenhetsplaner samt i vissa i regi av kommittén för byggnadsforskning bedrivna forskningsarbeten. De stora besparingsmöjligheterna genom standardisering, industriell tillverkning av byggnadsdelar, säsongutjämning och större företagsenheter inom bostadsbyggande och bostadsförvaltning torde endast till en mindre del hinna utmogna inom de närmaste två åren. Beträffande möjligheterna till kostnadsreduktion genom prissänkningar spelas en avgörande roll av priserna på bränsle och transporter. Den erforderliga kostnadssänkningen kan erhållas, om något mer än hälften av den prisstegring på byggnadsmaterial, som inträffat sedan förkrigstiden, går tillbaka. I kombination med en genom rationalisering vunnen kostnadsreduktion med 3 à 5 procent erfordras, att omkring en tredjedel av materialprisstegringen sedan förkrigstiden går tillbaka för att vid gällande hyres- och ränteförhållanden subventionen i form av tilläggslån skall kunna avvecklas. Det är angeläget, att under en period med fallande pristendens priskontrollen effektivt sörjer för att sänkningar i de grundläggande priserna, främst bränslepriset, följas av prissänkningar på byggnadsmaterial.

Till slut må framhävas angelägenheten av att kommunerna äro beredda till initiativ för bostadsförsörjningen i fortsättningen och icke endast så länge bostadsbristen är pressande utan även på längre sikt. Utvecklingen i

fråga om bostadsförsörjningen på olika orter under de senaste åren har i hög grad varit beroende av de kommunala åtgärder som vidtagits med växlande snabbhet och omfattning. För att ett bostadsbyggnadsprogram av den i första avsnittet diskuterade omfattningen skall kunna genomföras, icke endast under de första åren efter ett vapenstillestånd utan med den uthållighet, varförutan allvarliga risker för kriser uppstå, är det en förutsättning, att bostadsförsörjningsplaner uppgöras i kommunerna, nyproduktion och sanering av det äldre bostadsbeståndet samordnas, tidskrävande förberedelsearbeten i fråga om stadsplaner o. s. v. i god tid vidtagas och ett målmedvetet arbete för bostadsstandardens höjande sättes in med anlitande av det ekonomiska stöd härför, som statsmakterna kunna komma att ställa till förfogande. Det finns enligt erfarenheten anledning att befara, att, om man litar enbart till enskilda initiativ, produktionen röner bakslag även om relativt ringa tendens till ökning i bostadsreserven gör sig gällande. Efter bostadskrisen under åren närmast efter förra världskriget tog det i de största städerna bortåt tio år, innan bostadsbristen var hävd, trots att produktionsbetingelserna voro gynnsamma.

Även för bevarande och fortsatt förbättring av den säsongutjämning, som gjort sig gällande under de senaste åren, synes en medverkan från kommunala organs sida önskvärd. Även om den allmänna byggnadsregleringen i fortsättningen förändras till form och innehåll i och med att dess viktigaste nuvarande förutsättning, materialknappheten, förändras, torde dess fortsättande i någon form vara motiverad, så länge regleringsåtgärder erfordras ur säsongutjämningssypunkt; det synes i sådant fall önskvärt, att dess handhavande i viss utsträckning överföres på kommunala organ. I detta sammanhang må även påpekas betydelsen av att 47 § i hyreslagen sättes i kraft; detta kan anses vara en viktig förutsättning för en bestående säsongutjämning, när bostadsbristen avvecklats.

För att befordra förberedelsearbeten för bostadsproduktionen efter ett vapenstillestånd torde det vara ändamålsenligt att anordna en konferens med representanter för kommuner och övriga berörda parter för dryftande av frågor rörande byggnadsverksamheten och bostadsförsörjning, vilket i skrivelse till Konungen av den 17 april 1943 föreslagits av styrelsen för Svenska arkitekters riksförbund.

Det framgår av åtskilliga sammanhang i det föregående, att omfattande bostadspolitiska åtgärder från statens sida utgöra en förutsättning för genomförande av det här diskuterade bostadsbyggnadsprogrammet på längre sikt. Denna aspekt på frågan skall dock icke tagas upp till behandling i detta sammanhang.

STATENS BYGGNADSLÅNEBYRÅ
Utredningsavdelningen
STOCKHOLM 16

Bilaga 1.

Kommun:.....

Förteckning över tomtmark (mark), avsedd för bostadsbebyggelse.

Anvisningar. I omstående förteckning skall upptagas tomtmark (mark), där bebyggelse icke påbörjats före den 1 november 1943 och som är belägen *antingen* a) inom stadsplanelagt område och icke erfordra stadsplaneändring eller erfordra mindre sådan ändring, vilken beräknas kunna genomföras inom de närmaste två åren; *eller* b) utom stadsplanelagt område, för vilket stadsplan beräknas kunna fastställas inom de närmaste två åren. I förteckningen skall jämväl upptagas c) tomtmark (mark), som är bebyggd med rivningsmogna hus och sannolikt kommer att bli exploateringsfärdig för ny bebyggelse under de närmaste två åren, förutsatt att nu befintliga vattenledningsrör (i gatan) icke behöva bytas ut och att avgången av lägenheter kommer att bli obetydlig.

Kol. 1. Tomtmarken anges kvartersvis (t. ex. kv. Hjorten nr 1—10 eller kv. Resedan nr 3 och 7); övrig mark anges för varje fastighet (stadsäga), dock att tomtmark (mark) vilken är avsedd för villabebyggelse, anges områdesvis, varvid i kol. 1 anges t. ex. »Villaområde I, 20 lägenheter». I *kol. 2* anges, om tomtmarken (marken) är i statens, kommunens eller enskild ägo (»stat», »kommun», »enskild»). I *kol. 3* anges om tomtmarken (marken) är avsedd för a) slutet byggnadssätt, b) öppet byggnadssätt, c) villabebyggelse (områden avsedda för hus med en högst två lägenheter). I *kol. 4* anges den beräknade bruttovåningsytan. Då fråga är om villaområden sättes bruttovåningsytan lika med 80 × antalet lägenheter för ifrågavarande område (bruttovåningsytan per lägenhet antages utgöra 80 m^2). För tomtmark, där rivning fordras före exploatering, anges såsom bruttovåningsyta skillnaden mellan den beräknade bruttovåningsytan i de planerade nybyggnaderna och bruttovåningsytan i de hus, som skola rivas. I *kol. 5* anges i vilken utsträckning tomtmarken (marken) är exploateringsfärdig enligt följande beteckningssätt:

(Obs! Byggnadsmarken anges i den ordning, som ur läges-, grundläggnings- och trafiksynpunkter anses mest lämplig.)

A. Exploateringsfärdig tomtmark, *betecknas A.* Härmed förstås tomtmark, till vilken ledningar äro framdragna och där stadsplaneändring icke erfordras.

B: 1. Ej exploateringsfärdig tomtmark (mark), som beräknas bli exploateringsfärdig senast den $^{31}/_{12}$ 1944, *betecknas B: 1.* Hit räknas tomtmark (mark), för vilken stadsplan (stadsplaneändring) kan erhållas (genomföras) senast den $^{31}/_{12}$ 1944 och/eller till vilken ledningar beräknas vara framdragna senast den $^{31}/_{12}$ 1944, varvid förutsättes, att kommunen ifråga om vattenledningsrör endast disponerar de eventuella lager, som kommunen nu innehar, inbegripet lager, som kommunen med hänsyn till luftskyddssynpunkter eventuellt skaffat sig.

B: 2. Ej exploateringsfärdig tomtmark (mark), som beräknas bli exploateringsfärdig under år 1945, *betecknas B: 2.* Hit räknas tomtmark (mark), för vilken stadsplan (stadsplaneändring) kan erhållas (genomföras) under år 1945 och/eller till vilken ledningar beräknas bli framdragna under år 1945, varvid förutsättes, att kommunen ifråga om vattenledningsrör endast disponerar vad som kan kvarstå av de lager, som

kommunen nu innehar, inbegripet lager, som kommunen med hänsyn till luftskyddssynpunkter eventuellt skaffat sig.

C. Ej exploateringsfärdig tomtmark (mark), som kan bli exploateringsfärdig under de närmaste två åren om kommunen kan skaffa ett tillskott av vattenledningsrör, *betecknas C.* För den händelse den beräknade sammanlagda bruttovåningsytan för tomtmark (mark) upptagen under A, B: 1 och B: 2 utgör 10 % eller mer av det nuvarande bostadsbeståndets bruttovåningsyta (bruttovåningsytan i m² torde approximativt vara lika med 20 × antalet i kommunen bosatta) behöver uppgift om tomtmark (mark), som är att hänföra under C, icke upptagas i förteckningen. Uppnås icke 10 %, upptages under C så mycken tomtmark (mark), att den för denna beräknade bruttovåningsytan tillsammans med bruttovåningsytan under A, B: 1 och B: 2 uppgår till 10 % av det nuvarande bostadsbeståndets.

I *kol. 6* anges tomtmarkens (markens) belägenhet, främst ur trafiksynpunkt, enligt följande beteckningssätt: *god, medelgod, dålig.*

Om exploateringsfärdig tomtmark finnes inom angränsande kommun (förortskommun), i vilken personer sysselsatta i Eder kommun äro bosatta eller kunna väntas bosätta sig, var god ange detta under anm. å sista sidan.

Beteckning	Ägare (»stat» »kommun», »enskild»)	Byggnadssätt (»öppet», »slutet», »villa»)	Bruttovåningsyta (m²)	Exploateringsmöjligheter	Belägenhet (»god», »mindre god», »dålig»)
kol. 1	kol. 2	kol. 3	kol. 4	kol. 5	kol. 6

Tillgång på vattenledningsrör (gjutna, heltjocka).

Tillgångar	Rörstorlek					
	4″ (meter)	6″ (meter)	8″ (meter)	över 8″ (meter)		
				″	″	″
Omedelbart disponibel tillgång						
Övrig rörtillgång[1])						
Summa						

[1]) Häri upptas t. ex. även de lager av rör, som kommunen med hänsyn till luftskyddssynpunkter eventuellt skaffat sig.

Beräknat behov av vattenledningsrör (gjutna, heltjocka).

Kommunens behov, utöver nuvarande lager, av vattenledningsrör under de närmaste två åren om i »Förteckning över tomtmark (mark), avsedd för bostadsbebyggelse» upptagen tomtmark (mark) skall göras exploateringsfärdig:

4″: ____ meter; 6″: ____ meter; 8″: ____ meter; ____″: ____ meter;

____″: ____ meter; ____″: ____ meter; ____″: ____ meter.

Anm. _____

_____ den / 194__.

_____

Tel. _____

14—447232.

Beräkning av erforderlig byggnadsmateriel vid en

	Sort	Enhetskvantiteter				Flerfamiljshus	
		Flerfamiljshus		Enfamiljshus			
		kvant/läg.	kvant/m³	kvant/läg.	kvant/m³	26 800 st	36 000 st
Trävirke.							
Sparrar och bjälkar	kbf	44·0	0·176	135·0	0·385	1 182 000	1 584 000
Reglar och plank, bräder (inkl. snickerier och formvirke)	»	248·7	0·994	1 165	3·340	6 665 000	8 953 000
Summa trävirke	»	**292·7**	**1·170**	**1 290**	**3·725**	**7 847 000**	**10 537 000**
Träfiberskivor	m³	37·5	0·15	315	—	1 010 000	1 350 000
Cementmaterial.							
Cement kval. A	ton	0·19	0·00076	0·19	—	5 100	6 800
» » E	»	7·3	0·0292	2·65	0·0076	195 600	262 800
Cementhålsten	m²	—	—	84	0·240	—	—
Lättbetong (20 % av stenhusbebyggelsen)	m³	21	0·084	—	—	564 000	755 000
Lättbetong till isolering av källare	»	0·7	—	—	—	19 000	25 000
Summa lättbetong	»	**21·7**	0·084	—	—	**583 000**	**780 000**
Träullsplatta: På tegelvägg (25 % av tegelhus)	»	0·33	—	—	—	9 000	11 500
Träullsplatta: I källare	»	0·4	—	—	—	11 000	14 500
Summa träullsplatta	»	**0·73**	—	—	—	**20 000**	**26 000**
Tegelmaterial.							
Murtegel (med antagande av att 80 % utföres av tegel, 20 % av lättbetong)	st	5 950	23·7	1 500	4·30	159 000 000	224 000 000
Taktegel	»	338	1·35	1 200	3·44	9 060 000	12 170 000
Sintrade klinkerplattor	m²	5·57	0·023	2·2	0·0063	149 200	200 500
Glacerade, lerrör, cementrör och delar	ton	0·103	—	0·193	—	2 760	3 720
Evakueringsrör (celent, tegelrör, gipsvinklar)	m	52	0·208	—	—	1 394 000	1 872 000
Mellanväggsplattor	m³	3·2	0·013	—	—	86 000	116 000
Dräneringsrör	m	13	0·052	50	0·143	350 000	480 000
Papp.							
Imp. grundisoleringspapp	m²	5	0·020	10	0·029	130 000	180 000
» ytterväggspapp	»	—	—	100	0·286	—	—
» papp i badr. 2 lag	»	10·0	0·040	5	0·014	268 000	360 000
» » å balk 1 »	»	3·3	0·014	—	—	89 000	120 000
Oimp. papp	»	64·1	0·257	250	0·715	1 718 000	2 308 000
Underlagspapp (tak)	»	24·4	0·098	63	0.180	653 000	877 000
Summa papp	»	**106·8**	**0·429**	**428**	**1·224**	**2 858 000**	**3 845 000**

bostadsproduktion av nedanstående omfattning.

Enfamiljshus				1	2	3	4
6 700 st	12 700 st	9 000 st	18 000 st	33 500 lägenheter 26 800 Fh 6 700 Eh	39 500 lägenheter 26 800 Fh 12 700 Eh	45 000 lägenheter 36 000 Fh 9 000 Eh	54 000 lägenheter 36 000 Fh 18 000 Eh
905 000	1 715 000	1 215 000	2 430 000	2 087 000	2 897 000	2 799 000	4 014 000
7 805 000	14 795 000	10 485 000	20 970 000	14 470 000	21 460 000	19 438 000	29 923 000
8 710 000	**16 510 000**	**11 700 000**	**23 400 000**	**16 557 000**	**24 351 000**	**22 237 000**	**33 937 000**
2 110 000	4 000 000	2 840 000	5 670 000	3 120 000	5 010 000	4 190 000	7 020 000
1 300	2 400	1 700	3 400	6 400	7 500	8 500	10 200
17 800	33 700	23 900	47 800	213 400	229 300	286 700	310 600
562 800	1 068 000	756 000	1 512 000	562 800	1 068 000	756 000	1 512 000
—	—	—	—	564 000	564 000	755 000	755 000
—	—	—	—	19 000	19 000	25 000	25 000
—	—	—	—	**583 000**	**583 000**	**780 000**	**780 000**
—	—	—	—	9 000	9 000	11 500	11 500
—	—	—	—	11 000	11 000	14 500	14 500
—	—	—	—	**20 000**	**20 000**	**26 000**	**26 000**
10 100 000	19 000 000	13 500 000	27 000 000	169 100 000	178 000 000	237 500 000	251 000 000
8 040 000	15 240 000	10 800 000	21 600 000	17 100 000	24 300 000	22 970 000	33 770 000
14 700	27 900	19 800	39 600	163 900	177 100	220 300	240 100
1 290	2 460	1 740	3 480	4 050	5 220	5 460	7 200
—	—	—	—	1 394 000	1 394 000	1 872 000	1 872 000
—	—	—	—	86 000	86 000	116 000	116 000
335 000	635 000	450 000	900 000	685 000	985 000	930 000	1 380 000
67 000	127 000	90 000	180 000	197 000	257 000	270 000	360 000
670 000	1 270 000	900 000	1 800 000	670 000	1 270 000	900 000	1 800 000
33 500	63 500	45 000	90 000	301 500	331 500	405 000	450 000
—	—	—	—	89 000	89 000	120 000	120 000
1 675 000	3 175 000	2 250 000	4 500 000	3 393 000	4 893 000	4 558 000	6 808 000
422 000	800 000	567 000	1 134 000	1 075 000	1 453 000	1 444 000	2 011 000
2 867 500	**5 435 500**	**3 852 000**	**7 704 000**	**5 725 500**	**8 293 500**	**7 697 000**	**11 549 000**

	Sort	Enhetskvantiteter				Flerfamiljshus	
		Flerfamiljshus		Enfamiljshus			
		kvant/läg.	kvant/m³	kvant/läg.	kvant/m³	26 800 st	36 000 st
Asfalt.							
Asfalt till badr. 3 lag stryk....	ton	0·012	—	0·015	—	320	430
» » balk. 2 » »	»	0·005	—	—	—	135	180
» » grund	»	0·034	—	0·074	—	910	1 220
Summa asfalt	»	**0·051**	—	**0·089**	—	**1 365**	**1 830**
Järnmaterial.							
Byggnadsjärn.							
Armeringsjärn	»	0·9	—	0·3	—	24 100	32 400
Balkar.....	»	0·1	—	0·05	—	2 700	3 600
Plåt.							
Galv. plåt	»	0·054	—	0·132	—	1 450	1 950
Diskbänkar	st	1	—	1	—	26 800	36 000
Radiatorer	ton	0·148	—	0·32	—	3 980	5 330
Smidda rör.							
Smidda rör (röda rör) med tuber	»	0·077	—	0·240	—	2 060	2 770
Smidda skarvrör	»	0·006	—	0·021	—	160	215
» galv. rör	»	0·037	—	0·059	—	990	1 330
» » skarvrör	»	0·005	—	0·002	—	135	180
Galv. aduc. rördelar	»	0·004	—	0·006	—	110	145
Svarta » delar	»	0·002	—	0·010	—	55	70
» smidesjärnsrör för gas ..	»	0·025	—	0·026	—	670	900
Aduc. delar för gas.....	»	0·002	—	0·003	—	55	70
Summa smidda rör	»	**0·158**	—	**0·367**	—	**4 235**	**5 680**
Gjutna avloppsrör.							
Raka rör	»	0·106	—	0·083	—	2 840	3 820
Rördelar med golvbrunn och vattenlås.....	»	0·101	—	0·101	—	2 710	3 640
Summa gjutna avloppsrör	»	**0·207**	—	**0·184**	—	**5 550**	**7 460**
Elektrisk material.							
B-rör	m	100·15	—	125	—	2 684 000	3 605 000
Stålrör.....	»	17·24	—	15	—	462 000	620 500
Pannor, spisar m. m.							
Pannor större (5—10 m²)	st	0·11	—	—	—	2 950	3 950
» mindre (1—2 m²)	»	—	—	1	—	—	—
Gasspisar	»	0·75	—	0·70 0·35	—	20 100	27 000
Elspisar	»	0·25	—	0·20 0·15	—	6 700	9 000
Ved- och Agaspisar.....	»	—	—	0·10 0·50	—	—	—
Tvättgrytor	»	—	—	1	—	—	—
Badkar	»	1	—	1	—	26 800	36 000
Pumpar	»	0·04	—	—	—	1 070	1 440
Spik.....	ton	0·112	—	0·150	—	3 000	4 030
Järnbeslag	»	0·015	—	0·020	—	400	540

Enfamiljshus				1	2	3	4
				33 500 lägenheter 26 800 Fh 6 700 Eh	39 500 lägenheter 26 800 Fh 12 700 Eh	45 000 lägenheter 36 000 Fh 9 000 Eh	54 000 lägenheter 36 000 Fh 18 000 Eh
6 700 st	12 700 st	9 000 st	18 000 st				
100	190	135	270	420	510	565	700
—	—	—	—	135	135	180	180
495	940	665	1 330	1 405	1 850	1 885	2 550
595	**1 130**	**800**	**1 600**	**1 960**	**2 495**	**2 630**	**3 430**
2 000	3 800	2 700	5 400	26 100	27 900	35 100	37 900
340	640	450	900	3 040	3 340	4 050	4 500
885	1 675	1 190	2 380	2 335	3 125	3 140	4 330
6 700	12 700	9 000	18 000	33 500	39 500	45 000	54 000
2 140	4 070	2 880	5 760	6 120	8 050	8 210	11 090
1 610	3 050	2 160	4 320	3 670	5 110	4 930	7 090
140	270	190	380	300	430	405	595
395	750	530	1 060	1 385	1 740	1 860	2 390
13	25	18	36	148	160	198	216
40	75	55	110	150	185	200	255
67	127	90	180	122	182	170	250
175	330	235	470	845	1 000	1 135	1 370
20	38	27	54	75	93	97	124
2 460	**4 665**	**3 305**	**6 610**	**6 695**	**8 900**	**8 995**	**12 290**
560	1 060	750	1 500	3 400	3 900	4 570	5 320
680	1 280	910	1 820	3 390	3 990	4 550	5 460
1 240	**2 340**	**1 660**	**3 320**	**6 790**	**7 890**	**9 120**	**10 780**
837 500	1 587 000	1 125 000	2 250 000	3 521 500	4 271 000	4 730 000	5 855 000
100 500	190 055	135 000	270 000	562 500	652 000	755 500	890 500
—	—	—	—	2 950	2 950	3 950	3 950
6 700	12 700	9 000	18 000	6 700	12 700	9 000	18 000
4 700	4 450	6 300	6 300	24 800	24 550	33 300	33 300
1 330	1 900	1 800	2 700	8 030	8 600	10 800	11 700
670	6 350	900	9 000	670	6 350	900	9 000
6 700	12 700	9 000	18 000	6 700	12 700	9 000	18 000
6 700	12 700	9 000	18 000	33 500	39 500	45 000	54 000
—	—	—	—	1 070	1 070	1 440	1 440
1 010	1 910	1 350	2 700	4 010	4 910	5 380	6 730
135	255	180	360	535	655	720	900

	Sort	Enhetskvantiteter				Flerfamiljshus	
		Flerfamiljshus		Enfamiljshus			
		kvant/ läg.	kvant/ m³	kvant/ läg.	kvant/ m³	26 800 st	36 000 st
Metaller.							
Metaller för värme- och sanitär anläggning	ton	0·025	—	0·035	—	670	900
Kranar och mätarfören. för gas	»	0·003	—	0·004	—	80	110
Metallbeslag	»	0·004	—	0·005	—	110	145
Koppar.							
Koppar till elledningar	kg	4·05	—	6·75	—	108 000	145 000
D:o för kylskåp och elspisar	»	1·33	—	0·60	—	35 600	48 000
Kopparrör	»	10·0	0·040	10·0	0·029	268 000	360 000
Summa koppar	»	**15·38**	—	**17·35**	—	**411 600**	**553 000**
Blygummiledningar	»	0·56	—	4·0	—	15 000	20 200
Elledningar	m	116·3	0·47	140	0·40	3 146 000	4 226 000
Bakelitmaterial	kg	1·58	0·0063	2·0	0·0051	42 300	56 900
Isoleringsmaterial	»	5·60	0·022	6·0	0·0170	150 100	201 600
Linolja och terpentin	ton	0·019	—	0·050	—	510	685
Golvbeläggning (parkett forbolin)	m²	46·9	0·188	50	0·143	1 257 000	1 688 000
A-glas	»	20·0	0·08	20·6	0·059	536 000	720 000
WC	st	1	—	1	—	26 800	36 000
Tvättställ	»	1	—	1	—	26 800	36 000

Enfamiljshus				1	2	3	4
6 700 st	12 700 st	9 000 st	18 000 st	33 500 lägenheter 26 800 Fh 6 700 Eh	39 500 lägenheter 26 800 Fh 12 700 Eh	45 000 lägenheter 36 000 Fh 9 000 Eh	54 000 lägenheter 36 000 Fh 18 000 Eh
235	445	315	630	905	1 115	1 215	1 530
30	50	35	70	110	130	145	180
35	65	45	90	145	175	190	235
45 000	85 000	61 000	122 000	153 000	193 000	206 000	267 000
4 000	7 600	5 400	10 800	39 600	43 200	53 400	58 800
67 000	67 000	90 000	90 000	335 000	335 000	450 000	450 000
116 000	**159 600**	**156 400**	**222 800**	**527 600**	**571 200**	**709 400**	**775 800**
26 800	50 800	36 000	72 000	41 800	65 800	56 200	92 200
938 000	1 778 000	1 260 000	2 520 000	4 084 000	4 924 000	5 486 000	6 746 000
13 400	25 400	18 000	36 000	55 700	67 700	74 900	92 900
40 200	76 200	54 000	108 000	190 300	226 300	255 600	309 600
335	635	450	900	845	1 145	1 135	1 585
422 000	800 000	567 000	1 134 000	1 679 000	2 057 000	2 255 000	2 822 000
138 000	261 000	185 000	370 000	674 000	797 000	905 000	1 090 000
6 700	12 700	9 000	18 000	33 500	39 500	45 000	54 000
6 700	12 700	9 000	18 000	33 500	39 500	45 000	54 000

Statens offentliga utredningar 1944

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen).

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Promemoria med förslag till lag med bestämmelser om allmänna behörighetsvillkor för vissa kommunala uppdrag m. m. [4]

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Betänkande ang. nykterhetstillståndet under krigsåren. [3]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Utredningar ang. ekonomisk efterkrigsplanering. 1. [7]

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Jordbruksbefolkningens levnadskostnader. [1]
Betänkande med förslag till byordningar och instruktioner för ordningsmännen i lappbyarna. [6]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Försvarsväsen.

Betänkande med förslag ang. långtjänstunderbefäl m. [2]
Betänkande med förslag till civilförsvarslag m. m. [

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Marcus Boktr.-A.-B., Sthlm 1944. 447232